

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**OSMANLI KARA KUVVETLERİNDE KARMA
BİRLİK/GÖREV GÜCÜ TEŞKİLLERİ (1860-1897)**

KERİM KALIR

2501160956

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. GÜLTEKİN YILDIZ

İSTANBUL-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : KERİM KALIR Numarası : 2501160956
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : YAKINÇAĞ TARİHİ Danışmanı : DOÇ. DR. GÜLTEKİN YILDIZ
Tez Savunma Tarihi : 15.05.2019 Saati : 12:00
Tez Başlığı : " Osmanlı Kara Kuvvetlerinde Karma Birlik / Görev Gücü Teşkilleri (1860-1897) "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. GÜLTEKİN YILDIZ		KABUL
2- DOÇ. DR. MEHMET BEŞİKÇİ		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA TANRIVERDİ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. TUNCAY ZORLU		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞAMİL MUTLU		

ÖZ

OSMANLI KARA KUVVETLERİNDE KARMA BİRLİK/GÖREV GÜCÜ TEŞKİLLERİ (1860-1897)

Kerim KALIR

1826 sonrası teşkil edilen düzenli ordunun kronik problemlerinden biri de nefer ihtiyacını kafi miktarda karşılayamamak olmuştur. Bu durum neticesinde, özellikle 1843 tarihi itibarı ile Avrupalı muadillerine benzer şekilde tertiblenen ordunun alay, liva, tümen ve kolordu gibi büyük teşkilleri saf nizamiye/düzenli birliklerden müteşekkil kılmak mümkün olmamıştır. Her ne kadar kağıt üstündeki teşkillere bakıldığında bu birimlerin tamamı ile düzenli birliklerden tertiplendiği görülse de operasyonel sahada farklı bir çerçeve ile karşılaşılmaktadır. Eksik kalan ordu kitaları redif/milis ve gayrinizami kuvvetlerle doldurularak melez bir yapı teşkil edilmiş, bir diğer ifadeyle; takım, tabur veya yeri geldiğinde liva, tümen ve kolordu gibi büyük seviyelerde mürettep birlikler/müfrezeler meydana getirilmiştir. Gerek iç harekatlarda gerekse de devletlerarası konvansiyonel muharebelerde sıklıkla ve irticalen tertiplenen bu müfrezeler dahilindeki nizami ve gayrinizami kuvvetler arasında uyumsuzluk ortaya çıktığı gibi kimi durumlarda ehil emir-komuta kademesiyle birlikte muharebe alanında azami derecede fayda sağlandığı da görülmüştür. Bu bağlamla nizami-gayrinizami eşgüdümü göz önüne alındığında bileşik harp konseptini de akıllara getirecek olan söz konusu teşkil Osmanlı gayrinizami harp tecrübesi açısından mühim bir değere sahip olduğu kadar günümüzde görev gücü ya da karma birlik olarak adlandırılan ve muadillerine 20nci yüzyılda da sıklıkla rastlanılan askeri birliklere Osmanlı tecrübesi üzerinden ışık tutması açısından da mühim bir değeri haizdir. Ayrıca, geleneksel topçu, süvari ve piyadeden teşkil edilen sunuf-u selase veya muhtelit müfrezelerle mezkur müfreze birbirine karıştırılmamalıdır. İlki düzenli birliklerden tertiplenirken ikincisinde düzensiz unsur aramak gerekecektir.

Anahtar Kelimeler: Mürettep Müfreze, Sunuf-u Selase, Gayrinizami Harp, Bileşik Harp, Hibrit Savaş, Başbozuk, Düzensiz Hafif Süvari, Milis, Savaşçı.

ABSTRACT

COMBINED ARMS/TASK FORCE DETACHMENTS IN THE OTTOMAN FIELD ARMY CORPS (1860-1897)

Kerim KALIR

Having insufficient manpower for the Ottoman regular field army corps had been a chronic issue from the very beginning of the emergence of the regular army in 1826. As a consequence of this, especially from the year of 1843 in which regular army units as regiments, brigades and corps were constructed as a model of their European equivalents, it had been impracticable to fill up regular army units with the regular/drilled recruits even though these units might have been seen on the military blueprints as if thoroughly composed of pure regular rank and file. Therefore, it presents a different aspect on the operational field that to overcome aforementioned inadequacy, irregular and militia forces were mobilized and assigned to complete the deficiency of the regular army corps which is in another description; hybrid combined arms/task force detachments were built by this way. Nonetheless, the detachments that were deployed for both counter-insurgency operations and conventional battle fields would have been on the scale of company, battalion, brigade and corps level would have indicated incompetency between its combined regular and irregular forces under its roof. Notwithstanding that incompetence, if those hybrid forms were to be given under the command of qualified officers, it would have been accomplishable to exploit them to the very end. As these forms include irregular elements in their forms, it is thus suitable to mention and analyze them in the concept of compound warfare. Moreover, not that it only sheds light on the Ottoman irregular warfare experience and is significant for that, but also for nowadays combined arms concepts and their 20th century contemporaries. In final words, this hybrid form should not be confused with traditional detachments that embody regular infantry, cavalry and artillery in themselves; the former includes irregular component and the latter not.

Keywords: Combined Arms/Task Force, Irregular Warfare, Compound Warfare, Hybrid Warfare, Irregular Light Cavalry, Militia, Warrior.

ÖNSÖZ

1826'dan itibaren devletin içinde bulunduğu kesintisiz düşük yoğunluklu çatışma veya gayrinizami harp tecrübesi, üzerinde daha fazla çalışmayı hak eden bir konu olmakla birlikte bu açıdan aydınlatılmayı bekleyen birçok nokta da vardır. Konumuzun temelini teşkil eden Osmanlı Kara Kuvvetlerine ait mürettep müfreze veya birliklerin ise muhteviyatlarında nizami-gayrinizami unsurları bir arada barındırması ve bunun da bileşik harp (*compound warfare*) konsepti ile bağlantılı olması hasebiyle bu çalışma Osmanlı gayrinizami harp tecrübesine mezkur konsept bağlamında mütevazı bir katkı olarak da görülebilir. Bunun yanı sıra, iç güvenlik hareketlerinde ve konvansiyonel muharebelerde teşkil edilen mürettep müfrezelere dair literatürde müstakil bir çalışma mevcut değildir. Mahmud Belig Uzdil ve Gültekin Yıldız konuya dair bahis geçirerek müfrezelerin kuvvet yapılanmasına ve bileşenlerinin ahengine değinirken Mahmud Talat ile Ahmed Muhtar Paşa hatıratlarında bu hususa dair neden-sonuç ilişkisi kurmadan atıf yapar ve sadece muhteviyata dair yorumdan uzak bilgi verir. Yüzbaşı Saner de konuya dair İstiklal Harbi üzerinden kıymetli bir çalışma sunsa da burada da analitik bir yaklaşım yoktur ve sadece müfrezelerin kuvvet yapılanması verilmekteyken neden tertiplendikleri ve ne oldukları üzerinde durulmaz. Söz konusu çalışmanın hareket noktasını oluşturan bu görüşlerden yola çıkılarak neden-sonuç çerçevesinde konu bir nebze de olsa aydınlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın kapsamı olarak 1860-1897 arası bir sürenin seçilme nedeni Kırım Harbi, 93 Harbi ve Yunan Harbi arasındaki dönemde Osmanlı ordusundaki değişimi takip edebilecek derece bir zaman dilimine olan ihtiyaçtır. Mürettep müfrezelerin kuruluş ve kuvvet tasarımı açısından temel özellikleri, bu tür yapılanmalara hangi şartlarda ihtiyaç duyulduğu ve hareket alanında askeri etkinliklerinden ne derece randıman alındığı gibi sorulara cevap aranırken anılan süreç aralığında tespit edilen müfrezeler içerisinde oluşturulan örneklemeler derinliğine analiz edilmeye çalışılmıştır.

Giriş Bölümü'ünde temel amaç; söz konusu müfrezelerin hem günümüzdeki hem de 20nci yüzyıldaki muadilleri olan görev gücü (*task force*) ve karma birlik

(*combined arms*) olarak adlandırılan yapılanmalara dair bir kavramsal çerçeve sunmak ve kara kuvvetlerinde birden fazla sınıfın tek çatı altında istimalinin Avrupa harp sahasında ne zaman şekillenmeye başladığına dair bilgi vermektir. Müfrezeleri muadillerinden ayırt edici bir niteliği olan gayrinizami bileşenleri konuyu nizami-gayrinizami eşgüdümüne getirdiği için bileşik harp konsepti de girişte değerlendirilmiş olup İngilizce literatürde hibrit savaş ve bileşik savaş kavramlarının sıklıkla birbirlerine karıştırılması ve bunları bir diğerinden ayırt edici olan nitelikleri de bahis konusu olmuştur. Fırat Kalkanı Harekatı'na ise sahip olduğu ehemmiyetin hem bileşik hem de hibrit savaş mefhumları ile ilgili olması hem de karma birlik istimaline günümüz açısından bir örnek teşkil etmesi nedeniyle ekte yer verilerek konuya dair sunulan çerçevenin pekiştirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın Birinci Bölümü müfrezelere amaç ve kapsam çerçevesinde net bir yaklaşım sunmakta iken ayrıca bu müfrezeleri yine bir benzeri olan ancak farklı bir kuvvet tasarımı sunan sunuf-u selase/muhtelit müfrezelerden ayıran nitelikleri üzerinde durulmuştur. Bazı fikir alışverişlerinde nefir-i amm olarak adlandırılan unsurların konuyla karıştırılması neticesinde bu hususa atıf yapma mecburiyeti de bu bölüm dahilinde hissedilmiştir.

İkinci Bölüm bize müfrezeyi teşkil eden ve nizamiye kuvvetleri dışında kalan redif ve başıbozuk olarak adlandırılan yardımcı süvariler üzerinde bir analiz sunmaktadır. Burada; çalışma esnasında birçok kez karşılaşılan ve gayrinizami unsurları ayırım yapmaksızın bazen tek bir hitapla tanımlamanın ne tür bir karışıklığa yol açtığına dikkat çekilmiştir. Nitekim farklı hüviyete sahip birçok gayrinizami unsurlara sahip olunması ve bunların hepsini tek bir isimle anmak mürettep müfrezelerde ağırlıklı olarak istihdam edilen düzensiz hafif süvarinin özgül niteliğinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Başıbozuk süvarilere duyulan ihtiyaç ve bu ihtiyacı güdüleyen etkenlere de değinildikten sonra Osmanlı süvarisinin içinde bulunduğu bedbaht vaziyet de söz konusu edilerek buna dair alınmak istenen birtakım önlemlere de atıf yapılmıştır. Müfreze dahilinde düzenli birliklerin eksikliklerini tamamlamak için vazifelendirilen rediflerin ise ameli sahadaki hal, vaziyet ve harp nitelikleri bu bölümün son başlığını oluşturmakta ve aslen bir yedek ordu değil de milis yapılanma oldukları fikri üstünde durulmaktadır.

Üçüncü Bölüm ise Osmanlı bileşik harp tecrübesi kapsamında değerlendirilerek gayrinizami kuvvetlerin hüviyet ve seciyeleri ile bunları şekillendiren coğrafyaları üstünde durmaktadır. Zira, sert coğrafya bu unsurları mecburi bir adaptasyona zorlamakta ve bunun sonucunda, uzun bir süre zarfında şekillenen savaşçı karakterleri ortaya çıkmaktadır. Bu coğrafya-seciye ilişkisi ve bu tür muharip unsurlara karşı kendi mahallerinde bileşik harp icra etmenin zorunluluğu da Karadağ coğrafyası ve Karadağlı gerillalar üstünden sahada analiz edilmiştir. Akabinde ise Osmanlı'nın başıbozuklarına dair saha örneğine girilerek bunların manevra kabiliyeti yaşanmış bir tecrübe üstünden değerlendirildikten sonra diğer sınıflarla mevcut uyumsuzlukları, eşgüdüm başarısızlığı neticesinde zuhur eden taktik hatalar, bu hataların da ağır sonuçları Kürekdere Muharebesi kapsamında tetkik edilmiştir.

Dördüncü Bölüm de bize, bunun tam tersine, tespit edilen örneklemeleri taktik kazanım açısından sunarken emir-komutanın bu tür kuvvet yapılanmalarında oynadığı rol, sınıflar ve düzenli-düzensiz kuvvetler arası eşgüdüm/görev dağılımının muntazaman icrası, özel coğrafi şartlara sahip alanların mürettep müfrezelerin tertibine dair sahip olduğu ehemmiyet üzerinde durulmuştur. Tüm bu olgular titizlikle analiz edilirken konuya hem bileşik harp hem de gerilla harbi perspektifinden de mümkün olduğunca bakılmaya çalışılmış ve bölüm bu çerçevede dahilinde de tetkik edilmiştir.

Gerek bileşik harp gerekse de karma birlik yapılanmalarına dair Türkçe literatür mevcut olmadığı için bu konulara dair başvuru İngilizce literatür düşünce yapımızın şekillenmesinde oldukça önemli bir rol oynamıştır. Buradan elde edilen veriler fikri altyapıyı inşa etmiş ve bunlar vasıtasıyla mürettep müfrezeler ve Osmanlı bileşik harp tecrübesi analiz edilmiştir.

Konu ve kaynak bağlamında yaşanan bir problem de Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve ATASE'deki belge taramalarında doğrudan "mürettep müfreze" veya "mürettep tümen" ve saire gibi adlar altında hiçbir belgeye/veriye ulaşılamamış olmasıdır. Bu yüzden ilk etapta müfrezelerin kuvvet yapılanması yukarıda bahsi geçen kaynaklardan tespit edildikten sonra bu tür yapılanmaya dair bilgi içermesi muhtemel

olan belgeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Örneğin; belgenin muhteviyatı bir askeri teşkil ile ilgili ise bu yapılanmayı oluşturan bileşenlerin Mahmud Belîğ Uzdîl, Gültekin Yıldız ve Mahmud Talat'ın müfrezelere dair verdiği bilgilerle örtüşüp örtüşmediğine dikkat edilmiştir. Mamafih, bu tür bir müfreze irticalen tertiplendiği için doğrudan bir sıfatla hitaba rastlamak epey müşkül olmakta; bir diğer ifadeyle iğne ile kuyu kazmaya benzemektedir. Buna neden olan etken de muhtemelen operasyonel sahada tertip edilen askeri kıtaların hemen hemen hespinin bu şekilde teşkil edilmesidir. Çalışma esnasında iyice anlaşıldı ki Osmanlı askeri idarecileri noksan olan asker sayısını tamamlamak veya üç sınıftan mürekkep bir yapı tertip etmek için mecburiyetten gayrinizami kuvvetlere ihtiyaç duyuyordu; çünkü başka bir imkan mevcut değil idi. Zira, özellikle süvari sınıfının yok denecek seviyedeki noksanlığı hasebiyle piyade ve topçu hemen hemen her yerde gayrinizami süvarilere ihtiyaç duyuyor, nizamiye piyade taburları veya daha üst birimleri de aynı sebep dolasıyla ile rediflerle tamamlanıyordu. Buna binaen söylenebilir ki sunuf-u selase/karma müfrezeler dahi çoğu kez tamamen düzenli birliklerden tertiplenemediği için burda da ağırlıklı süvari sınıfı düzensiz hüviyetinde oluyordu.

ATASE'de belgeleri önceden görme fırsatı olmadığı için katalog taramasında kimi zaman epey eksik kimi zaman da yanlış yazılan özetlerde dikkati çeken noktalar tespit edilerek belge talebinde bulunuldu. Mesela; bir belge özetinde asakir-i nizamiye ve asakir-i muavene tabirleri aynı anda kullanılmışsa o belge talep edildi. Elde edilen bazı belgeler tahmin edildiği gibi konuya dair net bir veri sağlamış olsa da bunların bir kısmı da konu ile alakasız çıktı, cüzi bir miktar belge de teslim edilmedi. BOA'dan ise epey bir belge tarandı ve bunların arasında konuyu destekleyecek mahiyette olmayanlar elendi, nitelikli belgeler de metinde analiz edilerek yorum odaklı kullanıldı.

Bu çalışmaya yardımcı olan en temel kaynaklar döneminde veya bahsi geçen döneme pek yakın tarihlerde kaleme alınmış anı ve hatıratlar ile harp muhabirlerinin raporları olmuş, bunlar belgelerle sentezlenmiş ve ikincil literatür de bu bulgulara katkı sağlamıştır. Zira, İngiliz zabıt veya harp muhabirlerinin rapor ve hatıratları ihtiva ettikleri bilgilerle şaşırtıcı bir mahiyeti arz etmektedir. Kırım ve 93 Harbi veya iki savaş arası dönemde kaleme alınan hatıratlar sosyokültürel ve ekonomik açılardan

bilgi verirken askeri tarihe dair de pek kıymetli gözlem, analiz ve çıkarımlar sunmaktadır. Mezkur harplerde görev alan veya dahili hareketleri gözlemleyen mütefekkirler Osmanlı'nın başıbozuk savaşçıları, aşiret yapılanmaları, hareketlarda görevlendirilen sınıfların nitelikleri ve hatta muharebelerin psikolojik yönleri ile bölük, tabur, alay, liva ve tümen gibi birimlere kadar fevkalade bilgiler sunmaktadır. Bu tür hatıratlar kimi zaman taraflı yazılabilse de bunun önüne geçmek için çalışmada kullanılan kaynaklar birbirleri ile karşılaştırmalı analiz edilmiş ve bunun sonucunda da farklı şahıslar tarafından farklı zamanlarda kaleme alınan bilgilerin birbirleri ile benzerlik taşıdığı dikkati çekmiştir. Misal olarak; C.B. Norman'ın bazı sayfalarda oryantalist bir bakış açısı ile hadiseleri tetkik ettiği görülürken Charles Duncan, Atwell Lake, Humphry Sandwith, Edward Vizetelly, Frederick Millingen ise birçok noktada benzer görüş ve analizler sunmuş ve hatta buna benzer düşüncelere Ahmed Muhtar Paşa ve Mehmed Arif'in hatıratlarında dahi rastlamak mümkün olmuştur.

Mürettep müfrezeler ve çalışmayla ilgili olan nizami-gayrinizami kuvvetlerin müşterek ve karma istimleri doğrudan saha analizini gerektiren meseleler olduğu ve konulu belgelerin de sınırlı ve ulaşımı meşakkatli bulunduğu göz önüne alınınca bu tür hatıratların ehemmiyeti daha net anlaşılacaktır. Ayrıca, söz konusu eserlerde de müfrezelere dair herhangi bir sıfat kullanılmasa –ki bu nedenle metinde geçen Subatan ‘‘Mürettep’’ Müfrezesi, ‘‘Mürettep’’ Kerim Paşa ve Veli Paşa Tümeni gibi tanımlamalar genellikle bize ait olmaktadır- ve geleneksel müfreze veya askeri birliklermişçesine bahis geçse de mezkur tertibin teşkilat, teçhizat ve taktik saha analizlerine dair değeri yadsınamaz bilgiler sunulmaktadır. Nitekim Osmanlı askeri tarihi kapsamında doğrudan operasyonel sahayı çalışmaya ve analiz etmeye yardımcı olacak kaynak sayılarının epey düşük olması ve konunun da saha analizini gerekli kılan bir mahiyeti haiz olması bizim için bu hatıratların değerini katbekat artırır. Yeri gelmişken ifade etmek icab eder ki; ‘‘A.B. Şirokorad, Ruslar'ın Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları: Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009.’’ adlı eserin belki de bu çalışmaya dair kıymetli bir katkı yapması mümkün iken çevirmenin esere yaklaşımı neticesinde eserin irdelenmesinden vazgeçilmiştir. Eserde birçok noktanın çevirmen tarafından ‘‘ayrıntı’’, ‘‘zait’’ ve ‘‘gereksiz’’ olarak görülmesi ve bu nedenle ‘‘...’’ bırakılarak

birçok ayrıntının tercüme edilmeden es geçilmesi şaşkınlıkla karşılanmıştır. Mamafih, bir geminin adı, tonajı, kaç namlulu olduğu, motor gücü ve saire gibi tafsilat çevirmene göre gereksiz bir bilgi yığıntısı mahiyetini haiz olabilirken bunlar bazı araştırmacılar için epey kıymet barındıran malumat olabilmektedir.

Bu tez süresince yararlanılan hem matbu hem de el yazması Osmanlıca eserlerin bir kısmını inceleme fırsatı İ.B.B Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar ile Seyfettin Özege kataloğu sayesinde olmuştur.

İSAM ve Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi'nin ise bu çalışma açısından değeri oldukça kıymetli iken bilhassa Boğaziçi Kütüphanesi'nin barındırdığı İngilizce literatür bir hazine niteliğinde idi. Ayrıca, Üniversite Kütüphanesi'nin hem fotokopi bölümündeki hem de diğer alanlardaki personeli ise bize çalışma süresinde oldukça yardımcı olmuş, fotokopi bölümündeki personelin ise talep edilen eserleri hazırlamada sarf ettikleri gayretli, süratli ve titiz çalışması her daim dikkati celb etmiştir. Onlara müteşekkir olduğumu ifade ederim.

Bunun yanı sıra, Askeri Müze Kütüphanesi'nde hem sivil hem de askeri personelin içten, yardımsever yaklaşımları ve ikramları da bizi mutlu etmeye yetmiş ve ATASE'de geçirdiğimiz süre zarfında da sivil ve askeri personelin yardımları bizim için değeri yadsınamaz bir hakikat olmuştur. Onlara da buradan minnettar olduğumu bildiririm. BOA'daki personele de bazı hususlarda talep edilen yardımlara verdiği samimi ve hızlı cevaplar için de şükranlarımı sunarım.

Netice olarak; kendisini seneler önce lisans döneminde Çağdaş Tarih Yazıcılığı dersi ile tanıdığım ve ilminden etkilendiğim, yüksek lisans döneminde de yine kendisinden askeri tarih dersi alma şansına nail olduğum, ilmi kadar yüksek derecede mütevazılığa da sahip olan ve bana tez konumu vererek kendi tabiri ile beni "dert" sahibi yapan sayın hocam Gültekin Yıldız'a hürmet ve teşekkürlerimi arz ederim.

Söz konusu çalışmadaki tüm kusur, noksanlık ve hatalar yazara aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
HARİTALAR LİSTESİ.....	xiv
LEVHALAR LİSTESİ	xv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLEŞİK HARP AÇISINDAN OSMANLI KARA KUVVETLERİ

1.1 Mürettep Müfrezeler/Birlikler	20
1.1.1 Müfrezelerin Tanımı ve Teşkili	20
1.1.2 Tedip ve Disiplin Aracı Olarak Mürettep Birlikler	36
1.1.3 Muhtelit Müfrezeler (Sunûf-u Selâse): Menşe ve Muhteviyat	43
1.2 Alelade Bir Silahlı Grup mu yoksa Savaşçı mı?	56
1.2.1 Nefir-i Amm ve Hamil Olduğu Özgün Niteliği	57

İKİNCİ BÖLÜM

TEŞKİLLERDE ÖNE ÇIKAN SINIFLAR

2.1 Başbozuk (Asâkir-i Muavene/Yardımcı) Hafif Süvari Kuvvetleri	64
2.1.1 Tarihi Kontekst Bağlamında Kavram Kargaşası.....	64
2.1.2 İstihdam Biçimi ve Teçhizat.....	70
2.1.3 Süvarinin Doktriner Değişim Karşısındaki Mağlubiyeti.....	73
2.1.4 Çaresizliğin Neticesi: Mecburi İstihdam	75

2.1.5 Kadimin Hafif Süvarisini Beyhude Arayış.....	85
2.2 Milis Bir Kuvvet: Asâkir-i Redife	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAYRİNİZAMİ KUVVETLERİN ÇATIŞMA ALANINDAKİ HAREKÂTI

3.1 Dağlık Mahallerin Güvenli Bölge Olarak Kullanımı ve Gayrinizami Unsurları Karakteristik Açıdan Şekillendirici Rolü	114
3.1.1 Karadağ Coğrafyası Kapsamında Müşterek Harekât	121
3.2 Yarı Konvansiyonel Manevra Kabiliyetine Dair Ameli Bir Misal	126
3.3 Düzensiz ve Milis Birliklerin Eşgüdüm Başarısızlığı	132
3.3.1 1854 Yılı Kırım Harbi Kafkas Cephesi: Kürekdere Meydan Muharebesi'nde Karma Birliklerin Harekât Tarzı ve Mücadeleye Etkileri.....	132
3.3.1.1 Genel Vaziyet	132
3.3.1.2 Subatan Mürettep Müfrezesi: Kuvvet Yapılanması ve Görev Tanımlaması.....	135
3.3.1.3 Piyade ve Düzensiz Süvarinin Müştereken İdaresinde İfa Edilen Taktik Hatanın Bedeli: Osmanlı Sağ Cenah Kuvvetleri'nin Düşüşü.....	142
3.3.1.4 Düzensiz Süvarinin Sınıflar Arası Dengeyi Bozması ve Muharebenin Kaybı	145

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÜFREZELERİN SEVK VE İDARESİNİ TAKTİK KAZANIM/BAŞARIM ÇERÇEVESİNDEN ANALİZ

4.1 Fırka-i Islâhiye'nin Güney-Doğu Anadolu Harekâtı ve Bileşik Harp İcrası (1865)	153
4.1.1 İçtimai Hal	153

4.1.2 Görev Gücünün Kuvvet Yapılanması ve Emir Komuta Zinciri	157
4.1.3 Geçmişten Gelen Bir İkaz ve Bunun Operasyonun Düşünce Yapısına Etkisi	161
4.1.4 Harekâtın Muntazaman İnfazı	170
4.2 93 Harbi Balkan Cephesi: Lofça'nın Zabtı (27 Temmuz 1877) ve Plevne'den Çıkan Mürettep Fırka-i İstikşafiyye'nin Pelişat Harekâtı (31 Ağustos-1 Eylül 1877).....	179
4.2.1 Genel Hal	179
4.2.2 Seri Ateşli Osmanlı Piyadesi ve Gelecekteki Siper Muharebelerinin Ayak Sesleri	180
4.2.3 Atıf Paşa'nın Karma Muharebe Grubu ve Plevne'nin Tahkimi	182
4.2.4 Vidin'den Hareketle Osman Paşa Karma Muharebe Grubunun Muntazam Yürüyüşü.....	186
4.2.5 Lofça'nın Stratejik Ehemmiyeti.....	188
4.2.5.1 Mirliwa Rıfat Paşa Komutasında Tertiplenen Mürettep Liva ve Lofça'nın İstirdadı.....	191
4.2.5.2 Lofça'ya Gerçekleşen Rus İstikşaf Harekâtı ve Mahallin Kuvvetli İstihkamları	194
4.2.6 Pelişat Keşif Operasyonu.....	200
4.2.6.1 Çatışma Alanının Niteliği ve Çevredeki Rus İleri Karakolları	200
4.2.6.2 Kuvvet Yapılanması ve İleri Harekâtın Başlangıcı	202
SONUÇ	213
BİBLİYOGRAFYA	216
EKLER	241

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1 – Kars, Hacı Veli Köy, Kürekdere ve Subatan Mevkilerini Gösteren Alan.....	157
Harita 2 – Kilikya/Çukurova Bölgesi 1840.....	183
Harita 3 – Kilikya/Çukurova Bölgesi 1885.....	184
Harita 4 - Griviça ve Radişevo Arasında Pelişat Yolunu Gösteren Mahal.....	217
Harita 5 - Plevne ve Civarı.....	218

LEVHALAR LİSTESİ

Levha 1 – İstiklal Harbi; Kocaeli Grubu’nu Teşkil Eden Kıtalar.....	30
Levha 2 - Pişdar Kuvvet Yapılanması.....	61
Levha 3 – Süvari İleri Karakol Tertibi.....	158
Levha 4 – Pelişat Birliklerinin Nizam Sırası.....	216

KISALTMALAR LİSTESİ

- A.} MKT. MHM-** Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı
A.}MKT. NZD- Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı
A.} MKT. UM- Sadaret Umum Vilayat Evrakı
A.} MTZ -Sadaret Bulgaristan Evrakı
ATASE – Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
a.g.e- Adı Geçen Eser
BEO- Bab-ı Ali Evrak Odası
Bkz. - Bakınız
BOA- Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev. – Çeviri
DH. EUM- Dahiliye Şube
DH. HMS- Dahiliye Hukuk Müşavirliği
DH. MKT- Dahiliye Mektubi Kalemî
DH.ŞFR- Dahiliye Şifre Kalemî
DH.TMIK.M- Dahiliye Muamelat
DİA- Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.- Editör
F. – Fihrist
HAT- Hatt-ı Hümayun
HR.MKT- Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî
HR. SYS- Hariciye Siyasi
Ibid. – Aynı Yer/Aynı Eser
İ. DH- İrade Dahiliye
İ.HB- İrade Harbiye
İ.HUS- İrade Hususi
İ. MMS- İrade Meclis-i Mahsus
İ. MSM- İrade Mesail-i Mühimme

İ.MTZ- İrade Bulgaristan

MV- Meclis-i Vükela Mazbataları

ORH- Osmanlı-Rus Harbi Kataloğu

OSK- Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi Kataloğu

TTK- Türk Tarih Kurumu

v.d. – Ve Diğerleri

Y.MTV- Yıldız Mütenevvi Maruzat

Y.PRK. ASK- Yıldız Askeri Maruzat

Y.PRK.AZJ- Yıldız Arzuhal Jurnal

Y. PRK. TKM- Yıldız Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği

Y.PRK.UM- Yıldız Umumi

GİRİŞ

A. KARMA GÖREV GÜÇLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

“Karma birlikleri olabildiğince etkili şekilde kullanmanın yolu, teşkil içindeki farklı sınıfların ve bunların sahip olduğu silahların güçlü yanları ile birlikte zayıf noktaları hususunda teferruatlı bilgi sahibi olunmasından geçer. Bunlar, hasmın sahip olduğu silah ve birliklerle kıyaslanmalı ve bu ölçüde değerlendirilmelidir¹.“

Almanya’nın 1940 Fransa Seferi başında cereyan eden ve seferin sonucunu hazırlayan Sedan Harekâtı zıhlı birlik taktiği açısından bir dönüm noktası sayılmaktadır. O zamana kadar piyade ve tank birlikleri birlikte ve sıkı iş birliği halinde muharebe etmekle beraber, karma muharebe grupları kurulması usûlden değildi. Daha doğrusu tankın piyade emrine verilmeyip, tank tugayının piyadenin başarısını kolaylaştırmak için topluca kullanılması esas tutulmaktaydı veya muharebe alanında en ağır toptan piyade tüfeğine varıncaya kadar muhtelif silahların mevcut durumlarına göre ateş güçlerini bir yerde toplayarak belirleyici noktada ateş gücünün elde edilmesi yaklaşımı izlenmekteydi. Ancak, uygulamada piyade emrine verilmiş tank bulunmaması piyadenin muharebe sırasında zor duruma düşmesine sebep olmuş ve akabinde bu konuda alınan dersler neticesinde Sedan’dan sonra tank ve piyadenin “*Kampfgruppen*”² adı verilen muharebe grupları (*görev kuvvetleri-görev gücü*) , ve timler halinde örgütlenmesi ve bunlara gerekli öteki silahların da katılması ilke olarak kabul edilmiştir. Alman Generali von Mellenthin, bunun savaş kadar eski olan bir ilkenin, yani tüm sınıf ve silahların aynı zamanda, aynı yerde toplanması ilkesinin

¹ Sturmhard Eisenkeil, “Combined Arms”, **Brassey’s Encyclopedia of Land Forces and Warfare**, Ed. Franklin D. Margioatta, Brassey’s, 1996, s. 221.

² Genelde spesifik bir amaç için, irticalen ortaya çıkarılmış (*Ad Hoc*) olan ve bünyesinde anti tank silahı da dahil olmak üzere; piyade, tank ve topçu birliği barındıran, İkinci Dünya Savaşı’nda kullanılmış Alman Kara Kuvvetleri karma birlik teşkili. Bkz: James Lucas, **Battle Group!: German Kampfgruppen Action in World War Two**, Phoenix, Cassell Military Paperbacks Edition, London 2000.

sağlanmasından başka bir şey olmadığını belirtmişti.³ Alman General bu ifadesinde bir noktada haklı idi çünkü kadim dünyadaki orduların iki tekerlekli savaş arabası, okçu ve mızrakçıları koordinasyon ile kullandığı zamandan, barut çağının süvari ve yivsiz tüfekli piyade dönemine kadar kumandanlar her daim çeşitli silah ve sınıfları birleşik, tek bir ünite altında veya senkronize biçime kullanmanın yollarını aramışlardır. ⁴ Kısacası, en başında, sınıflar arası müştereklik ve karma kullanım, bir doktrin olmaksızın muharebenin karakterine bağlı olarak uygulanan taktik yaklaşımlardandı.

Bu yaklaşımın muharebe alanında uygulanması, yani; teknolojik imkanlar el verdiği ölçüde inovatif operasyonel konseptlerin askeri sisteme entegre edilmesi ve muharebe alanında bunların kullanımı, iki muharip unsur arasında yoğun etkileşime neden olacak ve bu durum rakip unsurların birbirlerini taklidi ile neticelenecekti. Çünkü, farklı silahların yani ateş gücünün ortaya çıkmasıyla birlikte ordular bunları hızlı ve kesin sonuç almak için ellerinde bulunan diğer silahlar ile kullanmaktan geri durmayacaktı. Bu noktada, müştereklikten ziyade, karma birlik kullanımının modern anlamda daha önce görülmemiş şekilde tesirli olarak ortaya çıkması ve karşılıklı etkileşim ile yayılması 30 Yıl Savaşları sırasında, Gustavus Adolphus komutasında İsveç askeri teşkili dahilinde görülmüştür. 1631'in Eylül'ünde, Kuzey Almanya bölgesinde vuku bulan Brietenfeld Muharebesi; teknoloji, askeri sistem, operasyonel konsept ve yeni askeri organizasyonun birbirine karışmasına şahit oldu. Bu; mızraklı ve tüfekli piyade birlikleri ile, süvari ve büyük seri ateşli topların tek sıra halinde (*linear tactics*) kullanımı ile ortaya çıkan bir kombinasyondan başka bir şey değil idi. Bu taktik hareket ile İsveç, bu tür taktik yaklaşımdan bihaber olan rakibine karşı şok etkisi yapan bir başarı sağladı.⁵ Zira, rakibinin elindeki savaş kapasitesi yüksek birliklerin varlığı onları hep birlikte, muntazam bir koordinasyonla kullanmadığı müddetçe Adolphus'un kuvvetlerine karşı etkisiz kalacaktı.

³ Heinz Guderian, **Bir Askerin Anıları**, Çeviren: Emekli Korgeneral İhsan Gürkan, İstanbul, KASTAŞ Yayinevi, 2017, s. 21 ve Erich von Ludendorff, **Topyekûn Harp**, Çevirenler: Aynur Onur Çifci-Erhan Çifci, Dergâh Yayınları, İstanbul, Ocak 2017, s. 98.

⁴ Jonathan M. House, **Combined Arms Warfare in the Twentieth Century**, University Press of Kansas, Lawrence, Kansas, 2001, s. 32.

⁵ Andrew F. Krepinevich, "Cavalry to Computer: The Pattern of Military Revolutions", **The National Interest**, No: 37, Fall 1994, 30-42, s. 30-33.

Bununla birlikte, silahlardaki teknolojik gelişme ile beraber bir sınıf hem münferit hem de karma bir teşkilde eskiye nazaran çok daha etkili hale gelecek iken bu durum bazı silahların da ortadan kalkmasına neden olacaktı. Zaman içinde süngünün ortaya çıkması ve bunların piyadeyi, sipahiye karşı korumada oldukça etkili olması mızraklı birlikleri olumsuz yönde etkiledi ve piyadenin bu silaha olan ihtiyacı zamanla ortadan kalktı. Mızrağı bünyesinde eriten bu tüfek ve süngü kombinasyonu piyadeyi Batı ordularının bel kemiği haline getirecekti. Tüm bunların neticesinde muharebe alanında inisiyatifi elde etmek ve etkili sonuç almak için, piyade ile topçu arasında tam bir senkronizasyon sağlanması da gerekiyordu ve bunun için Birinci Dünya Savaşı'ndaki cephe hücumunun ilkel bir örneği olan hareket tarzı ortaya çıktı. Burada, taktik başarı elde etmek ve yivsiz tüfeğin de etkisini artırmak amacı ile piyade tek sıra halinde diziliyor ve topçu birlikleri de piyadenin hemen arasına veya arkasına yerleşiyordu. Mevcut dizilişteki en kritik unsur ise; iki farklı sınıfın kumandanlarının yani piyade ve topçunun, günümüzde hala değerini koruyan ve geçmiş zamanda silah teknolojisinin ilerlemesine paralel olarak etki ve önemi de artan iletişim ilkesi olacak idi. Topçu ve piyade kumandanları yüz yüze veya el işaretleri ile sürekli etkileşim halinde bulunmak zorunda idi. Bu yapı içerisinde ise süvari, düşman piyade düzenini bozmak, sağ veya sol kanatlardan kuşatma hareketine başlamak veya kaçan düşmanı kovalama görevlerini haiz oluyor, piyade ise topçu desteği ile harekete başlıyor ve son hamlede ise süngü hücumuna giriyordu.⁶

Ateş gücü, manevra ve savunma⁷ birleşiminin aynı anda, aynı alanda tek düşman üstünde kullanımı demek olan karma birlik teşkilleri bünyesinde hiçbir silahın tek başına çatışma alanını domine edici özelliği yoktur. Birlikleri kombinasyon içinde kullanmak, sistemin tek bir bileşeninin sahip olduğu özellikten çok daha fazla yararlı

⁶ Jonathan M. House, **Toward Combined Arms Warfare: A Survey of 20th-Century Tactics, Doctrine, and Organization**, U.S Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, KS: Combat Studies Institute, , 1984, s. 4-7.

⁷ Üç unsuru tek bir silah üstünde bulundurmak ve muharebe alanında inisiyatifi elde etmek için geliştirilen tankın (*landship*) daha sonra anti-tank silahlarının gelişimiyle piyade desteği olmaksızın etkisiz kalması, obüsün önceden olduğu gibi genelde ilk ateşi başlatan silah olarak piyade ve tanka destek vermeye devam etmesi ve önemini koruması, karma birliklerin zamanla çok daha komplike ve çeşitli yapılara bürünmesine neden oldu; Brian A. Pedersen, **What Kept The Tank From Being The Decisive Weapon of World War One?**, University of Montana, Fort Leavenworth, Kansas 2007, s. 10-31.

nitelikte olan, sinerjinin sağladığı tesiri ortaya çıkaracaktır⁸. Bu nedenle, her ne kadar muharebenin cereyan ettiği coğrafya ve düşmanın sahip olduğu silah ve askeri tertib savaşta izlenecek taktik ve operatif hamleleri belirleyici önemli olgular olsa da, imkanlar el verdiği ölçüde askeri bir teşkil içinde farklı silah gruplarının kullanılması kaçınılmaz hale gelecekti. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlı bir biçimde gelişen bu sistem ve karşı unsurun da muharebe alanında yaşadığı tecrübe neticesinde benzer bir hareketi benimsemesi, dönemin Avrupa orduları arasındaki taktik kullanımda, tam simetri olmasa da, birtakım benzerlikler ortaya çıkardı. Nitekim, Napolyon Savaşları sonunda Avrupa orduları da, Fransızlar gibi, tümeni bünyesinde ağırlıklı piyade ve topçu birlikleri barındıracak şekilde harp zamanı ünitesi olarak kabul etmişti. Ancak süvari sınıfı bu dönemde bir tümenin organik ünitesi olmaktan ziyade; tugay, tümen hatta kolordu seviyesinde ayrı birlikler olarak tertib edilmiş⁹ ve muharebe alanının uygun olması, düşmanın sahip olduğu askeri teşkil ve silah teknolojisi gibi etkenler neticesinde veya ihtiyaç durumunda, piyade ve topçuya süvari desteği verilmişti.

Fransız devrimi ile askerliğin bir zorunlu yurttaşlık görevi haline gelmesi ve akabinde orduların nicelik olarak daha önce görülmemiş bir şekle bürünmesi savaşların yıkıcılığını da artırmış¹⁰ ve bununla birlikte tümen veya kolordu büyüklüğünde teşkillerin de ortaya çıkması, Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürecek geleneksel yapılanmalarda sipahi, topçu ve piyade iş birliğini daim hale getirmişti. Sanayi devrimi vasıtası ile şimendiferin gelişimi ve bunun orduların manevra kabiliyetini artırması, telgraf ile birlikte muharebe alanı ile genel karargah arasındaki iletişimin hızlanması gibi olgular savaşın karakterinde birtakım değişimler meydana getirdi. Ancak genel olarak orduların ateş ve hareket kabiliyetleri Napolyon döneminin karakterini andırmaya devam etti. General Helmuth von Moltke kontrolündeki Prusya ordusu ve diğer Avrupa orduları da kendilerini konvansiyonel muharebede geleneksel

⁸ Jonathan M. House, **Combined Arms Warfare in the Twentieth Century**, s. 6-7.

⁹ Jonathan M. House, **Toward Combined Arms Warfare: A Survey of 20th-Century Tactics, Doctrine and Organization**, s. 9.

¹⁰ Charles Tilly, **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu: 990-1992**, Çeviren: Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ağustos 2001, s. 116. Fransız Devrimi esnasındaki kitlesel seferberlik, genel bir soruna yönelik geçici bir önlemdi; zorunlu askerlik sistemli biçime Napoléon devrinde kavuştu; Mehmet Beşikçi, **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ocak 2015, s. 101.

piyade, topçu ve sipahi üçlüsü etrafında organize etti. Dönemin modern muharebeleri, taktik kitle ordularının aritmetik ve çizgisel çarpışmasında birbirlerini süvari birliklerinin şok etkisi (*shock and awe*) yaratacak şekilde ani taarruzu öncesi yıpratmaya çalışan piyade ve topçu birliklerinin mücadelesi olarak görülüyordu¹¹. Birinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan ateş gücü hacminin manevra kabiliyetini felce uğratması ise askeri doktrin ve teşkilde değişimlere sebep olacak ve bu değişim de kendisini karma birliklerden tertib edilmiş üniteler içerisinde gösterecekti.

Birinci Dünya Savaşı genel olarak bir siper savaşı olarak bilinir. Bunun sebebi, sanayi devrimi neticesinde ortaya çıkan mekanikleşmenin bu harbe yaptığı mühim etkidir. Sıradan piyade birlikleri; hafif makineli tüfek, alev püskürten silahlar, çeşitli yöntemlerle kullanılabilen el bombaları ve havan topları gibi silahlar ile donatılmış ve bu piyadeleri daha ölümcül hale getirmiştir. Buradan da belli olduğu gibi; farklı silahların ortaya çıkması sadece piyade sınıfının içerisinde dahi çeşitli uzmanlık gerektiren alanların belirmesine neden oldu. Bunun akabinde savaş daha komplike hale geldi. Dayanıklı siper ve hendeklerin içinde korunan ve savunmada kalan piyadeyi çok güçlü obüsler ile vurmak net sonuç vermiyor, obüs eşliğinde yapılan piyade taarruzları ise ağır makineli tüfeklerin varlığı nedeni ile sonuca götürmüyor ve ağır can kayıplarına neden oluyordu. Piyadeyi siper içinden çıkarmak için kimyevi silahlar¹² devreye girdi ve muharebe alanı daha önce görülmemiş bir karaktere büründü. Makinalı tüfeğin etkisi ile muharebe alanında hareketsiz kalmaya mahkum olan endüstriyel güçler¹³ savaşın uzaması ile can ve mal kaybının yanında ağır ekonomik zarara da girmeye başladı. Nitekim, mezkur savaşta özellikle topçu ve piyade işbirliği gayet mühim önem arz etmeye devam ediyor, ayrıca piyadeye özel

¹¹ Michael Evans, ‘‘General Monash’s Orchestra Reaffirming Combined Arms Warfare’’, **From Breitenfeld to Baghdad: Perspectives on Combined Arms Warfare**, Ed. , Michael Evans and Alan Ryan, Land Warfare Studies Centre, Workin Papers No. 122, July 2003, s. 10-11.

¹² Gaz ilk defa Almanlar tarafından Doğu Cephesi’nde Ocak 1915’te Ruslar’a karşı kullanıldı ancak soğuk ve rüzgarlı havalarda bu silah etkisiz kaldı. Daha sonra 22 Nisan 1915’te iki Fransız ve bir Kanada tümenine karşı kullanılsa da bu silah Almanya tarafından zamanla daha sofistike hale getirildi ve savaşın sonunda iki adet, top ile ateşlenebilen gaz mermisi geliştirilmişti; James W. Reed, **Combined Arms Warfare in the 21st Century: Maximizing The Capability of U.S. Army Future Combat System Equipped Brigade Combat Teams to Conduct Combined Arms Operations**, California State University, Fort Leavenworth, Kansas 2008, s. 36.

¹³ Bkz; Rıdvan Taşkaya, **Osmanlı Ordusu’nda Makinalı Tüfek Kullanımına Geçiş (1908-1918)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2016.

ortaya çıkan yeni silahlar da bu sınıfın kadim tertibine etki ederek, havan ve makineli tüfek birlikleri gibi kullandıkları silahlarla anılan, kendi içerisinde çeşitli yapılanmalara bürünmesine de neden oluyordu.

Bununla beraber, siper harbinin ortaya çıkardığı hareketsizlik, 15 Eylül 1916'da tankın ilk kez çatışma alanında görülmesine neden oldu. Siper mücadelesinin durumu çıkmaza sokması birçok yeni silahın ortaya çıkmasına neden olsa da ¹⁴en önemlisi bu zırhlı aracın kullanımı olacaktır. Bu zırhlı kara silahı 1916'nın ikinci yarısında kendini çatışma alanında göstermiştir ancak ilk kullanımda istenilen sonuç alınamamıştır¹⁵. Zira, 2. Dünya Savaşı'nın Avrupa muharebelerindeki ana karakteri olan zırhlı manevra mücadeleleri ve müşterek hareketin ¹⁶yoğun şekilde icrası kendini net şekilde 1917 sonlarına doğru gösterecekti. Mezkur senenin Kasımı'nda, Batı Cephesi'nde cereyan eden Cambrai Muharebesi'nde İngilizler tarihte ilk kez kitleler halinde, yüksek sayıdan oluşan tank ve uçak kombinasyonunu uyum içinde kullandı. Karada ise piyade ve topçu birlikleri koordinasyon içinde tank birliklerine destek verirken, bu hava ve kara unsurları arasındaki iletişim de olabildiğince sağlıklı yürütüldü. Yaklaşık 5000 tankın öncülüğünde yapılan ve diğer sınıf ve kuvvetlerin de tanka yardımcı birlik olarak kullanıldığı taarruzda, 12 kilometrelik Alman cephesi saatler içerisinde yarılabilmişti¹⁷. 2. Dünya Harbi'nde ise zırhlı birliklerin yoğun ve

¹⁴ Bunlardan bir diğeri de yukarıda bahsi geçen, tank gibi siper muharebeleri üzerinde etkili bir ateş gücü olması amaçlanan ve piyade kullanımına verilen havan topu (*trench mortar*) silahıdır; Jonathan M. House, **Toward Combined Arms Warfare**, s. 32.

¹⁵ İlk kez İngilizler tarafından üretilen, Somme Harbi'nde Fransa'nın *Flers-Courcelette* bölgesinde kullanılan Mark I tankı hassas ve kolay bozulan bir silah idi. Performansı beklentinin altında olsa da, üretilen bu makinalardan birinin *Flers* köyündeki başarısı İngiliz gazetesi olan *Daily Sketch*'e yansımış ve kamuoyunun dikkatini üzerine çekmiştir; Gary Sheffield, "The Somme: Was It Really A Monstrous Failure?", **BBC History Magazine**, July 2016, s. 25.

¹⁶ İngilizce'de *Joint Warfare* veya müşterek hareket/savaş, ordu bünyesinde kara, hava ve deniz kuvvetlerinin belirli hedef üstündeki ortak hareketlerini tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Birinci Dünya Savaşı'nda uçakların da kullanılması ile bu tür hareketler, yukarıda ifade edildiği gibi zaman zaman görülmüştür. Ancak bu terim önemini 1986'dan sonra kazanmış ve bir doktrin haline gelmiştir; Steven M. Biemer and Donald J. O'Brien, "An Approach to Joint Warfare Analysis", **Johns Hopkins Apl Technical Digest**, Volume 21, Number 2, 2000, 203-207, s. 203. Hava unsurlarının henüz ortaya çıkmadığı dönemlerde donanma ve kara kuvvetleri arasında müşterek hareketler tarihi süreç içerisinde kendini göstermiştir; Emir Yener, "Deniz Muharebeleri ve Müşterek Harekat (1792-1912)", **Dünya Savaş Tarihi: Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri**, Ed. Gültekin Yıldız, Timaş, İstanbul 2013, s. 247. *Combined Arms* ifadesi ise kara kuvvetlerine ait farklı sınıfların birlikte veya karma kullanımını tanımlamak için kullanılır. Bu nedenle, iki tabir birbirine karıştırılmamalıdır. Bu tezin ilerleyen bölümlerinde kullanılacak olan, "karma" ve "müşterek" tanımlamaları Osmanlı Kara Kuvvetleri'ne ait sınıfları kastedecektir.

¹⁷ Andrew F. Krepinevich, "Cavalry to Computer: The Pattern of Military Revolutions", s.40.

komplike biçimde kullanımı, savaş alanını dinanizmin zirvesine taşıyacak ve önceki harbin siper muharebeleri de bu birlikler sayesinde ortadan kalkacaktı.

Birinci Cihan Harbi'nin dehşet verici siperlerinden nasibini alan İngilizler, benzer bir deneyimin tekrar etmemesi için muhtemel bir siper savaşına karşı çeşitli teoriler ortaya attı ve bu görüşler ağırlıklı olarak büyük zırhlı birliklerin varlığına dayanıyordu. Bu görüşün öncülerinden olan General Fuller tank merkezli yeni model bir ordu üstüne sunduğu görüşünde bir tümenin bünyesinde, her biri bir tank bölüğü ile entegreli on iki piyade taburu, yine bu tümene bağlı bir tank taburu ve iki alay süvari birliklerinden oluşan bir teşkil düşünüyordu. Ayrıca Fuller, zamanla tankın piyade ve süvarinin yerini almasını tahmin ediyordu. Fuller'in yazılarının yayınlanması onun Liddell Hart ile bir araya gelmesine neden olacak ve uzun süren ortaklıkları da bu sayede başlayacak idi. 1922'de Liddell Hart tümenler için daha pratik bir organizasyon düşündü ve bu teşkilde tümenler ayrı tank ve piyade taburları ile donatılacak, piyadeye zırhlı taşıyıcılar verilecek (*Motorized Infantry*) ve süvari birlikleri ekarte edilecek idi. Liddell Hart'ın görüşleri, Fuller'in kara kuvvetlerinin daha fazla mekanize hale getirilmesi ile ağırlıklı olarak tank teşkilleriyle dayanması açısından çok fazla ayrılmıyordu. Bununla birlikte, Liddell Hart tankları piyade birliklerine dağıtma fikrine pek sıcak bakmıyor, bunları tümen veya kolordu gibi büyük bir ünite altında, ayrı birlikler halinde tertib etmeye yatkın duruyordu.¹⁸

İngiltere'nin teşkil ettiği ilk mekanize birlikler (*Experimental Mechanized Force*) ilk manevrasını 1927'de yaptıktan sonra 1928 manevrası sonrası bu teşkil Zırhlı Birlikler (*Armoured Force*) adını aldı. Bu teşkilde motorize makinalı tüfek taburu dışında başka bir piyade birliğine yer verilmemiş ve bu motorize birlik ise oldukça pasif bir role sahip olmuştu. Burada zırha sahip olmayan birlikler teşkile engel

¹⁸ Richard Ogorkiewicz, **Tanks: 100 Years of Evolution**, Osprey Publishing, First Edition, February 24, 2015, s. 59. Burada "organik ünite/birlik" kavramını ifade etmek yerinde olacaktır. Fuller'in sunduğu planda dikkati çeken husus; bir piyade taburuna entegre edilmek istenen bir tank bölüğü idi. Bu şekilde, iki farklı sınıfa ait unsurlar bir araya getirilecek ve karma olarak kullanılacaktı. Piyadeye entegre edilen tank bölükleri bu teşkilde organik bir birlik haline gelecekti. Bu da bir başka ifade ile hem tank bölüğünün hem de piyade taburunun talim, eğitim ve manevralarda da birlikte bulunması anlamına gelmekte idi. Organik bir ünite ve bağlı olduğu birlik hazar ve savaş zamanları her daim yapışık iken, tek bir tümen ve kolordu altında tabur, alay, tugay seviyesinde münferit teşkil edilen birlikler ise hizada yalnız bulunmakta, harp zamanında ise gerekli görüldüğünde başka sınıflarla karıştırılmakta idi.

olacak unsur olarak görülüyor ve bu da mekanize birliklerin neredeyse tamamen tanklardan oluşmasına dair olan görüşü kuvvetlendiriyordu¹⁹.

İngiltere öncülüğünde başlayan mekanize birlik teşkilleri²⁰, İkinci Dünya Harbi'nde tankların kapasitesinin zırh, manevra ve ateş gücü açısından artmasıyla onları karma birlik (*combined arms*) teşkilleri içinde öne çıkaran silah haline getirdi²¹. Nitekim, 1939-1941 yılları arasında hızlı ve kesin sonuçlara götüren meşhur Alman Yıldırım Harekatı (*Blitzkrieg*) konsepti yüksek manevra kabiliyetine sahip ve bünyesinde mekanize piyade, topçu ve tank barındıran zırhlı birlikler teşkiline dayanıyordu. Bu hareketin sahip olduğu; inisiyatif elde etme, hız, nüfuz ve ani kuşatma karakteristikleri²² yalnızca manevra kabiliyeti yüksek birliklerle icra edilebilirdi. Akabinde, bu tür hareketlere destek için *Blitzkrieg*²³ taktik manevrası icra eden kara gücünün hava kuvvetleri ile koordinasyona da ihtiyaç duyması ²⁴Birinci Dünya

¹⁹ Richard Ogorkiewicz, **Tanks: 100 Years of Evolution**, s. 60. Bu bir diğer değişle İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında Alman zırhlı birlik doktrininin temeli idi.

²⁰ İngilizler'in ve daha sonra Almanlar'ın zırhlı birliklere olan ilgisi, ABD'ye ilham vererek bu alana yönelmesine vesile olacaktı; John Cranston, "German and British Experimentation in the 1920s and '30s Inspired Emergence of U.S. Armor Force", **ARMOR**, March-April 1995, s. 30-32. Zırhlı birlik doktrini muhtemel bir siper savaşına karşı düşünülerek tasarlandığı için 2. Dünya Savaşı'nda ortaya çıkacak olan zırhlı birlik muharebeleri burada göz ardı edilmişti. Örneğin; Sherman tankları ilk ortaya çıktığı zaman bunların düşman zırhlı birlikleri ile karşı karşıya çarpışmaya girmesi düşünülmemişti. Zamanla savaşın karakteri değişince ve zırhlılar arası muharebeler yoğunlaşınca, bu tür çarpışmalarda zayıf kalan Shermanlar'ı desteklemek için ateş gücü yüksek Sherman-Firefly tipi panzerler devreye girecek ve genelde bu iki tip zırhlı birlikte kullanılacaktı.

²¹ Richard Ogorkiewicz, **Tanks**, s. 7.

²² Charles K. Pickar, **Blitzkrieg: Operational Art or Tactical Craft?**, School of Advanced Military Studies, Fort Leavenworth, Kansas, 1992, s. 9-18. Birinci Dünya Harbi'ndekine benzer şekilde muharebelerin çıkmaza girmesini önlemek için manevra ve ateş gücü birleşimi ile düşmanı kuşatma altına alıp yok etmek için tasarlanmıştır. İnisiyatif anahtar prensiptir. Çünkü taarruz eden tarafa şartları belirleme, uygun zamanı tespit etme ve saldırı bölgesinin belirlenmesi gibi olgulara hükmetmesine olanak sağlamakta idi; **Ibid.**, s. 2.

²³ *Blitzkrieg*'in, Almanlar'ın sadece 2. Dünya Harbi için uyguladıkları özel bir tasarımı olduğuna dair açıklamalar vardır ancak Almanlar'a göre *Blitzkrieg* hiçbir zaman bir devrim niteliğini taşımamıştı. Aslında bu hareket tarzı, Birinci Dünya Savaşı'na ait Alman savaş konsepti ve doktrininin zamanla gelişmiş halinden başka bir şey değil idi. İkinci Cihan Harbi'ndeki tek fark, manevra kabiliyeti yüksek karma zırhlı birliklerle icra edilmesi idi; Weichong Ong, "Blitzkrieg: Revolution or Evolution?", **RUSI Journal**, Vol. 152, No: 6, 17 December 2007, s. 82; Daniel J. Hughes, "Blitzkrieg", **Brassey's Encyclopedia of Land Warfare**, s. 161.

²⁴ Hızlı hareket eden mekanize birlikleri onlara kıyasla yavaş hareket eden topçu birliklerinin destekleme kabiliyetinin olmadığına, hareketi aksatabileceklerine dair bir görüş vardı. Bu yüzden hava kuvvetlerinin (*Luftwaffe*) Junker JU-87 türü uçağının topçu yerine dolaylı ateş desteği (*indirect fire support*) vermesi daha uygun görülmüştü. ; James W. Reed, **Combined Arms Warfare in The 21st Century**, s. 52-23. Aslında, Manstein'in 1935'teki ıslahatında hem zırhlı hem de manevra kabiliyeti yüksek olan Alman Sturmgeschützerleri, piyade tümenlerine organik birlik olarak tertiplenerek piyadeye dolaylı ateş desteği vermesi için tasarlanırken zamanla bu silah anti-zırhlı görevini de üstlenerek dolaylı ateş gücü sağlamasının yanında doğrudan ateş desteği için zırhlı birliklerle de karıştırılarak

Savaşı'nın sahip olduğu doktrin, teşkilat ve teknolojinin daha da ilerlemesi ve komplike hale gelmesi ile açıklanabilecekti. Mamafih, ikinci harpte görülen paraşütçü birliklerin operasyonları ve füze teknolojisinin dolaylı ateş gücü desteği veren silahlı birlikler kategorisinde yerini alması ise elbette yeni bir gelişme olarak ifade edilebilir²⁵.

Bununla birlikte, gerek İngiliz ve gerek Alman askeri uzmanlarında zırlı birliklere karşı olan sempati kendini belli etmekte iken, Alman yüksek askeri komutası arasında tank savaşı uzmanlarının en meşhurlarından biri olan Heinz Guderian, tankların münferit kullanımına karşı çıkarak karma olarak tertiblenmeleri gerektiğini ifade edecek ve tankı destekleyecek sınıfların uyum sorununa dikkat yöneltecekti. Tank formasyonlarının tek başlarına veya piyadenin öncü olduğu teşkiller ile hareket etmeleri neticesinde etkisiz kalacağını, tankın sahip olduğu standartlara uygun olmayan birliklerin çatışmayı olumsuz yönde etkileyeceğini vurgulayan general, çeşitli silahların bir araya getirildiği formasyonlarda (*formation of all arms*) tankın belirleyici role sahip olması gerekliliğinin üstünde durmuştu. Ona göre, teşkildeki diğer birlikler tankın ast birlikleri olarak hareket etmeli idi ve piyadenin bu oluşum dahilinde yeri yoktu²⁶. Anlaşılan o ki, Guderian'ın karma birlik tasavvuru tamamen

kullanılacaktı; Marvin Knorr, **The Development of German Doctrine and Command and Control and Its Application to Supporting Arms:1832-1945**, Naval Postgraduate School, Monterey, California, March 1991, s.121-124.

²⁵ James W. Reed, **Combined Arms Warfare in The 21st Century**, s. 51.

²⁶ Charles Messenger, **The Blitzkrieg Story**, New York, Charles Scribner's Sons, 1976, s. 58. Bununla birlikte, 1942'de Almanlar, Kırım Muharebesi sırasında, Kerch Yarımadası'nda hava ve kara unsurlarını oldukça entegre bir biçimde (Joint Warfare) kullanmışlardır. Kara birliklerini piyade, topçu ve tank birlikleri ağırlıklı oluştururken *Luftwaffe* bu birliklere stratejik bombardıman ve tanklara da yakın dolaylı ateş desteği sağlamıştır. General Wolfram Friherr von Richthofen ve Erich von Manstein'in karargahları arasında komuta, kontrol ve muhaberenin sağlıklı işlemesi için istihkam birlikleri direkt telefon hattı kurmuş ve irtibat timleri oluşturulmuştur. Harekat iki aşamada planlanmıştı; İlk olarak Operasyon *Trappenjagd* ile Kerch Yarımadası'nda kontrol sağlanacak akabinde ise Operasyon *Storfang* kod adıyla güçlü tahkim edilmiş Sivastopol ele geçirelecekti. Ayrıca belirtmek gerekir ki, farklı sınıftan veya farklı kuvvetlerden subayların bu tarz müşterek veya karma hareketlerde birbirlerini eleştirdikleri her daim rastlanılan bir durumdur. Bu harekatta kuvvetler arası rekabete (*interservice rivalry*) Adolf Hitler de dahil olmuştur. Hitler en başta *Luftwaffe*'nin kendi tasarrufunda olduğunu ileri sürerek operasyon için ayrı bir kumandanı hava kuvvetlerinin inisiyatifine vermek istememişti. Ayriyeten, operasyonda kara kuvvetleri anahtar unsur olarak kabul görüyor, hava ve deniz kuvvetleri ise ast/yardımcı kuvvetler muamelesi görüyordu. Bu duruma üst düzey hava ve deniz kuvvetleri subayları şiddetle karşı çıkarak kendi kuvvetlerini kara kuvveti kumandanına bağlı ikincil ateş desteği olarak görmek istemiyorlardı. Bunun üstüne, harbin efsanevi silahlarından biri olan *Flak* uçaksavar topunun kullanımı da eleştiri ve rekabet konusu olmuştu. Normalde hava kuvvetleri bünyesinde olan bu silah sıklıkla ordunun topçu bataryalarında da kullanıldı. Sivastopol kuşatmasında Richthofen'in Flak uçaksavar silahı kumandanları, ona kara kuvvetlerinin sürekli olarak kendi

hareket kabiliyeti bulunan zırhlı birliklere dayanmakta iken tank bu teşkillerde asli silah hüviyetin korumalı ve diğerleri tarafından desteklenmeli idi.

Buna rağmen, savaşta tank, piyade, topçu, istihkam birlikleri ve çatışmanın karakterine göre de hava savunma silahlarını tugay, alay ve tabur karargahları sürekli olarak birliklerine dahil etmişler ve bazen bir sınıfa teşkillerinde daha fazla önem verirken diğerlerini ast silah olarak kullanmışlardır. Aslında, bu sınıflar/silahlar arasındaki denge ve yerine getirilmesi gereken görev, bu görevin gerçekleşeceği coğrafya/çatışma alanı ve karşılaşılabilecek olan düşman ile bağlantılıdır. Bu açıdan bakıldığında, bir karma birlik teşkilinde başka bir silaha yukarıdaki denge unsurlarına etki eden olguları hesaba katmaksızın değer vermek sağlıklı olmaz. Nitekim, bu zırhlı birliklere olan hayranlık Varşova'da gerçekleşen çatışmadan sonra şüphe uyandırıcı duruma gelecektir. Şehrin zapt edildiği sırada, bir gün içinde Almanlar 57 tank zayıat vermişti. Çünkü, şehir veya kent çarpışmalarında²⁷ veya geniş ve düz olmayan

silahlarını kontrol etmek için uğraştıklarını şikayet etmişler ve akabinde Richthofen 3 Temmuz 1942 tarihinde orduyu bu konuda bilgilendirerek *Luftwaffe*'nin operasyonlarına müdahil olmamalarını bildirmişti; Joel Hayward, "A Case Study in Early Joint Warfare: An Analysis of the Wehrmacht's Crimean Campaign of 1942", **The Journal of Strategic Studies**, Vol.22, No.4, December 1999, s.103-130. Kuvvetler veya sınıflar arası rekabetin Vietnam Savaşı çerçevesinde değerlendirmesi için; Ian Horwood, **Interservice Rivalry and Airpower in the Vietnam War**, Combat Studies Institute Press, Fort Leavenworth, Kansas, 2006.

²⁷ Tabur seviyesinde karma bir kuvvet ile icra edilen meskün mahal operasyonuna dair muntazam bir örnek Ekim 1944'te Almanya'nın Aachen şehrinde yaşanmıştı. Mahdut kuvvetli bir Alman garnizonu ile savunulan şehre 26nci Amerikan piyade alayının 3ncü taburu bölgenin kuzeyine, operasyon alanını yukarıdan görebilecekleri bir mevkiye hareket ederken 2nci tabur komutasındaki binbaşı Derrill M. Daniel birliklerinden üç adet, bölük seviyesinde, taarruz kapasitesi yüksek E-F ve G kod adlı görev gücü (Task Force) teşkil ederken her bir bölük; üç adet tank veya anti-tank araçları, 57-mm'lik anti-tank silahları, organik üç bazoka takımına ilave iki adet bazoka takımı, bir adet alev makinesi takımı ve iki adet ağır makineli tüfek takımlarıyla desteklenmiş/karıştırılmıştı. Ayrıca, bu bölüklerin takımlarına birer sokak düşecek şekilde görev dağıtımı yapılmıştı. Daniel karma kuvvetlerine, ilaveten bir adet 155-mm'lik kundağı motorlu obüs tarafından ağır ateş desteği sağlanacaktı. Piyade taarruzundan iki gün önce şehre yoğun obüs atışı ve hava bombardımanı icra edilmeye başlanmıştı. Bu birlikler arasındaki uyum ve eşgüdümü gösterecek hareketlerden biri E ve G bölüklerinin arasında bulunan, makineli tüfek yuvası şeklinde kamufle edilmiş bir Alman zırhlısı üzerine icra edilmişti. Bir adet anti-tank aracı bir binanın içerisinde 155 mm'lik silahın kullanılacağı genişlikte delikler açarken, diğer zırhlılar caddenin karşısındaki Alman zırhlılarına karşı kendi birliklerinden uzak tutmak için salvo atışlarına başlamış ve bu sırada piyade birlikleri de çevredeki binaları Alman piyadelerinden bertaraf etmişti. Bu şekilde, Alman kuvvetlerinin muhtemel taarruzundan korunan 155 mm'lik silah hedefteki Alman zırhlısını imha etmişti; Christopher R.Gabel, "Military Operations on Urbanized Terrain", Ed. Roger J. Spiller, **Combined Arms in Battle Since 1939**, U.S. Army Command and General Staff College Press, Fort Leavenworth, Kansas, 1992, s.163-171.

coğrafyada zırhlı birlikler piyade desteği olmaksızın yakın çevrelerden gelecek kısa menzilli anti-tank silahlarına karşı çaresizdir.²⁸

Lakin, 1945 sonrası teknolojinin silahlar üstündeki etkisi sonucu, savaşlarda zaferi elde etmenin ön koşullarında biri olan nicelik olgusu; kitle orduları ve yüksek sayıda silaha sahip olma gereksinimi artık yerini niteliğe bıraktı. Konvansiyonel silahlar daha ölümcül ve komplike yapıya büründü ve bu da beraberinde ordularda silahı kullanan personelde yüksek eğitim zorunluluğunu ortaya çıkararak uzmanlaşmanın daha önce görülmemiş bir seviyeye ulaşmasına neden oldu.²⁹ Nükleer silahlar ve özellikle nükleer savaş başlıklarının balistik füzelere entegre edilmesi sonucu ortaya çıkan bu silahların caydırıcılık özelliği³⁰ orduların teçhizat, teşkilat ve doktrinlerinde mühim değişimlere neden oldu ve bu da kara birliklerini etkileyerek zırhlı birlik kullanımının belirli bir süre ihmaline neden olsa da söz konusu kuvvet zamanla tekrar önem kazandı.

Bu ihmalin bedelini gösteren önemli bir misal Kore Savaşı sırasında yaşandı. Amerikan ordusu zırhlı birliklere verdiği önemi azaltması sonucu Görev Gücü Smith (*Task Force Smith*) adlı müfrezeyi, piyade üzerine teşkil edilmiş tank ve anti-tank silahlarından yoksun hafif zırhlı birliklere dayandırmıştı ve bu zırhlı desteğinden yoksun birlikler Kuzey Kore'ye ait ve ağırlığını T-34 tankların oluşturduğu piyade destekli karma birlikler tarafından çiğnenmişti. 1994-1996'da Grozny Muharebesi

²⁸ Jonathan M. House, **Toward Combined Arms Warfare**, s.82-83. Hem zırhlı birliklerin diğer sınıfları hor görmesi hem de zırhlı birliklere karşı soğuk duran, gelenekçi kumandanların harp sırasında zırhlı birlikleri fırsat buldukça eleştirmesi ve şüphe ile yaklaşması olağan bir durum haline gelmişti; “Zırhlı birliklere yetişemeyen ve öteki savaş sınıflarından verilen generaller ilk taarruzun, şiddetli topçu ateşini müteakip, piyade tümenleri tarafından yapılması ve tankların ancak belirli derinliklere girme yapıldıktan sonra, yarmayı tamamlamak üzere muharebeye sokulması görüşündeydiler. Zırhlı birlikler generalleri, bunun tersi görüşünü savunuyordu. Onlar zırhlı tümenlerin başlangıçtan itibaren en ileride taarruz eden birliklerin arasında bulunmasını istiyorlardı. Nedenine gelince, kendi sınıflarının en güçlü taarruz silahına sahip bulundukları inancına sahiptiler. Tankların (ve beraber savaşan zırhlı piyadenin) böylece derin ve çabuk bir yarmayı başaracağını ve bu erken başarının derhal ve tankın ilerleme hızıyla geliştirileceğini tasavvur ediyorlardı. Fransa’da edinilen tecrübe dolayısıyla, öteki yöntem uygulandığı takdirde sonucun ne olacağı biliniyordu. Başarının kritik anında yollar piyade tümenlerinin ardı arkası kesilmeyen, ağır hızla yürüyen hayvanlı kolları ile dolmak suretiyle zırhlı birliklerin yolu tıkanacak ve hızları azalacaktır.”; General Heinz Guderian, **Bir Askerin Anıları**, s. 183-184.

²⁹ John A. Lynn, “The Evolution of Army Style in the Modern West, 800-2000”, **The International History Review**, Vol. 18, No. 3 (Aug., 1996), 505-545, s. 523.

³⁰ Andrew F. Krepinevich, “Cavalry to Computer: The Pattern of Military Revolutions”, 36.

sırasında ise Rus birlikleri tam tersine, tankları piyade desteğinden yoksun bırakmış ve bu ağır zırhlılar RPG-7 (*rocket-propelled grenades*) tarzında silahlar ile imha edilmişti. 1999'da yaptıkları hatayı anlayan Rus komuta kademesi bu sefer tank-piyade işbirliğini tekrar inşa etti. Şehir muharebesi sırasında Fırtına Müfrezeleri (*Storm Detachments*) adını verdikleri birliklere; BMP piyade muharebe aracı, BTR zırhlı personel taşıyıcı, IMR muharebe istihkam araçları entegre etmişler ve tankları piyade ile desteklemişlerdi.³¹

Ayrıca, 1973'te İsrail, piyade desteğinden yoksun zırhlı birlikleri kullanmanın acı tecrübesini Yom Kippur Savaşı'nda yaşamıştı. Piyadenin zırhlı hareket kabiliyetini aksatacağını ve operasyonun temposunu düşüreceğini tasavvur ederek; sanki, sadece zırhlı birliklerinin hassas güdümlü mühimmatlar tarafından imha edilmesine şahit olmak için Mısır piyade mevkilerine karşı saf tank taarruzuna kalkışmışlardı. Bu olay sonrasında ders çıkaran komuta kademesi, askeri inisiyatifi elde etmek ve Mısır birliklerine üstünlük sağlamak için piyade ile sıkı sıkıya bağlı zırhlı birlikler ile karma müfrezeler oluşturmak zorunda kalacaklardı.³²

Daha önce de bahsettiğimiz gibi muharebe alanında kullanılacak askeri teşkil ve teçhizatı belirleyen unsur çatışmanın vuku bulacağı coğrafyanın karakteri ve düşmanın sahip olduğu kuvvet gücüdür. Zira, savaşta muharip unsurların teşkilat, teçhizat ve doktrininde simetri hiçbir zaman olmaz. Bunlardan biri veya birkaçı

³¹ Michael Evans, "General Monash's Orchestra Reaffirming Combined Arms Warfare", s. 17-19.

³² **Ibid.**, s.18. İsrail için Sina Çölü gibi açık bir alanda ağırlıklı olarak zırhlı birlik kullanımı Yom Kippur'a kadar hep makul gelmişti. Lakin, İkinci Dünya Harbi'nde *Wehrmacht*'ın zırhlı birlikleri kullanım açısından olumlu ve olumsuz yönde sahip olduğu tecrübelerin bir benzerine de İsrail ordusu şahit oldu. Olumlu açıdan bakıldığında; 1956'da ellerinde bulunan 7. Zırhlı Tugay, İkinci Dünya Harbi'nin hemen akabinde görülen tugaylar ile aynı yapıya sahipti; Bir adet Sherman orta zırhlı tank taburu, bir adet AMX-13 hafif tank taburu, bir adet motorize piyade taburu ve birer bölük keşif ve topçu bölüğü. Bu karma tugay ilk etapta ihtiyatta bekletildi ve bünyesinde bulunan tanklar muharebe alanındaki diğer birliklere zaman zaman dolaylı ateş desteği sağladı. Daha sonra bu zırhlı tugay Görev Gücü/Karma Birlik A-B-C olmak üzere üç bölüme ayrıldı ve her bölüme ayrı özel görevler tahsis edildi. Keşif bölüğü, hassas korunaklı Dyka Geçidi'nin güney kanadındaki kilit özelliğe sahip Mısır Abu Aghelia-Um Katef mevkiine nüfuz etti. Bu bölüğün keşif faaliyetinden sonra Görev Gücü A, farklı iki tugayın cephe taarruzu yapmakta olduğu Um Katef'in güneyine beyhude bir taarruza kalkıştı. Görev Gücü C, güneybatı mevkiine, Süveyş Kanalı'na doğru harekete başladı. Görev Gücü B (bir adet Sherman tank bölüğü ve bir bölük mekanize piyadeden müteşekkil) direkt Dyka Geçidi'ne ve Mısır mevkiinin ortasına hücumla kalktı. Görev Gücü (Task Force) kumandanı Yarbay Avraham Adan bu hareket esnasında tugayın topçu bataryasından eş zamanlı olarak yoğun destek gördü. Bu ufak Görev Gücü savunmada bulunan Mısır birliklerinin cesaretini kırdı ve büyük bir telaşa sebebiyet verdi; Jonathan M. House, **Toward Combined Arms Warfare**, s. 173-174.

mutlaka farklılık gösterecektir. Açık ve düz alanlarda çeşitli ve ağır silahlarla teçhiz edilmiş piyadenin zırhlı birliklere, kent ve benzeri karmaşık alanlarda ise zırhlı birliklerin piyadeye üstünlüğü olamaz. Hatta, bu yüzden, saf askeri tarih yaklaşımında, muharebeye dair tam bir incelemeye imkan verecek birlik, faaliyet, zaman, yer gibi bilgiler dahi en küçük birliğe kadar tespit edilip anlatılmaya çalışılır³³.

Konuyu kısa ve net özetlemek gerekirse; “*Notalar beşi geçmez, ama beş notanın bileşimleri hiç duyulmadık melodiler yaratır. Renkler beşi geçmez, ama beşrengin bileşimleri hiç görülmedik renkler yaratır. Tatlar beşi geçmez, ama beş tadın bileşimleri tadılmadık tatlar yaratır*”³⁴.

B. BİLEŞİK SAVAŞ/HİBRİT SAVAŞ İKİLEMİ

“*Zaman geçtikçe, dünyadaki muharebelerin baskın karakteri, geleneksel savaş ilkelerinin yönlendirdiği gibi kuvvet kuvvete gerçekleşen askeri çatışmalardan ibaret olmayacaktır. Savaş gittikçe; askeri güçlerden ziyade psikolojiyi ve sivil unsurları daha fazla ilgilendiren, daha muğlak ve disiplinlerarası bir hal alacaktır. Açıkçası; savaşın alacağı şekil hala iki ülke arasındaki mücadele ile bağdaştırılabilir olacaktır ancak bu sefer bünyesinde; terörizm, gayrinizami çatışma, enformasyon savaşı ve daha fazla unsurları da ihtiva edecektir.*”³⁵

21. yüzyıl savaş karakteri olarak tanımlanan ve yeni bir fenomen olan hibrit/melez savaş konsepti³⁶ kısaca, yukarıda açıklandığı gibi, sadece konvansiyonel

³³ Cevat Şahin, “Askeri Tarih Araştırmasında Yeni Bir Yaklaşım 3T (Teşkilat, Teçhizat, Tefekkürat)”, **Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar**, Derleyenler: Cevat Şahin-Gültekin Yıldız, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 61.

³⁴ Sun Tzu, **Savaş Sanatı**, Çev. Pulat Okan-Giray Fidan Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 13.

³⁵ Frank G. Hoffman, **Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars**, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, December 2007, s. 55.

³⁶ Son zamanların fenomeni olsa da şeceresi M.Ö. beşinci yüzyıla, Peloponez Savaşı’na kadar götürülür. Atina ve Sparta arasında olan bu savaşta, Spartalılar mühim bir kuvveti Laconia ve Messenia bölgesinde, askeri ve zirai sistemlerinin bel kemiğini oluşturan Helotslar’ın olası ayaklanmasını önlemek için bırakırlar. Atinalılar ise Helotslar’ın ayaklanabileceği uygun bir durum ortaya çıkarmak için çeşitli savaş hilelerine başvurdular. Bu hareket ile konvansiyonel bir muharebeye düzensiz bir özellik eklenecek, yani Spartalılar bir taraftan Atina’nın düzenli birlikleri ile mücadele etmek zorunda kalırken diğer taraftan ise bu gayrinizami unsurlara karşı mücadele vermeye mecbur olacaktı. Bunun neticesinde Sparta’nın güçlü düzenli birlikleri daha önce hiç alışık olmadıkları bir savaş türü ile karşı karşıya kaldılar. Buradaki durumun hibrit savaş olarak nitelendirilmesinin nedeni düzenli olan Atina birlikleri ile düzensiz Helotslu unsurların aynı anda ortak düşmana karşı savaşmalarıydı; Peter R. Mansoor, “Introduction”, **Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present**, Ed. Williamson Murray and Peter R. Mansoor, Cambridge University Press, New York 2012, s.4.

güçler arasında gerçekleşen çatışma ile sınırlı değildir. Esasen, bu tanımlamaya nazaran, nizami/konvansiyonel ve gayrinizami harp unsurlarının (düzenli ordu harici herhangi bir unsur) tek bir hedefe karşı bir araya gelip, aynı çatı altında kaynaşması ile ortaya çıkan bir olgudur. Hibrit/melez bir unsur, sürekli değişen bir yapıda olup çeşitli konvansiyonel ve gayrinizami organizasyon, doktrin, teçhizat ve taktikleri uygulayabilen ve bu şekilde rakibini belirsiz bir durumun ³⁷içinde bırakan karmaşık bir yapıya sahiptir. Yani, birbirinden farklı olan ve ilgisiz gibi gözükken iki mefhum veya karakterin tek bir organizasyon altında kaynaşması, bir araya gelen bu iki hüviyetin de uygun zaman ve mekanda birlikte veya ayrı ayrı kullanılabilmesidir. Bu durumda, hibrit unsurlar hem konvansiyonel özellikleri bünyesinde taşır hem de gerilla/gayrinizami harbe ait taktik, konsept ve uygulamaları kullanmada yeterli beceriye sahip olur. Bu nedenle savaşın ve muharip unsurun karakterinde bir bulanıklaşma görülür, nizami ve gayrinizami özellikler birbirine karışır ve ortaya geniş ölçekte bir çeşitlilik arz eden kompleks bir yapı ortaya çıkar³⁸.

³⁷ Gri bölge ‘‘Grey Zone’’ tabiri bir konvansiyonel güç tarafından uygulanan çok boyutlu faaliyet olarak tanımlanır. Burada spesifik stratejik kazanım elde etmek için bir ülkenin başka bir ülkeye askeri çatışma veya konvansiyonel bir mücadeleden kaçınarak; ekonomik baskı, siber savaş, ayrılıkçı grupların desteklenmesi, dezenformasyon operasyonları ve sivil nüfusa karşı organize suç faaliyetlerinin kullanımının uyum içinde uygulanışı söz konusudur. Bu hibrit savaşın bir ülke tarafından icrası olarak tanımlanır; Douglas Cantwell, ‘‘Hybrid Warfare: Aggression and Coercion in the Gray Zone’’, **American Society of International Law**, November 29, 2017, (Çevrimiçi) https://www.asil.org/insights/volume/21/issue/14/hybrid-warfare-aggression-and-coercion-gray-zone#_edn1. ; Frank G. Hoffman, ‘‘The Contemporary Spectrum of Conflict: Protracted, Gray Zone, Ambiguous, and Hybrid Modes of War’’, **The Heritage Foundation**, 2016, s.26-27. Rusya’nın, Kırım’ı ilhakı sırasında bölgedeki ayrılıkçı gruplara destek verdiği bilinmektedir. Bölgede, üzerlerinde herhangi bir rütbe veya nereye ait olduklarına dair işaret olmayan askeri kıyafetlere bürünmüş silahlı bir takım unsurların varlığına rastlanılmıştır ve bu unsurlar literatürde ‘‘yeşik küçük adamlar’’ (*little green men*) olarak isimlendirilmektedir. Ağır savaş enstrümanlarını kullanmak yerine Rusya bu unsurları kullanarak stratejik kazanım elde etmek istemiştir. Bu silahlı birlikler; parlamentoyu ve devlet binalarını basmak, sokakları ve yolları kesmek, kontrol noktaları oluşturmak ve Rus yanlısı popülasyonu organize etmek gibi görevleri icra etmişlerdir. Bu unsurların Rus Özel Kuvvetlerine ait olduğu bilirse de üzerlerinde herhangi bir işaret veya belirti olmaması, Rusya’ya bölgede Özel Kuvvetler’in kullanıldığına dair iddiaları inkar etme hakkı vermiştir. Neticede, bir ülke, konvansiyonel birlikleri gayrinizami unsurlar gibi kullanarak meşruiyet hakkı olmayan bölgeyi işgal etmiş ve bu şekilde kendisini uluslararası tepkiden korumuştur. Bir başka ifade ile de iki farklı karakteri tek noktada kullanmıştır; Mehmet Seyfettin Erol-Şafak Oğuz, ‘‘Hybrid Warfare Studies and Russia’s Example in Crimea: Hibrit Savaş Çalışmaları ve Kırım’daki Rusya Örneği’’, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt.9, Sayı.17, Kış 2015, 261-277, s. 270.

³⁸ Peter R. Mansoor, ‘‘Introduction’’, **Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present**, s.2; Frank G. Hoffman, **Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars**, s.14.

Bununla birlikte, konumuzu teşkil eden ve doğrusu harp tarihi kadar kadim olan Bileşik Savaş (*Compound Warfare*) tabiri ise; nizami/konvansiyonel kuvvetlerin gayrinizami ³⁹kuvvetlerle eşzamanlı ve koordinasyon içinde, ortak düşmana karşı aynı çatı altında veya farklı mahallerde kullanımı olarak tanımlanır. Amaç, bu iki farklı unsuru eşgüdüm içinde ortak hedefe karşı muntazaman kullanmaktır.⁴⁰

Ancak, burada da görüldüğü üzere; hibrit savaş ve bileşik savaşın tanımlamaları birbirine oldukça benzer ifadelerle yapılmaktadır. Ayrıca, bazı literatürde hibrit/melez savaş ulamı altında incelenen muharebeler bir başka literatürde bileşik savaş kategorisinde incelenmektedir. Bunun sebebi, iki harp türünün de bünyesinde gayrinizami özellik barındırmasından kaynaklanmaktadır⁴¹. Bu mesele ile ilgili olarak; ‘‘*Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*’’ adlı eserde hibrit/melez savaş; konvansiyonel ve düzensiz (gerilla, separatist unsur, terörist) kuvvetlerin, ülke veya ülke dışı aktörler tarafından, ortak bir politik kazanım elde etmek için kombinasyon içinde kullanımı olarak tanımlanır ve ayrıca eserde bileşik savaş ve hibrit savaş arasında bir ayrım yapılmadığı, her iki tabirin de aynı anlamlarda kullanılarak eserdeki makalelere konu olan savaş ve muharebelerin incelendiği ifade edilir ⁴². Mamafih, hibrit savaş 21. yüzyıl fenomeni iken, gayrinizami savaş veya bileşik harp kavramı, tanımlamaları daha geç yapılsa da, savaş tarihi boyunca sıklıkla karşılaşılabilen bir mefhumdur. Zira, hibrit savaş detaylı

³⁹ Taktik ve operatif seviyede, düzensizliğin sembolik karakteri gerilla savaşıdır. En basit anlamda ‘‘ani hücum ve ricat’’ olarak tanımlanır. Baskın, sabotaj, düşman ordusuna lojistik destek sağlayan stratejik mevkiileri vurma, ikmal hatlarına saldırı, hafif birlikler ile manevra kabiliyeti zayıf ve hareket alanları tahmin edilebilir ağır birliklere pusu kurma gibi yüzyıllarca süregelen, aynı taktiklere dayanan eylemleri vardır; Élie Tenenbaum, ‘‘Hybrid Warfare in the Strategic Spectrum: An Historical Assessment’’, **NATO’s Response to Hybrid Threats**, Ed. Guillaume Lasconjarias and Jeffrey A. Larsen, NATO Defense College, 2015, s.100. Gayrinizami harbe dair talimnameler için ayrıca; Field Manual 31-15, **Operations Against Irregular Forces**, 1961; Field Manual 31-22, **Counterinsurgency Forces**, 1963; Field Manual 3-24, ‘‘Counterinsurgency’’ **Department of the Army**, December 2006.

⁴⁰ Thomas M. Huber, ‘‘Compound Warfare: A Conceptual Framework’’, **Compound Warfare: That Fatal Knot**, Ed. Thomas M. Huber, U.S. Army Command and General Staff College Press, Fort Leavenworth, Kansas, 2002, s.1-3.

⁴¹ Örneğin; Amerikan Bağımsızlık Savaşı, İspanya Yarımada Savaşı ve Vietnam Savaşı, Thomas H. Huber’in editörlüğünde çıkan yayımda bileşik savaş açısından incelenirken, Williamson Murray ve Peter R. Mansoor’un editörlüğünü yaptığı yayımda ise bunlar hibrit savaş kategorisinde incelenmiştir; Thomas Huber, **Compound Warfare That Fatal Knot**, s.53-91 ve 221; Williamson Murray and Peter R. Mansoor, **Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present**, s.72-104 ve 254.

⁴² Peter R. Mansoor, ‘‘Introduction’’, s. 2-3.

incelendiğinde sıradan bir nizami-gayrinizami eşgüdümünden çok daha komplike bir yapı ile karşılaşılacaktır. Geçmişin, uzun seneler süren harp eğitimi almış, savaş sanatına aşina bir neferi ile sert coğrafyalarda yaşam süren kabilevi hayat tarzına aşina bir gayrinizami savaşçısı arasındaki fark elbette bariz ve gözle görülür nitelikte iken, bu savaşçı ve neferin muharebe alanında icra edecekleri harekât tarzları da birbirlerinden oldukça ayrı olacaktı. Ancak, günümüzde enformasyonun daha önce karşılaşılmamış bir hızda yayılması ve oldukça kolay ulaşılabilir olması gibi faktörler göz önüne alındığında, çağa ait bir savaşçı ile asker arasındaki farkın ortadan kalkmaya başladığı görülmektedir. Artık bir askerin veya subayın, kullandıkları silahların ve bunların oluşturduğu askeri teşkillerin kapasitesi, illegal gruplar tarafından kolayca taklit edilebilmektedir. Bu da bir başka değiş ile nizami kapasite ile gayrinizami kapasitenin benzeşmeye başlamasıdır ki hibrit savaş tasavvuru bu olguya daha uygundur.⁴³

Zikrolunan ikilem kendini literatürde sıklıkla tekrar etse de Gültekin Yıldız, Frank G. Hoffman'ın; *“Yakın zamanlara kadar gerçekleşen savaşlar bileşik savaşlarsa da, hibrit savaş değildir.”* görüşüne katıldığını bildirerek meseleyi kısa ve net biçimde özetleyen şu ifadeleri sunmaktadır; *“Belki de, bileşik savaş, bir ön (proto) hibrit savaştır. Fakat hibrit savaş, bir ordu şemsiyesi altında bileşik hareket eden, düzensiz ve düzenli birliklerinin bileşik hareket etmesi ya da bileşik taktiklerin tatbikinden daha fazlasıdır. Son zamanlara kadar, aslında ne ordular ne de silahlı topluluklar, bizim ‘hibrit savaş’, ‘hibrit ordu’ veya ‘hibrit silahlı grup’ olarak*

⁴³ Kadim dönemin gayrinizami unsurları, düzenli ordu birlikleri ile mümkün olduğunca karşı karşıya gelmemekte, eğer bu karşılaşma kaçınılmaz ise çarpışmayı kendi dağlık ve sarp coğrafyalarında kabul etmekte idiler. Ayrıca, bu gruplar nizamiyenin topçu birliklerine diğer sınıflarına kıyasla daha şiddetli bir korku beslemekteydi ki sadece topun varlığı bile bu unsurları psikolojik yönden ekarte edebiliyordu. 21. yüzyılın gayrinizami savaşçıları ise silah teknolojisinin geldiği olağanüstü tekamülden faydalanarak düzenli birliklerin sahip olduğu zırhlı savaş makineleri ve hatta helikopterlerine karşı parçalı ve ufak birlikler halinde mücadele edebilecek kapasiteye ulaşmış vaziyettedir. Zira, konvansiyonel bir ordunun elinde bulunan teçhizatlar bu illegal gruplarca rahatlıkla ulaşılır bir hal almıştır. Bu durum geçmişteki barut ve top gibi pahalı, tehlikeli ve kullanımı komplike araçlara sadece düzenli ordunun sahip olduğu gerçeğine tamamen tezat bir durum teşkil etmektedir. Ancak şu açıdan bakacak olursak; gerçekten de “on üçüncü yüzyıllarda her soylunun kılıcı vardı ama yirminci yüzyılda uçaksavarı olan yoktu”; Charles Tilly, **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, s.150. Mamafih, günümüzde ise ATGM ve MANPAD’ı olmayan gayrinizami unsur neredeyse yok gibidir. Bunun yanı sıra, henüz hibrit savaş ile ilgili bir doktrin yoktur ancak bu mefhum Batı medyası ve askeri önde gelenlerince sıklıkla dile getirilmektedir. Bu hususta ifade edilecek birçok nokta mevcut olsa da tezin kapsamı nedeni ile üstünde fazla durulamayacaktır.

adlandırabileceğimiz bir karışım, geçişken ve bütünleşik ikili/çoklu bir organizasyon ve doktrin oluşturamamışlardır.’⁴⁴

Tanımlamaya bir model olarak; günümüzde hibrit silahlı grup denilince literatürde ağırlıklı olarak Hizbullah’ın bu başlığın altına oturtulduğu göze çarpar. Zira, yüksek disiplinli, iyi eğitilmiş ve donanımlı, çeşitli gerilla taktikleri ile teknolojiyi yüksek nüfusa sahip kentlerde kullanan, muharebe alanında mütenevvi yerlere dağılmış ufak birlikleri, 2006 yılında İkinci Lübnan Savaşı sırasında modern bir konvansiyonel güce karşı dikkat çekici bir mücadele vermişti. Şehri yetenekli biçimde kullanarak pusu kurabilen Hizbullah gerillaları ayrıca konvansiyonel birliklerin sahip olduğu yüksek teknolojik silahlara karşı, tıpkı geçmişte dağlık ve sarp alanlarında saklanan gayrinizami unsurlar gibi, betonlarla kaplı mahallerde kendilerini muhafaza ederek İsrail birlikleri ile çarpışabilmişler idi. Çeşitli harp oyunlarına da başvuran bu grup, savaş sanatına oldukça aykırı bir eylem olsa da, askeri istihkâmlarını sivil unsurlara yakın bölgelere kurarak olası bir saldırıya maruz kalmaları anında sivilleri caydırıcı güç olarak kullanmışlardır. Nitekim, düzenli ordu birlikleri sivillerin ikamet ettiği yakın mahallerde operasyon ve hareket açısından sınırlı eylemlerde bulunmak zorunda kalacak iken gayrinizami kuvvetler için böyle bir tehdit söz konusu değildir. Burada, taktik kombinasyonlar ve alışılmışın dışında olan uygulamalar gerçekten de

⁴⁴ Gültekin Yıldız, ‘Hibrit Savaş Ne Kadar Post-Moderndir? Yakınçağ Avrasya Askeri Tarihine Yeniden Bakmak’, **Uluslararası Askeri ve Güvenlik Araştırmaları Sempozyumu (ICMSS 2016)**, İstanbul, 16-19 Mart 2016, s.4. Ayrıca aradaki farkı tanımlarken; bileşik savaşta, düzenli ve düzensiz kuvvetler muharebe alanının farklı yerlerinde faaliyet gösterir ve muharebe birbirleri ile kaynaşmaz/birleşmezler –müfreze teşkilini hariç tutarak bir kimlik anlamında göz önünde bulundurursak- ancak ortak hedefe karşı birlikte hareket ederler. Halbuki, hibrit bir unsur düzenli ve düzensiz ögeyi bünyesinde aynı anda barındırır ve birleştirir, düşman için belirsizlik (*The Fog of War*) yaratır; Frank G. Hoffman, ‘Hybrid vs. Compound War’, **Armed Forces Journal**, October 1, 2009, (Çevrimiçi) <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/>. Napolyon’un 1808-1814 İspanya seferi sırasında İspanyol düzenli kuvvetleri Fransız ordusu ile mücadele ederken, düzensiz kuvvetler ayrı olarak dağlık ve çorak arazi ile bozuk yollardan faydalanmıştır. Bu durum, gerilla unsurlarının kendilerini gizlemelerine ve ufak gruplar halinde saldırı yapmalarına fırsat vermiş, Fransız düzenli kuvvetlerini ise saldırının nereden geldiğini dahi anlayamadıkları bir çatışma alanı içine dahil edip, gerekli ikmal malzemelerini temin etmelerine de olanak vermemiştir. Düzenli ordu, muharebe alanında ortak hareket ettiği düzensiz kuvvete gerekli teçhizat ve taktik-teknik yardımlarda bulunmuş ve düzensiz kuvvet de düşmanın konvansiyonel kuvvetlerini sürekli rahatsız ederek konsantrasyonlarını bozmuş, onların İspanyol düzenli birliklerine karşı hazır olmalarını engelleyerek dağınık halde bulunmalarına sebep olmaları ile birlikte ikmal malzemelerini de hedef alarak çaresiz bırakmıştır. Bileşik harbin bir örneği olan bu çatışmada Fransızlar 240.000 kayıp vermiştir. Bunlardan 45.000’i konvansiyonel mücadele sırasında, 50.000’i hastalık ve çeşitli kazalardan, 145.000’i ise gerilla saldırılarında öldürülmüştür; Thomas M. Huber, ‘Napoleon in Spain and Naples: Fortified Compound Warfare’, **Compound Warfare: That Fatal Knot**, s. 91-109.

dikkate değer bir hal arz etmişti. Nitekim, çeşitli alanlara dağılmış olan ufak gerilla birliklerinin, konvansiyonel bir ordunun askerleri gibi, Rus yapımı RPG-29, AT-13 ve AT-14 Kornet anti-tank silahlarını ⁴⁵profesyonel biçimde kullanmaları, İsrail'in Merkava IV tanklarını kullanılamaz hale getirmişti.

Ayrıca, gerilla gibi teşkilatlanarak, konvansiyonel askeri teçhizatlara sahip olan ve bu askerler gibi çarpışan Hizbullah unsurları, İran yapımı Mirsad-1 ya da Ababil-3 Swallow türü insansız hava araçlarını da kullanmışlardı⁴⁶. 450 kilometrelik alanı görebilen navigasyon sistemine ve 50 kiloluk patlayıcı taşıma kapasitesine sahip olan bu hava araçları, İsrail birliklerini oldukça huzursuz etmişti. Hizbullah'ın ayrıca sinyal istihbaratı kurarak İsrail ordusuna ait unsurların telefon görüşmelerini dinlediği ve birlikler arasında gerçekleşen iletişim hatlarını da kırdıkları söylenir. Mezkur oluşumun, ileri teknolojiye sahip gözetleme sistemleri ile çeşitli gece görüş ekipmanları ve C802 anti-gemi füzelerini İsrail donanmasına karşı kullanabilme kapasitesi, hibrit bir unsurun nasıl bir donanım ve kabiliyete sahip olduğunu gözler önüne serer. Bunun yanı sıra, 12 Temmuz ve 13 Ağustos arasında toplamda 4,100 adet roketi sivil popülasyon üstünde psikolojik baskı yapmak ve İsrail'in askeri altyapı sistemlerini vurmak için ateşlemişlerdi. Esasen bu roket kapasitesiyle hem çatışma alanında hem de medyada stratejik kazanımlar elde etmişlerdi. Bunun sonucunda İsrail yüzbinlerce vatandaşını bazı bölgelerden tahliye etmek zorunda kalmış ve Hizbullah sahip olduğu bu mühimmatı referans göstererek siber yollar ile caydırıcı bir silahlı

⁴⁵ Konvansiyonel askeri teçhizatlar gün geçtikçe düzensiz birliklerin envanterini doldurmaktadır. Hibrit bir unsurun seçimi tabii olarak fiyat-kalite açısından yararlı olan ve tarihi geçmiş sayılan silahlardan oluşacaktır. Buna bir örnek verilecekse; Amerikan yapımı bir adet M1 Abrams tankın 8 milyon dolarlık maliyeti yaklaşık olarak 10 adet AT-14 Kornet ve yüz adet mühimmatının maliyetine eşittir; Élie Tenenbaum, "Hybrid Warfare in the Strategic Spectrum: An Historical Assessment", s. 109.

⁴⁶ Bu hava araçlarından bazıları İsrail F-16'ları tarafından imha edilmişti. İnsansız hava araçları Hizbullah tarafından tıpkı konvansiyonel birlikler gibi stratejik ve taktik seviyede kullanılmış ve bu sahalarda belirli kazanımlar elde edilmişti. İstihbarat görevleri, daha sonradan icra edilecek roket saldırıları ve sızma harekâtları için askeri birliklerin hareketlerini ve askeri tesisleri gözetleme, roket saldırılarında verimliliği artırmak için hedefi havadan belirleyip daha sonra imha etme girişiminde bulunma gibi kullanımları buna örnek gösterilebilir; Milton Hoenig, "Hezbollah and the Use of Drones as a Weapon of Terrorism", **Public Interest Report**, Spring 2014, Volume 67, Number 2. İnsansız hava araçlarının askeri sahadaki ilk denemesi; 1917'de İngilizler'in çift kanatlı *Sopwith Camel* türünde bir uçağı dinamitle doldurup radyo kontrol sistemi ile hareket ettirerek, İngiliz şehirlerini bombalayan bir Alman zeplinine havada çarpasını sağlamak amacıyla icra edilmişti; Robert J. Bunker, **Terrorist and Insurgent Unmanned Aerial Vehicles: Use, Potentials, and Military Implications**, Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, August 2015, s. 4.

kuvvet olduğuna dair propaganda yaparak psikolojik harpte de ne kadar başarılı olduğunu göstermiştir.⁴⁷

Mamafih, yeri gelmiş iken ifade etmek gerekir ki; burada akla gelen husus zamanla savaşın mı hibrit hale gelmesi yoksa savaş tarihi içinde her daim kendine yer edinmiş olan gayrinizami kuvvetlerin mi melezleşerek savaşların veya daha doğru ifade ile çatışmaların karakterini değiştirmesi söz konusu olmuştur? 21. yüzyılda devletler arası kitlesel savaşların peyderpey kadim döneme ait bir fenomen haline dönüşmeye başlaması ile bölgesel çatışmaların yoğunluğunda bir artış görülmüş ve bu çatışmanın aktörleri olan grupların teçhizat, teşkilat ve nitelikleri de geçmişin mahdut gerillalarından çok daha farklı bir hal almıştır. Görünen o ki, gayrinizami unsurların bu değişim ve gelişimi ayrıca dönemin düzenli kuvvetlerine de etki yapmış, kitlesel ordular ortadan kalkarak daha ufak ancak oldukça profesyonel, kompleks ve ateş gücü bir hayli yüksek ordular meydana çıkmaya başlamıştır. Akabinde, bu iki farklı unsurun münhasır hüviyetleri birbirine karışmaya başlayarak aralarındaki ayrımın bulanıklaştığı bir çağın içine girilmiştir.

⁴⁷ Frank G. Hoffman, ‘‘Hybrid Warfare and Challenges’’, **JFQ**, Issue 52, 2009, 34-39, s. 37.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLEŞİK HARP AÇISINDAN OSMANLI KARA KUVVETLERİ

1.1 Mürettep Müfrezeler/Birlikler

1.1.1 Müfrezelerin Tanımı ve Teşkili

Giriş bölümünde temas edildiği gibi, İkinci Dünya Harbi sırasında Alman ordusu tarafından teşkil edilen *Kampfgruppen* birliklerinde amaç; Alman Kara Kuvvetleri'nin eldeki tüm imkanları kullanarak, yani tehdidin mahiyetine göre, kara kuvvetlerine ait farklı sınıfları tek çatı altında bir araya getirerek bu sınıfları birbiri ile karıştırmak ve bunlarla olabildiğince hızlı sonuç almak idi. Savaşın ilk yıllarında tümen büyüklüğünde iken son iki yılında tabur seviyesine kadar inen bu birlikler *ad hoc* olarak teşkil edilmiş ve spesifik bir görev veya hedef odaklı düşünülen problem çözme enstrümanı olarak faaliyet göstermiş idi. Bu teşkile mümasil organizasyona ve hedefe sahip olan, aynı ihtiyaca binaen teşkil edilen İngiliz kuvvetleri ise *Flying Columns/Jock Columns* olarak adlandırılmaktaydı. Öne çıkan özelliği hızlı manevra kabiliyeti olan bu muharebe grubunun muhtevasında farklı tümen, tugay ve alayların farklı sınıfları tek noktada vücuda gelmişti. 1899-1902'de Güney Afrikika'da Boer kuvvetlerine karşı tertip edilen İngiliz karma birlikleri genel olarak; iki tabur piyade, bir batarya top, ve bir bölük süvariden müteşekkildi. Bu teşkil konvansiyonel harp kapasitesine sahip olmasına rağmen bölgede gayrinizami harp icra etmekle de mükellef idi.⁴⁸ İkinci Cihan Harbi'nde ise bu sefer Afrika'da, İtalyan güçlerine karşı zırhlı sınıflar ağırlıklı olarak karma birlikler tertip edilmiş ve bu birlikler, daha büyük

⁴⁸ İngilizler Güney Afrika'da zafer elde etmişti çünkü konvansiyonel Boer kuvvetleri oldukça zayıftı ve Boer gerillaları ise savunmasız bırakılarak hücumla açık alanda harp icra etmek zorunda kaldı. Ayrıca, İngilizler bölgedeki yerel askeri müttefiklerini elde tutmayı başarmakla kalmamış, cephe gerisinde ise politik ittifaklıklar kurarak her alanda üstünlük sağlayabilmişlerdi. Boer emir-komuta kademesi ise siyasi hale gelmiş bir kifayetsiz ve ehliyetsiz kurum olmaktan öteye geçememişti. İlaveten, Boer Ordusu'nun sahip olduğu teçhizatların yeterli seviyede bulunması da bir etki yapmadı. Piyadeleri modern tüfeklerle mücehhez hale gelmesine ve yurt dışından yüz adet modern batarya ile bu bataryaların eğitimini verecek Avrupalı subayların da ithal edilmesine rağmen verimden mahrum kalmış idi; John Ferris, "Small Wars and Great Games: The British Empire and Hybrid Warfare, 1700-1970", **Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present**, s. 214.

ancak hantal İtalyan kuvvetlerinin cenahlarına veya direkt içlerine nüfuz ederek etkili bir reaksiyon gösterme fırsatına dahi sahip olmalarına müsaade etmeden onları parçalarayarak dağıtmıştı.⁴⁹

Bununla birlikte, işlev ve yapı bakımından birbirinin hemen hemen aynısı olan bu iki Alman ve İngiliz teşkilinin Osmanlı Kara Kuvvetleri'nde bir benzeri denenmiş idi. Kara kuvvetlerinde "mürettep" müfrezeler/birlikler olarak adlandırılan bu tertip, 20. yüzyılın karma birliklerine veya günümüzde ise ayrıca görev gücü ismi ile adlandırılan muadillerine kıyasla amaç (neden ihtiyaç duyuldu ve operasyonel sahada beklenen ne idi?) ve kapsam (teşkilin muhtevastaki sınıflar ve bunlar arasında öne çıkan gruplar) bakımından bazı farklılıklara sahipti. Bu teşkil; eğitilmiş/disiplinli, muvazzaf veya bir başka ifadeyle Asâkir-i Mansure/Nizamiyye (topçu, süvari ve piyade) birlikleri ve bu birliklerin yedek/milis gücünü oluşturması amacı ile 1834'den 1913'e kadar seksen sene varlığını sürdüren Asâkir-i Redife, yedeğin de yedeği⁵⁰ mantığı ile teşkil edilen ve cephe gerisi hizmetlerde istihdamı düşünülen Müstahfaz/Müstahfız birlikleri ile 1851 öncesi "başibozuk" ve bu seneden sonra "Asâkir-i Muvazzafa/Neferât-ı Muvazzafa", 93 harbinde ise, belgelerde de ağırlıklı olmak üzere, "Asâkir-i Muvazzafa/Muavine-Muavene"⁵¹ isimleri ile adlandırılan yardımcı savaşçı grupların hepsinin veya birkaçının, nizamiye sınıfının

⁴⁹ Simon Anglim, "Callwell versus Graziani: How the British Army Applied 'Small Wars' Techniques in Major Operations in Africa and the Middle East, 1940-41", **Small Wars & Insurgencies**, Volume 19-Issue 4, 588-608.

⁵⁰ Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri", **Osmanlı Askerî Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, s. 62. Hüseyin Avni Paşa öncülüğünde Ağustos 1869 yılında yapılan askeri reform ile birlikte kara kuvvetleri; nizamiye, redif ve müstahfaz olarak üç sınıfa ayrıldı. Ancak redif birlikleri 1869 tarihinin öncesinde, 1834 yılında sınırları çizilen görev ve sorumluluklarının dışına çıkarılarak nizamiye kuvvetlerindeki eksiklikleri tamamlamak için istihdam edildi ve konvansiyonel harplerde yoğun olarak varlık gösterdi. Müstahfazlar ise tam olarak cephe gerisi hizmetlerde kullanılmak istendiği için kara kuvvetlerinin en pasif ve mahdut olarak teçhiz edilmiş sınıfıydı. Rediflerin bulundukları mahallerden çıkarılarak sıcak çatışmaya sürülmesi ile nizamiye ve redif birliklerinin cephede bulunması beklenirken müstahfazlar savaş hattının gerisinde kalacak ve garnizon görevleri ile birlikte koruculuk görevlerini yerine getireceklerdi. Ancak bu hususta da istenilen elde edilemedi. Yetersiz asker sayısı bu birlikleri de ön cephe hatlarında kullanmaya zorladı. 93 Harbi incelendiğinde müstahfaz birliklerinin sıklıkla konvansiyonel çarpışmaya dahil edildiği görülmektedir; Erik-Jan Zürcher, "The Ottoman Conscription System in Theory and Practice (1844-1918)", **International Review of Social History** 43 (3), 1998, 437-449, s. 440.

⁵¹ "... istihdam edilmekte olan asâkir-i gayr-ı muntazamaya başibozuk tabiri yakışık olmadığından asâkir-i muvazzafa tabiri olunması ..." ; BOA, A.} MKT. UM, 55/61, (11 Cemâziye'l-ahir 1267); BOA, A.} MKT. UM, 55/10, (7 Cemâziye'l-ahir 1267) ; Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri", **Osmanlı Askerî Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, s. 43.

teşkil dahilinde olması şartıyla, tek çatı altında istihdamı ile elde edilmekteydi⁵². Burada üstünde durulması gereken nokta nizamiye kuvvetleridir çünkü müfrezelerin teşkiline dair ihtiyaç duyulan zarureti bu sınıf tetiklemiştir. Ancak, dikkati çeken sınıflar ise nizamiye birliklerinden farklı hüviyette olan milis ve yardımcı kuvvetlerdir. Nitekim, redif ve müstahfaz⁵³ birlikleri birer milis kuvveti hüviyetine sahip olmaları ile birlikte, muavene/yardımcı birlikler ise milis veya askerden ziyade “savaşçı” kategorisine dahil edilirken, nizamiye sınıfı ise diğerlerinin aksine eğitilmiş, talimli, disiplinli bir “konvansiyonel” güçtür. Bu minvalde değerlendirildiğinde, redif/müstahfaz ve asâkir-i muavene birlikleri “düzensiz” veya “gayrinizami birlikler” ulamına girecektir. Bu yüzden mürettep müfrezelerde nizami ve gayrinizami iki farklı unsur bir arada kullanılarak hibrit/melez bir teşkil meydana getirilirken, yukarda bahsi geçen Avrupalı muadilleri ise sadece düzenli sınıflar ile müteşekkildir.

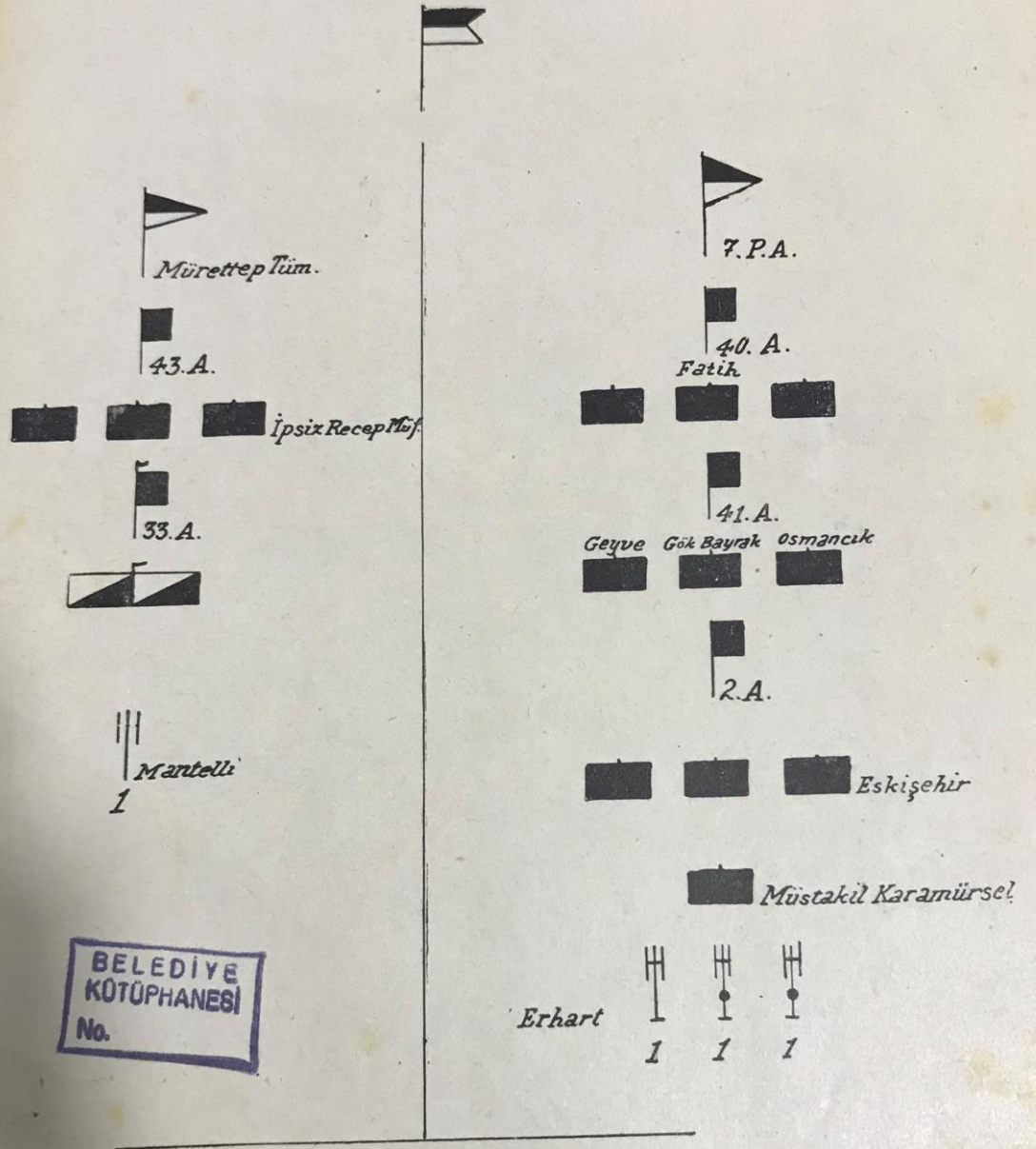
⁵² Örnek teşkil için; Albay Talat, **Plevne Savunması**, Çeviren: Em. Kur. Alb. Talat Yalazan, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1997, s. 4-9, 29. “Mürettep” kelime olarak; “tertib edilmiş, dizilmiş, yerine konulmuş” gibi anlamlara gelmektedir. Esasen ve genel anlamda bu teşkiller, kelimenin tam anlamı ile; denge ve uyuma dikkat edilmeksizin, o an elde mevcut ne var ne yok bir araya getirilip ufak-büyük seviyeli bir askeri ünite teşkili ile meydana gelir. Yani, teşkil dahilinde redif veya müstahfaz gibi spesifik bir isimle arama yapmak hatalı bir yaklaşım olacaktır. Burada bu ve benzeri gibi spesifik isimlerin verilme nedeni konunun kapsamı ve bu zaman dilimindeki Kara Kuvvetleri’nin hangi unsurlardan meydana geldiği ile ilgilidir. Nitekim bu tür teşkillere İstiklal Harbi sırasında da bolca rastlamak mümkün iken tertibin dahilinde değişiklikler görülebilir ancak amaç aynıdır; nizami-gayrinizami o an mevcut tüm kuvvetlerin birleştirilmesi ve ortak tehdiye karşı kullanımı; bkz: Levha 1.

⁵³ 93 Harbi sırasında askeri yükümlülüğün süresi yirmi yıl idi. Bunun altı senesi muvazzaflık hizmeti, diğer altı yılı redif/yedek kuvvet hizmetinde olmak üzere bu hizmet süresi ise; ilk iki yılı mukaddem, diğer iki yıl tali son iki yılı da salis olarak üçe ayrılmıştı. Geriye kalan sekiz senelik hizmet süresi ise müstahfazlık ile geçiyordu. Ancak burada ehemmiyet arz eden husus redif taburlarında görevli neferlerin nizamiye/muvazzaflık görevini tamamlamış olup olmamaları idi. Üçe ayrılan bu redif birlikleri kendi aralarında da kısm-ı evvel ve kısm-ı sani olarak ikiye ayrılmış, ilk kısmı nizamiye hizmeti gören birlikleri tanımlamak için diğer kısmı ise nizamiye hizmetini tamamlamamış birlikleri belirtmek için kullanılmıştı; **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 5nci Kısım (1793-1908)**, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Harp Tarihi Yayınları Seri No: 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1978, s. 208. Bu yüzden, mürettep bir müfreme dahilinde bulunan bazı redif taburları, nizamiye talimi ve eğitimi görmemiş olanları da kapsamaktaydı. Bu da demek oluyordu ki, birlik dahilindeki redif neferlerinin harp performansları oldukça mahdut ve noksandı. Bu tür askeri eğitim almayan milis teşkilleri ve aşiretlerden istihdam edilen savaşçılar gayrinizami kuvvet tanımlamasına girmektedir. Ancak, nizamiye görevini tamamlamış olsun veya olmasın, redif birlikleri yapısı bakımından bir milis kuvveti olarak düşünülmediği ve tamamen ayrı bir kuvvet olarak tertip edildiği için nizamiye birlikleri ile karıştırılmaları melez bir yapının teşkili anlamına gelecektir. Nizamiye görevini tamamlayan redif taburlarının diğerlerinden farkı; emir ve komutaya aşına olmaları, disiplinli ve harp sanatına vakıf kuvvetler olmasıdır. Bu konuya ilerleyen safhalarda değinilecektir.

Levha 1- İstiklal Harbi sırasında Bilecik mıntıkasında toplanan 3 taburlu 2 piyade alayından oluşan 24ncü Tümen unsurları, milli; yani milis kuvvetlerle birlikte akıncı adı altında ufak gruplardan müteşekkıl gayrinizami birlikler ve 7nci Tümen'in bazı unsurları Mürettep Tümen adı altında tertiblenirken; tam teşekkül edemeyecek olan Kocaeli Grubu'nu oluşturan kuvvetler İnönü Muharebeleri başlayınca Garp Ordusu'na muavenet amacıyla Kocaeli mıntıkasında bir araya gelerek Mürettep Kolordu adlı bir teşekkül vücuda getirecekti. Kocaeli Grubu'nu teşkil eden kuvvetlere bakıldığında İpsiz Recep Müfrezesi gibi gayrinizami kuvvetlerin de bu muharebe grubuna dahil edildiği dikkatlerden kaçmayacaktır. Bu karma muharebe grubu ile birlikte yukarda bahsi geçen Mürettep Tümen'in cem' edilmesiyle tertiplenecek olan Mürettep Kolordu 13 Eylül 1921'de Üçüncü Kolordu adını alacak ve Bursa istikametinde tertiplenerek Eskişehir istikametine doğru ileri harekât hazırlığı yapan düşmanın sol cenahını tehdit ve baskı altında tutup Garp Ordusu'nu destekleyecekti. Mevcut nizami ve gayrinizami kuvvetlerin bir araya toplanması ile teşkil edilen bu ad hoc muharebe grubuna, ateş gücünün ve muhteviyatındaki kuvvetlerin yetersiz olması hasebi ile düşman kuvvetlerine karşı külli bir mücadeleden kaçınması ve Garp kuvvetlerine zaman kazandırması emredilmekte idi. Zira, görev itibarı ile epey bir ehemmiyeti haiz olan ve Garp cephesinde mevzilenen toplam 8 düşman tümeninden ikisini üstüne çekmeyi başaran Mürettep Kolordu'nun bozulması halinde Garp Ordusu külli bir miktarını sağ cenahına sevk etmek zorunda kalarak ciddi bir kuvvet kaybı yaşayabilirdi. Bunun yanı sıra ifade etmek gerekir ki; tertiplendiği tarihten itibaren hacmi sabit kalmayacak olan Mürettep Kolordu yeri geldiğinde Garp Cephesi'ndeki Dördüncü Gruba geçici takviyeler de sağlayacaktı.

Kaynak: Kur. Yzb. F.S.T. Saner, ‘‘İstiklâl Savaşında III. Kolordu: I. Safha Mürettep Kolordu – 8 Nisan 337:13 Eylül 337’’, **Askeri Mecmua**, Sayı:49, Askeri Matbaa, İstanbul, 1 Mart 1938, s. 5-8, 28-34, 45, 64, 75-76, 85, 118-119, 123, 158.

Kocaeli grupunu teşkil edecek kıt'alar şunlardır

Not :

Kocaeli grubu teşekkül edemeden İnönü muharebelerine iştirak için grup K. bizzat 6. piyade Tb. unu alarak gitmiş ve vekâletle 7. F. K. tarafından "mürettep Kor. bu mıntakaya el koyuncıya kadar " idare edilmiştir .

XIX. yüzyıl ulus-devlet orduları iki temel işleve sahipti. Bunlardan ilki; hazar zamanını eğitim, talim ve manevralar ile geçirmek ve olası harici tehditlere karşı her daim hazır bulunarak ulus-devletin sınırlarını muhafaza ve müdafaaya ehliyetli ve donanımlı hale gelmek, ikincisi ise; gerektiğinde dahili isyan bastırma enstrümanı işlevi görerek meşru sınırlar içinde güven ve barış içinde yaşamı tesis etmede sorumlu kurum olarak faaliyet göstermekti⁵⁴. Osmanlı düzenli ordusu da bu çerçevede Avrupalı muadillerinden farklı bir yol izlemeyecekti. Nitekim; 1826'dan 1918'e kadar; Rusya ile 1828-1829, 1853-1855 ve 1877-1878'de olmak üzere üç defa; 1832-1833 ve 1839'da Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa; 1897'de Yunanistan; 1911-1912'de İtalya'ya karşı Libya'da; 1912-1913'de Sırbistan-Yunanistan ve Bulgaristan ile Balkan Harbi'nde; 1914-1918 Cihan Harbi'nde ise İtilaf devletleri ile harbe girilmişti. Kırım Harbi ve 1897 Yunan harbi haricinde bunların hiçbirinde muvaffakiyet elde edilemedi. Ancak konvansiyonel harp haricinde kara kuvvetleri; zorunlu askerliğe, vergi ödemeye ve iskana karşı çıkan yerel aşiret/savaşçı gruplarına, kırsal ayaklanmalara ve zamanla da milliyetçi ideoloji ile hareket eden çete ve gerillalara karşı gerçekleştirilen gayrinizami operasyonlarda başarı sağlamıştı. Bu türden isyan ve ihtilal hareketleri devletin sahip olduğu geniş coğrafyanın hemen hemen her alanında farklı amaçlar doğrultusunda zuhur etmişti. Örneğin; Güney ve Doğu Anadolu, Arnavutluk, Bulgaristan, Irak, Lübnan, Libya ve Bosna'da başlayan isyan ve ayaklanmalar vergilendirme ile zorunlu askerliğe karşı olarak merkezi ve meşru bir güce biat etmeme güdüsü ile belirirken, bu tür eylemler 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarından itibaren bu bölgelerin çoğunda ideolojik kökenli kalkışmalara doğru evrildi. Bu tarz kalkışmalarda problem yerel yöneticinin maiyetindeki silahlı birliklerle veya ücretli savaşçı istihdamı ile çözülmeye çalışılmışsa da bu yol ile etkili bir müdahale gerçekleştirilememiş, durumun kontrolden çıktığı ve zamanla daha şiddetli hale geldiği zamanlarda sorumluluk her daim düzenli kuvvetlerin omzuna yüklenmişti.⁵⁵

⁵⁴ XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren savaşın boyut ve derecesinin artması ve bununla orantılı olarak, kitle ordularını istihdam ve teçhiz etmek için yüksek maliyete ihtiyaç duyulması merkezi devletlerin ülke genelinde nüfuzlarını her alanda sıkı tutmalarına neden olmuş ve yerel otoriteler ile anlaşmada başarısız olan hükümetler zorunlu şiddete başvurarak düzenli ordu birliklerini yerel problemleri ortadan kaldırmada etkili bir aracı kabul etmişlerdi; Virginia H. Aksan, "Whatever Happened to the Janissaries? Mobilization for the 1768-1774 Russo-Ottoman War", *War in History*, Vol. 5 – Issue 1, January 1998, 23-36, s. 23-24.

⁵⁵ Yerel yöneticilerin dahili düzeni sağlama ve kalkışmaları kontrollü bastırmada etkisiz kalmaları ve bu hususta yeteri kadar ehliyet sahibi olamamaları 1826-1918 boyunca oldukça sık rastlanılan bir durum

Aslında başlangıçtan itibaren Osmanlı ordusu dahili güvenlik ve kamu düzeni/asayışı ile görevlendirilmişti.⁵⁶ Özellikle meşhur Yeniçeriler de dahil, askeri birliklerin temel görevi hazar zamanlarında yerel kolluk kuvveti görevi görmektir.⁵⁷

1826'da düzenli orduya geçiş süreci ve akabinde ordu ve devlet birçok kronik problemi de 1918'e kadar beraberinde getirdi. Bunların arasında en mühim olanlarından biri de dönemin Avrupa ordularına kıyasla nitelik ve nicelik açısından oldukça mahdud bulunan düzenli/konvansiyonel askeri teşkil idi.⁵⁸ Merkezi kontrol geniş coğrafyanın birçok mahallerinde sağlanamadığı için nefer havuzu olarak görülen bölgelerdeki kitlenin birçoğu kadim başıboş ve göçebe yaşam tarzlarına devam etti. Düzenli bir kitle ordusu teşkili girişimlerinin ilk yıllarında büyük gayretlerle 70.000 kişilik muntazam bir ordu kurulabilse de bu kuvvetin devlete tabi memleketleri korumak için ne kadar yetersiz olduğu haritaya bakınca dahi oldukça aşına bir şekilde görülmekte idi.⁵⁹ Hem bu derece yetersiz sayıda kuvveti dahili isyan bastırma ve asayiş sağlama aracı olarak istihdam edip hem de harici tehditlere karşı kullanmak tabii olarak mümkün değildi. Eldeki düzenli ordu birlikleri tıpkı Yeniçeri Ocağı'nın

idi; Humphry Sandwith, **A Narrative of The Siege of Kars**, London: John Murray, Albemarle Street, 1856, s. 134.

⁵⁶ “ ‘The Ottoman government had been an army before it was anything else... in fact, Army and Government were one. War was the external purpose, Government the internal purpose, of one institution, composed of one body of men. ‘; Daniel Lerner and Richard D. Robinson, “ Swords and Ploughshares: The Turkish Army as a Modernizing Force ‘, **World Politics**, Vol. 13, No. 1, October 1960, 19-44, s. 19.

⁵⁷ Gültekin Yıldız, “Ottoman Military Organization (1800-1918)“, **The Encyclopedia of War**, First Edition, Blackwell Publishing, 2012, s.7; A. Kadir Varoğlu and Mesut Uyar, “The Impact of Asymmetric Warfare On the Military Profession and Structure: Lessons Learned From The Ottoman Military“, **Armed Forces and Conflict Resolution: Social Perspectives Contributions to Conflict Management**, Peace and Development, Emerald Group Publishing , Volume 7, 2008, 49-60, s. 51-52.

⁵⁸ Düzenli ordu teşkili ile başlayarak devam eden merkezileşme politikası gereğince, devlet zorunlu askerliğe karşı ayaklanan kitleleri bastırır bastırmaz düzenli orduda istihdam etmek için çabaladı. Ordu burada asker toplama enstrümanı olarak görev aldı. İsyan eden 20,000 Arnavut ve Boşnak'tan bazıları 1832-1833'de Mısır güçlerine karşı mücadele eden Reşid Mehmet Paşa'nın ordusunda zorla istihdam ettirilmişti. Ordu, zorla askere aldığı bu kitleyi savaşıma ikna etmek için ikamet ettikleri bölgenin ahalisinden birçok kişiyi rehin alarak Balkanlar'daki Osmanlı kalelerine hapsedti. Sivas Valisi Reşid Paşa ise 1835'te Güneydoğu Anadolu'da bastırdığı Kürt aşiretlerden düzenli ordu için zorla nefer istihdamına başlamıştı. Merkezi otorite 1835 ve 39 arasında Kürt kabilelere karşı sindirme hareketine de devam etti. Ayrıca 1842 ve 45'te 20,000 Arnavut zorla merkezi orduda görevlendirilmişti. Tüm bunlar zaten başına buyruk yaşayan bu dağlı ve kabilevi topluluklarda merkezi otoriteye karşı mücadele azmini körükledi. Devlet son dönemlerine kadar bu coğrafyalara ve savaşçı kabilelere karşı mücadele içinde oldu; Veyssel Şimşek, **The Grand Strategy of the Ottoman Empire 1826-1841**, Doctor of Philosophy, McMaster University, Hamilton, Ontario (History), September 2015, s. 180-181.

⁵⁹ Helmuth von Moltke, **Moltke'nin Türkiye Mektupları**, Çeviri; Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, Ağustos 2016, s. 59.

muharip unsurları gibi sayıca oldukça yetersiz kalmış ve yer yer kısmi muvaffakiyetler elde edilse de umumiyetle savaş meydanında fazla bir mukavemet gösterememişlerdi. Ayrıca bir diğer kronik problem olan firar olayları da azımsanmayacak derece gerçekleşmekte idi.⁶⁰

Genel hal böyle iken, harp zamanı asker sayısını artırmak veya nitelik olarak düşük ancak nicelik olarak dolgun hale getirmek, nizamiye birliklerinin eksikliklerini tamamlamak ve boşlukları doldurmak için sıkça kullanılan yöntemlerden biri de mürettep müfrezeler teşkil etmektir. Yukarıda da değinildiği gibi; bu tertipte redif birliklerini nizamiye birlikleri ile karıştırmak veya nizamiye taburlarını redif taburlarının fazla olduğu büyük teşkillerde istihdam etmek⁶¹, Ekrat aşiret süvarilerini toplayıp ordunun konvansiyonel süvari birliklerinde olan eksikliğini bu harp sanatından yoksun, eğitimsiz ve disiplinsiz, düzensiz/gayrinizami savaşçı hafif süvari atlıları ile doldurmak⁶², zamanla ülkeye hicret eden Çerkez savaşçıları, Rumeli'nin sert ve çetin coğrafyalarında yaşamlarını sürdüren Arnavutları kitleler halinde toplayarak düzenli birlikler içinde dağıtmak, eldeki mevcut kronik probleme geçici bir çözüm arama amacından başka bir şey değildi. Devletin birçok bölgesinden istihdam edilen bu savaşçı birlikler hem dahili operasyonlarında kullanılıyor hem de konvansiyonel harpte düzenli ordu birlikleri ile birlikte istihdam ediliyordu.⁶³ Birçok sorunu da beraberinde getirecek bu tertiblerde, genel olarak, eğitimsiz redif veya müstahfaz taburları ile düzensiz savaşçıların toplam mevcudu müfrezelerde ağırlığı oluşturuyor; bu birlikler istisnai durumlar mevcut olmakla birlikte, harp anında yüksek firar

⁶⁰ Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)**, KİTABEVİ, İstanbul, 2009, s. 216.

⁶¹ Mahmut Belig Uzdl, **Balkan Savaşı'nda Mürettep İnci Kolordunun Harekâtı**, Yayına Hazırlayanlar: Dr. Öğ. Alb. Ahmet Tetik-Arş. Uzm. Şeyda Büyükcen, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 195.

⁶² Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri", **Osmanlı Askerî Tarihi**, s. 59-61-62; Mehmet Beşikçi, "On Yıllık Harp ve Topyekûn Seferberlik", **Osmanlı Askerî Tarihi**, s. 214.

⁶³ Mehmet Beşikçi, "Mobilizing Military Labor in the Age of Total War: Ottoman Conscription Before and During the Great War", **Fighting for A Living: A Comparative History of Military Labour 1500-2000**, Editor: Erik-Jan Zürcher, Amsterdam University Press, 2013, s. 559.

vakalarına neden olarak⁶⁴ teşkil içindeki nizamiye birliklerine psikolojik hasar vererek motivasyonlarını da bozuyordu.

Nitekim, literatürde konuya ufak da olsa değinerek görüşlerini bildiren, 21 Kasım 1911’de miralay rütbesini haiz olup, 1912’de Balkan Harbi’ne katılan ve hem bu harpte hem de Cihan Harbi’nde çeşitli görevler alan Mahmut Belig Uzdil’e göre, bu tür kuvvetler ile ordu boşluklarını doldurmadan önce bu unsuru silah altına alıp hazırlamalı ve harp bölgesine yakın, cephe hattının gerisinde dahi olsa eğitim ve öğretimden geçirdikten sonra noksanlıklar tamamlanmalıdır. Balkan Harbi’nde yapıldığı gibi eğitilmiş ve eğitimsiz herkesi birbirine karıştırıp orduya sevk etmenin zarardan başka bir getirisi olmayacaktır. Ona göre; yaş, tecrübe ve eğitim derecesine bakmaksızın birbirinden farklı unsurları tek noktada toplamak, mürettep birliklerde iç düzeni ve koordinasyonu bozmakta idi. Çünkü 45 yaşlarında büyük acılar görmüş ve köyünden/kasabasından çok uzaklarda bulunan cepheye getirilmiş bir redif askeri, 20-25 yaşlarında bir gence güçlülükle refakat edebiliyordu. Ayrıca, coğrafyanın farklı bölgelerinden toplanan bu unsurların sosyal, manevi ve fitri özellikleri ise oldukça çeşitli idi. Yetiştikleri iklim şartları ve geleneklerinden ötürü her şehir, kasaba veya köy halkının mizaç ve karakterleri farklı olacak, bu da onların aynı derece fedakâr ve cesur olmamalarının yanı sıra harp sahasında karşılaştıkları olaylara verecekleri tepkinin de farklı bir yapıya sahip olacağı anlamına gelecektir. Bu tür bir çeşitliliği ise tek düze seviyeye indirerek olabildiğince birbirine benzer kılacak yegâne unsur ise harp sanatına vakıf olmak, yani özellikle hazar zamanı verilecek askeri disiplin, eğitim ve öğretimdir. Tüm bu düşünceler göz önüne alındığında; Balkan Savaşı’nda nizamiye kuvvetlerini redif/milis güçleriyle, redifleri de nizamiye birlikleri ile karıştırarak askerleri hiç tanımadığı ve aşına olmadığı kumandanlar emrine vermekle, kumandanları da hiç yüzünü görmedikleri, diğer bir deyişle; konvansiyonel eğitim

⁶⁴ İbrahim Köremezli, **Ottoman War On Danube: State, Subject, and Soldier (1853-1856)**, Ph.D. Dissertation, Department of International Relations İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara, December 2013, s. 91.

almamış, harp sanatından ve emir-komuta yapısından bihaber olan birliklerin başına geçirmekle mühim bir taktik hata yapılmıştır.⁶⁵

Uzdil'in açıklamaları Balkan Harbi ile sınırlıdır ancak üstünde durduğu olgular uzun süredir var olan kronik bir illettir. Mesela, 93 Harbi arifesinde ordu teşkilleri kağıt üstünde⁶⁶ hatasız gibi dururken pratikte ise farklı bir durum arz ediyordu. Bu harpte, sadece sözde olmak üzere kolordu ana taktik birlik sayılmış ancak mevcut koşullarda standart tümenlerin teşkili dahi mümkün olmamıştı. Tümenleri teşkil edecek ast birliklerin sahip olduğu asker ve subay sayısı tahmin edilenin oldukça altında kalmış, örneğin; bir tümenin iki tugaydan teşkil edilmesi gerekirken yetersiz asker sayısı nedeniyle bazen mahdut üç ve dört tugaydan teşkil edilmiş, teşkil edilen bu tugayların muhteviyatındaki asker sayısı oldukça düşük olduğu hasebi ile ancak iki tugay mevcuduna ulaşmak için toplam üç veya dört tugay bir araya getirilerek bir tümen tertip edilmiştir. Aynı şekilde tugaylar da iki alaylı olması gerekirken bunların sayılarında da değişiklik yapılmıştır. Ancak en mühim nokta da; alayları teşkil eden ast birlikler, yani taburlar nizamiye, değişik sınıf redif, müstahfaz taburlarından karışık olarak oluşmaktayken yeri gelince müstahfazlar dahi hem redif hem de nizamiye taburlarını tamamlamak için kullanılabiliyor⁶⁷, amma velakin durum kimi zaman redif taburlarında dahi feci hale geliyordu ki bunların eksiklikleri de gelen gönüllülerle tamamlanırken elde kalan fazla gönüllü birliklerin de muvazzaf taburlara sevki istenebiliyordu.⁶⁸ Bu da taburlar arasında eğitim, tecrübe ve moral bakımından bir uçurum yarattığı için alayın altındaki birlikler arasında uyum ortadan kalkacak ve bir

⁶⁵ Mahmut Belig Uzdil, **Balkan Savaşı'nda Mürettep Birinci Kolordunun Harekâtı**, s. 194-195. Birliklerin düzenini bilinmeksizin iç işlerine müdahale ederek emir-komuta altında disiplin sağlama çabaları beyhude olacaktır; Sun Tzu, **Savaş Sanatı**, s.8.

⁶⁶ “ ... Bir önceki bölümde; kağıt üstünde bakıldığında Babiali gibi, hiçbir Avrupa devletinin bu denli mükemmel bir askeri yapıya sahip olmadığını, ancak işin aslı araştırıldığında ise durumun oldukça farklı olduğunu gösteren bir Türk ordusu teşkil planı vermişim. ”; C. B. Norman, **Armenia, and the Campaign of 1877**, Cassell Petter & Galpin: London, Paris & New York, 1878, s. 315.

⁶⁷ Bkz; **Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE)**, Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi Kataloğu (OSK), Kutu: 17, Gömlek: 31, (09.07.1292). Ayrıca; Asakir-i Müstahfazanın redif veya nizamiye taburlarını tamamlaması halinde harp edecek nitelikte olmayan müstahfazların silahlarının da rediflere dağıtılması ve bu usulün Dördüncü Ordu'da uygulanmasına dair emir için bkz.; **ATASE**, Osmanlı-Rus Harbi Kataloğu-6 (ORH-6), Kutu: 104, Gömlek: 118, (04.03.1293).

⁶⁸ Bkz; **ATASE**, ORH-7, Kutu: 1-5, Gömlek: 388, (13.05.1293).

keşmekeş ortama zemin hazırlanarak bu alayların sevk ve idaresi oldukça müşkil hale gelecekti.⁶⁹

Burada üstünde durulan sınıf redif ve müstahfazlar olmuştur ancak, aralarında harp performansı açısından farklılıklar olsa da, Osmanlı emir ve komutası başıbozuk/yardımcı kuvvet olarak adlandırılan unsurlar üstünde de, bazı koşullar haricinde, menfi bir perspektife sahipti. Zira, bu unsurlar, genel manada, devletin merkezi kontrolü sağlayamadığı sert ve çetin coğrafyalarda kabilevi ve konar-göçer yaşam tarzına sahip olan savaşçılardan istihdam edilerek, kara kuvvetlerinin süvari açığını kapatması hedefleniyor, isyan bastırma hareketlerinde kullanılıyor ve bazı muhitlerde kolluk görevi görerek asayiş sağlamaları bekleniyordu. Tabii olarak bu kuvvetleri adı geçen görevlerde istihdam etme girişimi birçok kez menfi durumlara sebebiyet de verecekti.⁷⁰

Bununla birlikte, 93 Harbi sırasında Tuna Cephesi'ne kıyasla Anadolu Cephesi daha mahdut ve yetersiz durumda idi. Bu yüzden özellikle Anadolu Ordusu konuşlandığı coğrafya itibarı ile oldukça dağlık, sarp ve yalçın bir özelliğe sahipken, bu bölgeler ayrıca aşiret savaşçılarının tahakkümü altında olan mahaller idi. Zaten mevcut olan nizamiye süvari eksikliği bir de bu bozuk ve Tuna Cephesi'ne kıyasla ehemmiyetine daha az değer verilen coğrafya ile birleşince, burada istihdam edilen savaşçı miktarı oldukça fazla olmuştur. Nitekim Anadolu Cephesi, 1828-29, 1853-55 ve 1877-78 harplerinde her daim hem iâşe ve levazımat açısından hem de nefer-subay sayısı ve kalitesi açısından oldukça yetersiz kaldı. Binaenaleyh, askeri teşkillerdeki

⁶⁹ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı**, II. Cilt, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985, s. 43. Sonraki bölümlerde görülecek olan “mürettep” fırka ve kolordu teşkilleri, kağıt üstünde planlı olarak ortaya çıkan veya daha doğru ifade ile herhangi bir doktrine sahip olan yapılanmalar değildir; bu yüzden genel anlamda ifade edilen tümen ve kolordu gibi birimlerle karıştırılmamalıdır. Takım, tabur, liva ve saire gibi seviyelerde teşkil edilen mürettep müfrezeler o an elde mevcut nizami-gayrinizami kuvvetlerin toplanıp bir araya getirilmesi ile oluşur ki düzensizleri görevlendirmekteki temel amaç asker sayısındaki noksanlıkları bertaraf etmektir. Savaş zamanı rastgele; yani bölgede mevcut tüm unsurların bir noktada toplanması ile teşkil edilen bu kuvvetler, tehdit ortadan kalkınca dağıtılmakta idi.

⁷⁰ Kontrolsüz bölgelerdeki aşiret unsurlarının menfi alışkanlıkları savaş gibi olağan üstü durumlarda dahi zuhur etmiştir. Hazar zamanı dahi asker sayısının yetersiz olması hasebi ile bu bölgelere nizamiye askeri sevkı oldukça müşkil olduğundan, özellikle harp zamanlarında sivil popülasyon korkunç tehlikelere maruz kalmaktadır; BOA, DH. EUM, 67/33, (30 Zilhicce 1338).

eksiklikler (ağırlıklı olarak süvari sınıfı) hafif süvari savaşçıları istihdamıyla giderilmek istendi.

Özellikle bu hususta, 93 Harbi'nde Anadolu Ordusu Müşiri görevini haiz bulunan Ahmed Muhtar Paşa'nın birçok kez çaresizlikle baş başa kaldığı görülmektedir. 1877 yılı Nisan ayında Bayezid fırkasının hem nitelik hem de nicelik olarak oldukça düşük seviyede olduğu ve bu fırkayı tamamlamak için beklenen yardımcı askerlerin gelmediği hasebi ile Eleşkirt fırkasından mümkün olduğunca takviye kuvvet celbi istenmişti. Ancak, Eleşkirt fırkasının dahi kuvvetçe azlığı ve başka yerden de kuvvet ayırmanın mümkün olmadığı için Bayezid fırkası kaderine terk edilmek zorunda kalmıştı. Çünkü bu hususta Bayezid fırkası yalnız değildi. Bölgedeki orduların hepsi aynı mesele ve noksanlık ile mücadele etmek zorundaydı. Ayrıca, Müşir Paşa'ya göre; bölgedeki birtakım şeyhlerin Erzurum Valisi İsmail Paşa aracılığı ile İstanbul'a, Anadolu Ordusu'nu takviye için 60.000 gibi devasa bir sayıda savaşçı istihdam edeceklerinin sözünü vermesi beyhude bir taahhütten başka bir şey değil idi. Paşa, bunların gelmeyeceğini, ufak bir miktarda toplanıp gelseler dahi bunların vücutlarından istifade edilemeyeceğini, aksine türlü zararlara sebep olacaklarını bildirmiş idi. Müşir'in sözleri ciddiyete alınmadığı için kendisi bu savaşçı birlikleri, yakın olmaları dolayısı ile Van fırkasına "hayali bir kuvvet" olarak mal ettiğini beyan eder. Ayrıca Müşir, mevcut nizamiye kuvvetlerini de ehemmiyetli görülen mevkilere oranı ile dağıtarak yerleştirmek istese de nizamiye birliklerinin nicelik olarak bu mevkileri tamamlayacak derecede olmaması nedeni ile mecburen "mürettep kuvvetler" nispetince iş görmek zorunda kaldığını açıkça beyan eder.⁷¹ Yani, Müşir'in kendisi bu noktada bildirdiği gibi nizamiye kuvvetlerindeki noksanlıklar o dereceye ulaşmıştı ki, eldeki düzenli birliklerle harbin icrası mümkün değildi ve bu nedenle konvansiyonel kuvvetleri gayrinizami savaşçı unsurlar ile tamamlamaktan başka bir çözüm yolu bulunamamıştı.

Müşir Paşa, bunun yanı sıra, Rumi 29 Nisan 93'te -11 Mayıs 1877- Yeni Köy mevkiinden yazdığı telgrafında Van'da teşkil edilen mürettep fırkanın mürettebatının

⁷¹ Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Sanisi*, Yay. Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran: Yücel Demirel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 33, İstanbul, Ekim, 1996, s. 75.

amirsizce, yani başlarında zabitleri olmaksızın; üç redif taburu, üç nizamiye taburu ve Şeyh Abdullah Efendi ile sairenin süvari asakir-i muavenesinden ibaret olduğunu bildirirken, bunların Van tarafında muhtemel Rus harekat-ı askeriyyesinin icrası durumunda kuvve-i mertebelerinin kifayet etmeyeceğinin üstünde durmaktaydı. Ancak, Van Fırkası'nın mevcut durumunun noksanlığını ifade ettikten sonra da Bayezid'e gelen düşman fırkasının o an için harekat icrasına iktidar halinde olmadığını beyanda iken, Eleşkird Fırkası'nın düşmanın hatt-ı ricatına nazır olduğunu ve düşman kuvvetleri Van'a hareket etmek isterse arkalarında Eleşkird ve Eleşkird'e hareket etmeleri durumunda da Van Fırkası'nın aşair atlısının bulunacağı bilgisini vermekte idi. Paşa, ayrıca, Van'daki kuvvetlerin henüz tam anlamı ile tecemmü edememiş olduğunu söylerken bu durumda cem' olunacak kuvvetlerin oraların taburları olacağından, meselenin mahallin gayretine menut olduğunu aktarır.⁷² Müşir'in ifadelerinden de belli olduğu gibi; bu Van birlikleri ad hoc bir şekilde, elde o an mevcut bulunan nizami ve gayrinizami kuvvetlerin bir araya getirilmesi ile teşkil edilmişti ki bu içinde bulunulan durumun zaruretinden kaynaklanmaktaydı. Paşa'nın gergin olduğu nokta ise bunların harp kapasitesinin düşük olması iken başlarında nizamiye subaylarının da bulunmaması menfi duruma su katar nitelikteydi. Anlaşılan o ki, nicelik olarak yüksek seviyede bulunan düzensiz süvarilerden de muhtemel düşman taarruzunda medet umulmak zorunda kalınmıştı veya Paşa bilgi verdiği makamın da endişeye kapılmaması için bu atlıların düşmana karşı caydırıcı bir güç olabileceğini dolaylı yoldan ifade etmek istemişti. Nitekim bu ifadeye rağmen Van kuvvetlerinin özellikle nizamiye kuvvetleri ile takviyeye muhtaç olduğunu da belli etmişti. Kafkas Cephesi'nde, elde bulunan redif taburları ve Ekrat atlılarının yeterli derecede komplementer mahiyette olmaması muhterem kumandanı görevde bulunduğu süre boyunca kaygıya sevk edeceği aşikar idi.

Komuta kademesinin muavene birliklerine şüpheli ve müphem yaklaşımlarında haklılık payları yok değildi çünkü kimi zaman eylemleri tahmin

⁷² Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE), Osmanlı-Rus Harbi Kataloğu-1 (ORH-1), Kutu: 1, Gömlek: 118, Fihrist: 1, 202, 24, (29 Nisan 93). Belge sıra numaraları kaynakçada verilmiştir.

edilebilir bir yapı taşıymıyordu.⁷³ Mamafih, şunu da belirtmek gerekir ki, hem müfreze dahilinde istihdam edilerek diğer sınıflara süvari desteği sağlamaları hem de izole bir şekilde kullanılarak ileri karakol, kolluk görevi, istihbarat gibi faaliyetlerde bulunmalarıyla gayrinizami unsurlara aslında, konvansiyonel süvari birliklerinin sahip olması gereken sorumluluk ve vazifeler de yükleniyordu. Bu nedenle, harp zamanı başıbozuk süvarilerin manevi ve mental açıdan oldukça istikrarsız olmaları beklenebilirdi. Çünkü sürekli olarak düşmanın süvari kuvvetleriyle, harp hattına yakın mevzilerde bulunan ileri karakollarında ani baskın şeklinde karşılaşabiliyor, müfreze dahilinde ya doğrudan taarruza kalkmaları bekleniyor veya düşman topçu ateşinin hedefinde ilk bu unsurlar olabiliyordu. Açıkçası, en zorlu ve tehlikeli görevleri haiz olmalarına rağmen konvansiyonel harp eğitimine sahip değillerdi ve ordunun diğer sınıflarından oldukça düşük seviyede destek alıyorlardı. Bu açıdan bakıldığında yoğun firar eylemlerine kalkışmaları sıklıkla rastlanılan bir hadise idi. Komuta kademesinde bu ve benzeri nedenler dolayısı ile başıbozuk süvarilere duyulan güvensizlik duygusu her daim olmasına karşın zabitler onları aynı görevlerle mesul tutmaktan geri kalmıyorlardı.⁷⁴ Zira ordunun süvari sınıfı eksikti ve bu durumu bertaraf etmek için düşmana karşı elde mevcut olan tüm imkânlar kullanılmalıydı.

Basıbozuk veya redif/müstahfaz birliklerinin zaman zaman direkt gruplar halinde bir askeri teşkil dahilinde nizamiye kuvvetleri ile karıştırılarak istihdam edilmelerinin dışında farklı yöntemlere de başvurulduğu görülmektedir. Bu şaşırtıcı durumlardan birine 93 Harbi sırasında Tuna Cephesi'nde görev almış olan İngiliz Binbaşı Fife-Cookson rastlamıştır. Zabit, 23 Ağustos 1877'de Süleyman Paşa kuvvetlerinin Ruslar tarafından tutulan Şıpka geçidine taarruzlarını gözlemlediği sırada Osmanlı tabyalarından birine girdiğini beyan etmekte iken burada bulunduğu sırada üç Osmanlı askerini; süngüleri ucunda, hasım askerlerin kesilmiş başlarını omuzları üstünde taşıyarak ağaçlık bir mahalden çıkarken görür. Ancak kendisinin de

⁷³ Zabt-u rabtları çoğu kez mümkün olmayan bu gruplar o anki durum el verdiği ölçüde serbest ve serkeş bir hali haiz olabiliyordu. Kimi zaman tayın ve mühimmatları eksiksiz olsa dahi, sert ve disiplinperver bir zabitin gözetimi altında olmadıklarında ortadan kaybolabiliyorlardı. Bu husuta; Yakova, Prizren, İpek ve Lom'da bulunmuş olan yardımcı kuvvetlerin sebepsiz olarak, kamilen firar etmelerine dair; BOA, A.} MKT. MHM, 469/39, (5 ? 1290).

⁷⁴ James J. Reid, **Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collapse 1839-1878**, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2000, s. 118-119.

açık bir şekilde ifade ettiği gibi, bunların nizamiye üniformasıyla donatılmalarına rağmen başıbozuk savaşçı olmaları oldukça muhtemeldir⁷⁵. Zira, bu dönemde önemli oranda savaşçı nizamiye taburlarına sevk edilmiş idi⁷⁶ ve bunlara tabur içinde koordinasyon, disiplin ve birlik-beraberliğin stabil seviyede olması amacı ile düzenli birliklere ait üniformalar giydirilmiş olma ihtimali bir hayli yüksektir.⁷⁷ Bu hamle ile ayrıca, taburun melez yapısına da homojen bir görünüm sağlanmış oluyordu çünkü savaşçıların kendi geleneksel kılık ve kıyafetleri ile nizamiye taburlarına dahil olmaları düzenli birlik neferlerince hoş karşılanmayabilir ve askeri teşkil içinde

⁷⁵ XIX. yüzyıl boyunca birçok İngiliz subay, Osmanlı askeri teşkillerinde görev aldıkları sırada faal görevler üstlenmişler ve bu görevleri sırasında başıbozuk olarak adlandırılan savaşçıların bu türden eylemlerine bizzat şahit olmuşlardır. Örneğin, Humphry Sandwith bu türden bir olayı Laz çeteler açısından değerlendirir. Bunların kontrolden uzak, başlarına buyruk bir hayat yaşadıklarını, her zaman ve her yerde silahlarla donatılmış bulunduklarını ve sınır bölgelerinde baskın/yağma eylemleri neticesinde rehin aldıkları herkesi kendi malları olarak algılayarak baş kesme eylemini sıklıkla icra ettiklerini bildirir; Humphry Sandwith, **A Narrative of the Siege of Kars**, s. 147. 1826 sonrası düzenli ordu teşkilatına dahil olan neferlerin askeri eğitim ve talim gibi hususlar dışında hal ve hareketleri ile ilgili olarak da medenileştirilmelerinde belli bir seviyeye gelinmek istenmişti. Ordu içinde yer alan düzenli ve düzensiz unsurların ortak bir adeti haline gelen, öldürülen düşmanın uzuvlarını kesip bunun karşılığında taltif bekleme alışkanlıklarının, düzensiz savaşçı unsurlar haricinde, 1828-1829 harbi ile beraber en azından başka devletlerle girilen savaşlarda nizamiye kuvvetleri dahilinde ya tarihe karıştığını ya da sistematik olmaktan çıktığını söylemek mümkündür; Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok**, s. 378-379.

⁷⁶ James J. Reid, **Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collapse**, s. 331-332.

⁷⁷ Başıbozuk/gayrinizami kuvvetler düzenli askerlerle aynı askeri teşkil altında istihdam ediliyor, isyan bastırma harekâtlarına katılıyor ve konvansiyonel savaşlara da çağrılıyorlardı. Ayrıca, bunların kırsal veya merkeze uzak, zorlu coğrafyalarda yerel güvenlik gücü görevini de haiz olmasının yanında hazar zamanları sınırlarda ileri karakol olarak da istihdam ediliyorlardı. Mamafih, bu gruplar XIX. yüzyılın sonlarına doğru dahili olduğu kadar harici sahada da devleti zor durumda bırakan eylemlere girişecekti ve bu sebeple Osmanlı gayrinizami kuvvetleri diğer devletler nezdinde illegal mahiyette görülmekteydi. Bununla birlikte, devletin çeşitli yöntemlerle bu tür menfi durumları bertaraf etme girişimlerinden biri de bunları nizamiye askeri gibi gösterme temayülü olduğunu Kosova Vilayeti'nden haciriye nezaretine gönderilen bir telgraftan anlıyoruz. Sırbistan, başıbozukların sınırları üstünde ileri karakol kuvveti olarak kullanılmalarından epey rahatsız olmuş olmalı idi ki Osmanlı askeri idarecileri bu politik krizi, Pirepelas'taki(?) Arnavut gayrinizami kuvvetlere nizamiye askeri üniforması giydirerek çözmekte bulmuştu. Ayrıca, burada, Arnavut muhacirlerin sınır ihlali yaptığına dair söylemlerin asılsız olduğu da ifade edilmişti. Esasen, ordu zaten bu grupları asker sayısındaki noksanlıkları tamamlamak için de kullanmaktaydı ki bu vaziyet göz önüne alınınca sınırlarda karakol görevi görecektir nizamiye askeri bulunamaması gayet olağan bir durumdu. Şayet elde az sayıda bulunan nizamiye birliklerini de uzak ve izole mahallerde görevlendirmek pek uygun bir teşebbüs olmayabilirdi; BOA, HR. SYS., 1425/26 ve 52, (9 Şaban 96). Bu tür hususlara yeri geldikçe metnin çeşitli yerlerinde değinilecektir. Bunun yanı sıra, 9 Nisan 1897'de Yunan Harbi'nin arifesinde, Yunan konvansiyonel askerlerinin gerilla kıyafetlerine bürünerek Kranya köyündeki Osmanlı kuvvetlerine saldırdığı ve bu durumun ele geçirilen esirlerden birinin Yunan Ordusu'na bağlı bir düzenli asker olduğunu, buna binaen Cenevre Sözleşmesi'nin göz önüne alınarak yargılanması gerektiğini ifade etmesiyle ortaya çıktığı bilinmektedir. Yunanistan bu tür bir yol izleyerek muhtemel bir savaşın patlak vermesi durumunda saldırgan tarafın kendisi olmadığını savunmak için bir bahaneye sahip olmayı amaçlamış olmalı; Mehmet Oytun Yılmaz, **The 1897 Greko-Ottoman War**, Master of Arts in History, Boğaziçi University, 2003, s.77-78. Bu bize günümüzde, özellikle Rusya'nın izlediği müdahale yöntemlerini hatırlatmaktadır.

bulunması elzem olan manevi bağıllık, birlik-beraberlik duygusunun (*esprit de corps*) canlanmasını engelleyebilirdi.

Bir başka örnekte ise redif tertiplerinde de benzer bir hamlenin uygulandığını görüyoruz. Yukarda bahsedildiği gibi, redif birliklerinin hepsi nizamiye görevini tamamlamış eğitimli ve tufeng-endâz askerlerden müteşekkil değil idi. Bunların bazısını asker kaçakları oluştururken bazıları da kurada üst üste kendisine sıra gelmeyenlerden teşkil ediliyordu. Diğer bir kısmı ise, sadece senede bir ay eğitim görmekle mükellef idi. Bundan farklı bir örnek; 1833 ve 1838’de Kürt sergerde Bedirhan Bey merkezi otoriteye isyan ettiği sırasında fikir değiştirerek, Babiali’ye boyun eğmeye karar vermesi ve af dilemesi ile vuku bulmuştu. Babiali bunun sonucunda, belli bölgelerde nüfuz sahibi olan şahısları direkt yok etmek yerine, hemen hemen bu tür problemleri çözmek için başvurduğu ilk hamlelerden biri olan taltif politikası ⁷⁸ vasıtasıyla, sergerde Bedirhan Bey’e kendi komutasında bir redif alayı teşkil etmesine müsaade ederek kendisine de Miralay rütbesi tevcih etmişti. Bunun neticesinde aşiret sergerdesi olan Bedirhan Bey, bu sefer Miralay olarak kendi komutası altında bulunan gayrinizami savaşçı unsurları bu teşkilde istihdam etmiş ve bunlara redif üniforması da verilmişti. Başibozuk Ekrat savaşçı unsurları bu noktada redif/milis kuvvetleri altında görünürken aşiret sergerdesi de subay hüviyetini haiz olmuştu. Ayrıca, devlet bozguna uğrattığı isyankar kabilelerdeki savaşçıları zorla toplayarak redif birliklerinde istihdam etme yöntemini de sıkça uygulamıştır.⁷⁹

Gerek Fife-Cookson’un şahid olduğu tablonun gerekse de Arnavut gayrinizami savaşçıları nizamiye üniformasıyla donatarak onlara resmi bir asker görüntüsü verme girişiminin bir benzerinin de Sırp-Karadağ Harbi’ne katılan gayrinizami Zeybek savaşçılara uygulandığını görüyoruz. Bu noktada, İşkodra’da bulunan Üçüncü Ordu Müşiri Derviş Paşa’ya aktarılan bilgide; Zeybek yardımcı kuvvetlerin değişik

⁷⁸ Direniş ve kalkışmaları engellemek için sergerdeleri taltif amacıyla; maaş bağlama, rütbe verme, nasihatle yola getirme gibi hamleler öncelikli olarak uygulanmıştır. Sorun devam ederse bu isyancı kitleye karşı ücretli savaşçı unsurlar ile müdahale edilmişken, en son mesele içinden çıkılmaz bir hal alınca nizamiye kuvvetleri bitirici hamle için harekete geçirilmiştir; Timur Kumbar, **Osmanlı Ordusunda Zorunlu Askerlik ve Aşiretler: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Örneği (1843-1880)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2016, s.4.

⁷⁹ James J. Reid, **Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collapse**, s. 78-79.

taburlarda ‘‘asker gibi’’ istihdam edilmeye razı oldukları ifade edilmekteydi. Aslında buradan da belli olduğu gibi, orduya harp zamanı celb edilen gayrinizami birlikler çoğu kez ‘‘farklı’’ taburlara, yani daha net biçimde redif ve nizamiye taburlarına dağıtılarak görevlendirilmeleri denenmişti ancak bu hususa rıza göstermeyen farklı etnisiteye sahip gayrinizami ögeler de mevcut idi. Zira, bunlar ‘‘asker gibi’’ disiplinli, hal ve hareketlerinde belli bir standardizasyon olmayan, kaideler dahilinde emir-komutaya sadık bir muameleye karşı ön yargı besleyen bir kesimdi. Ayrıca şu da söylenebilir ki, Zeybekler’in böyle bir istihdam yöntemini direktmeden kabul etmeleri elbette askeri idarecilere şaşırtıcı gelebilecekti. İlaveten, nizamiye taburlarında istihdamı sağlanacak Zeybekler için üç bin adet elbise, levazımat-ı askeriye ve esliha talep edilmekteyken aslında burada da hedeflenen tabur içindeki standardizasyonu sağlamaktan başka bir şey değil idi.⁸⁰

1.1.2 Tedip ve Disiplin Aracı Olarak Mürettep Birlikler

Bir alay veya liva gibi büyük teşkiller altında bulunan eksik nizamiye piyade taburlarını milis veya yeri geldiğince savaşçı unsurlarla tamamlamak ve bunları kitleler halinde istihdamla beraber, resmi üniforma ile teçhiz edip nizamiye askeri

⁸⁰ **ATASE**, Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi Kataloğu (OSK), Kutu: 12, Gömlek: 198, F. 1-38,1, 1-100, (14 Ağustos 92). Yeri gelmişken şunu da belirtmek gerekir ki; burada üniforma verilerek veya verilmeyerek ‘‘eksik taburları tamamlamak’’ için istihdam edilen gruplar piyade yardımcı kuvvetlerdi. Bu şekilde mürettep bir birlik teşkil edilirken, bunun yanı sıra, yukarda kısmen ifade edildiği ve özellikle daha sonra görüleceği gibi, asıl dikkati çeken ve büyük-küçük seviyedeki mürettep müfrezelerde sıklıkla görülen kesimler savaşçı kimlikleriyle ön plana çıkan süvari yardımcı kuvvetlerdir. Ayrıca, süvari sınıfında tabur teşkili bulunmuyor ve mezkur sınıfın tertibi genelde bölük-alay-tugay şeklinde seyreliyordu. Mamafih, düzensiz süvarilere üniforma verilerek resmi hüviyeti haiz olmalarına dair bir örneği Ahmed Muhtar Paşa’nın bizzat uygulamış olma ihtimalinden söz edilebilir. 1872’de Yemen’in Hudeyde bölgesinde görev aldığı sırada bölgedeki nizamiye askerinin yetersiz kaldığından ve bu yüzden Türk sergerdelerin maiyetindeki yardımcı birliklere ihtiyaç duyulduğunun bilgisini veren zabıt, Sait Ağa adında sergerdeyi jandarma yüzbaşısı tayin etmek zorunda kaldığını ve sergerdenin de yine Türkler’den -Türkmen kabilelerini kastediyor olabilir- 120 süvari nefer -aslında savaşçı- tedarik ettiğini ve bunlara süvari elbisesi yaptırılıp giydirilerek birer tabanca ile birlikte Winchester filintaları da teberru edildiğini, bu şekilde ciddi ve cesur bir süvari bölüğu kurulduğunu aktarmaktadır. Süvari elbisesinden kasıt nizamiye üniforması ise ki muhtemelen –‘‘ciddi’’ sıfatından ve teberru edilen teçhizatlardan anlaşıldığına göre- böyledir; zahirde sergerde zabıt rolüne bürünürken yardımcı birlikleri de nizamiye süvarisi görüntüsü sunmaktaydı. Hakikatte ise durum tam tersi idi; Ahmed Muhtar Paşa, **Sergüzeşt-i Hayatının Cild-i Evveli**, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayer, Eski Yazıdan Aktaranlar: M. Sabri Koz-E. Nedret İşli, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Temmuz 1996, s.71-72. Bu türden bilgilere ulaşmak, yani gerçekten istihdam edilen birliğin nizamiye üniforması ile teçhiz edilmiş gayrinizami kitleler olup olmadıklarını tespit edebilecek datalara ulaşmak oldukça sınırlıdır ancak anı/hatırat türü kaynaklarda bu tarz malumatlarla karşılaşılmaması ihtimali diğerlerine göre daha yüksektir.

görünümü de kazandırarak birbirleri ile karıştırma girişiminin yanında; terbiye, tedib, disiplin, ceza ve askeri eğitimi bir nebze de olsa haiz olmaları amacı ile de nizamiye birliklerine sevk edilen milis ve yardımcı birlikler de mevcut idi. Bu hususla ilgili 1296 tarihli bir belgede çarpıcı bilgiler verilmekte idi. Seraskerliğe yazılan bu telgrafta anlatıldığı kadarı ile Rumeli ve Anadolu kıtalarında gerçekleşen asker firarları gittikçe artmakta idi. Ancak asıl mesele bu firarilerin mazhar-ı mücazata yani, memleketlerine gittikleri vakit şiddetli bir cezaya çarptırılacakları korkusu nedeni ile sağa-sola dağılarak haydutlukla taayyüş etmek ve icra-i şekavet eylemekte iken mikdar-ı mecmû' dahi, abartılı olması muhtemel, on bin neferden söz edilmekte idi. Bu keşmekeşin üstesinden gelmek için; efrad-ı nizamiyeden ve efrad-ı redife ve müstahfazadan o ana kadar firar edenler her nerede olurlarsa olsunlar, ilan ve işaa edilecek tarihten itibaren üç ay zarfında bulundukları kaza, sancak, vilayet merkezlerindeki mahalli hükümetlerine ve gerek mevaki-i askeriye kumandanlıklarına avdet ettiklerini beyan ederek isbat-ı vücud ederlerse sadece bu seferlik firarilerin her türlü cezadan muaf tutulacağı, nizamiye firarileri müddet-i hitamlarına, yani zorunlu askerlik sürelerinin bitimine kadar, redif ve müstahfazadan olanlar da sair arkadaşlarının memleketlerine iade olununcaya kadar istihdam olunduktan sonra salınacakları bildirilmekte idi. Mamafih, sürenin bitiminde teslim olmayan nizamiye askerlerinin hidmet-i mesbukaları yok sayılarak zorunlu askerlik süreleri yeniden başlatılacak iken, redif ve müstahfaz sınıfından olanlar ise dört sene zecren nizamiye taburlarına sevk edileceklerdi.⁸¹ Mezkur örnekte uygulanan bu girişimdeki amaç, firarilerin sosyal düzeni bozan eylemlerine son vererek memleketlerine dönmelerini sağlamak ve bu tür bir ceza tehdidi ile ulaşılmak istenen maksadın süresini hızlandırmak iken, aslında, bu yöntemin 93 Harbi'nde sıklıkla

⁸¹ BOA, İ. DH. , 794/64449 (19 Cemâzîye'l-ahir 296). Redif veya özellikle müstahfaz sınıfına mensub olanlar genellikle yaşlı ve daha önceden askeri eğitim görmemiş kitleler oluyordu. Her ne kadar rediflerde bu durum müstahfazlara kıyasla biraz daha düşük seviyede bulunsaydı yine bu azımsanamayacak nicelikte idi. Zorunlu askerliğe direniş böylesine bir hal almıştı ki, bu duruma karşı çıkan ve zorla redif ve müstahfaz sınıflarına dahil edilmiş olmaları muhtemel bu bahsi geçen kitle ceza niyeti ile nizamiye taburlarına alınacaktı. Ancak bu durum köy ve kasabalarına hasret, yaşı ilerlemiş kitleleri tedib etmektense nizamiye taburlarının iç dengesini alt-üst edebilir, nefer-subay arasındaki emir ve komuta zincirine menfi etki yapabiliyordu. Belli bir süreden sonra yaşı ilerlemiş bir kişinin hem harp sanatına vakıf olması hem de bir "medenileştirme süreci olarak" talime (Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok**, s. 307-309) girmesi beklenemezdi. Firarilerin ceza mahiyetinde nizamiye taburlarında istihdamı hakkında ayrıca; **ATASE**, ORH-3, Kutu: 49, Gömlek: 190, (23.07.1293); **ATASE**, ORH-3 Kutu: 46, Gömlek: 149, (08.08.1293).

uygulandığını da görmekteyiz. Rumi 27 Haziran'da Bosna Vilayeti'ne gönderilen bir telgrafnamede, ahali müslümanlarından 18 yaşından 70 yaşına kadar olanların, ihtimalle yaşları nezdinde, üç sınıfa bölünerek asakir-i muavene namı ile celbleri istenmişti. Zira, nefer ihtiyacı o denli bir seviyeye ulaşmıştı ki 18 yaşın altında olunmadığı müddetçe, herkesi silahlandırarak cepheye sevk etmekten başka bir çare kalmamıştı. Elbette, yaşadıkları köyleri cebren terk etmek istemeyecek olan bu unsurlardan, celbi tamamlananlar arasında sevk edildikleri mahallere gitmeyen ve gidip de firar edenlerin, ayrıca itaatsiz ve uygunsuz halde bulunanların derhal nizamiye taburlarına verilerek tedib edilmeleri istenmekteydi.⁸² Mamafih, doğup büyüdüğü çevresini vatan addeden bu kitleler arasında firar oranlarının yüksek seviyede bulunması oldukça muhtemelken, bunların askeri emir-komutaya kısa sürede aşına olmaları veya aşına olmalarını beklemek; gerçekleşmesi gayrimümkün, umutsuz bir dileğin ötesine geçemeyecektir. Tüm bu ve benzeri detaylar düşünüldüğünde ve epey çeşitli yaş dilimleri arasında bulunan silahlı bu milislerin nizamiye askerleri ile aynı tertibe verildiği göz önüne getirilince de, vaziyet düzenli neferlerle zabitleri açısından tahmin edilebilir bir hali haiz olacaktır. Bunun yanı sıra, silah altına alınan köylü nüfus talep edilidği üzre sadece müslümanlarla sınırlı kalmayacaktı. Bilinçli bir şekilde celb edilip edilmediklerine dair bir çıkarım yapılamasa da, muaevne adı altında sivil köylü unsurlardan teşkil edilen milis birliklerinden firar edenlerin arasında Latin mezhebinden dahi avamlar bulunduğu bildirilirken, bunların da gerçekten ceza mahiyetinde nizamiye taburlarına sevk edilip edilmeyecekleri Priştine'den vürud eden bir telgrafta açıkça sorulmaktaydı.⁸³ Şayet bunların bilinçli olarak milis teşkilllerinde istihdam edildikleri düşünülürse, o zaman gayrimüslimleri nizamiye birlikleri dahilinde görevlendirme konusuna hiç de sıcak bakılmadığı ortadadır. Buna binaen, yani, gayrimüslimleri nizamiye birlikleri ile istihdam etme hususuna şüpheli yaklaşıma neden olan saiklerden biri de onların tufeng-endaz bir niteliğe

⁸² **ATASE**, ORH-7, Kutu-Defter: 1-6, Gömlek: 208, 61, (27 Haziran 93). Şu hususu belirtmek gerek ki; çoğu zaman, burada yapıldığı gibi, asakir-i muavene, başıbozuk ve saire gibi tabirlerin birbirleri ile iç içe kullanıldığı dikkati çekmektedir. İleriki safhalarda bu konu hakkında birkaç söz edilecekse de mevzu-u bahs örnekte muavene/yardımcı tabiri milis yerine kullanılmıştır ancak sert coğrafyalarda varlık gösteren silahlı ve muharip unsurlar için de muavene tabiri sıklıkla kullanılmaktadır. Mamafih, sivilimsi birliklerin silahlarla donatılmaları onları belli bir seviye harp etme kapasitesi taşıyan ve biniciliğe aşına süvari başıbozuklarla eşit seviyeye getirmemektedir.

⁸³ **ATASE**, ORH-3, Kutu: 41, Gömlek: 31, F: 121-1, (3 Temmuz 93).

bürünmelerine dair mevcut olan endişeden kaynaklanmış olabilir. Ancak burada belirtmek gerekir ki, Cevdet Paşa İşkodra Sancağı'nda vuku bulan keşmekeşin halli için bölgeye gönderildiğinde; Katolik mezhebini haiz, savaşçı niteliği olan Arnavut Malisörler'in hem tedib ve terbiye edilmeleri hem de sosyal hayatta Müslim ve Gayrimüslimler arasında dayanışmanın sağlanması ve birlik-beraberlik algısının inşası ile bölgede huzur ve dirliğin daim hale gelmesi için mezkur savaşçı unsurların belirli bir süreliğine, sırayla talime gönderilmesi ve akabinde nizamiye taburlarına taksim edilmesi fikrini dile getirmişti. Nitekim, Karadağ sınırında uzun süreli nöbet tutacak nizamiye askeri mevcut değildi ve Müslim olsun veya olmasın, Arnavut savaşçılar bu sınır nöbeti görevini görmekte idi; ancak bu unsurların güven sağlamaması bahsi geçen yöntemin, yani nizamiye taburları içinde askeri ve içtimai eğitimin sağlanması fikrinin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Gerçekten de, meseleye bu şekilde yaklaşılarak iki farklı unsurun sosyal açıdan Müslim-Gayrimüslim eşgüdümü oluşturması sağlanacakken askeri açıdan da nizami-gayrinizami dayanışması ortaya çıkarılacak ve bunlar zamanla nizamiye birlikleri içinde asimile olacaktı.⁸⁴

Bir diğer girişimde; milis niteliğinde olan ve taht- ı silaha alınan birtakım efrad- ı ihtiyatiyye ve redife yalnızca mevcudu noksan olan nizamiye taburlarını tezbir-i mevcud için, yani eksik bulunan nizamiye neferlerini tamamlamak amacı ile celb edilirken bunun haricinde ise söz konusu nizamiye taburlarında talim için silah altına alınan redif birliklerinden de söz edilmekte idi.⁸⁵ Hazar zamanı fırsatı haiz oldukça bu şekilde hareket edilerek adı geçen gruplarla, sözde hem nizamiyenin noksanlıkları tamamlanıyor hem de buraya celb edilmişken talimleri de aradan çıkarılmaya çalışılıyordu. Lakin, nizamiye neferleri ve subayları göz önüne alınınca, kendilerinden nitelik olarak oldukça düşük seviyede bulunan bu milislerle zaman geçirmekle kalmıyor, eğitim ve talimlerinin sorumluluğu da omuzlarına yükleniyordu.

Gerçekten de nizamiye askeri teşkili altında istihdam edilen milis veya yardımcı birliklerin hem düzenli birlikleri takviye etmeleri beklenirken hem de

⁸⁴ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 13-20, Yayınlayan: Cavid Baysun, TTK Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1960, s. 212-213.

⁸⁵ BOA, DH. MKT, 2649/69, (20 Teşrîn-i evvel 324). XIX. yüzyılda başlayan bu tür alışkanlıklar XX. yüzyılda da devam edecekti.

bunların disiplin mefhumuna aşına olmaları da bu işin *by-product*'ı olarak görülmekte idi. Yine; gerilla harbine ve gayrinizami kuvvetlerle iş görmeye oldukça aşına, nitelikli Müşir Ahmed Muhtar Paşa'nın tecrübe ve taktik dolu yaklaşımlarından birini analiz ettiğimizde bu husus hakkındaki birtakım düşünce ve kuramlar somut hale gelmektedir. Horumdüzü'nden Mabeyn-i Hümayun'a Rumi 19 Mayıs 93'de gönderdiği telgrafında; piyade ve süvari arasında gerçekleşecek eşgüdüm/müşterek hareketin elzem olduğunu çünkü o esnada piyade birliklerinin üç-beş saat ilerisinde bulunacak süvarilerin piyade manevralarını muhafaza etmeleri gerekli iken, bunun yanı sıra düşman hatlarının ilerisinin de Osmanlı piyadesinin hareket icra edebileceği hale gelene kadar süvarinin düşmanı oyalayıp piyadeye vakit kazandırmak ve daima düşmanın gözü önünde bulunup topçusunun da gücünü sınamak zorunda olduğunu bildirilmekteydi. Nitekim, icra edilmesi muhtemel bir hareketin evvelinde, ilk öncelikle düşman topçusunun ne derece etkili olduğunun tespit edilmesi ve piyadenin de buna binaen ileri sevki düşünülmüştü. Ancak, düşmanın ateş gücünü sınamak için bu esnada süvarinin, Paşa'nın bildirdiği gibi, ani baskın ve vur-kaç hamleleri icra etmesi gerekecek ve buna karşılık olarak düşman süvarisi tarafından da Osmanlı süvarisinin konuşlu olduğu mahalle aynı türde baskın eylemleri gerçekleştirebilecekti. Mamafih, gerektiğinde süvarinin ricat etmesi ve şartlar el verdiği zaman önceki konumuna geri dönmesi de icab edebileceğinden bu esnada yapılacak taktik bir hata felakete dönüşebilirdi; çünkü süvarinin buradaki görevi epey bir tehlike arz etmekteydi. Tek bir mekanda çeşitli görevleri yerine getirmek zorunda kalacak olan atlı kuvvetler; muhatara dolu bir mahalde, izole şekilde ve gece-gündüz fark etmeksizin vazife başında bulunacaklardı. Bu yüzden, bu görevi haiz kılınacak süvarinin nizamiye sınıfından olmaları halinde memuriyetlerinden istifade edilebileceği Paşa tarafından ifade edilmekte idi ki, aslında, yine mezkur zabitanın gayrinizami süvari birliklerine duyduğu güvensizlik açık ve net şekilde belli olmaktaydı.⁸⁶ Aslında, Paşa'nın bu düşüncesini tasdik eden bir vaka o günlerde zuhur etmişti. Ruslar'ın harekate kalktığına dair bir şüphenin araştırılması hasebiyle genel bir kumandanın komutası altında iki erkan-ı harp zabitanı ve iki bölük nizamiye süvarisi, ahalisi Ermeni olan Benli Ahmed köyüne sevk edilmişti. Bu düzenli süvari

⁸⁶ ATASE, ORH-7, Kutu: 4-17, Gömlek: 18, F. 12-1, 1-11, (19.03.1293).

müfrezesinin aldığı istihbarata binaen; burada ileri karakol vazifesi gören başıbozuk süvari birliklerinin zulümlerinden dolayı, mezkur Ermeni ahali Rusya'dan müfreze talep etmiş ve akabinde köyde konuşlu bulunan başıbozuklar tecessüs görevi görmedikleri için gelen Rus müfrezesini çok geç fark etmişlerdi. Kuşatma altına alınan başıbozuklar yirmi üç kayıp verse de bunların bir kısmı kaçmayı başarmıştı. Paşa da bu noktada devreye girerek bunlara nizam ve intizam verilmesi, disiplin altına alınarak tedib edilmeleri için kendilerinden daha üstün sınıf olan nizamiye piyade birlikleri ile karıştırılmalarını ve piyade emrinde hareket etmelerini istemişti. Düzensiz süvarinin bulundukları mahalden geri alınamayacağını ancak tek başlarına, nizamiye taburları olmaksızın görevlendirilmelerinin de gerek bölgedeki köylü ahali açısından gerekse de askeri açıdan tehlikeye neden olduğu hasebi ile bunların bulundukları mahale nizamiye piyade birliklerinin sevki uygun görülmüştü.⁸⁷ Bir diğer ifade ile, burada, düzenli piyade ve düzensiz süvari bir araya getirilerek mürettep bir müfreze tertib edilmiş ve bu müfrezeye ileri karakol/pişdar görevi verilmişti.

Anlaşıldığı üzere; düzenli, eğitilmiş ve muntazam birlikler hiçbir zaman çoğunluğu oluşturmadı. Mahdut eğitilmiş milis kuvvetler ve yardımcı savaşçılara olan ihtiyaç buhran durumlarında ve hazar zamanlarında her an zuhur etti.⁸⁸ Bu nedenle, harp zamanında kale, karakol veya meskun mahallerde güvenlik kuvveti olarak görev yapmaları beklenen müstahfaz ve redif birlikleri, şiddetli muharebelerde öncü taarruz kuvvetleri arasında dahi yer almış ve niteliklerine bakılmaksızın üstesinden gelmeleri olanaksız sorumlulukları haiz olmuşlardı. 77-78 Harbi sırasında, Balkan Cephesi'nde Mehmet Ali Paşa'nın komutası altındaki kuvvetler dahilinde piyade tümeni generali olarak görev yapan İngiliz subay Valentine Baker Paşa, Sırbistan ve Karadağ'a karşı ihtiyat olarak tutulan ve bu devletlerin sınırlarını gözetleyen tecrübeli taburların Plevne'yi rahatlamak için icrası mühim olan harekatta kullanımını önermişti ancak

⁸⁷ **ATASE**, ORH-7, Kutu: 4-17, Gömlek: 18, F. 12-1, 1-11, (19.03.1293).

⁸⁸ “... Bu gibi nev-hevesler asâkir-i redîfe defterlerini yoklayıp: ‘‘ altı yüz bin askerimiz var ‘‘ dediler. Hâlbuki bunların ekseri mu'allem değil idi ve o kadar askere kumanda edecek zâbitimiz yok idi ve mu'allem olan askerimiz tabur ta'limi bilip büyük fırka manevralarını henüz te'allüm etmemişler idi. Mektebden çıkma hayli zâbitânımız var ise de mücerreb değiller idi ve ekseri bir tarafa intisâb ile yâhud Hüseyin Avni Paşa'ya ihtisâs ile az müddet zarfında yukarı rütbelere çıkıvermiş ve kendini beğenmiş nev-resîdegân idi. Bahriye mektebimiz ise henüz matlûb vechile terakkî edememiş idi. ‘‘; Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 40-Tetimme, Yayınlayan: Ord. Prof. Cavid Baysun, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 170.

hükümet ise Mehmet Ali Paşa komutasındaki 87 adet taburla kuşatma altında bulunan Plevne'ye yarma hareketına kalkışma planı üzerinde duruyordu. Bu taburların ağırlığını ise oldukça yetersiz ve verimsiz, müstahfaz milisleri teşkil ediyordu ve her tabur 200-300 milisten tertip edilmişti. Baker Paşa ise bu konuda, tam yerinde olan şu görüşü bildirmekteydi: *“İstanbul’a göre bir tabur bir taburdur; ne kadar eğitilmiş ve talimli olduğunun, subaylarının olup olmadığının ve 200-300 kişiden teşkil edilip edilmediğinin bir önemi yoktur ...”*. Mamafih, emir-komuta kademesi sanki sivillerden teşkil edilmiş birlikleri; agresif, tecrübeli ve oldukça profesyonel Rus ordusuna karşı kullanma eğiliminde idi ve bu birliklerin tecrübeli ve muallem nizamiye kuvvetlerini ağır kayıplardan korumak için, muharebede bunların önünde çarpışmaya sevk edildiği de görülmüştü. Çünkü, yetersiz sayıda olan düzenli kuvvetleri mümkün olduğunca tehlikeli hareketlerden uzak tutma temayülü mevcut idi. Ayrıca, belirtmek gerek ki, redif birlikleri müstahfazlara kıyasla hem teşekkül hem de talim noktasında daha sağlıklı bir konumda idi. Hatta Baker Paşa, diğer subaylar gibi elindeki redif birliklerinin sağlıklarını ve operasyonel verimliliklerini muhafaza altında tutmak için müstahfazları siper kazma gibi angarya görevlerde kullanmış ve redifler mümkün mertebe bu eylemlerden uzak tutulmuştu. Bu hususta görüldüğü gibi, piyade birliklerinin aslında değerine göre üç tabakalı –nizamiye, redif, müstahfaz- bir sıraya oturtulduğu ifade edilebilir.⁸⁹

Tüm bu olgular göz önüne alındığında nizami yani konvansiyonel kuvvetlerin milis ve yardımcı/başbozuk birlikleri ile tek çatı altında tertip edilmesi bize bileşik harp konseptini hatırlatacaktır. Zira, düzenli ve düzensiz kuvvetlerin bir arada, aynı hedef odaklı ve tesanüte dayalı istimalinin çeşitlilikleri mevcuttur. Müşterek harekatta, düzenli birlikler tarafından eğitilen, donatılan veya muharebenin ve coğrafyanın karakterine göre kontrol edilen gayrinizami birlikler; düşmanı taciz etme, ikmal ve iletişim hatlarına sabotaj düzenleme, büyük kitle birliklerinin düzen ve nizamlarını vur-kaç hareketleri ile bozma, bağlı olduğu konvansiyonel kuvvet komutanlarına

⁸⁹ James J. Reid, **Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collapse**, s. 339-340-341. Norman karşılaştığı bir duruma binaen şu cümleyi arz eder; *“Nizamiye taburları bir kural olarak tamamen subaylı ve bir de cerraha sahipken, redifler oldukça kötü durumdaydı ve her bölük başına bir subayın savaşta her amaca yeteceğine dair bir kanaat de mevcut idi.”*; C. B. Norman, **Armenia, and the Campaign of 1877**, s. 315.

gerekli istihbaratı sağlama, sınır karakollarında görevlendirilme, düşmana yakın mevzilerde devriyeye çıkma gibi görevleri haiz idi. Ancak bazı durumlarda bu gayrinizami kuvvetler, Osmanlı'nın mürettep müfrezelerinde olduğu gibi, nizami kuvvetlere dahil olarak da hareket edebilirdi⁹⁰. Osmanlı Ordusu'nda bu tür görev ve misyonları da mürettep müfreze dahilinde veya haricinde, genellikle, gayrinizami hafif süvari birlikleri icra ederdi.⁹¹

1.1.3 Muhtelit Müfrezeler (Sunûf-u Selâse): Menşe ve Muhteviyat

Buradan hareketle dikkat edilmesi geren bir başka husus ‘‘mürettep’’ bir müfreze ile ‘‘muhtelit’’⁹² bir müfrezenin birbirine karıştırılmamasıdır. Muhtelit bir müfreze *sunûf-u selâse* olarak adlandırılan klasik; düzenli topçu, piyade ve süvariden tertip edilir. Mürettep bir müfrezede karakter olarak oldukça farklı bir sınıfı, yani düzensiz/gayrinizami unsurları aramak gerekir. Kara kuvvetleri, yukarıda da bahsedildiği gibi nizamiye hafif süvari eksikliği ve yeterli düzenli piyadeye sahip olmadığı hasebi ile bu türden kuvvetleri nizamiye sınıfı ile karıştırarak melez bir teşkile ihtiyaç duymuştu. Bu müfrezelerden ayrı olan sunuf-u selase ise bir doktrin olarak XVI. yüzyılda Avrupa'daki harp meydanlarında şekillenmeye başladı.

Bu yüzyılda piyade birliklerinin süvari ile karıştırılarak düşmanla aynı anda, birlikte mücadele etmeleri düşünülmüş ve sıkı bir eşgüdüm yaratılmaya çalışılmıştır.

⁹⁰ İki farklı unsurun birbirlerinden farklı mahallerde, eşgüdüm halinde ortak düşmana karşı mücadele etmesi gibi aynı askeri teşkil altında bir araya gelmeleri de bileşik harp kavramı ile ifade edilir; Élie Tenenbaum, ‘‘Hybrid Warfare in the Strategic Spectrum: An Historical Assessment’’, **NATO's Response to Hybrid Threats**, s.103-104.

⁹¹ BOA, DH.TMIK.M, 89/67, (8 Rebî'ü'l-evvel 1318); BOA, A.}MTZ, 27/123, (23 Zilhicce 1312); BOA, DH.ŞFR, 148/32, (29 Zılka'de 1306); BOA, DH.ŞFR, 237/53, (7 Rebî'ü'l-ahir); Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL. II, London: Smith, Elder, And CO., 65, Cornhill, 1855, s.7.

⁹² Süvari Mülazımlarından Selim, **Muhtelit Müfreze Dahilinde Süvarinin Vazifesi**, Matbaa-i Ebu'l-Ziyâ, 1327. Öncesinde de bahsedildiği gibi mürettep müfrezelerde bir doktrin söz konusu değildi ve kimi durumlarda bu müfrezeler gelişi-güzel de tertib edilebilirdi. Osmanlı'da muhtelit müfrezelere (sunuf-u selase) dair çeviri eserler, talimnameler ve sair çalışmalarla birlikte gayrinizami harp türünün de bir doktrin haline gelmeye başlaması için XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyılın başlarını beklemek gerekecekti. Örneğin; Yüzbaşı Ömer Fevzi Bey tarafından kaleme alınan *Muhafaza-i Asâyişe Me'mûr Zâbitânın Vezâifi: Usûl-i Takib-i Eşkya ve Çete Muharebeleri* adlı 1909 tarihli eser ilk yazılı ve matbu Osmanlı gayrinizami harp talimnamesi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca eserin günümüz harflerine aktarılıp yayımlanmış hali için de; Yüzbaşı Ömer Fevzi Bey, **Osmanlı Gayrinizami Harp Doktrini**, Hazırlayan: Ali Güneş, Dergah Yay. , İstanbul, Ekim 2016, s.8.

1521-1526 İtalyan Savaşı'nın bir parçası olarak 1525 yılında gerçekleşen Pavia Muharebesi'nde Fernando d'Ávalos ilk kez ağır teçhizli İspanyol tüfekli birliklerini İmparatorluk süvarilerinin aralarına dağıtmış ve anlatılanlara göre Fransızları bu taktik yaklaşım sayesinde bozguna uğratmıştır. Bu tarihten itibaren süvari ve piyadeyi birbirine karıştırma ihtiyacı zamanla artmıştı; piyade birlikleri tedricen ehemmiyet kazanıp orduların öne çıkan sınıfı haline gelirken, aynı hızla süvari birlikleri değer kaybederek zamanın imtiyazlı sınıfını haiz olma özelliğini kaybediyordu. Çünkü, barut ve ateşli silahların ortaya çıkması muharebe alanında çarpışan iki ordu arasındaki mesafeyi oldukça artırdı. Süvari ise bu durumda; muntazaman, kitleler halinde ve arka arkaya dizilerek eşgüdüm ile ateş eden piyade birliklerine karşı etkisiz kaldı.⁹³ Zira, bu durum Fernando'nun yaklaşımından farklı bir durum arz etmekte idi. Anlaşıldığı kadar ile Fernando'nun iki sınıfı karma kullanma eğilimi düşmanı olabildiğince kısa sürede tarumar etme amacı taşımakta iken, ilerleyen zamanlarda bu karma yapı teknolojinin müdahalesi ile zorunlu hale gelecekti. Süvari sınıfı da zamanla ağır zırhlarını bir kenara bıraktı ve ateşli silahlara adapte olmaya çalıştı. Hatta bu adaptasyon süreci o derece bir hal almış idi ki süvari sınıfı bu sefer, sınıflar arasında her daim mevcut olan kıskançlığın yanı sıra yoğun taktik taklide de yönelmişti. Piyade sınıfının taktik formasyonlarından esinlenen ve bu yaklaşımın bir benzerinin süvari sınıfında uygulanması ile "Caracole" teşkili adı verilen harp formasyonu ortaya çıkmıştı. Erken on yedinci yüzyıla gelindiğinde Avrupa süvarisi ivmenin ona bahsettiği doğal avantajları terk etmeye başlayarak düşman üzerine kılıç ve mızraklarla donatılmış bir halde hücumla kalkma alışkanlığına yabancılaşma sürecine girmişti. Bu yaklaşım esasen süvarinin gerçek potansiyeline karşı menfi bir hamle olarak

⁹³ 16. yüzyılda piyadenin ateşli silahlarla mücehhez hale gelerek süvariye menfi yönde etkilemesi akabinde gelişmeye başlayan bu doktrin, 19. yüzyılda hala ehemmiyetini korumakta idi. Bu hususta Osmanlı dönemine ait bir talimnamede bahsi geçen referansta: "Şu halde hücumla 800 hatveden ibtidar edildiğine göre piyadenin ahz-ı tertibatı ile ateş icrası için tahminen bir buçuk dakikalık bir zamanı bulunmuş olur. Fakat bu zaman azami olarak mülahaza edilmelidir. Muallem bir piyade neferi 30 saniyede hazinesinde bulunan beş fişengi endaht için bol bol vakit bulabileceğinden (edilen tecrübede beş fişengin nişan almak şartıyla 20 saniyede endaht edildiği ve beş saniyede tūfengin tekrar doldurulabileceği anlaşılmıştır) süvari hücumunun bidayetinden bihayetine kadar mürur edeceği bâlâda söylenilen birkaç dakikadan takriben bir dakikası tertibat-ı ahzı için sarf edilebilir. Bu suretle azami olarak tertibat-ı ahzına bir dakika sarf olunması baki kalan zamanda her nefer lâakal beş mermi endaht edebileceğinden 60 mevcutlu bir takımın 300 mermi endaht edeceği ve bu miktarın bir süvari bölüğünü inhiẓâma duçar eyleyeceği bedîhîdir. " ; Yüzbaşı Haydar ve Yüzbaşı Servet, **Piyadenin Süvari Hücûmuna Mukâbelesi**, Tâbi' ve Nâşiri Kitabhane-i İslam ve Askeri Sahibi Tüccar İbrahim Hilmi, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1315, s. 13-14.

tanımlanmakta idi. Caracole teşkiline giren ateşli silahlarla mücehhez kılınmış süvari, tıpkı piyade gibi tek sıra halinde derinlemesine hiza alıyor ve ilk sıra düşmana ateş açtıktan sonra geriye dönerek hemen alanı ardında hazır bekleyen bir diğer sıraya bırakıyordu. Mamafih, bu taktik formasyon atlı birliklere menfi etki yapacaktı çünkü piyadenin yivsiz tüfekleri süvarinin elindeki ateşli silahlara kıyasla hem güç hem de mesafede açısından daha üstündü.⁹⁴ Süvari bundan sonra daha önce hiç olmadığı kadar diğer sınıflarla müşterek hareket etmek zorunda kalacak idi.⁹⁵

Bunun akabinde, Bonaparte döneminden önce Fransız ordusunda, bazı ağır süvari birlikleri her orduya yedek kuvvet olarak hizmet verirken, geri kalan süvari birlikleri de piyade tümenlerine ve topçu birliklerine dağıtılmıştı. Napolyon ise ağır teçhizli ve hantal süvari birliklerini ayrı kitleler halinde teşkil etmiş (*Corps d' Armée de Cavalerie*) ve bu birliklerdeki süvari alaylarının her birine topçu birlikleri entegre edip, taarruz için derin formasyonlar oluşturarak süvariye ikinci plana atmıştı. Velhasıl, oldukça düşük manevra kapasitesine sahip olan bu süvari kuvvetlerinin harp alanında düşmanı sürpriz bir hamle ile karşılama olanağı yoktu.⁹⁶

Napolyon Savaşları akabinde ise Avrupa orduları; süvari birliklerinin çoğunluğunu ayrı tugay, tümen ve hatta kolordularda tertipleşeler de, tümeni üç sınıfı da bünyesinde ihtiva edecek şekilde harp zamanı taktik ve operatif birimi olarak kabul etmişlerdi. Tümen bünyesindeki süvariler diğer iki sınıfa kıyasla, dönemin tüm Avrupa ordularında olduğu gibi oldukça ufak ve mütevazı seviye idi; çünkü dönemin

⁹⁴ John A. Lynn, "Tactical Evolution in the French Army, 1560-1660", **French Historical Studies**, Vol.14, No.2, Autumn, 176-191, s.181-182. Gerçekten de, 1642 İngiltere İç Savaş'ı sırasında parlamentaristler ve kralcılar arasında patlak veren Edgehill Muharebesi'nde, Rupert komutasında ileri hücumla kalkan kraliyet süvari kuvvetleri, atları sırtında, ateşli silahlarla donatılmış vaziyette bekleyen hasım süvariye ezerek tarumar etmişti. Caracole formasyonu alan parlamenter süvarileri önce karabina sonra da tabancalarını etkili menzilin çok ötesinde, erken bir vakitte nişan alarak ateşlemişlerdi. Kraliyet süvarileri bu etkisiz ateşin üstüne hız kesmeksizin hücumla devam ederek hasımın süvari birliklerine yakın çarpışmaya girerek ağır kayıp verdimişti; Özgür Kolçak, **XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s.289.

⁹⁵ L. E. Nolan, **Cavalry; Its History and Tactics**, London: Bosworth & Harrison, 215, Regent St. , 1860, s. 16-17, 36-37. Süvari ve piyadenin bir arada kullanılması da elbette bir karma birlik teşkili olarak ifade edilebilir ancak birbirinden farklı birçok sınıfın, komplike yapı içinde istihdamı için girişte bahsi geçen 1631 Breitenfeld Muharebesi'ni beklemek gerekecektir. Nitekim, 16ncı yüzyılda piyade ve süvariye birbirine karıştırmadaki amaç en başta düşmanı serian bozmak ve daha sonra da süvarinin açıklarını kapatmak iken 1631'deki durum eldeki mevcut tüm sınıfları kapsamakta idi.

⁹⁶ L. E. Nolan, **Cavalry; Its History and Tactics**, s. 39.

süvarilerinin yoğun olarak kullanıldığı; tecessüs, gözlemleme ve keşif hareketleri ayrı teşkil edilen süvari tugayı⁹⁷ ve tümenlerine tahsis edilmişti. Bu büyük birimler, mütevazı sayıda süvari bataryası ile birlikte hemen hemen saf süvariden müteşekkil idi.⁹⁸

Nitekim, ateşli silahların ortaya çıkışı ve gelişimi ile birlikte süvarinin diğer iki sınıfa olan ihtiyacı artmış ve buna binaen, peyderpey, harpte tek sınıf üstünlüğü görüşü de etkisini kaybetmiştir. Bundan sonraki dönemlerde ise üç sınıfın bir birim içinde karma teşkili Avrupa ordularında zuhur etmiş, sınıfları etkili bir eşgüdüm halinde kullanabilmek harbin kaderini değiştirecek ehemmiyetli bir taktik yaklaşım halini almıştır. Osmanlı askeri teşkilatında ise 1843'te Fransız ve Prusya ordularındaki teşkilatlardan ilham alınarak geçilen sistemde benzer bir yapısal değişikliğe gidildiği görülecektir. Ordunun esas harp kuvvetini teşkil eden muvazzaf/düzenli kuvvetler beş ayrı orduya ayrılmış⁹⁹ ve bu ordu teşkilllerinde muadillerine benzer şekilde; süvari, piyade ve topçu sınıfları mevcut iken¹⁰⁰, süvari en mahdut sınıf olarak kalmıştır. Örneğin; Irak'ta konuşlu ve merkezi Bağdat olan 6ncı ordu; dört piyade alayı, dört talia taburu, iki süvari alayı ve bir topçu alayından kurulmuştu. Süvari alaylarının ise altışar bölüklü olması düşünülürken, birinci ve ikinci bölükleri filintalı, diğer bölükleri mızraklı idi.¹⁰¹ Mamafih, bunlar kağıt üstü teşkil olarak kalmış ve pratikte ise

⁹⁷ Benzer bir hamleyi Balkan Harbi sırasında Çatalca ordusunun kuruluş şeklinde görüyoruz. Hadımköy civarında mevzi alan bağımsız süvari tugayı bu amaç doğrultusunda tertip edilmiş olabilir; Mahmud Belig Uzdi, **Balkan Savaşı'nda Mürettep İnci Kolordunun Harekâtı**, s. 25-30.

⁹⁸ Jonathan M. House, **Toward Combined Arms Warfare: A Survey of 20th-Century Tactics, Doctrine, and Organizations**, s. 9. Ayrıca; Giriş.

⁹⁹ Ülkenin farklı bölgelerinde 1843'te konuşlandırılan 5 ordu (1848'de 6; 1869'da 7) isyan karşıtı hareket, asker toplama ve vergi tahsilatı gibi işlerde istihdam edilerek, iç güvenlik ve iç kolonizasyon enstrümanı olarak merkezi otoriteye istediğini çoğu kez verdi; Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri", **Osmanlı Askerî Tarihi**, s. 40. Hükümet, isyan sahasında olan biten her durumu ordu subaylarının sorumluluğuna yüklemekten oldukça memnun görünüyordu ve gerekli olan yardımı ise keşmekeş durumun artık tamamen kontrol dışı kaldığı zamanlarda sağlıyordu. Alay ve tabur seviyesindeki subaylara bu türden gayrinizami harekâtlar ile ilgi açık ve net bir emir/görev verilmemesinin yanı sıra, diğer idari birimler tarafından da yalnız bırakılıyorlardı; Mesut Uyar, "Ottoman Counterinsurgency Operations in the Balkans and Crete", **War in the Balkans: An Encyclopedic History From The Fall of The Ottoman Empire to The Breakup of Yugoslavia**, Editor: Richard C. Hall, ABC-CLIO, 2014, s. 213.

¹⁰⁰ Genelde ordu mevcudu hesaplanırken sadece nizamiye kuvvetleri sayılmaz ve bu birliklerle birlikte genel sayıya; redif, müstahfız ve tahmini yardımcı savaşçı kuvvetler ile birlikte vassal devletlerin sevk ettiği güçler de dahil edilirdi. Ancak buradaki ordu teşkilleri sadece nizamiye kuvvetlerini göstermektedir. Zira, asıl etkili ve nihai güç nizamiye birlikleridir; G.W. Bible, **Great European Conflict: Franco-Prussian War**, New York: Bible Brothers, 432 Broome Street, 1870, s. 157-158.

¹⁰¹ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 5nci Kısım (1793-1908)**, s. 201-202-203.

beklenen seviyeye ulaşamamıştır. Görüldüğü üzere, Kara Kuvvetleri Avrupa'dakine benzer biçimde üç sınıftan müteşekkil büyük birimleri 1843 senesi ile birlikte tertip etmeye başlarken, üç esas sınıfın aynı anda ve birlikte kullanılması üzerine tertip edilen ilk modern yapı ise Nizam-ı Cedid ordusunun kıta kuruluşundaki ana birim olan "orta" tertibidir. Nizam-ı Cedid ortası bünyesinde piyadenin yanı sıra önce topçu, 1802 sonrası ise süvari sınıfını istihdam etti. İlk orta (alay) tertibi subayları ve neferleri ile Levend Çiftliği'nde toplam 1602 kişiden müteşekkil hale gelmiş iken bu tertip kendi bünyesinde iki tabura, taburlar bölüklere ve bölükler de onbaşı komutasındaki onar kişilik takımlara ayrılmıştı. Karma yapılanma ise Nizam-ı Cedid ortasının muhteviyatındaki bölüklerin dahilinde tertiplenecek; her bölüğe bir top, sekiz topçu, bir top ustası ve beş adet top arabası bir organik ünite olarak iltihak edecek ve piyade ile topçudan müteşekkil bölük seviyesinde bir karma yapı teşkil edecekti. Teşkil edilen ilk alayda tatmin verici sonucun elde edilmesi ile birlikte İrad-ı Cedid hazinesinin o zaman aralığındaki sağlıklı durumu ve Mısır'a gerçekleşen Fransız işgali ikinci bir ortanın vücuda gelmesinde mühim rol oynadı. Bunun akabinde Levend Çiftliği'nden ayrı olarak 23 Ekim 1799'da ilk orta (alay) model alınarak Üsküdar'da teşekkül eden ikinci yapılanmanın öncekinden mühim bir farkı da bünyesinde sadece piyadenin değil ayrıca süvari sınıfını da barındırması olacaktı. Üsküdar'daki kuvvetlerin genel komutasına atanan Karaman Valisi Abdurrahman Paşa Anadolu'dan devşirdiği kitlenin yarısını piyade diğer yarısını da süvari eğitimi almaları için Levend ve Üsküdar'a sevk edecekti.¹⁰² Mamafih, modern yapılanmayla hem Nizam-ı Cedid ve daha sonra da Asakir-i Mansure ile kastedilen "düzenli ordu" teşkilatı sadece eğitilmiş, talimli, disiplinli ve merkeze bağlı kitle ordusu anlamına gelmekten ziyade ayrıca, kara kuvvetleri içerisinde piyade, süvari, topçu ve top arabacı gibi sınıfların

¹⁰² Stanford J. Shaw, "The Nizam-ı Cedid Army Under Sultan Selim III 1789-1807", **Oriens**, Vol.18/19, 1965/1966, 168-184, s.176-180. III. Selim'e sunulan layihalarda konu ile ilgili dikkate değer bir görüş Şerif Efendi'den gelecekti. Mezkur şahsa göre topçu ve top arabacı birbirini tamamlayan iki farklı etken olarak işlev görmekten ziyade birbirleri ile birleştirilmeleri idi. Topu ateşleyen ve topu taşıyan iki unsur arasındaki fark ortadan kaldırılarak topçu sınıfının etkinliğinde müspet bir rol oynanacak ve eğitim ve talim gibi mühim aktiviteler müştereken icra edilecekti. Gerçekten de bu iki unsurun birbirinden bağımsız şekilde talim ve eğitim görmesi kulağa tuhaf gelen oldukça menfi bir eylem olacaktı; Stanford J. Shaw, **Between Old and New: The Ottoman Empire Under Sultan Selim III 1789-1807**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1971, s. 103.

aynı birlik şemsiyesi altında bulunabilmesi ve harekâtı müşterek icra edebilmesi anlamına da gelmekte idi.¹⁰³

Buradan hareketle, farklı sınıfların müşterek ve karma istimaline dair olan taktik yaklaşımın Osmanlı askeri mütefekkirlerinin dikkatini celp etmesi ve bu hususa dair olan çalışmaların vücuda gelmesi XIX. yüzyıl sonralarına doğru gerçekleşecekti. Her ne kadar ortaya çıkarılan çalışmalar özgün olmayıp Fransızca ve ağırlıklı olarak Almanca'dan tercüme eserler olsa da bu konuya ilgi ve özen gösterilmeye başlanması açısından ehemmiyet taşır. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki; Almanca'dan çevrilen bu ta'biye eserleri her sınıfı tek tek ve ayrıntıları ile inceleyerek teşkilat, teçhizat ve doktriner saha ile birlikte teknik açıdan da doyurucu bilgiler sunsa da sunuf-u selaseye dair çalışmaları müstakil olmaktan ziyade bu tür eserlerin muhteviyatlarında veya çeşitli yerlerinde yapılan atıflarda görmek mümkündür.

Mezkur hususa dair birkaç kelam edilecekse; Almanya zabitanından ta'biye muallimi Merkel'in hacimli eseri genel çerçeveye, yani kıtaat-i askeriyyenin suret-i istimaline dair bilgi verdikten sonra piyadenin süvariye ve diğer sınıfların birbiri ile olan irtibat ve müşterek hareketine dair münferit malumatlarla konuya değinmektedir. Ona göre, tabii olarak coğrafyanın müsaade ettiği sürece, piyadenin süvari ve topçu ile ittihamı mezkur sınıfı daha etkili kılacak iken süvarinin piyade vazifesini ifa etmek zımında (*dragon*) ayakta ceng etmesi hal-i müstesna olduğu halde ikinci derecede ehemmiyetlidir. Süvarinin zaten zemin ve muharebenin haline tabi bir sınıf olduğunun üstünde duran Alman zabıt süvari neferinin gerektiğinde atından inerek de harp edebilmesi gerektiğini ifade eder. Nitekim, süvari her alanda piyadeye eşlik edecek bir sınıf değildir ve hem yerde hem de barkir üstünde talimi ve nefer ile birlikte barkirin de terbiyesi, ikmal ve iaşesi düşünülünce gayet masraflı bir sınıf olduğu belli olacaktır. Bunun yanı sıra hafif sahra topçusunun sahip olduğu bir diğer işlevin de münfriden teşkili değil, piyade ve süvari bataryalarına da münkasım olması gerektiğini ifade eden zabıt teavün-ü sunuf-u selase-i askeriyye ve beyinlerindeki nispete dair bölümde de

¹⁰³ Gültekin Yıldız, “Kara Kuvvetleri”, **Osmanlı Askerî Tarihi**, s. 45,52.

sınıflar arası iş birliği ve kuvvet yapılanmasına değinecektir.¹⁰⁴ Eserin muhtevisatına dair önemli bir husus da kısmi yerlerinde verilen Fransız ve Alman talimnameleridir. Dördüncü fasılda sunulan 1886 tarihli Fransız süvari talimnamesi mezkur sınıfa dair hacimli bilgi sunarken piyade ve topçu sınıfının aralarında olan irtibata da yer verecektir.¹⁰⁵ 1877 tarihli Alman sahra topçu talimnamesi ise benzer şekilde mezkur sınıfı incelerken karma bir teşkilde topçunun setr ve himaye gibi görevlerine de yer vererek muharebe sahasında oldukça mühim bir değere sahip olan ve muntazaman icra edilememesi durumunda sonucu felakete sürekleyecek etkiyi haiz konunun da üstünde duracaktır.¹⁰⁶ Karma bir kuvvet yapılanmasında titiz davranılması gereken bir diğer nokta ise sınıflar arasındaki manevra dengesinin gözetilmesi olacaktır. Altıncı fasılda süvari ve topçu ve topçunun süvarinin hücumuna salvo ateşi ile desteğine dikkat çeken mütefekkir piyadenin ise süvarinin süratini ref ve izale etmeyecek derecede tertiplenmesi gerektiğine işaret eder. Buna dair piyadenin araba ile nakl edilmesi gerektiğini ifade eden zabıt süvarinin de, her ne kadar masraf ve talimi ziyade olsa da, ayakta ceng edecek kapasiteye sahip olarak piyade ve süvari arasındaki manevra dengesinde oluşması muhtemel menfi etkinin asgari seviyede tutulması gerektiğini belirtmekte idi. Kısacası piyadeye belirli bir manevra kabiliyeti ve süvariye de piyade eğitimi verilerek hibrit bir kimlik kazandırılmalı idi. Zira, süvari sınıfı topçuyla olan manevra dengesini süvari topçusu sayesinde tutarak her daim topçu sınıfına ihtiyaç duymaktan muaf olmuştur. Süvarinin topçuya ihtiyaç duyacağı muhtemel bir ileri keşif hareketinde kabiliyetlerini tezyid için süvari topçusuna ihtiyacı vardır.¹⁰⁷

Son olarak Merkel'in 1887 tarihli mühim çalışmasında ifadelendirdiği gibi piyade fırkaları döneminde orduların asli mubarebe kolları idi. Zira piyade fırkalarını bu derece ehemmiyetli kılan mefhum ise bu büyük teşkilin saf piyadeden müteşekkil değil karma bir yapılanma olmasından kaynaklanmaktadır. Dönemin paradigma

¹⁰⁴ Merkel, **Ta'biye-i Sunûf-u Selase**, Mütercim: Erkan-ı Harbiyye Kolağalarından Hüseyin Rıza, Mühendishane-i Berr-i Hümayun, Dersaadet, 25 Temmuz 1303, s. 19, 31-35, 38-41. Bu husus üçüncü ve dördüncü bölümde yeri geldikçe analiz edilmişken dragonlara dair bahis için de; Bölüm: 2.1.5

¹⁰⁵ Merkel, **Ta'biye-i Sunûf-u Selase**, s.129. Süvarinin piyadeye ve topçuya karşı mücadelesi için; **Ibid**; s.159 ve 163. Süvarinin ayakta cengi için; **Ibid**; s.184-188.

¹⁰⁶ Merkel, **Ta'biye-i Sunûf-u Selase**, s.189 ve 229-230. Topçunun setr ve himayesi kadar diğer sınıfların da topçuyu setr etmelerini gerektiren vaziyetler de olacaktır. Bu konuya dair bkz; Bölüm: 3.3.1.4

¹⁰⁷ Merkel, **Ta'biye-i Sunûf-u Selase**, s. 246-251.

ordularında bir piyade tümeni; iki piyade livası (dörder taburlu ikişer alay), bir süvari alayı, dört bataryalı bir sahra topçu taburu, bir aded fırkaya mahsus köprü takımı ve kazmacı bölüğü ile bir sıhhiye müfrezesinden mürekkebi idi. Ayrıca her fırkada bir nişancı taburu da mevcut iken bir kolordu ise iki piyade fırkası, kolordu topçusu ile erzak ve mühimmat kollarından terkiib edilirdi.¹⁰⁸

Müellifi veya mütercimi belli olmayan 1313 tarihli bir başka el yazması eserde ise benzer bilgilere rastlanmakta ve külli olarak farklı veriler sunulmamakta iken müellifin giriş bölümünde süvari sınıfına olan menfi görüşleri dikkate şayandır. Süvarinin kadim dönemde sahip olduğu rolün artık XIX. yüzyılda ortadan kalktığını ifade eden yazar asrın bidayetinde muharebelerin piyade vasıtası ile kazanılacağı hakikatının büsbütün meydana çıktığını bildirir. Bunu da elbet piyadenin etkili ateş gücüne bağlayarak müdafaada olduğu kadar taarruzda da topçu ve piyadenin zorunlu ortaklığı üstünde durur ve topçunun taarruzda ve müdafaada piyadenin muavinliği görevini üstlendiğini ifade ederek tüm ehemmiyeti piyade ve topçuya verir; bunlar arasında ise piyadeyi öne çıkararak üç sınıfın lideri konumuna yükseltir. Yazarın ifadesiyle dönem süvarisinin vazifesi müsademeden evvel ve sonra olmak üzere ikiye ayrılmakta ve bunlar da bilindik süvari görevleri olan; düşman halini ve hatt-ı hareketini öğrenmek, ordu hareketini setr etmek, düşman unsurlarını takip veya bozgun sonrası ricatı muhafaza idi. Mezkur sınıfın tedariki en müşkül, masraflı ve terbiyesinin ötekilerden zor olmasına karşın piyadenin ise masraf açısından en düşük sınıf olması ve ikmalî ile birlikte diğer gereksinimlerinin de komplike olmaması onu diğer sınıflara göre birinci derece önemli hale getiren etkenlerden biri olurken süvarinin ise bu hususta hizmetce üçüncü derecede kalmakta olduğunu ifade eden yazar mezkur konuda efkar-ı umumiyenin muhtelif olduğunu da ekler.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Merkel, **Ta'biye-i Sunûf-u Selase**, s.253-255. Ayrıca, Yüzbaşı Ali Şevket'in "Meydan-ı Muharebede Sunuf-u Selase-i Askeriyyenin Tabiyesi" adlı tercüme eserine ulaşılammıştır; BOA, Y.PRK.UM, 6/108, (28 Haziran 300).

¹⁰⁹ **Sunûf-u Selase-i Askeriyye**, 1313, s.1-5, kaynak için; İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar. Ayrıca, çalışmanın bilhassa 4.2nci bölümünde de ifade edildiği gibi her ne kadar süvarinin oynadığı rol döneminde epey bir sınırlansa da kimi zaman hayat kurtarıcı mahiyette de olabiliyor ve diğer sınıfların çatışma alanının niteliğine binaen süvariye ihtiyacı elzem hale gelebiliyordu. Yazar azalan değer ve işlev konusunda haklı olsa da kimi zaman abartıya da kaçabilmektedir. 1870-71 Harbi'nde Fransa ile vukua gelen bir müsademede Alman Ordusu'nun sol cenahında 12.000 süvari bulunduğunu ancak muvaffakiyetin Almanlar'da kalmasına muavenet edemediklerini bildiren

Sahra topçusu ve diğer sınıflarla birlikte istihdamı ve topçu ve piyade ateşinin müştereken kullanımından söz ettikten sonra mühim bir konu olan dumansız barutun etkisinden de mütevazı seviyede bahseden yazar topçunun da dumansız baruta sahip olduğunun ama külli olarak ateşlenmeleri durumunda bataryaların bulunduğu mevkiin tayin edilebileceğinin üstünde durmaktadır. Gerçekten de dumansız barutun sunuf-u selasenin istimaline yaptığı etki göz önüne alınınca bunun ne derece ehemmiyeti haiz olduğu anlaşılabacaktır. Önceki dönemlerin siyah barutlu kitle piyadelerinin toplu halde açtığı ateş kendi önlerini dahi görmelerini engellerken düşman unsurlarına apaçık hedef olmaları da bunun ilaveten bir diğer menfi etkisi idi. Böylesine bir muharebe alanında piyadenin diğer iki sınıfla etkili bir eşgüdüm oluşturması beklenemezken piyade ve topçunun da konuşlu oldukları mahaller her ateş ve sonrasında düşmanın gözü önünde olacaktı.¹¹⁰

Mustafa Zeki ve bazı cüzlerini de Ahmed Esad'ın çevirdiği bir diğer Alman talimnamesinde sevkülceş ve tabiyetülceşe dair bir giriş bölümü sunulduktan sonra benzer anlatımlar sergilenecekken topçunun daha önce olmadığı kadar önem kazandığı ve bunun da dönemin kuyruktan dolma tüfengleriyle donatılmış piyadelerin tuttuğu mevzilerden kaynaklandığı bildirilmektedir. Aynı hususa Bölüm 3.4'te atıf yapıldığı gibi burada da korunaklı siperlerdeki seri ateşli piyadelerin topçunun öncü ateş desteği olmaksızın bozulamayacağına değinilecektir. Nitekim böyle bir istihkamlı mevziye karşı mücadelede süvari etkisiz kalacakken piyade ve topçu arasında azami iş birliği elzemdir. Eserin muhteviyatındaki cüzlerin Erkan-ı Harbiyye Binbaşlıları'ndan Ahmed Esad'ın çevirisi ile verilmiş kısımlarında da piyade, topçu ve süvari sınıflarının

mütefekkir söz konusu mahalde 12.000 süvari yerine 60.000 piyadenin hazırda bekletilmiş olması durumunda Fransızlar'ın bozulacağını görüşünü aktarmaktadır. Ancak burada süvarinin doğru zaman ve mekanda uygun bir görevi haiz olup olmadıklarını bildirmemektedir. Zira muharebe alanı ve düşmanın kuvvet yapılanması muntazaman analiz edilmezse mevcut sınıfların birbirleri ile müşterek istimalinde başarı sağlanmasından ziyade münferiden dahi etkili istihdam edilmeleri beklenmeyecekti; **Ibid**, s.7.

¹¹⁰ **Sunûf-u Selase-i Askeriyye**, 1313, s.22. Topçu-piyade ve topçu-süvari birlikte hareketi için; s.28-30. Eser topçuya dair epey hacimli teknik bilgiler ihtiva etmekte iken sol üst kısımda bulunan latin rakamları ile yazılı 117nci sayfa numarasına gelindiğinde Osmanlıca yazılı sayfa numaraları başa sarmakta ve buradan itibaren süvari sınıfına dair ağırlıklı olarak teknik ve teçhiz bilgileri sunulmaktadır. Almanya'da ikmal-i tahsil eyleyerek topçu talim muallimliği vazifesi ile Osmanlı Ordusu'nda istihdam olunan seyyar topçu kaimmakamı Yusuf Cemal'in Almanca ve Fransızca malumatı tercüme ettiği ve o dönemde dumansız baruta dair en son neşr olduğu aktarılan "Dumansız Barut ve Suret-i Umumiyyede Sunuf-u Selase Muharebatına olan Tesirâtı" adlı ulaşamadığımız eserin de mezkur konuya dair mühim bilgiler ihtiva ettiği tahmin edilmektedir; BOA, Y.PRK.AZJ, 44/104, (23 Şaban 1320).

tabiyeleri tek tek irdelenmiştir. Mamafih, ‘‘Sunuf-u Selasenin Münferiden Usul-ü Harbiyle Tabiyenin Hülâsa-i Tarihçesi’’ adlı kısımda da piyadenin süvariye, süvarinin topçuya ve saire gibi sınıfların birbirlerine karşı muharebesi, piyadenin düz arazide ani mevki değiştirememesi ve vehamete kapılmaksızın hareket etmesi, topçu ve piyade himayesinde bulunmayan süvarinin de düşman piyadesine karşı etksiz kalacağına dair mütenevvi bilgiler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra tabiyenin tarihi adlı bölümde; esliha-i nariyyenin zuhurundan önceki kadim dönemlerde süvari, muharebe arabaları, piyade ve topçu yerine kullanılan ballista, catapult, trebuchet gibi savaş araçlarının da ayrı kıtalar halinde ancak birbirleri ile eşgüdüm yaratacak biçimde hareket ettikleri ifade edilmektedir. Girişte de bahsi geçtiği üzere bu tür karma yapılara kadim dönemde de rastlamak elbet mümkündür ancak söz konusu yaklaşım doktriner olarak XVI. yüzyılda şekillenmeye başlayacaktır.¹¹¹

Nihai olarak üzerine birkaç kelam edilmesi icab eden; Binbaşı Nepkerel’dan çeviri, 27 varakadan müteşekkil Osmanlıca el yazması bir diğer Alman talimnamesinde ise müellif daimi olarak eserinin bir rehnüma niteliğinde olduğu ve zabitanın söz konusu eseri münferiden çalışarak malumat-ı askeriyyelerini tevsi ve ikmallerini sağlayabileceklerini ifadelendirir. Mütefekkir, mesleklerinin bidayetinde bulunan zabitlerin kendi kendine çalışmağa mecbur olmaları durumunda rehber görevi görmesi için elindeki mektupları tanzim ve ikmal ederek vücuda getirdiği eseri tahayyüle dayalı bir anlatı ile sunmaktadır. Zira, son zamanlarda üretilen Alman talimnamelerinin o ana kadar tabiyyeye dair yazılmış olan asarın en ağılası olduğunu bildiren Nepkerel, mezkur talimnamelerin anlaşılmasının pek kolay olmasının yanında ahval-i hususiye tatbikinin güç olduğunu bildirmektedir. Bu hususta harita ve krokinin önemine değinen yazar, zaman mefhumunu da göz ardı etmeyerek hayali müfrezeler teşkil eder ve hareketleri haritada belirli yer isimleri vererek inceleyip bunların dikkatle tetkik edilmesine dair tavsiyede bulunur.¹¹²

¹¹¹Alman Piyade Binbaşlarından Lutoforbin(?), **Ta’biye**, Almanca’dan Tercüme: Mekatib-i Askeriyye-i Şahane Nazırı Ferik Mustafa Zeki, Mekteb-i Fünun-u Harbiyye-i Şahane Matbaası, İkinci Tab, 1308, s.9, 35-36, 319-320 397-398, 405-411, 416, 440-450. Söz konusu künye eserin ön kapağından olup Ahmed Esad’ın cüzlerdeki yaptığı çevirilerin tarihlerinde farklılıklar mevcuttur.

¹¹²Nepkerel, **Hidemat-ı Seferiyye Nizamnamesiyle Manevralara Müteallik Olan Nizamat-ı Sairenin Sunuf-u Muhtelifeden Mürekkeb Bir Müfrezeye Tatbikine Dair Mesail-i Tedriciyye**,

Binbaşı, bir miralay kumandasında 97nci piyade alayının 1-2 ve 3ncü taburları ile dokuzuncu dragon alayının 2 ve 3ncü bölüğü, 31nci topçu alayının 7nci bataryası ve 16ncı istihkam taburunun birinci bölümünden mürekkebe bir müfrezenin hareketini tahayyüli anlattığı kısımda zaman ve mekana dair bilgi verdikten sonra düşmanın süvari keşif koluna rastlanması durumunda bölgede düşman piyade ve topçusunun da bulunduğu çıkarımının yapılması ve miralaydan gelecek evamirin icrasına ehemmiyet verilmesini bildirirken, düşman müfreze kıtaatının nerelerde bulundukları veya bulunabileceklerini tetkik için bir kroki tanzim edilmesini de ifade eder. Her ne kadar birtakım coğrafi bozuklukların ve haritadan anlaşılması kabil olmayan engellerin bulunduğunu aktarsa da bu tür bir çalışmada zabitin kendini bir tepede farz etmesi ve hangi yolları kısmen ve tamamen görebileceği, orman, göl ve saire gibi alanların nerelerden engel teşkil edeceği ve mezkur meseleyi çalışan zabitin kendi kendine sualler yönelterek bunları haritaya göre tatbik etmesi gerektiğinin üzerinde durmaktadır.¹¹³

Muhtelit müfreze dahilinde istihkam askerinin rolüne ayrı bir kıymet veren Alman subay, döneminde stratejik rol ve ehemmiyeti yüksek olan şimendifer hatlarını da konuya dahil ederek Almanya’da süvari askerlerinin dahi bu hatların tamirâtı için lazım olan edavat ile teçhiz olduğunun bilgisini verir. Ayrıca, süvariye dair burada da ayakta ceng meselesinin ihmal edilmediği görülmektedir ve süvarinin tepelik veya bozuk bir mevkiyi arkadan piyade askeri yetişine kadar elde tutmaya muvaffak olacak derecede talimli bulunmasının önemine atıf yapar. Sınıflar arası muhaberatın muntazaman sağlanamaması aradaki dengeyi bozacağından emr-i tamların açık ve net yazılması ve yanlış talimat verilmemesi ifade edilirken gereksiz tabirlerden de kaçınılması ve kesin bir dille irtibat kurulması öğütlenmektedir. Nepkerel, az ve öz olan eserinde pişdarın tertib, teçhiz ve görevlerini de mevzu-u bahs ederken süvarinin geleneksel görevlerini de konuya dahil etmektedir.¹¹⁴ Netice itibarı ile, kendisinin de

İstanbul, 23 Safer 313, varaka 1-2-3. Eserin muhteviyatında herhangi bir harita veya kroki bulunmamakta, bahsi geçen zaman ve mekan isimleri tahriri bildirilmektedir.

¹¹³ Nepkerel, **Hidemat-ı Seferiyye Nizamnamesiyle Manevralara Müteallik Olan Nizamat-ı Sairenin Sunuf-u Muhtelifeden Mürekkebe Bir Müfrezeye Tatbikine Dair Mesail-i Tedriciyye**, varaka 4, 7-8.

¹¹⁴ Nepkerel, **Hidemat-ı Seferiyye Nizamnamesiyle Manevralara Müteallik Olan Nizamat-ı Sairenin Sunuf-u Muhtelifeden Mürekkebe Bir Müfrezeye Tatbikine Dair Mesail-i Tedriciyye**, varaka 9, 13, 16.

bildirdiği gibi, mezkur eser zabitanın kendi kendine çalışacağı bir mahiyette kaleme alındığı için yukarda bahsi geçen hacimli tabiye eserlerine nazaran konuyu uzun uzadıya irdelemez.

Bununla birlikte sunuf-u muhtelifenin müttehiden tabiyelerine dair her ne kadar söz konusu talimnamelerde bahis geçse de aşağıda verilen tek tablo ile sunuf-u muhtelifeden mürekkeb müfrezelerin fikri ve kuvvet yapısı kısa ve net şekilde özetlenebilir. Misal verilecek olursa; karma bir teşkil yapısı amaç ve tehdit odaklı düşünülerek buna binaen tertip edilir. Bu tertibin hacmi de içinde bulunulan vaziyet, görev ve düşman kuvvetlerinin mahiyetine göre değişecektir. Ateş ve süngüsü ile öne çıkan, uzak ve yakın muharebe yeteneği olan piyadenin süvari ileri keşif hareketına ihtiyacı olacaktır ve uzun yürüyüş kollarında da piyade, süvari ve topçunun desteğine muhtaçtır. Muhtemel bir takip hareketında da piyade tek başına yetersiz kalacak ve bilhassa süvariden takviye alacaktır. Süvari ve topçu ittiadı, piyade ve süvari ittiadı ile piyade ve topçu ittiadı tehdiye göre tanzim edilecektir ve ilaveten coğrafyanın karakteri de bu ittihadı müdahale edecektir; dağlık ve saab'ül mürur arazi, arızalı mıntikalarda süvari istihdam dışı kalabilecekken saf piyadeden müteşekkil müfrezelerle vazife icra edilecektir. Esasen mürettep müfrezelerin tertiplerindeki yaklaşım da sunuf-u selase veya muhtelit bir müfreze gibi düşünölmekte, ancak düzenli ve eğitimli kuvvetler ihtiyacı karşılayacak nicelikte olmadıkları için nizami-gayrinizami birliklerden karma üniteler teşkil edilmekte idi. Kısacası; talimnamede de değinildiği gibi bu hususa dair genel bir kaide kabul edilmesi caiz değildir, zira muharebenin/görevin karakteri veya o anki tehdidin mahiyetine göre karma bir muharebe grubu teşkil edilecektir.¹¹⁵

¹¹⁵ Lutoforbin(?), **Ta'biye**, s.3-12-18-19, 168-169, 178-179. Altıncı cüzden sonra sayfa numaraları baştan başlamakta olub mevcut numaralar buradan sonrayı kapsamaktadır. Ayrıca daha geç tarihli olan ve geleneksel üç sınıfın dışında makineli tüfek ve hava unsurlarını ve süvari ile tayyare arasında müşterek gerçekleşen keşif operasyonları, balon ve güvercinlere dair olan ta'biye çalışmaları için; **Sunuf-u Muhtelifenin Müttehiden Sevk ve İdare ve Muharebesi**, 1921 Tarihli Almanca Talimnameden Tercüme: Miralay Naci Bin Halil, Babalık Matbaası, Konya, 1338-1340, s.37-47 ve **Sunuf-u Muhtelife Kıtaati Beynindeki İrtibata Aid**, Fransızca'dan Mütercimi: Erkan-ı Harbiyye Yüzbaşılardan Necmeddin, Dersaadet Matbaası, 1338, s.39-57, 131.

Levha 2- Pişdarın -Öncü Kuvvet- Kuvvet Yapılanması ve Terkibi. Kuvvet yapılanmalarının münferit mi yoksa muhtelif sınıflardan mı mürekkeb olup olmayacağı arazinin; açık, dağlık, bozuk ve arızalı karakterine göre değiştiği görülecektir.¹¹⁶

Kaynak: Alman Piyade Binbaşlılarından Lutoforbin(?), **Ta'biye**, Almanca'dan Tercüme: Mekatib-i Askeriyye-i Şahane Nazırı Ferik Mustafa Zeki, Mekteb-i Fünun-u Harbiyye-i Şahane Matbaası, İkinci Tab, 1308, s. 178-79 Altıncı Cüz.

صفحه (ب)

پیشارک قوت و ترکیبی			عموم یوروش قولک قوتی
صعب المروور اراضیده و یا بک عارضه لی منطقه لرده	طالع لی اراضیده و یا عادی منطقه لرده	آجیق اراضیده و دشمندن اوزاق بر مسافه ده بولدیغنه نظر آ	
برطاقم پیاده اله برقاچ • آتلو	سوار ی طاقی (برقاچ آتلو قسم کلیده) اله برطاقم پیاده	سوار ی طاقی (برقاچ آتلو قسم کلیده)	بر پیاده بلوکیله بر سوار ی طاقی •
بر بلوک پیاده اله بر سوار ی طاقی •	سوار ی بلوک (برقاچ آتلو قسم کلیده) و بر بلوک پیاده •	سوار ی بلوک (برقاچ آتلو قسم کلیده)	بر طاوور پیاده اله بر سوار ی بلوک •
"	"	"	بر طاوور پیاده • بر سوار ی بلوک و بر بطریقه طاقی •
ایک بلوک پیاده اله بر سوار ی طاقی •	سوار ی بلوک (برقاچ آتلو قسم کلیده) ایک بلوک پیاده •	"	ایک طاوور پیاده اله بر سوار ی بلوک و بر جیل بطریقه سی •
بر طاوور پیاده اله بر سوار ی طاقم و یا بلوک •	سوار ی بلوک لری اله (برطاقم قسم کلیده) [•] بر طاوور پیاده •	سوار ی بلوک لری (برطاقم قسم کلیدی نزدنده) •	بر پیاده لای • برقاچ سوار ی بلوک • بر پیاده طوبیجی بلوک •
ایک طاوور پیاده • بر سوار ی بلوک • بر استقامت بلوک • بارم صبیبه هیئتی	اوج سوار ی بلوک (برطاقم قسم کلیده) [•] ایک طاوور پیاده بر طوبیجی بلوک • بر استقامت بلوک صبیبه هیئتک یاریسی •	اوج سوار ی بلوک (برطاقم قسم کلیده) •	بر پیاده لواسی • اوج سوار ی بلوک • ایک طوبیجی بلوک بر استقامت بلوک • بر صبیبه هیئتی •
بر سوار ی لواسی •	بر سوار ی لواسی •	بر سوار ی لای •	بر سوار ی فرقه سیله بر سوار ی بطریقه سی •
بر سوار ی لواسیله بر طوبیجی بلوک •	بر سوار ی لواسیله بر طوبیجی بلوک •	بر سوار ی لای •	بر سوار ی فرقه سیله بر سوار ی طوبیجی طاوور ی •

¹¹⁶ Sunuf-u Muhtelifeden mürekkeb bir müfreze saab'ül mürur olmayan bir şosedde bir kilometre mesafeyi vasati 12 dakikada kat edecekken sadece piyadeden mürekkeb olan bir kol da ahval müsaid olduğu surette aynı mesafeyi aşma süresi 10 dakika olarak addedilmekte, süvari için ise mezkur süre 6 dakika olarak verilmektedir. Bu hesaplama hiçbir engelin olmadığı bir alan ve havanın durumu göz önüne alınarak yapılmıştır; Nepkerel, **Hidemat-ı Seferiyye Nizamnamesiyle Manevralara Mütcellik Olan Nizamat-ı Sairenin Sunuf-u Muhtelifeden Mürekkeb Bir Müfrezeeye Tatbikine Dair Mesail-i Tedriciyye**, varaka 14.

1.2 Alelade Bir Silahlı Grup mu yoksa Savaşçı mı?

Mürettep müfrezeler ile ilgili, her ne kadar ayrı bir başlık altında kalmaksızın tezin genelinde gerek metin içinde ve gerek dipnotlarda yeri geldikçe değinileceği üzere, ifade edilmesi gereken bir diğer husus ise; birim dahilinde istihdam edilen süvari ve bazı piyade gayrinizami kuvvetlerin buhran zamanlarında silahlandırılmış sivil halk niteliğinde olan nefir-i amm veya gönüllü adı altında orduya alınan diğer düzensiz gruplar ile karıştırılmaması olmalıdır. Nitekim, müfreze dahilinde ağırlıklı olarak hafif düzensiz savaşçı atlı birlikleri istihdam edilmekte¹¹⁷ ve bunlar ise doğup büyüdükları coğrafya ve içinde bulundukları konar-göçer toplum yapısı nedeni ile her daim zor şartlar altında, at üstünde yaşamaya alışmış, silah kullanmaya aşina kitlelerdir. Kürt¹¹⁸ ve XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra her isyan ve harp sahnesinde sıklıkla karşılaşılan atlı Çerkez savaşçıları¹¹⁹; gerektiğinde, ve istediklerinde, düşmanla göğüs göğüse çarpışabilecek, düşman piyade formasyonları üzerine hücum edebilecek, ricat eden hasım muharip süvarilerini kovalayacak cesarete ve gözü karalığa sahiptir. Bununla birlikte, düzenli süvari birliklerinin sahip olduğu

¹¹⁷ Elbette piyade unsurları ile de sıklıkla karşılaşılabilecektir ki yukarıda düzensiz piyadelerin de nizamiye birlikleri ile karıştırıldığı bahis konusu olmuştu. Esasen, bu durum istihdamın sağlandığı grup ve ihtiyacın niteliği ile ilgili idi; zira Arnavut ve Zeybekler'in atlı birlikleri olsa da ağırlıklı olarak piyade bulundukları dikkati çekmekte iken, Laz gruplar da ufak düzensiz piyadeler halinde görülmekteydi. Ayrıca, Eklat ve Çerakisler'in de piyade unsurları bulunmaktaydı ama daimi karşılaşılan bunların atlı savaşçılarıydı. Mesela; 1263 tarihli bir belgede Arnavudluk'ta zuhura gelen gaile-i ihtilaliyyenin sürat-i indifai zımında celb ve cem' olunacak ve akabinde de asakir-i nizamiye-i şahane ile tecemmu edecek ve Rumeli Ordusu maiyetinde istihdamı sağlanacak başıbozuklardan; Moldovalı Mustafa Ağa maiyetinde 100 süvari başıbozuk, Debre-i bala kazasında Sülce? Bey maiyetinde piyade 200- süvari 250 başıbozuk ve yine Debre civarında Ali Bey maiyetinde 200 piyade-250 süvari başıbozuk kuvveti hariç olmak üzere diğer dokuz celbin hepsi toplam sayısı 5000'i bulan piyade başıbozuk kuvvetleri idi. Bunun yanı sıra, unutmamak gerek ki; at yetiştiriciliği ve bakıcılığı epey masraflı bir süreç idi. Bu yüzden ki Eklat ve Çerakisler dışındaki grupların sıklıkla atlı savaşçılardan teşkil edilmedikleri olağan bir durum görülebilir; BOA, İ. MSM. , 57/1655/1-6, (29 Receb 1263 ve 28 Şaban Şaban 63).

¹¹⁸ “ Kürt savaşçıları atı; çatışma meydanında ve binicilik dışında başka bir amaçla kullanılmaması gerektiğine inanacak kadar asil bir hayvan olarak görürler. ” ; Major Frederick Millingen Ferguson, **Wild Life Among The Koords**, London: Hurst and Blackett, Publishers, 13, Great Marlborough Street, 1870, s. 163-164.

¹¹⁹ “ Bulgaristan'dan dönen birtakım başıbozuk savaşçıya yetmişmişik. Çoğunluğu Çerkez idi ve aralarından bir tanesi Rusça biliyordu. Geri çağrıldıkları için oldukça öfkeliydi ve bu sırada, birkaç Rus gavarunu deşme fırsatını kaçırdığı için ucu en az 12 inç uzunluğunda parlak demire sahip uzun mızrağını asabice sağa-sola sallıyordu. ” ; Fred Burnaby, **On Horseback Through Asia Minor**, Vol: I, London: Sampson Low, Marston, Searle & Rivington, Crown Buildings, 188, Fleet Street, 1877, s. 82-83.

disiplin ve eğitimi haiz değillerdir ve kimi zaman oldukça acımasız ve vahşi olabilmektedirler.

1.2.1 Nefir-i Amm ve Hamil Olduğu Özgün Niteliği

Ancak bu grupların dışında kalan ve sıklıkla karşılaşılabilen meşhur düzensiz bileşenlerden biri olan nefir-i ammlar bilindiği kadarı ile, askeri düzenleme olarak 1680’den itibaren belgelenmektedir. Bidayetinde, nefir-i ammların askeri açıdan ehemmiyetli hale gelmesinin birçok nedeni vardı ama en dikkat çeken; XIX. yüzyılın başıbozukları olan ve daha önceleri sarıca ve sekban olarak adlandırılan kontrolsüz savaşçı gruplar idi. Merkezi kontrolün keşmekeş olduğu ve devlet nüfuzunun epey zayıfladığı dönemlerde Sekban ve Sarıca gibi savaşçılar¹²⁰, Yeniçeriler’e karşıt kuvvet olması amaçlanarak silah altına alınmış ve devlet desteği sağlanmıştı ancak bu savaşçı güruh da zamanla kontrolden çıkınca bu sefer taşradaki yerli ahali kendini korumak için silahlara sarılarak nefir-i amm’ın yasal temelini oluşturmuştu.¹²¹ Tek amacı kendi köy ve kasabasını savunmak olan sivil ahali yasal gücü direkt olarak Sultan’dan alıyordu ve silah altına çağrılarak hem yozlaşmış devlet memurlarına hem de yağma ve talana karşı kendilerini savunmaları emrediliyordu.¹²²

Nitekim taşrada savunmasız kalan reaya, harplerin yükünü omuzlarında taşımakla kalmıyor, ayrıca hazar zamanı da yolsuzluk yapan yöneticilerin zulmüne maruz kalıyordu. Bunun yanı sıra, vilayetlerdeki idari yöneticiler de maiyetlerinde bulunan silahlı güçleri zamanla daha fazla sekban bölükleri ile doldurmaya başlamıştı.

¹²⁰ Geleneksel Yeniçeri ve tımarlı sipahileri ateşli silahlarla teçhiz etme girişiminde tatmin edici sonuç alınamayınca Levend ve Sekbanlar tüfeklerle donatılarak harp zamanı piyade görevi görmeleri amacı ile çatışma bölgelerine sevk edilmişlerdi. Taşrada barış zamanı asayişten sorumlu olan mahdut donanımlı tımarlı sipahiler, silahlarla teçhiz edilmiş bu grupların hazar zamanı işsiz kalması akabinde gerçekleştirdikleri şikâyet girişimlerine karşı etkisiz kaldı. Ücret karşılığında herhangi bir güce hizmet sağlayan bu gruplar devletin merkezi gücünü kaybetmesine etki eden en mühim faktördü. On yedi ve on sekizinci yüzyılın ayan ve asi paşalarının sahip olduğu silahlı güçlerin temelini bunlar teşkil ediyordu; Halil İnalcık, ‘‘Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700’’, **Archivum Ottomanicum**, Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, Vol: 6, 1980, 283-337, s. 294-295.

¹²¹ Tobias Heinzelmann, **Cihaddan Vatan Savunmasına: Osmanlı İmparatorluğu’nda Genel Askerlik Yükümlülüğü 1826-1856**, Çeviri: Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, Mart 2009, s. 29.

¹²² Carter Vaughn Findley, ‘‘Political Culture and the Great Households’’, **The Cambridge History of Turkey**, Volume 3: The Later Ottoman Empire, 1603-1839, Edited by Suraiya N. Faroqhi, Cambridge University Press, November 2006, s. 72.

Devlet ise en başında; reayanın üstüne fahiş vergi yüklemeyi alışkanlık haline getirerek sahip oldukları sekban bölüklerinin masrafını bu illegal yöntem ile gideren idarecileri silahlı sekban bölükleri oluşturma konusunda desteklemeyi bir politika haline getirmişti.¹²³ Çünkü; Avrupa ordularının ateşli silahları muntazam ve eşgüdüm halinde kullanan piyadeleri karşısına ateşli silahlara illet gözü ile bakan geleneksel tımarlı sipahiler ve mahdut sayıda teçhiz edilmiş yeniçeriler¹²⁴ ile çıkmak ağır sonuçlara neden oluyordu ve devlet bu yüzden olabildiğince fazla silahlı sekban bölükleri istihdam etmek zorunda kalıyordu. Dahili ve gerektiğinde harici tehditlere karşı –ülke içinde- silah altına alınan nefir-i amm birlikleri taşrada zamanla işsiz kalan ve silahlı gruplar halinde dolaşan bu güruha karşı kullanılacak yegane tedbir olarak görülmüştü. Bu yağma, talan ve fahiş vergi uygulamaları ayrıca reayanın toprakları terk etmesine neden olarak zirai ekonomiye ağır darbe vurmaktaydı. Bu yüzden sivillerin silahlandırılarak yaşam alanlarını muhafaza etmeleri sosyo-ekonomik ve askeri açıdan kritik bir önemi haiz idi.¹²⁵

Bu menfi eylemlere engel olmak için 1596’da Erivan kadısından her köyde; yiğitbaşı olarak adlandırılan cesur, güçlü ve sağlığı yerinde bir lider vazifelendirilmesi ve silahlı köy ahalilerinin de yiğitbaşına biat etmesi istenmişti. Yeniçeri, sancak beyi, beylerbeyi, cebeci gibi askeri alametlere sahip olarak Sultan’ın hizmetinde olduğunu bildirip illegal vergi tahsil etmeye çalışan, köylere saldıran ve her türlü kanunsuzluğu icra etmeye yeltenenleri öldürmenin ise suç olarak görülmeyeceği bildiriliyordu. Nefir-i amm uygulaması bu yöntem neticesinde sadece haydutlara korku ve endişe vermekle kalmıyor, ayrıca taşradaki menfi düşünceli idari yöneticileri de varlığını

¹²³ Halil İnalıcık, “ Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire “, s. 296.

¹²⁴ Yeniçeriler II. Murad döneminde ateşli el silahları kullandılar ise de tüfek ile teçhiz edilen yeniçerilerin sayısı ancak 15. yüzyılın sonlarına doğru artmaya başladı; Gâbor Âgoston, “Osmanlı’da Top, Tüfek ve Tabur“, **Osmanlı’da Ateşli Silahlar**, Çeviren ve Hazırlayan: Kahraman Şakul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ocak 2017, s. 158. ‘Arkebüz’ adı verilen ilk ilk fitilli tüfeklerin Avrupa’da ortaya çıkışı 1380’lerde olmakla beraber, el silahları olarak etkili bir şekilde kullanılması XV. yüzyılın sonlarına doğru olmuştur. Osmanlı’da tüfeğin ilk kullanımına dair en erken 1402 tarihi gösterilmektedir. Ankara Savaşı sırasında Bayezid’e Sırbistan’dan gelen yirmi bin adet yardımcı kuvvetin büyük oranda tüfeklerle teçhiz edildiği bildirilir ve yardımcı kuvvetlerin tüfeklerle mücehhez olması o dönemde Osmanlı merkez ordusunda da tüfeğin kullanıldığına dair bir kanıt teşkil ettiği görüşü mevcuttur; Salim Aydı, “XIV.-XVI. Asırlarda, Avrupa Ateşli Silahlar Teknolojisinin Osmanlılara Aktarılmasında Rol Oynayan Avrupalı Teknisyenler (Târife-i Efrençiyân)”, **Belleten**, Cilt: LXII, Sayı: 235, TTK Basımevi, Ankara, Aralık 1998, s. 787-788.

¹²⁵ Halil İnalıcık, “ Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire “, s. 304-305.

sürdürdüğü süre boyunca ürküterek kanunperver kimliğe bürünmelerine zorluyordu.¹²⁶ Ahaliden nefîr-i amm adı altında silahlandırılmış sivil toplama eğilimi XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın son çeyreklerinde Çarlık Rusyası ile yürütülen harplerde de kendini gösterdi. Bu uygulama ile Anadolu ve Rumeli'deki Müslüman ahaliye silahlanma talimatları verilerek ülke sınırları dahilinde dolaşan başıboş savaşçı kitlelere ve daha sonra ideolojik güdü ile hareket eden gayrimüslim çetelere karşı kendilerini savunmaları istenirken, Rus savaşlarında da muhtemel işgale karşı bulundukları mahalleri müdafaa etmeleri isteniyordu.¹²⁷

Hatta bazı durumlarda merkezi yönetim sınır bölgeleri veya olası bir krizin ani zuhuruna müsait keşmekeş mahallerde nizamiye askeri bölgeye intikal edip asayiş sağlayana dek başıbozuk savaşçılarla bölgeyi gözetim altında tutmaktansa ahaliden sivil milis tertibi ile duruma vakıf olmayı daha tercih edilesi buluyordu. Bu tür durumlarda nizamiye kuvvetleri her zaman öncelikli tercih olsa da nicelik olarak devletin geniş topraklarına yeterli gelmedikleri için sivil-milis ve yardımcı savaşçılar revaçta kalmayı sürdürdü. Ancak krizin boyutuna göre gerektiğinde başıbozuk savaşçıların istihdam edilmesinden geri kalınmadığı da oluyordu. Demek ki düşük tehlike arz eden durumlarda yerli ahali yeterli görülürken, şiddet boyutunun yüksek seviyede olduğu durumlarda yardımcı savaşçı kuvvetleri tercih ediliyordu. Daha önce de bildirildiği gibi nizamiye birlikleri ile hem dahili isyanlarda hem de harici harplerde karma veya müşterek hareket eden bu kuvvetler, gayrinizami harp ortamına yetiştikleri coğrafyanın yaşamları üzerinde yaptığı şekillendirici etki nedeni ile oldukça aşına idi.

¹²⁶ Halil İnalcık, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire", s. 307-308; Mücteba İlgürel, "İl Erleri", **DİA**, Cilt: 22, 2000, s. 59-61.

¹²⁷ Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok**, s. 124-125. "Dersââdet'de müctemi' olan taburlar pey-der-pey mevâki'i harbiyyeye sevk olunmakta olduğu cihetle Pây-i taht'ın muhâfazası için Dersââdet ahâl-i islâmiyyesinden Mevkib-i hümayûn askeri nâmiyle bir nevi' asâkir-i mu'alleme tertibi dahi uhde-i fakire ihâle buyrulmağla bin iki yüz elli üç senesinden yetmiş dört senesi âhirine kadar tevellüd etmiş bulunan ya'nî yirmi yaşından kırk yaşına kadar olan nüfus-ı zükûr-ı müslime her kangı rütbe ve me'mûriyyette bulunur ise bulunsun vücûdca özürleri olmadığı hâlde mevkib-i hümayûn taburlarına kayd olunarak ta'lîm-i askeri ile mükellef olacağı ve fakat bi'l-fi'l edây-i hizmet eden eimme-i mahâllât ve mekâtib-i sıbyânîyye ve rüşdiyye hocaları ve mekâtib-i askeriyye ve Tıbbiyye-i mülkiyye ve Mekteb-i sultânî talebesi hizmet-i askeriyyeden müstesnâ olacağı ..."; Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 40-Tetimme, s. 172.

Nitekim bu tarz bir kuvvet milis veya sivilimsi silahlı kuvvetlerden oldukça farklı bir karaktere sahip olacaktır.¹²⁸

Bununla birlikte, devlet yetersiz sayıda olan ordu kuvvetlerini farklı unsurlarla tamamlama temayülünü daha önceden de göstermişti. Zira, XVI. yüzyılın son çeyreğinde geleneksel mevsimlik seferlerin yerini uzun soluklu cephe savaşlarına bırakması ve takriben aynı tarihlerde sabit hale gelmiş olan sınır hatlarındaki çatışmaların da mütemadi hale gelmesi sonucunda, asker sayısında artışa ihtiyaç duyulmuştu. Bunun sonucunda ise kapıkulu ocaklarında kalabalıklaşma görülecekti. Çünkü ordu saflarını mümkün olduğunca en çabuk şekilde doldurmanın yolu kapıkulu ocaklarının sıkı eğitim kurallarını esnetip ocak kapılarını yabancılara açmaktan geçiyordu. Böylelikle gelenekleşmiş yöntemden uzaklaşarak dönemin düzenli/merkezi ordusuna dışarıdan istihdam sağlanıyor ve eksiklikler/boşluklar gideriliyordu. Mesela, karar alıcılar kale garnizonlarında istihdam ettikleri erleri, seferin istikametine göre sahra ordularında celp ederek ordudaki muharip sayısını bu yolla yüksek bir düzeyde tutmayı beceriyorlardı. Sınır garnizonlarında istihdam edilen gönüllü, faris, martaloz, azap ve hisar eri gibi kimseler, ihtiyaç anlarında Osmanlı sefer ordularına davet ediliyorlardı.¹²⁹ Başka bir ifade ile, gerekli görüldüğünde, farklı ve çeşitli sınıflar tek çatı altına toplanarak ortak amaç doğrultusunda hareket ettiriliyordu.

¹²⁸ “*Vasovikliler üzerine İpek ve Yakova ahalisinden mücerreb olan ahval*” tertibi ve “*... kuvve-i nizâmiyyenin ikmaline kadar şimdilik tedâfü’ halinde bulunulması... ‘ilerude başıbozuk istihdamına ihtiyaç görüldüğü halde İşkodra dağlusundan lüzûm-u mikdar Arnavud asker tedarik olunarak ...*”; BOA, A.} MKT. MHM, 213/63, (17 Ramazaân 1277). Başka bir örnekte; Sırpların bölgedeki Bulgar ahali üzerinde tahrik, iğfal ve gaile çıkarmaları ve hareket-i âsiyaniyye tekevvünüyle Bulgaristan’ı ayaklandırmaya çalıştıkları hasebi ile millet-i askerinin teşkiline karar verilmesi ve bunların silahları ile levazımat-ı sairelerinin cümleten kendileri tarafından karşılanması talep edilmesi ile birlikte teşkil edilecek bu grupların sair vakitlerde işleri ile meşgul olması, Pazar ve yorti günlerinde ise talime çıkmaları istenmektedir; BOA, A.} MKT. UM, 555/38/1 (16 Şevvâl 1278); BOA, A.} MKT. UM, 555/38/4.

¹²⁹ Özgür Kolçak, **XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları**, s. 86-87,95-97,106. Ayrıca 1683-99 Habsburg Harbi sırasında Osmanlı ana ordusunun öncü kuvvetleri olarak Haziran 1683’de Osijek bölgesine gelen müfreze; 3000 yeniçeri, 500 cebeci, 20,000 süvari ve 8000 Tatar düzensiz süvari birliklerinden teşkil edilmiş idi. Dönemin Tatar süvarileri 19 ve 20. yüzyılda sıklıkla istihdam edilen Kürt ve Çerkez düzensiz süvarilerinin icra ettiği; düşman mevzilerine baskın ve taciz görevleri ile sorumlu idi; yani gayrinizami bir kuvvet olarak faaliyet gösteriyorlardı. Buradaki müfrezenin ise hem düzenli ordu unsurlarını hem de gayrinizami savaşçı unsuru ihtiva ettiği göze çarpmaktadır; Virginia Aksan, “War and Peace”, **The Cambridge History of Turkey**, Volume 3: The Later Ottoman Empire 1603-1839, s. 96.

Bu vaziyet bize, aslında, mürettep müfrezelerde istihdam edilen redif ve 93 Harbi ile birlikte de müstahfaz milis kuvvetleri anımsatır. Bu milis yapıları da en başında bulundukları mahallerde kolluk görevi görme, kale ve garnizon gibi korunaklı yerlerde mevzilenme gibi vazifeleri haiz olmaları hedeflenirken daha sonra nizamiye kuvvetlerinin noksanlıklarını tamamlamak için istihdam edildiler.

Ayrıca ifade etmek gerekir ki, müfrezelerin tam olarak ne zaman tertip edilmeye başlandığına dair tarihlendirme verilecekse 24 Mayıs 1841’de alınan karar buna uygun düşebilir. Burada Serasker Mustafa Nuri Paşa ve Hassa Müşiri Rıza paşa bir layiha hazırlamıştı. Bu layihanın amacı Osmanlı ordu birliklerinin en kısa sürede güçlendirilmesi ile ilgili idi. Nitekim 1839 Gülhane Fermanı ile belli bir sistem dahiline alınması planlanan ve muntazam bir hale gelmesi hedeflenen nefer celbi konusu daha yerine oturmamıştı. Bu dönemde nizamiye birliklerinde 40,000 kişiye ihtiyaç olduğu ve uzun süredir asker toplanamadığı bildirildi. Layihayı hazırlayanlar meselenin çözümünü nizamiye birliklerindeki boşlukları redif birlikleri ile doldurmakta buldu. Öneriye göre tüm redif birlikleri İstanbul’a getirilip dağıtılacak ve nizamiye birliklerine bölüştürülecekti. Ancak burada dikkati çeken bir ayrıntı ise nizamiye birliklerinde istihdam edilecek rediflerin bundan haberdar edilmemesi idi. Bu köylü nüfus kendi topraklarında yaşamlarını sürdüreceklerini ve bulundukları mahallerden hiç ayrılmayacaklarını düşünmekteydi. Nizamiye kuvvetlerine sevk edilmeleri ise köy ve kasabalarından uzakta, seneler sürecektir bir askeri hizmet anlamına gelmekteydi. Bu yöntem o an için tek çıkış yolu olarak görülüyordu ve gerekli sayıda nizamiye askeri toplamak için başka çare olmadığından layiha Padişaha sunuldu.¹³⁰

Hem redif hem de düzensiz hafif süvari birlikleri nizamiye kuvvetleri ile birlikte istihdam edilirken bunların muvakkaten yapıldığına dair iyimser bir görüş hakimdi ancak bu durum hiçbir zaman düşünüldüğü gibi olmadı. Mesela, 1843’de

¹³⁰ Tobias Heinzelmann, **Cihaddan Vatan Savunmasına**, s. 114-115-116. Tarihlendirme, mürettep müfrezelerin teşkil edilmeye başlandığı zaman mahiyetinde algılanmamalıdır. Nitekim bu konuya dair bir doktrine ulaşamadığı yukarıda ifade edilmişti. Bununla birlikte, farklı unsurları bir arada kullanma temayülü kadim dönemde de rastlanılabilen bir fenomendir. Burada ve tarihlendirmede önemli olan nokta, konu ile alakalı olarak rediflerin nizamiye birlikleri ile karıştırılmaya başlanmasıdır. Nitekim, konu ile ilgili olan bir başka nokta; yani savaşçı kuvvetler, 1826 öncesi de merkez ordusu ile birlikte istihdam edilebiliyordu.

Osmanlı toprakları 5 ordu bölgesine ayrıldığında Şam merkezli teşkil edilen Arabistan ordusundaki noksanlıkların geçici olarak başıbozuk savaşçılarla giderilmesi amaçlanmıştı. Arabistan ordusu müşiri Namık Paşa'nın bölgede 4000 nefer bırakarak, geri kalan mevcudu ile Haleb'e azimet eyleyeceği ve havali-i mezkurenin de bu miktar askerle muhafazasının mümkün olmayacağından muvakkat suretle yeterli miktarda başıbozuk istihdam edilebileceği bildirilmişti. Ayrıca bölgedeki nizamiye kuvvetlerinin düzensiz kuvvetlerle takviye edilmesi istenilirken böylelikle yüksek masraftan da kaçınılacağı bildiriliyordu¹³¹. Tahayyül edilen; mevcut sorunların üstesinden gelinene kadar bu yöntem ile idare edilecek ve daha sonra bundan vazgeçilecekti. Halbuki başıboş ve otonom yaşamaya alışmış kabilelerin varlıklarını sürdürdüğü coğrafyalarda merkezi otoriteye karşı olan kitlesel direniş tam anlamı ile kontrol altına alınamayacaktı ve düzenli kuvvetler dahilinde silah altına alınan asker sayısı oldukça mahdut seviyede izleyecekti. Bu da nizamiyedeki boşlukları farklı kuvvetler ile doldurmaktan başka bir yol olmadığı anlamına geliyordu. Ayrıca, buralardan asker istihdam edilse dahi bu tamamen devletin gözetiminde gerçekleşmeyecekti. Örneğin; bu unsurların varlık sürdürdüğü her mahalde olduğu gibi, Arnavutluk'tan da düzenli orduya nefer istihdamı için yerel kabile lideri ile orta bir yolun bulunması gerekiyordu. Zorunlu hizmete gönderilecek nefer adayları lokal lider tarafından seçilecek ve sevk edilecekti.¹³²

Kara kuvvetleri 1843'ten itibaren "Asakir-i Nizamiye" olarak anılmasına rağmen 1826'dan 1918'e kadar hiçbir zaman, kağıt üstünde olduğu gibi katıksız nizami askerlerden müteşekkil bir ordu yapısına sahip olmadı ve her daim melez bir karaktere büründü. Nizami kuvvetler yetersizse, bu noksanlığı doldurmanın başlıca alternatifi gayrinizami askeri işgücüne başvurmaktı. Ancak, genel savaş tarihi incelendiğinde, düzenli birlikler ile düzensiz birliklerin her daim birlikte kullanıldığı da görülecektir. Nasıl kullanıldıkları her muharebenin karakterine göre değişmekle birlikte bu durum 21. yüzyıla değin her savaşta karşımıza çıkan bir olgudur. Örneğin, Britanya sömürge imparatorluğunun ve diğer devletlerin askeri tarihi gayrinizami unsurların nizami unsur ve yöntemlerle sürekli iç içe kullanıldığı çatışmalar ile

¹³¹ BOA, A.} MKT. , 13/06/01-02 (13 Rebî'ü'l-ahir 1260).

¹³² Erik-Jan Zürcher, "The Ottoman Conscription System in Theory and Practice (1844-1918) ", s.441.

doluydu. Bu ise -giriş bölümünde de değinildiği gibi- bileşik savaş kavramının ta kendisi idi. ¹³³

¹³³ Mehmet Beşikçi, ‘‘ Başbozuk Savaşçıdan ‘Makbul’ Tebaaya: 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı’nda Osmanlı Ordusunda Çerkez Muhacirler ‘’, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Güz (23), 2015, 85-123, s. 88-89-90, 101. XIX. yüzyıl İngiliz Kara Kuvvetleri savaş doktrini gerçekten de, neredeyse nizami-gayrinizami eşgüdümüne dayanmaktaydı ve İngilizler bu müşterekliği muntazamca icra etmekte rakipsiz görünmekte idi. Ayrıca, dönemin İngiliz Ordusun’da kolordu seviyesinde devasa teşkiller hemen hemen yok gibi idi. Bunun yerine, sömürgeadaki yerel düzensiz unsurlardan maliyeti düşük birlikler tertib ediliyor ve eğitiliyordu. Sadakatleri ise statü, yani taltif ve maaşla sabit tutuluyordu. Böylelikle, İngilizler devasa boyutta bir orduyu bir yerden başka bir yere götürmede yaşanan lojistik sıkıntıları asgari düzeye indirmiş ve bulundukları coğrafyalardan yerel unsur istihdamında muadillerine kıyasla şaşırtıcı nitelikte bir performans sergilemişlerdi; John Ferris, ‘‘Small Wars and Great Games: The British Empire and Hybrid Warfare, 1700-1970’’, **Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present**, s.201-202-203. Bu tezde ayrı bir bölümde analiz edilemeyecek olsa da İngiltere’nin Osmanlı sahasındaki gayrinizami harp tecrübeleri de epey önem arz etmektedir. Bunun için şu iki kaynağın incelenmesi elzemdir; Edward Money, **Twelve Months with the Bashi-Bazouks**, London: Chapman and Hall, 193, Piccadilly, 1857 ve Colonel William Ferguson Beatson Laurie, **Remarks on the Bashi-Bazouks and Other Irregulars; Including Brief Reflections on the Present War. With A Sketch of General W.F. Beatson, Organiser of Bashi-Bazouks During the Crimean Campaign**, Printed and Published by John B. Day, London, 1877.

İKİNCİ BÖLÜM

TEŞKİLLERDE ÖNE ÇIKAN SINIFLAR

2.1 Başıbozuk (Asâkir-i Muavene/Yardımcı) Hafif Süvari Kuvvetleri

“Ben bundan böyle; İngiliz kulağına oldukça meşum gelen kelimelerle ve son zamanlarda kan dondurucu katliam ve acımasız yağmacılık rivayetleri ile ilişkilendirilen bir başıbozuktum veya serbest bir savaşçı veya başka bir deyişle, düzensiz bir Türk alayına ait idim. Bir başıbozuk etimolojik olarak bir Çerkez, Kürt, Zeybek, Arap, Arnavut, Karapapak, Türk veya herhangi bir şey olabilir ancak nasıl çağrıldığı göz önüne alındığı zaman o sadece; savaş zamanı düşmana karşı direnmek için veya hazar zamanı belirli bir görev için elde fazla düzenli kuvvet bulunmadığı zaman yahut, yerel idarecilerin o görevde düzenli kuvvet kullanmayı uygun görmediği durumlarda silah altına çağrılan basit bir başıbozuk idi.”¹³⁴

2.1.1 Tarihi Kontekst Bağlamında Kavram Kargaşası

Devlet, 1770’lerden sonra adları belgelerde sıklıkla görülen; sekban, sarıca, levend, deli, başıbozuk gibi isimleri; paralı savaşçı kabileleri veya otonom ve başıboş gezen, ücreti karşılığında herhangi bir yerel kodamanın yahut idari yöneticinin maiyetine giren, kimi zaman hükümet için savaşan ancak hükümete karşı da bir zıt kuvvet olarak istihdam edilen grupları tanımlamak için kullanmıştır.¹³⁵ Ancak, daha

¹³⁴ Edward Vizetelly, **The Reminiscences of a Bashi-Bazouk**, Bristol J.W. Arrowsmith, 11 Quay Street, London, 1897, s. 83-84. İngiliz harp muhabirleri, subayları veya gözlemciler devletin topraklarını ziyaret ettiklerinde arkalarında değerli hatıratlar bırakmışlardı. Bazısı resmi görev neticesinde gelirken bazıları da macera peşinde koşmak için Osmanlı ordusuna katılmıştı. “... Pera’nın sessiz sokakları, yaklaşmakta olan savaşa katılmak için dünyanın dört bir yanından gelen askeri maceraperestler ile dolup taşmıştı... Macar, Amerikan, İtalyan, İngiliz, Fransız, hepsi birden şahsi isteklerini bahtsız Seraskerin dikkati üzerine yoğunlaştırıyor ve Osmanlı ordusuna hizmet talep ediyorlardı.”; Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL.I, London: Smith, Elder, And CO., 65, Cornhill, 1855, s.154.

¹³⁵ Virginia Aksan, “Mobilization of Warrior Populations in the Ottoman Context 1750-1850”, **Fighting for a Living: A Comparative Study of Military Labour 1500-2000**, Edited By: Erik-Jan Zürcher, Amsterdam University Press, 2013, 331-352, s. 347-348, 350. “Soldier” yani; asker kelimesi etimolojik olarak “ödeme karşılığı savaşan” anlamına gelmektedir; Charles Tilly, **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, s.146. 1826 sonrası ile ifade edilecek olan asker veya nizamiye

sonra buradaki ‘‘başıbozuk’’ tanımlaması altına genelde düzensiz sayılabilecek, yani nizamiye dışındaki her unsurun dahil edildiği de görülmektedir. 1826 sonrasında ise nizamiye ve redif sınıfları dışında kalan; kabilevi yaşam tarzına sahip kendi kanun ve kaideleri dahilinde yaşayan savaşı topluluklar, silahlandırılmış sivil olan nefir-i amm grupları, sıradan gönüllüler ¹³⁶de olmak üzere bu tanımlaya maruz kalmıştır. Ancak daha önce de bahsedildiği gibi nizamiye kuvvetleri ile müşterek ve karma olarak askeri harekâta katılan kuvvetler de başıbozuk/yardımcı birlik olarak tanımlansa da bunların silah altına alınan diğer gruplardan ciddi oranda farklılıkları mevcuttur. Bu isim karışıklığına misal olarak; Mahmud Celâleddin Paşa’nın konuya yaklaşımı dikkat çekicidir. 77-78 Harbi’nin menhus sonu yaklaşırken Edirne’nin müdafaası için Süleyman Paşa komutasındaki birliklerin bölgeye sevki düşünülmüştü. Ancak buna imkan olmayınca kadim zamanlarda da başvurulmuş yöntem yeniden devreye girecekti. Edirne’de eli silah tutan Müslümanlara savaşa hazırlıklı olmalarına dair emir gönderilirken, İstanbul’da da olmak üzere; Selanik, Hüdavendigar ve Aydın vilayetlerinde ‘‘asakir-i muavine’’ tertip edilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak buradaki ‘‘asakir-i muavine’’ yani yardımcı asker tabiri ayrıca ‘‘başıbozuk asker’’ olarak da geçmektedir ve kastedilen kitle ise eli silah tutabilen sivil nüfustur. Ayrıca,

kelimlerini diğer silahlı unsurlardan ayıran noktalar; eğitim, talim, disiplin ve belirli hukuk kuralları ile hareket eden, meşru bir devlete bağlı kuvvetler olmalarıdır.

¹³⁶ Sivil gruplar veya gönüllüler arasında silah kullanımına aşinalık açısından da farklılıklar olacaktır. Zirai işlerle uğraşan ve ailesi ile vakit geçiren bir kişinin zorunlu veya gönüllü olarak silah altına alınması ile daha önceden çetecilik gibi yasa dışı faaliyetlerde bulunmuş birinin silahlandırılması aynı anlama gelmeyecektir. İlkinin silahlarla arası iyi değilken ikincisi açısından ise silah bir geçim kaynağıdır. Mesela; Birinci Dünya Savaşı’nda daha önce benzeri görülmemiş derecedeki bir topyekun harbe dahil olan hükümet, gerilla savaşında işe yarayacakları düşünülen mahkûm-gönüllülere öncelik vermişti. Çünkü söz konusu Kafkas Cephesi olduğunda bölgedeki bozuk ve dağlık coğrafyayı bilen, farklı etnisiteye sahip yerel halkın dillerine aşina olanlarla, kaçakçılık ve eşkıyalık gibi suçlardan hüküm giyenler gönüllülük sırasında önceliğe sahip olacaklardı; Mehmet Beşikçi, **Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Seferberliği**, s. 182-183. Sivil ,mahkum veya herhangi bir gruptan tertip edilmiş olmaları onları düzensiz birlikler kategorisine dahil edecektir. Ancak bu adı geçen unsurların gayrinizami harp performansları başıbozuk yardımcı süvari savaşçıları ile kıyaslandığında sınırları oldukça dar, mahdut ve noksan kalacaktır. Bununla birlikte, 16. yüzyıldaki Avrupa ordularına bakılınca gayrinizami gruplar arasında bir ayrım yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde Rusya, Avusturya ve Prusya ordularının nefer kaynağının oldukça büyük bir kısmını, tıpkı Osmanlı devletinde de 1826 ve sonrasında görüldüğü gibi, köylü nüfus sağlıyordu. Ayrıca; İsviçre, İskoçya, Don ve Volga bölgelerindeki kitlelerin de başlıca iş kaynakları paralı askerlik idi. Genellikle bu gruplar kendi liderlerinin emir ve komutası altında hareket ediyor ve harp teçhizatlarını kendileri sağlıyordu. Tarıma elverişsiz ve yoksul coğrafyalardan gelen bu kitleden istihdam edilen paralı askerler içinde bulunan; haydut, hırsız, katil ve diğer dışlanmış serseri güruhu farklı bir gayrinizami kesimi teşkil ediyordu; Mesut Uyar-Hayrullah Gök, ‘‘Modern Alman Ordusunun Temelini Teşkil Eden Prusya Askeri Siteminin Kuruluşu ve Olgunlaşması (1640-1870)’’, **KHO Bilim Dergisi**, Cilt: 13, No.1, 2003, 1-28, s. 3

İstanbul'daki yerli halkın savaşa aşina olmadığı için silah altına girmek istemeyeceği, esnafılık yapanların da "başibozuk" olarak silah altına alınmalarının fayda haricinde sadece zarara sebep olacağı bildirilerek yine aynı tabirle sivilimsi unsurlara atıf yapılmakta idi.¹³⁷

Bu vaziyete dair diğer bir örnekte ise yine Mahmud Celâleddin Paşa, 1875-1876 yılında icra edilen Hersek Operasyonunu tanımlar ancak burada farklı bir durum mevcuttur. Mezkur harekata katılan 35 adet redif ve nizamiye karışık piyade taburlarına iki bin kadar da süvari başibozuk eşlik etmiştir. Mevcut piyade taburları hareket sırasında süvari desteğini başibozuklardan karşılamış ve müşterek operasyon icra edilmişti. Buradaki düzensiz süvari savaşçıları ise konvansiyonel bir süvari kuvvetinin de icra etmesi gereken; keşif hareketi, düşman güçleri ile kısa süreli çatışmaya girerek ana kuvvetleri arasında kargaşa çıkaracak vur-kaç hamleleri ile birlikte piyadeye öncü kuvvet ve perdeleme görevlerini icra etmişlerdi. Ayrıca, Tuna ve Dobruca'da operasyon icra eden Osmanlı kuvvetlerinin sağ ve sol cenahlarını da bu süvari kuvvetleri korurken, savaş alanında konvansiyonel kuvvet gibi hareket etmelerinin yanı sıra bölgede düşmanın iâşe ihtiyaçlarını karşılaması muhtemel mahallere yağma ve talan eylemlerine geçip, doğdukları coğrafyanın yaşam tarzlarını şekillendirerek onlar üzerine bahşetmiş olduğu gayrinizami harp yeteneklerini de uygulamışlardır. Bu noktada göze çarpan husus; bu görevleri icra eden savaşçı süvarilere de başibozuk tanımlaması yapılmış olması ve işgalci düşman kuvvetlerine karşı kendi mahallerinde tertip edilerek çarpışması beklenen bir nefir-i amm veya partizan grubunun kastedilmemesidir.¹³⁸

Kısaca, belli olduğu üzere, tabirler çoğu zaman birbirlerine karışmış görünmektedir ve sadece "başibozuk" ile kastedilen grubun hangisi olduğunu tespit etmek için daha net verilere ihtiyaç vardır. Konu dahilinde olan başibozuk savaşçıları, gözlemcilerin tanımlamalarına bakıldığında; kılıkları, teçhizatları, ürkütücü ve

¹³⁷ Mahmud Celâleddin Paşa, **Mir'ât-ı Hakikat**, Cilt: I-II-III, Hazırlayan: Doç. Dr. İsmet Miroğlu, Berekât Yayınevi, 1983, s. 403-405.

¹³⁸ James J. Reid, **Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collapse**, s. 121. Ayrıca Laz düzensiz gruplara "başibozuk" yerine "düzensiz birlikler" tabirinin kullanılmasına dair: Bkz; dipnot 160.

şatafatlı görünüşleri¹³⁹, usta at sürücülüğü ve silahşörlükleri gibi vasıflarla tarifi edilmekteyken, hal ve hareketleri açısından ise oldukça menfi söylemlerin hedefinde bulunuyorlardı. Ayrıca, psikolojik ve karakteristik açıdan yapılan betimlemelerine de dikkat verildiğinde, yukardaki mefhumlarda olduğu gibi, diğer gayrinizami kuvvetlerden farklı yapıda oldukları görülecektir. Zira, gündelik yaşamları sırasında dahi ölüm olgusu ile yüz yüze gelme ihtimalleri yüksek olan bu tür dağlı, iskandan uzak, geçimini silahlarla sağlayan kabilevi unsurların yaşamları tehlike temellidir ve bu yüzden, savaşçı kitle ölüm, harp, çatışma gibi mefhumlara oldukça aşinadır. Bahsi geçen bu unsurlar diğer düzensiz kuvvetlere kıyasla daha kolay öldürebilir ve ölümün üstüne gidebilir.¹⁴⁰ Meydan muharebelerinde, müfreze dahilinde veya öncü kuvvet

¹³⁹ Osmanlı ordusunda binbaşı olarak görevlendirilen ve Osman Sefi Bey ismini alarak Nisan 1862 yılında Van'ın Kotur Köyünde maiyetindeki asker ve savaşçılarla birlikte İran sınırını gözetleme görevini haiz olan Frederick Millingen, Fırat Nehri'nin karşısına geçmeye çalıştığı esnadaki durumu şöyle betimliyor; “Botlar (bottan ziyade, nehirden karşıya geçme amacı ile inşa edilmiş, bota benzeyen mahdut bir araç) hala nehrin diğer yakasında işleri ile meşgul iken ben de bu yakada uzlaşabileceğim bir yöneticinin olup olmadığını araştırmaya başlamıştım. Maiyetimdekiler karşıma; kara ve vahşi görünüşlü olan, dışarıdan bakıldığında, tepeden tırnağa kadar bir Kürt savaşçı modeli olduğu görülen bir şahsı getirdiklerinde birkaç dakika geçmişti. Savaş teçhizatları tamamlanmış gözüyordu. Zırhı, mızrağı, kılıcı, hançeri ve omuzlarının arkasından sarkan karabina tüfeği ile gerçekten hiçbir şey karışmadaki insan figürünü yürüten bir cephaneye ve nefes alan bir savaş makinesine çevirmek istemiyordu(!). Bu beyefendi botun sahibi, ya da daha net olmak gerekirse; hükümet ile Fırat Nehri üstünde taşımacılık yapmak için bir yıllık kira kontratı imzalamış olan kişi idi. Aklıma; Dante'nin Cehennemi'nde, ruhları Palude'nin karşısına geçirmekle görevli olan Caron dimonio gelmişti çünkü aynı paralellik şeytani pilot ve bizim botun sahibi arasında kurulabilirdi. “; Frederick Millingen, **Wild Life Among The Koords**, s. 73-74.

¹⁴⁰ Fransız yazar Alexandre Dumas, Kırım Harbi'nden iki yıl sonra Kafkasya gezisine çıktığında, yanındaki Kazak korumalar ile hareket ederken Çeçen çetelerin taarruzuna uğradığını aktarır. Ancak Dumas burada ilginç bir olay yaşayarak iki Kazak ve Çeçen savaşçı arasında gerçekleşen ölümcül bir düelloya şahit olduğunu bildirir. Olayın bu raddeye nasıl geldiği malum değilse de, bizzat kendisi, maiyetinde bulunan Kazak savaşçılara, Çeçen savaşçı ile düelloya çıkmaları halinde yirmi ruble teklif etmişti. Aktardığına göre; Kazaklar aralarında kimin düelloya dahil olacağını tartışırken Çeçen savaşçı galeyana gelip atı ile birlikte komplike manevralara kalkarak çılgınlık eşliğinde gösteri icra etmeye başlamıştı. Bunun akabinde ise düello için uygun görülen Kazak savaşçı atını Çeçen rakibinin üstüne şiddetle sürmüştü ki bu esnada iki muharip, atları üstünde karşılıklı silah atışı gerçekleştirerek birbirlerine yaklaştıklarında düello kılıçlarla devam etmişti. Çeçen savaşçı bu düellodan galip çıkan taraf olmuş ve arkanlarının sahip olduğu kadim geleneği yerine getirerek öldürdüğü rakibinin başını kesmişti. Bu düelloda dikkati çeken nokta ise iki savaşçının modern icat olan silah ve kadim icat olan kılıcı birlikte, at üstünde ve hareket halinde muntazaman kullanabilmesi idi. Gerçekten de bu grupların savaşçı nitelikleri korkutucu seviyede olabiliyordu. James Reid'e göre; düello ve ölen düşmanın başını kesme geleneği göz önüne alındığında, burada anlatılan Çeçen savaşçının daha sonra Osmanlı topraklarına göç edecek olan Çerkez savaşçı grubunu temsil ettiği aşıkardır; James J. Reid, **Crisis of the Ottoman Empire**, s. 144. Nitekim, Çerakis muhacir gruplar ortak bir kültürü paylaşmakla birlikte aslında homojen değil heterojen bir kitle idi ve içerisinde Adıgeler, Dağıstanlılar, Çeçenler, Osetler ve Abhazlar gibi unsurlar bulunmaktaydı. Ancak, bilindiği gibi, Osmanlı devleti 17. yüzyıldan itibaren Kafkasya'daki Müslüman halkları genel manada “Çerkez” olarak nitelemiştir; Mehmet Beşikçi,

olarak izole bir halde düşmana yakın mevzilerde görev alan, ordu cenahlarını koruyan, piyade ve topçuya destek sağlayan, sızma hareketi düzenleyen ve lojistik mevkilere sabotaj yapabilen bu savaşçıları diğer düzensiz kuvvetlerle bir tutmak doğru olmayabilir. Nitekim, bu savaşçı kitle dışındaki gruplardan teşkil edilmiş bir birliğin Rus topçu ve düzenli piyade ateşine maruz kalmaları veya aniden üstlerine taarruza kalkan vahşi Rus düzensiz Kazak süvarileri ile yüz yüze gelmeleri durumunda içinde bulunacakları ruh halini tahayyül etmek zor olmayacaktır. Böyle bir durumda düzensiz hafif süvari kuvvetleri dahi taktik ricatten uzak bir biçimde, keşmekeş ortam yaratarak firar edebiliyordu ve bu oldukça sık karşılaşılan bir durumdu. Bu grupları düzensiz/gayrinizami yapan önemli etmenlerden biri de zaten disiplinden, harp sanatından, eğitimden ve manevralardan bihaber olmalarıdır. Bu da onlara “savaşçı” sıfatını veren etkenlerden biridir. Her ne kadar bazı belgelerde bu gruplar için başıbozuk “asker”, “asakir-i muvazzafa”, “neferat-ı muvazzafa” gibi kavramlar kullanılsa da asker tanımlaması; eğitilmiş, disiplinli, belirli bir kural ve nizam dahilinde hareket eden ve hal ve hareketleri de özgül bir parametre dahilinde olan silahlı kuvvetlerdeki unsurları tanımlamada kullanılır. Savaşçı ise bunun zıddı olan bir düzensiz kuvvet olmakla birlikte her gayrinizami unsur da bir savaşçı kapasitesini haiz değildir.

Buna karşın, sadece XIX. ve XX. yüzyıldan ziyade tarihi süreç içerisinde genel bir değerlendirme söz konusu olacaksa, oldukça değişken kategoriler ve her daim değişen isimleri ile yardımcı birliklerin her birinin ordu içinde oynadıkları spesifik rolü tespit etmek oldukça güç olacaktır.¹⁴¹ Misal olarak; 1768-74 Rus Harbi’nde yaşanan bozgun sonrasında sorumluluk, dönemin yardımcı kuvvetleri için kullanılan ve en revaçta olan ismi ile “levend”lere yüklenmişti. 1775 ile birlikte levend ismi oldukça itibarsızlaşmış ve kötü şöhrete sahip olmuştu. Bu tabir Osmanlı yazışmalarından tamamen kaldırılmıştı ancak yardımcı kuvvetler olduğu gibi kendini muhafaza ediyordu. Kaldırılan tabirin yerini yine aynı grupları işaret eden; sekban, deli,

“Başıbozuk Savaşçıdan ‘Makbul’ Tebaaya: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Osmanlı Ordusunda Çerkez Muhacirler”, s.86, Dipnot: 2.

¹⁴¹ Mesut Uyar-Edward J. Erickson, **Osmanlı Askeri Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2017, s. 111.

başbozuk gibi terimler almıştı. Bu ve benzeri terimlerin çoğu daha önceden de kullanılmıştır ancak 1768'e kadar levend, belgelerde karşılaşılan en yaygın tabir olmuştur.¹⁴² Lakin, levend isminin yeniden bahsi geçmişken burada -yukarıda sınırlı bir şekilde değildiği gibi- tekrar etmek gerekir ki; geçmişin maaşlı ve merkezi gücü olan yeniçerileri ile limitli hizmet veren gayrinizami unsuru levendler de vaziyetin mahiyetine göre birlikte istihdam edilebiliyorlardı.¹⁴³ Böyle bir durumda da tıpkı daha sonraları ve günümüzde dahi karşılaşılabilen nizami-gayrinizami kuvvetler arası ihtilaflar ve hor görme meseleleri zuhur edebiliyordu.¹⁴⁴

Örneğin, 1812 Bükreş Andlaşması ile Ruslar'a verilen; merkeze ve askeri ikmal hatlarına epey uzak ve izole bir mahalde konuşlu bulunan, karadan ziyade deniz yolu ile ulaşımı daha mümkün olan Özi Kalesi'ndeki askeri garnizon kimi zaman; Yeniçeriler, Müslim ve Gayrimüslim karışık Tatar ve Kazak atlıları ancak daha yoğun Arnavut, Boşnak ve Kürt levend birliklerinden müteşekkil bir vaziyette olabiliyordu.

¹⁴² Virginia Aksan, '“Whatever Happened to the Janissaries?”', s. 28-29; Virginia Aksan, 'Mobilization of Warrior Populations in the Ottoman Context 1750-1850', s. 347.

¹⁴³ Kayıtlarda, Yeniçeri ve düzensiz levend birlikleri arasındaki ayrıma bir süre dikkat edilmişti ancak taşrada bu iki farklı unsur teori ve pratikte birbirine karıştırılmıştı. Gerek kale ve garnizonlarda gerek de muharebelerde Yeniçeri ve levendleri yan yana görmek oldukça muhtemeldi. Mamafih, levend tabirinin kaldırılması ile bunun yerini farklı sıfatlarla birlikte 1777'de 'asakir' ifadesinin de alması Yeniçeri-levend arasındaki ayrıma menfi etki yapacaktı. Bu tıpkı savaşçılarla niteliksiz sivil unsurlara başbozuk denmesi gibi bir anlam kargaşası yaratarak levendlerin de, sırf menfi çağrışım yapmaması için, asker kategorisinde değerlendirilmesine neden olacaktı. Bu nedenle kayıtlarda geçen ifadelere dikkat edilmeli ve kastedilenin asker mi yoksa gayrinizami birlik mi olup olmadığı göz önünde tutulmalıdır; Virginia H. Aksan, 'Ottoman Military Recruitment Strategies in the Late Eighteenth Century', **Arming The State: Military Conscription in the Middle East and Central Asia 1775-1925**, Ed. Erik J. Zürcher, Tauris, London- New York, 1999, s.30.

¹⁴⁴ Anonim olma ihtimali olan ancak Deli Mustafa ve Kabudlı el-Hacci Mustafa Vasfi isimleri ile anılan bir atlı savaşçıya ait olduğu düşünülen otobiyografik eserde çarpıcı bilgiler sunulmaktadır. Deli Mustafa'nın bizzat kendi bir sekban/levend veya diğer tabirle başbozuk hafif süvari savaşçısıdır ve burada kendi yaşamına dair bilgiler verirken, absürt derecede abartı anlatılar da yapmakla birlikte; anlatılarda geçen olaylar birçok noktada da İngiliz gözlemcilerin XIX. yüzyılın gayrinizami birliklerinin yaşamlarına dair yaptıkları tanımlamalarla paralellik göstermektedir. Buradaki anlatılardan biri Yeniçeri-yardımcı süvari arası çekişmeleri göstermesi açısından değerlidir; Deli Mustafa beraberindeki atlı savaşçılarla birlikte bir Rum isyancı ile iletişime geçmiş ve Rum şahıs bunlara Anadolu'ya, yani ana vatanlarına geri dönmeleri gerektiğini bildirmişti, çünkü Sultan Mahmud Rumlar'a karşı Yeniçeriler'i sevk ederken Rumlar'ın da onlarla çarpışacağını ancak sekban/levend gibi unsurlarla çatışmak istemediklerini bildirmektedir. Bu esnada karşılarına çıkan Yeniçeriler ise bu yardımcı birlikleri bir kafir ile konuştukları için aşağılayarak Sultan'ın ekmeğini hak etmediklerini şiddetli bir şekilde ifade etmişti. Buna çok sinirlenen levend/sekbanlardan biri de, karşılarındaki Yeniçeri'ye, kafirlerle üç seneden beri savaştığını ve bu zamana kadar kimsenin ona bu şekilde hitap etmediğini söyleyerek Rumlar'ın bulunduğu sipere ani hücumla kalkan daha cesaretleri olduğunu ispata yönelmişti, ancak anında vurularak öldürülmüştü; Tolga U. Esmer, 'The Confessions of an Ottoman 'Irregular': Self-Representation and Ottoman Interpretive Communities in the Nineteenth Century', **The Journal of Ottoman Studies**, XLIV (2014), 313-340, s.335.

Elbette böyle karma ve uyumsuz unsurların bir araya geldiği bir durumda, umumiyetle Yeniçeriler bu birlikleri küçük görüyor ve aşağılayabiliyordu. Zira, birbirinden tamamen farklı karaktere sahip birlikleri emir ve komutanın hiyerarşik yapısında tutmak gayrimümkün olacaktı. Mamafih, 1769'da kale kumandanı Canikli Süleyman Paşa'nın raporunda bildirildiği kadarıyla, sınırlı lojistik hattına sahip bu kalede bir Yeniçeri isyanı patlak vermiş ve serkeşler, iase noksanlığından olacak ki çevredeki Osmanlı kale ve mahallerini yakıp yıkarak yağmalamışlardı. İlginç olan da, o esnada devam eden 1768-74 Muharebesi nedeni ile kaleye yakın bulunan Kazak atlılarının talana iştirak etmesi olmuştu. Çaresiz kalan kale kumandanı, beş bin kişilik garnizondaki noksanlığı tamamlamak için ek takviye güç talep edecekti ve akabinde gelen kuvvetleri Yeniçerilerle birlikte ağırlığını Karasu Mutasarrıfı Abdullah Paşa ve Binbaşı Osman Ağa komutasındaki levendler teşkil edecekti.¹⁴⁵

2.1.2 İstihdam Biçimi ve Teçhizat

Bundan başka, devlet mefhumuna yabancı bölgelerde yaşayan başıboş grupların kontrolü kendi şef ve aşiretleri vasıtası ile sağlanıyordu. Örneğin; birçok Çerkez, Kürt ve Arnavut aşireti vardı ancak her birinin sergerdesi ayrı olup, kabile üyeleri bu sergerdeye sıkı bir itaat ve sadakat gösteriyordu¹⁴⁶. İhtiyaç anında bu savaşçı kitleyi istihdam etmenin yolu, sadece miras yolu ile el değiştiren oldukça geniş mülklere sahip olan sergerde ile karşılıklı sözleşme ve kontrata dayanırdı. Bu mukavele ile taraflar müteakabil olarak isteklerini bildirir ve anlaşma sağlanırdı.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Virginia H. Aksan, "Manning a Black Sea Garrison in the Eighteenth Century: Ochakov and Concepts of Mutiny and Rebellion in the Ottoman Context", **International Journal of Turkish Studies**, 8: ½, 2002, s.64-65-68. Garnizon'daki Yeniçeriler'in çoğu tecrübesiz olabiliyordu. 1769'daki kayıtlara göre 8216 adet Yeniçeri'nin 3227'si yeni yamak, 989'da yaşlı unsurlardı; yani bu 4216 adet muhariplik derecesi oldukça düşük Yeniçeri demek idi. Belli ki kaledeki düşük Yeniçeri sayısı levend ve sekban gibi yardımcı birliklerle takviye edilmeye de çalışılıyordu. Bu da yine bize mürettep müfrezelerdeki konsepti hatırlatacaktır; **Ibid**, 70.

¹⁴⁶ Sergerdeler bazı buhran durumlarını fırsata çevirerek nüfuzlarını genişletmenin de yollarını arıyorlardı. Zorunlu askerliğe karşı mücadele eden ve itaati kabul etmeyen kitleleri galeyana getirerek kendine tabi aşiret üyelerini artırmanın bir yolu da manevi bir lider rolüne bürünmek idi. "her kim benimle beraber olur ise kur'adan ve rediflikten ve tekâlif-i sâireden mafuddur. "; Timur Kubar, **Osmanlı Ordusunda Zorunlu Askerlik ve Aşiretler: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Örneği (1843-1880)**, s. 60- dipnot 248.

¹⁴⁷ Düzensiz kuvvetlerin genelinde olan firar eyleminin belli başlı sebepleri vardı ancak bunların en önemlilerinden biri de mukavelede sözü edilen meblağın teslim edilmemesi idi. Ödemeler maliye nezareti sorumluluğundaydı ve bazı durumlarda seraskerlikten, bölge ordu müşirliğinden veya

Yani, bu türden savaşıci havuzundan yararlanmanın yolu sadece retorik söylemlerle manevi hissiyat uyandırıcı bir yaklaşım tarzı ile sınırlı olamazdı. Ancak, buradaki kontrat veya sözleşme resmi bir mahiyette algılanmamalıdır. Unutulmamalıdır ki, başıbozuk yardımcı kuvvetler sıkışık durumlarda çaresiz kalındığından dolayı başvuru olan yedek güç olarak görülmekteydi ve idarecilerin iyimser bir düşünce ile bunların muvakkaten istihdam edileceklerini bildirmeleri oldukça yoğun karşılaşılan bir durumdur. Halbuki bu çaresizlik hiç sonlanmadı ve muvakkaten olması gereken mütemadi mahiyet kazandı. Yani, resmi askeri yükümlülük sadece nizamiye ve redif birlikleri ile ilgili idi ve yönetim bu iki birlik için celb, eğitim, teşkilat, teçhizat gibi konularda açık ve net kanunnameler kaleme almıştı. Yardımcı kuvvetlerin nasıl celb edilecekleri, emir-komuta düzenleri, eğitim tarzı, kıyafet ve teçhizatları gibi konularda temel bir koşul veya kural yoktur.¹⁴⁸ Bu açıdan sergerde ile kontrat tatmine dayalı bir sistem olarak düşünülebilir; çünkü karşılığını vermeksizin savaşıci istihdam etmek oldukça zor bir durum olacaktır.

Bu gruplar harbe veya dahili operasyonlardan birine iştirak ederken kendi savaş araç ve gereçlerini getirmekle mükellef iken bazı durumlarda hükümet tarafından da silahlandırılıbiliyorlardı. Devlete karşı herhangi bir manevi bağı olmayan bu kitlenin ellerindeki mahdut silahları dönemin modern tüfekleri ile değiştirmenin sonucu ise menfi olabiliyordu. Bu silahlar kimi durumlarda geri iade edilmiyor ve bu kitle modern silahlarla donatılmış olarak geldikleri bölgeye geri dönerek; eşkıyalık, yağma ve talan girişimlerinde devletin sağladığı teçhizatları kullanabiliyordu.¹⁴⁹ Ayrıca, aşiretin sergerdesi, savaşıci grubu komuta edecek olan ve

valisinden orduya hizmet vermiş olan sergerdeye ödeme yapılması isteniyordu; BOA, A.} MKT. MHM., 67/06, (29 Cemâziye'l-ahir 1271); BOA, A.} MKT. NZD, 140/51, (11 Receb 1271); A.} MKT. NZD, 109/48, (23 Rebî'ü'l-ahir 1270); BOA, A.} MKT. UM., 147/72 (21 Safer 1270).

¹⁴⁸ Tobias Heinzmann, **Cihaddan Vatan Savunmasına**, s. 16-17. Yani, burdan kasıt, temel bir doktrin haline gelmiş bir yaklaşım söz konusu değildi. Elbette, kağıt üstünde bunların nasıl toplanması, ne tür muamele edilmesi ve verilmesi gereken meblağlar belirlenebiliyordu; ancak kuralların çoğu tahmin edildiği şekilde uygulanamıyordu. Mesela; 93 Harbi'nin eşiğinde "Asakir-i Muavine Hakkında Olan Nizamname" başlığı ile toplam 14 maddeden müteşekkil bir nizamname hazırlanmış ve gayrinizami kuvvet celbi muntazaman icra edilmek istemişti. Mamafih, bu ad hoc hazırlanan bir nizamname iken maddelerde belirtilen ciddiyet sahaya yansıtılamamıştı. Teçhizatlar da bir standardizasyon sağlanamıyor, devlet tarafından verilen silahlar satılabiliyor ve çoğu aç kaldıkları için yağma ve talana dahi yönelebiliyordu; Mehmet Beşikçi, "Başıbozuk Savaşıci'den 'Makbul' Tebaaya: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Ordusunda Çerkez Muhacirler", s.104-105.

¹⁴⁹ Mesut Uyar, **Osmanlı Askeri Tarihi**, s. 353.

bir nevi düzenli ordudaki ufak zabitleri andıran kişileri de kendi inisiyatifi dahilinde görevlendirirdi. Bununla birlikte, sergerdenin maiyetindeki savaşçı sayıları oldukça çeşitlidir ve kimi binlerle ifade edilirken kimi de yirmilerle ve yüzlerle ifade edilebilen ufak birliklere sahiptir. Bunun yanı sıra, devletin oldukça farklı etnisiteye sahip kitlelerden savaşçı istihdam etmesi oldukça farklı dil grupları ile etkileşime geçmesi anlamına da gelecekti. Böyle bir durum ise savaşın en can alıcı ilkelerinden biri olan emir-komutanın hiyerarşik yapısına aykırı idi; çünkü müfreze dahilinde verilecek emrin icrası için mütercimler gerekebilecek veya süvari gibi kimi zaman ani ve kritik bir görevi haiz olması muhtemel bir sınıfla koordinasyon sağlanamayacaktı.¹⁵⁰

Mamafih, bu anlatılan özellikler sadece Osmanlı Devleti ile sınırlı değildi ve kadim dünyanın hemen hemen her devrinde, farklı devletlerde oldukça benzer örnekler ile karşılaşmak mümkün ola gelmişti. Ücretli savaşların istihdamı, teçhizatlarının kendileri tarafından sağlanması, sergerdelerin varlığı, bu gruplara düzenli ordu birliklerinin aşağılayıcı muamelelerde bulunması ve saire gibi hususlar her devlette benzer şekilde kendini gösterdi. Bu vaziyete bir misal olarak; Eski Yunan şehir devletlerinin yoğun şekilde Mısır ve Pers coğrafyalarına savaşçı istihdam etmeye başlaması, tarıma elverişsiz, sert ve yalçın coğrafyanın ekonomiye menfi etkisi hasebi ile gerçekleşmişti.¹⁵¹ Osmanlı'nın merkezi otoriteyi tesis edemediği coğrafyalarda varlığını sürdüren savaşçı kitlelere benzer olarak Yunan şehir devletlerinin gayrinizami kuvvetleri de otorite tanımaz, vahşi ve sert mizaçlı gruplardı. Bu grupları savaşçı olmaya zorlayan coğrafi etkiler dahi birbirine oldukça benzerdi. Tıpkı mümasil tecrübenin XVIII. yüzyıl sonu itibarı ile hem Avrupa ordularında ve daha sonra da Osmanlı'da yaşandığı gibi; Peloponez Savaşı'ndan önce şehir devletleri muharebelere tam teçhizatlı süvari ve piyade çıkarabiliyor ve bu kuvvetlerin iâşe ve ibatelerini sağlayarak savaşa sevk edebiliyordu. Ancak, Peloponez Savaşı ve akabindeki dönemde muharebelerin uzaması, savaşlarda ihtiyaç duyulan asker sayısında mühim bir artışa ihtiyaç duyacaktı ki eldeki mevcut insan gücünün asker çıkarmada yetersiz kalması bu şehir devletlerini savaşçı gruplardan istihdam sağlamaya yöneltti. Saikler

¹⁵⁰ Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL.I, s. 275.

¹⁵¹ A.G. Russell, "The Greek as a Mercenary Soldier", **Greece & Rome**, Vol.11, No.33, May 1942, Cambridge University Press, 103-112., s. 103-104.

birbirine oldukça benzerdi; şehir devletlerinin düzenli ordu olarak gördükleri askerlerin masraflarını karşılayacak ekonomik güçleri yoktu, yani bugünkü tabirle bir nevi kitle orduları teşkil edemediler ve bu da düzenli ordu kuvvetlerinde sayının mahdud kalmasına neden oldu. Gerçekten de XVIII. ve XIX. yüzyılda yaşananların benzeri milattan önce kendisini göstermişti ve savaşçı istihdam etmeye yönelten güdüler aynı idi.¹⁵²

2.1.3 Süvarinin Doktriner Değişim Karşısındaki Mağlubiyeti

Mamafih, süvari üstünde duracak olursak şunu belirtmek gerekir ki; ordular her devirde birbirlerini taklit etmişlerdi ve bunun sonucunda savaşa yaklaşımlarında oldukça benzer tavırlar ortaya çıkmıştı. Bu benzer tutum kendini hem konvansiyonel hem de gayrinizami harpte varlık göstermiştir. Napolyon; ‘‘*Süvarinin olmadığı harpler sonuçsuz kalır.*’’¹⁵³, derken, aslında kendi döneminde bu sınıfın sahip olduğu ehemmiyete vurgu yapıyor ve onun çatışma alanında bitirici bir unsur olduğunu belirtiyordu. Ancak Napolyon Savaşları sonrası durum oldukça değişiklik gösterecekti ve dönemin orduları da bu değişime ayak uydurmak zorunda kalacaklardı. Yukarıda değinildiği gibi, Napolyon süvarileri kitleler halinde, ayrı üniteler altında teşkil ederek kullanmıştı; ancak bu sınıfın bitirici güç olduğuna inansa da tek başına muharebe alanında sarsılmaz bir güç olmadığının da farkında idi ve bu yüzden piyade veya topçu destekli kullanıma sıcak baktı. Genelde süvari hücumunu, süvari topçusu tarafından sağlanan ağır bombardıman takip ediyordu. Joachim Murat’ın Borodino’da gerçekleştirdiği muhteşem süvari hücumu yüz adet süvari topçusu desteği ile gerçekleşmişti. Ancak, Waterloo’da gerçekleşen topçu desteğinden mahrum süvari hücumları ise iki saat içinde beş defa, sabit İngiliz piyade formasyonları tarafından ağır kayıplara uğratılarak püskürtülmüştü.¹⁵⁴

Bunun yanı sıra, yukarıda ateşli silahların ortaya çıkışı ile birlikte süvarinin diğer sınıflara olan ihtiyacından söz edilmişti. Ancak ateşli silahlarla mücehhez kılınan

¹⁵² A.G. Russell, ‘‘ The Greek as a Mercenary Soldier ‘’, s. 107.

¹⁵³ Gunther E. Rothenberg, **The Art of Warfare in the Age of Napoleon**, Indiana University Press, 1978, s. 71-72.

¹⁵⁴ Gunther E. Rothenberg, **The Art of Warfare in the Age of Napoleon**, s.142.

kalabalık piyade formasyonları süvarinin değerini azaltmakla kalmamış ve dönemin ordularında hafif süvari hariç diğer süvari türlerinin ortadan kalkmasına neden olmuştur. XVI. yüzyıldan itibaren savaş meydanlarına hükmetmeye başlayan ve zamanla nüfuzunu daha da artıran ateşli silahlar, kuşatma harekâtları ve mevzi savaşları muharebe alanında hüküm süren arkaik kuralları değiştirmiş ve bu da süvarinin sahip olduğu taktik rolde de farklılaşma yaratmıştır. Süvari kıtaları ortadan kalkacakları 20. yüzyıla kadar ağırlıklı olarak; cephe gerisi keşif harekâtı, istihbarat toplama, öncü karakol görevleri ve düşman hatlarına sabotaj düzenleme gibi görevlerde rol alacaklardı.¹⁵⁵

Buna bir örnek olarak; 1854’ün Temmuzunda gerçekleşen Dobruca Harekâtı Napolyon sonrası dönemin gerçek doğasını yansıtmaya açısından dikkate değerdir. Nitekim buradaki tecrübeye de binaen, tüfek ve topun hem etki hem de yıkıcılık açısından yüksek seviyeye ulaşması süvaride diğer sınıfların aksine bir kimlik bunalımı yaratmıştı. Düşmanın süvari hücumunu bozacak ateşli silahları ve taktik formasyonları olmadığı sürece, elbette, hızlı manevra kabiliyeti ve ani hücum gücü, muharebe alanının hükümrani kralı gibi davranan süvari askerini karakterize eden en önemli unsurlar olarak ön plana çıkmıştı. Geçmişte, phalanx formasyonları ile tertip edilmiş mızraklı piyade birlikleri Orta Çağ’ın sonlarında süvarinin üstünlüğüne darbe vursa da, bu sınıf birkaç yüzyıl daha üstünlüğünü hissettirecekti. Ancak, Kırım Savaşı’nda da belli olacağı cihetle süvarinin taktik taarruz olarak tanımlanan ileri hücum kapasitesi oldukça sınırlanmıştı. Görüşe göre, Balaklava Muharebesi sırasında, meşhur İngiliz hafif süvari tugayının Rus kuvvetleri üzerine ileri hücumla kalkması büyük bir hata olarak nitelendirilmiş ve süvari sınıfının sahip olduğu kadim görevin işlevini kaybetmeye başladığının kanıtı olmuştur. İngiliz hafif süvari tugayı burada iki mühim hata yapmıştı; bunlardan ilki kitle piyade ve topçu formasyonu üzerine, piyade ve topçu desteği olmadan hücum etmek diğeri ise hafif süvari kuvvetlerini vazifesi

¹⁵⁵ Özgür Kolçak, **XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları**, s. 175. Süvarinin aslında piyadenin sahip olduğu ateş gücünden ziyade doktriner bir başarısızlık sonucunda etkisini yitirdiği görüşü dikkat çekicidir. Zira, buna karşı, yukarıda bahsi geçtiği gibi caracole tertibinde piyade taklit edilmeye çalışılsa ve değişen koşullara karşı belli bir mücadele verilse de bunda standardizasyon sağlanamadı. Mamafih, Cihan Harbi’nde de olmak üzere kimi durumlarda süvarinin hayati roller üstlendikleri de görülmekteydi. Bu ve benzeri ifadeler için de; Gervase Phillips, ‘Who Shall Say That the Days of Cavalry Are Over? The Revival of the Mounted Arm in Europe: 1853-1914’, **War in History**, Vol.18, No.1, January 2011, 5-32, s.6-8.

olan ufak çaplı çatışma, baskın, sabotaj, perdeleme gibi görevleri haiz olması gerekirken üstesinden gelemeyeceği bir harekâta sevk etmek idi.¹⁵⁶Süvariye tek başına, diğer sınıfların desteğinden yoksun bir şekilde ileri taarruza kaldırmak, İngiliz süvari doktrini üzerinde oldukça etkili bir tesire sebep olmuştu. Taarruz sonucu 670 askerden 110'u ölürken, 160 asker de yaralanmıştı.¹⁵⁷

2.1.4 Çaresizliğin Neticesi: Mecburi İstihdam

Bununla birlikte, Osmanlı açısından bakıldığında, hafif süvari kuvvetinin çoğunluğunu Ektrat ve Çerakis savaşçı kabilelerinden istihdam edilen gayrinizami süvari birlikleri teşkil ediyordu. Zira, XIX. yüzyıldaki Rus harpleri ve iç isyanlara karşı yapılan askeri operasyonlar incelendiğinde süvarilerin ağırlıklı olarak bu gruplardan teşkil edildikleri görülecektir; ancak önemli olan husus bunların gerçekten bir hafif süvari görevi görüp göremedikleri ve diğer sınıflara ne derece yardımcı olabildikleridir. Aslında, farklı zaman ve hallerde nadir başarımler elde etseler de, genel çerçeveden bakıldığında, 1828-29 Rus Harbi¹⁵⁸ ve akabindeki konvansiyonel mücadelelerde vuku bulduğu gibi ordunun büyük bölümünü teşkil eden başıbozuk kuvvetler kabiliyetlerine göre kullanılamadılar. Bunlar, esasen İngilizler'in Balaklava'da kullandığı gibi hafif süvari kuvveti mahiyetinde idi, ancak aralarındaki mühim nüans; İngilizler'in ileri hücumla kaldırdığı hafif süvari kuvvetleri konvansiyonel birliklere ait iken Osmanlı süvarisinin çoğunluğunu teşkil eden bu gruplar gayrinizami hüviyete sahipti. Fakat, düzenli veya düzensiz, bunların ortak benzerlikleri hafif süvari sınıfına ait olmaları idi ve bunun için görev tanımlamaları da

¹⁵⁶ James J. Reid, **Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collapse**, s. 262-263.

¹⁵⁷ Bu olayın İngilizler üzerinde yaşattığı travma uzun sürmüş ve Lord Tennyson tarafından yazılarak 9 Aralık 1854'te yayınlanan "Charge of the Light Brigade" adlı şiir hafif süvari tugayına ithaf edilmiştir; Anthony Dawson, **Letters from the Light Brigade**, Pen and Sword, August 19, 2014.

¹⁵⁸ II. Mahmud devrinin önemli figürlerinden biri olan ve Osmanlı ordusunda danışmanlık görevi yaparak birçok operasyona katılan Helmuth von Moltke, 28-29 Harbini de analiz etme fırsatını haiz olmuştu. Bu harbe öylesine bir zamanda girilmişti ki Yeniçeri Ocağı daha yeni lağvedilmişti ve henüz iki senelik olan nizamiye kuvvetlerinin teşkil ve teçhizleri ise eksik halde olduğundan konvansiyonel harp icra edecek durumda değillerdi. Bunun sonucu olarak, Moltke'nin ifadesi ile, gayrinizami kuvvetlere olan bağımlılık had safhaya ulaşmış idi ve bunların çoğu Anadolu'da istihdam edilmekle kalmayıp farklı cephelere de sevk edilmekteydi. Ayrıca, kış mevsiminde bu birlikleri uzun yolculuklara sevk etmek onları firara daha fazla meyilli hale getirecekti; James J. Reid, **Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collapse**, s. 110.

aslında benzerlik taşıyordu. Nitekim, İngiliz hafif süvari tugayının Kırım Cephesi'nde, komuta heyeti üstünde travmaya neden olan hatayı Osmanlı komuta heyeti hemen hemen XIX. yüzyılda Rusya ile girilen her konvansiyonel harpte tekrar etmişti. Bu hususta, özellikle gayrinizami hafif süvari kuvvetleri topçu desteğine sahip düzenli piyade birliklerine karşı tek başına kullanılamazdı. Muharebe performanslarını stabil düzeyde tutmak ve belli oranda disiplin temin etmek için yanlarında mutlaka düzenli ordu birliklerinin bulunması gerekiyordu. Ancak harpler boyunca bu kritik koşul pek yerine getirilemedi veya kısmi muharebelerde getirilse de bu gruplardan kaynaklı uyumsuzluklar hasebiyle başarı sağlanamadı. Bir görüşe göre; Kafkas cephesindeki bozgunların sebeplerinden biri de konvansiyonel süvari gibi istihdam edilmek istenen başıbozukların düzenli ordu birliklerinin desteği olmadan kullanılmış olmaları idi.¹⁵⁹

Kırım Harbi sırasında, Kars Kalesi şiddetli Rus kuşatması altında iken, kale garnizonlarında bulunan İngiliz zabıtlarından biri olan Miralay Atwell Lake'in şahsi mektubundaki açıklamalara bakınca 28-29 harbinde yaşanan benzer meseleler dikkatleri çekmektedir. O an, henüz kalede üç aylık erzaklarının olduğunu bildiren İngiliz miralay, General Mouravieff komutasındaki Rus kuvvetlerinin oldukça yakın mevzilendiğini ve Rus birliklerinin dürbünler vasıtası ile oldukça açık ve net biçimde gözlemlenebildiğini bildirmektedir. Miralayın daha sonra Osmanlı birliklerine dair yaptığı açıklama, ordunun gerçek durumunu gözler önüne sermekte idi. Yakın zamanda birkaç yüz Arap başıbozuk, yedi bin gayrinizami tüfekçi birlikleri¹⁶⁰ ile

¹⁵⁹ Mesut Uyar, **Osmanlı Askeri Tarihi**, s. 294. 1826'dan itibaren nizamiye ordusunun eksik levazımat ve iâşe meseleleri her daim revaçta olmuşken düzensiz kuvvetlerin de aynı durumdan muzdarip olmaması kaçınılmazdı; BOA, Y.MTV, 5/12, (20 Muharrem 1298); BOA, İ.HUS, 132/15, (6 Cemâziye'l-ahir 1323); BOA, BEO, 909/68138, (16 Ramazân 1314); BOA, BEO, 1567/117454, (25 Cemâziye'l-ahir 1318). Nitekim buradaki destekten kasıt hem düzensiz süvarilere diğer sınıfların yardımı sağlanarak müşterek harekât icra etmek hem de bu grupların yasa dışı eylemlerine düzenli birlikler eli ile sınırlama getirmektir. Mamafih, şu da unutulmamalıdır ki, kimi durumlarda nizami-gayrinizami eşgüdümü muntazaman da sağlanmakta idi. Asıl mesele bu eşgüdümün daimi olmaması ve alışkanlık haline getirilememesidir. Dördüncü bölümde bu hususa dair örnekler pratik çerçevede sunulmaya çalışılacaktır.

¹⁶⁰ Düzensiz tüfekçi birliklerden kastedilen grup Lazistan bölgesinden istihdam edilen Laz çeteleridir. Düzensiz kuvvetlerin birçok türe sahip olduğunu ve bunların hemen hemen hepsinin düzenli birliklerle müşterek ve karma yapıda kullanılabileceğini belirtmiştik. Laz gruplar gözlemcilerin anlattığı kadarıyla süvari desteğinden ziyade piyade görevi görmekteydiler ve tüfek kullanımı konusunda oldukça yeteneği haiz idiler. Bu nedenle Laz gayrinizami kuvvetleri silahşörlükleri ile ün salmıştı. Ayrıca Atwell Lake'in Laz gruplara yazdığı hatırat boyunca "*başıbozuk*" tabirini kullanmayarak sadece "*irregular riflemen*" yani "*düzensiz tüfekçi birlikler*" dediğini görüyoruz. Bunun dışında, düzensiz süvari birliklerine ise başıbozuk tabiri ile hitap ettiği dikkati çekmektedir: "*... like the Bashi-Bozouks, they distinctly stated*

takviye edildiklerini ve bu kuvvetler ile eldeki nizamiye birliklerinin noksanlıklarını tamamlayarak sayılarını ikiye katlayacaklarını aktaran zabıt, gerçekten de Anadolu Ordusu'nun çaresizliğini ve bu çaresizliği geçici yöntemlerle bertaraf etme yöntemini de dile getirmekte idi. Takviye kuvvetler, ağırlıklı olarak gayrinizami unsurlardan sağlanmaktaydı ve bunlar nicel açıdan nizamiye kuvvetlerini aşmaktaydı. Aslında, bu durum süvari sınıfı göz önüne alınınca mesele daha da vahim bir hal almaktadır. Çünkü; piyade ve topçu dışında nizamiye süvari sınıfının varlığı meçhuldu ve süvariye ihtiyaç duyan piyade ve topçu, düzensiz birliklerle yetinmek zorundaydı. Kitleler halinde gelecek düzensiz süvariler de elbette kendilerine kıyasla mahdut sayıda bulunan nizamiye zabıt ve neferlerine küçümseyici bakış açısı ile yaklaşabilecekti. Bu durumda başıbozuk kuvvetleri nizamiye birlikleri şemsiyesi altında tutmaktan ziyade, nizamiye piyade ve topçu birliklerini kullanmak için süvari başıbozuk kuvvetlere ihtiyaç olduğuna dair ironik bir çerçeve görülmektedir. Böyle bir halde düzenli birliklerin gayrinizami kuvvetlere karşı sahip oldukları imtiyaz ve caydırıcılığın ortadan kalkması oldukça muhtemeldir; zaten mizaç olarak dikbaşı olan düzensiz kuvvetler nizamiye birliklerinden gelecek emir ve komutaya saygı göstermeyeceklerdir. Atwell Lake, ayrıca duruma optimist bir perspektiften bakarak, bir hafta içinde Batum'un ilerisinden kendilerine düzenli kuvvetlerin ağırlığı teşkil ettiği takviye birliklerin geleceğini bildirmektedir. Zabıt, her ne kadar gayrinizami unsurlardan destek alsalar da, hala düzenli birliklerden gelecek olan takviyeyi heyecan ve hasretle beklediğini kaleme aldığı cümlelerinden belli etmekte idi.¹⁶¹

that nothing would have induced them to do so ... “; Colonel Atwell Lake, **Narrative of the Defence of Kars: Historical and Military**, London: Richard Bentley, New Burlington Street, 1857, s. 82-83. Bu başıboş grupların da sert bir mizaca ve asabiyete sahip olduklarına dair; “*Bizde bir deyiş var, ‘meyvenin beteri kiraz, Müslümanın beteri Laz’ diye. Bunlar her an bir soğan için dahi adam öldürebilirler.*”: Aktaran; Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok**, s. 227-Dipnot 227.

¹⁶¹ Colonel Atwell Lake, **Kars and Our Captivity in Russia; With Letters from Gen. Sir W.F. Williams, Major Teesdale and Captain Thompson**, London: Richard Bentley, 1856, s. 203. Burada beklenen takviye kuvveti; Ömer Paşa'nın Kırım'dan Batum'a yapacağı askeri harekât ile Kars'ı Rus baskısından bertaraf etmekle görevli birliklerdir. Kars kalesinde görev almış olan İngiliz cerrah Humphry Sandwith 17 Eylül günü; Ömer Paşa'nın Batum'a çok sayıda buharlı gemiler ile geldiğini ve 40,000 kişilik bir kuvvetin karaya ayak bastığına dair gelen bir habere inanmak istememiştir. Nitekim kaledekiler Ömer Paşa'nın icra etmesi beklenen bu harekâtı uzun süre heyecanla beklemiş ve zamanla bu bekleyiş kendisini umutsuzluk ve çaresizliğe bırakmıştır; Humphry Sandwith, **A Narrative of The Siege of Kars**, s. 277. Paşa'nın Batum'a çıktığını haber alan Rus ordusu galeyana gelmişti ve Kars'ta bulunan bir miktar kuşatma kuvveti geri hareket ettirilmişti. Ancak Ömer Paşa büyük bir stratejik hata yaparak doğruca Ahıska üzerine hareket etmekten vazgeçip Sohum'a çıkmış ve Tiflis üzerine yürümüştü. Pek çok nehir ve bataklıklarla kaplı bu bölge, harekâtın yapıldığı mevsim de göz önüne

Aslında düzensiz süvari kuvvetlerine olan bağımlılık kendini daha ilk düzenli süvari birliklerinin teşkil edildiği dönemde göstermişti. Süvari kuvvetlerinin masraflı olması ve hali hazırda olan mali sıkıntıların buna pek fazla müsaade etmemesinin yanında, dönemin üstün sınıfı olan piyade birliklerine verilen öncelik nedeni ile de süvari teşkili biraz daha sonraya bırakıldı. 16 Kasım 1826'da teşkil edilen ilk süvari alayının Silistre'de tertip edilmesinin amacı ahalinin at kullanma hususunda tecrübe sahibi olması idi. Burada dikkat çeken nokta sadece bölgedeki Müslüman Türkmen ve Tatarlar değil aynı zamanda Hristiyan Kazakları'nın da nüfusları oranında alaya süvari ve at verme mecburiyetinde bırakılması olmuştu.¹⁶² Bu süvari alayının toplam 1323 olan mevcudu Tatar Kolu ve Türkmen-Kazak Kolu olmak üzere ikiye bölünmüştü. Burada, merkezi idarenin gayrimüslimleri de süvari birliklerinde görevlendirme eğilimi, bölgeden istihdam edilen Müslüman nüfusun yetersiz gelmesinden, yani at biniciliğinin kolay zanaat olmamasından ötürü bunların kısa sürede eğitilemeyeceğinden kaynaklanmış olabilir. Bunun akabinde, mali kaynaklarla birlikte, kabiliyetli personel bulmakta yaşanan sıkıntılar hasebi ile süvari sınıfı hem nitelik hem de nicelik olarak oldukça ağır bir şekilde gelişebildi. Bunun sonucunda tıpkı 1841'de kararlaştırılan; nizamiye taburlarındaki eksiklikleri redif taburları ile tamamlamaya benzer bir yöntem burada da devreye girdi. Bu iki alay dışında düzenli süvari alayı bulunmaması savaşçı gruplara başvurmak dışında başka bir seçenek bırakmadı. Bu kitlelerin askeri değerlerinin az olması ve zor durumda güvenilmeyecek bir kuvvet oldukları bilinse de uygulama devletin sona erdiği tarihe kadar devam etti ve süvari sınıfı 1826'dan itibaren hiçbir zaman etkili bir güç olamadı.¹⁶³

alınınca geçilmesi güç hale geldi. Bu istihbaratı alan Rus birlikleri ise endişeden bertaraf olmuş bir halde Kars'a daha fazla yüklenmeye başladılar. Daha sonra Ömer Paşa'nın harekâtı devam ettiği sırada Kars kalesi düşmüş olacaktı. Ömer Paşa bu vaka sonucunda ' *'serdar-ı ekreh'* ' olarak da anılmıştır; Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 1-12, Yayınlayan: Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, II. Seri-No. 22, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953, s. 60.

¹⁶² Bu süvari kuvvetlerinde görev yapan gayrimüslim tebaa zorunlu askerlik görevini yerine getirmiş sayılıyor ve bu gruplardan daha sonra bedel-i nakdi alınmıyordu; BOA, A.} MKT. MHM. , 413/81, (27 Rebîü'l-evvel 1285); BOA, A.} MKT. MHM. , 430/88, (14 Ramazân 1285).

¹⁶³ Mesut Uyar, **Osmanlı Askeri Tarihi**, s. 278-279; Virginia Aksan, 'War and Peace', **The Cambridge History of Turkey**, s. 105-106. Ne 28-29 Osmanlı-Rus Harbi'nde ne de Mehmed Ali Paşa'ya karşı girilen 1832 ve 1839 muharebelerinde düzenli süvari birliklerinin önceki devre oranla daha etkili ve yararlı olduklarına dair bir bilgi yoktur. Bu savaşlarda Osmanlı süvarilerinin büyük bir kısmını gayrinizami süvari savaşçılardan oluşmaktaydı. Silistre süvari birlikleri başta olmak üzere Asâkir-i Mansure süvari birlikleri firarı tercih etmiş idi; Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok**, s. 354. 24 Haziran 1855'de İngiliz Yüzbaşı Thompson Kars'tan bildirdiği raporunda tüm sınıflar dahil olmak

Bunun yanı sıra, dönemin imkanları düşünüldüğünde geniş topraklarda asayişin sağlayacak en önemli unsurlardan biri de yüksek manevra kabiliyetini haiz olması nedeni ile hafif süvari kuvvetleridir. Osmanlı düzenli süvarilerinin nitelik ve nicelik olarak düşük seviyede olması, devletin vilayetlerinde idame ettirmesi mühim stratejik nüfuzunu menfi yönde etkilemişti. Süvari etkili yönde idare edilmediği ve yetersiz sayıda bulunduğu için devletin zorlu ve çetin topografyasına hükmedemeyerek büyük mesafeleri katetmekte yetersiz kalıyor, bu da merkezi kontrolün birçok bölgede sağlanamamasına neden olan mühim etkilerden biri haline geliyordu. Merkezi hazine de düzenli süvarinin mütemadi olarak ihtiyaç duyduğu giderleri karşılamada oldukça kifayetsizdi. Üst rütbeli zabıtlar de hem talim hem de teçhizat açısından süvariye gerekli değeri vermedi. Süvari askerlerini moral olarak müspet yönde etkileyecek ve muharebede daha işlevsel kılacak olan donanım ve ikmalleri eksik kaldı. Birbirine oldukça uzak mesafede bulunan askeri karakollar arasında manevra icra etmek veya uzak bölgelerde zuhur eden keşmekeş durumlara ani müdahale etmekten yoksun olduğu için generaller ufak müfrezeler halinde bulunan dağınık kuvvetlere ihtiyaç duydu.¹⁶⁴ Devletin dört bir yanına dağılan bu ufak birliklere de süvari desteğini yine bölgelere yakın mahallerden istihdam edilen düzensiz süvari kuvvetleri sağlıyordu.

üzere toplam 18,500 kişilik kuvvete sahip olduklarını bildirir ancak bunların çoğunluğu talim ve disiplinden bihaber olan gayrinizami kuvvetlerdir; Atwell Lake, **Kars and Our Captivity in Russia; With Letters from Gen. Sir W.F. Williams, Major Teesdale and Captain Thompson**, s. 51.

¹⁶⁴ Ufak birliklerle farklı bölgelerde dağınık halde bulunma zorunluluğu zamanla alışkanlık haline gelmişti. Bu alışkanlık neticesinde subaylar büyük birlikleri komuta etme konusunda tecrübesiz kaldı ve bu "müfreze" uygulaması ordunun savaşa hazırlık derecesini düşürmekle kalmayarak subaylar arasında tehlikeli düşüncelerin yaygınlaşmasına da neden oldu. Örneğin; 1866 Girit İsyanı sırasında subaylar hem asi peşinde koşarken hem de etnik saldırıya karşı Müslüman köylerini koruyordu. Ayrıca, mülki ve idari sivil yönetimler çatışma bölgesinde varlık gösteremediği için subaylar aynı zamanda halka eğitim, sağlık, bayındırlık ve hatta ağaç dikme konusunda yardımcı olmak zorunda kaldılar. Diplomatik temsilcilerin de fiilen çatışmalara müdahale ettikleri göz önüne alındığında subaylar bu konularla da mücadele etmek zorunda idi. Bu tür eylemlerde askerler hemen hemen her işle meşgul olduğu için zamanla herhangi bir siyasi otorite tanımak istemediler; Mesut Uyar, **Osmanlı Askeri Tarihi**, s. 367, 430-431. Bu hususla ilgili olarak; 93 Harbi arifesinde at üstünde Üsküdar'dan Erzurum'a doğru yolculuğa çıkan İngiliz zabıt Fred Burnaby, Anadolu'daki gözlemleri esnasında *Sileh Zela* isimli bir kazayı ziyaret ettiğinde burada 1500 nefere sahip bir garnizonun olduğunu öğrenir. Bölgeye yaklaştığında ise kazanın önündeki düzlükte 400 kişilik yarım tabur askerin talim yaptığını fark eder. 800 kişilik taburun tamamlanamadığı için 400 kişi ile bir tabur teşkil etmek zorunda kalıp kalmadıkları anlaşılamasa da bir diğer ihtimalde ise; emir-komuta kademesi, askerleri büyük birlikler halinde manevra ve talime çıkarmaktansa birlikleri bölerek hareket etmeyi tercih ediyordu ve bu da operasyonel sahadaki alışkanlığın her daim geçerli olduğunu gözler önüne sermekte idi; Fred Burnaby, **On Horseback Through Asia Minor**, Vol: I, s. 232-233.

Kısacası merkezi yönetim asayiş görevini de başıbozuklarla paylaşmak zorunda kaldı.¹⁶⁵

1860'lerden sonra merkezi hükümet her ne kadar Jandarma teşkilatı girişimi ile yardımcı kuvvetleri iç asayiş enstrümanı olarak kullanmaktan vazgeçmek istemişse de bu hususta beklenen gerçekleşmedi. Bu tarih boyunca da düzenli kuvvetlerle birlikte yardımcı kuvvetler asayiş görevinde bulundular.¹⁶⁶ Hatta nefir-i amm istihdamı da tam anlamı ile ortadan kalkmadı. Örneğin, Bosna ve Hersek'in Avusturya sınırında ikamet eden köylerdeki halk silahlandırılarak vergi ve askerlikten muaf tutulmuş, karşılığında ise sınır güvenliğinden sorumlu olmuşlardır. 1860'lerden sonra Balkanlar'daki asayiş ve güvenlik sorumluluğunun yardımcı kuvvetlerde bulundurulmaya devam etmesi daha önce hiç olmadığı kadar bölge ahalisinin tepkisine neden olacaktı ve bu 1876 Batak Katliamı ile uluslararası soruna dönüşecekti.¹⁶⁷ Esasen, Jandarma kuvveti teşkil edilerek başıbozuk istihdamının azaltılması amaçlanmış olsa da, 93 Harbi sırasında daha önceki harplerde olduğu gibi hem Anadolu hem de Rumeli'de ortaya çıkan süvari ihtiyacı yeniden iç asayiş enstrümanı işlevi gören bir kuvveti cephede görev almaya zorlayacaktı. 15 Mayıs 1877'de seraskerlikten Anadolu Müşirine gelen telgrafnamede, eksik süvari kuvvetlerini tamamlamak için zabtiye süvarilerinin istihdam edilmesi tavsiye ediliyordu. Ayrıca,

¹⁶⁵ James J. Reid, **Crisis of the Ottoman Empire**, s. 82-83. Bazı durumlarda ise bölgede asayişten sorumlu olan yardımcı kuvvetlerin bir ay aralıklarla değiştirilmesi talep ediliyordu. Prizren Vilayetine gönderilen bir dokümanda böyle bir istekte bulunulmasının nedeni yardımcı kuvvetlere olan güvensizlik ile açıklanabilir. Bu talebe verilen cevapta ise yardımcı kuvvetlerin münavebeten bölgede tertip edildikleri ve avdet edenlerin yerlerine diğerlerinin sevki ile bölgedeki asayişin bozulmadığı bildirilirken, muhtemel bir noksanlıkta ise bölgeye yakın asakir-i nizamiye marifetiyle ikmal sağlanabileceği de tavsiye edilmiştir; BOA, A.} MKT. MHM. , 469/34/01; BOA, A.} MKT. MHM. , 469/34/02, (10 Şevvâl 1290).

¹⁶⁶ Bu durumda ortaya çıkan bir diğer mesele de, tıpkı konvansiyonel birliklerle aynı askeri ünite dahilinde görev alan başıbozuk süvariler gibi yerel güvenlikle sorumlu tutulan grupların da faaliyet gösterdikleri mahaldeki ahalinin diline yabancı olması idi. Vaziyet kimi zaman dile getirilerek görevin lisana aşına kişilerle icra edilmesi gerektiği bildirilmekte idi; BOA, A.} MKT. NZD. , 164/35, (?).

¹⁶⁷ Nadir Özbek, "Policing the Countryside: Gendarmes of the Late 19th-Century Ottoman Empire (1876-1908)", **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 40, No.1, February, 2008, 47-67, s. 52. Elbette mümkün olduğunca nizamiye askeri bu vazifelerde istihdam edilmek istendi ancak çeşitli hal ve vaziyetler buna her daim müsaade etmedi; Tensikât-ı askeriyye icabınca başıbozuk zabtiye asâkirinin yerine asâkir-i nizamiye istihdam edilmesi; A.} MKT, 9/71, (13 Safer 1260). Kudüs ve çevresindeki mahallerde yardımcı süvari kuvveti istihdamı yerine bir alay asâkir-i nizâmiyye-i şâhâne tertibi için; A.} MKT. MHM. , 108/64, (22 Receb 1273). Buradan belli olduğu kadarıyla, değil müfreze dahilinde istihdam etmek, güç yetilse ve imkan bulursa devlet dışı aktörlere hiçbir alanda yer verilmeyecekti.

zabtiye kuvvetlerinin yardımcı kuvvetlerden daha intizamlı, disiplinli ve eğitimli olduğu bildirilerek, istihdam edilen zabtiyelerin ayrıldığı mahallere de subay komutasında, tıpkı teşkil amaçlarına ve doğalarına uygun olarak, müstahfaz birliklerinin sevk edilmesi istenerek asayişin bozulmaması gerektiği bildiriliyordu.¹⁶⁸

Bununla birlikte, bazı durumlarda düzenli süvari birliklerine kıyasla gayrinizami süvari birliklerinin daha stabil, kullanışlı ve etkili olduğu da bildirilmekte idi. Düzenli süvari kuvvetlerinin tek sıra ve düzenli bir kitle halinde, yek vücut olarak icra edilecek taarruz ve manevra eğitimlerinden mahrum olduğu ve bu tür talimlerin büyük zabıtlar tarafından da bilinmediği yabancı gözlemciler ve Osmanlı ileri gelenleri tarafından sürekli ifade edilmekte idi. Nitekim, esasen, düzenli süvarinin talim ve manevralardan yoksun olması demek onu düzenli birlik yapan yegane vasıflardan mahrum olması anlamına gelir ki bu da düzensiz birlikleri, düşük masrafları ve genelde silah ve atlarını kendileri getirmelerinden dolayı, daha tercih edilir hale getirecektir. Bu durumda düşünülebilir ki, nizamiye kuvvetleri konvansiyonel eğitimden noksan olduğu için her iki kuvvet benzer görevleri haiz olacaktır ve pratik sahada aralarında bir fark kalmayacaktır. Bu açıdan bakıldığında, düzensiz süvari birliklerinin hem gayrinizami hem de konvansiyonel kuvvet gibi görüldüğü ve özdeş görevlerde kullandığı hasebi ile hibrit bir yapıyı haiz olduğu rahatlıkla söylenebilir.¹⁶⁹

Bu durumu açıklar mahiyette bir gözlem Fred Burnaby tarafından kaleme alınmıştır. Üsküdar'dan başladığı meşakkatli kara yolculuğundan sonra Erzurum'a

¹⁶⁸ Ahmed Muhtar Paşa, **Sergüzeşt-i Hayatının Cild-i Sanisi**, s. 44-45. Osmanlı jandarması aslında sadece bir iç güvenlik kurumu olarak işlev görmesi için değil, aynı zaman merkezi iktidarın nüfuzunu taşradaki gündelik yaşama yansıtması amacı ile de teşkil edilmişti. Yani, Jandarma'nın merkez ve taşra arasında bir aracı konumunda olması da düşünülmüştü; Mehmet Beşikçi, "Birinci Dünya Savaşı'nda Devlet İktidarı ve İç Güvenlik: Asker kaçakları Sorunu ve Jandarmanın Yeniden Yapılandırılması", Ed. İ. Akça-E. Balta, **Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 159-160. Ayrıca, süvari zabtiyelerin Erzurum'a sevk edilerek süvari açığının kapatılması ve sevki gerçekleşen zabtiyelerin yerine müstahfazların görevlendirilmesi için bkz.; **ATASE**, ORH-7, Sıra: 2273, Kutu: 3-16, Gömlek: 350-351, (24.02.1293).

¹⁶⁹ Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL.I, s. 190. Kırım Harbi'ndeki durum 93 Harbi'nde de zuhur etmişti. Anadolu Ordusu Müşiri Ahmed Muhtar Paşa seraskerliğe elinde oldukça düşük sayıda nizamiye süvarisi bulunduğunu bildirmiş ancak gelen cevapta ise ordunun dört alay süvarisi mevcut iken elde yalnız 500 nizamiye süvarisi var denilmesinin anlamlandırılmadığı bildirilmektedir. Anlaşılan seraskerlik düzenli ve düzensiz süvari ayrımını veya tanımlamasını tamamen hafızalardan kazıyarak aralarındaki farkı ortadan kaldırmıştı; Gazi Ahmed Muhtar Paşa, **Sergüzeşt-i Hayatının Cild-i Sanisi**, s. 38-39.

gelen İngiliz zabit Fred Burnaby, kendisi Sivas'ta iken yola çıkan düzenli süvari alayının Erzurum'a vardığını haber alır almaz bu kuvvetlerin durumuna göz atmak için barakaya ziyaret gerçekleştirmek istediğini açıklar. Burnaby'nin tanımlamasıyla, buradaki atlar büyük ve iri; eyerler, silahlar, teçhizatlar ise temiz ve parlak gözüküyordu. Alay komutanı bu sırada İngiliz zabite gururlu bir şekilde, Sivas'tan Erzurum'a yolculuk etmiş olmalarına rağmen alaydaki atların sağlık durumunun gayet yerinde olduğunu ve hayvanların bellerinde sorun yaşanmadığını belirtmişti. Ancak, o esnada, miralayın dikkatinden kaçan ancak İngiliz zabiti endişeye düşüren bir hakikate göre burada oldukça vahim ve harbin kaderini etkileyecek bir durum söz konusu idi; Anadolu Cephesi'nin bu kısmında mezkur alayla beraber sadece bir adet daha süvari alayı vardı. Olası savaş durumunda bu cephedeki Osmanlı birlikleri ileri karakol görevleri, keşif harekâtları ve düşmanın manevralarına dair sağlanacak istihbarat görevlerinde Çerkez düzensiz süvarilerine güvenmek zorundaydı. Gerçekten de, 77-78 Harbi'nin patlak vermesine ramak kala eldeki süvari kuvvetleri tamamen düzensiz birliklere dayanıyordu. İngiliz zabit için ise bu durum şaşkınlık uyandırmıştı çünkü, ona göre, açıkça ifade etmese de tepkilerinin hissettirdiği kadarıyla, gayrinizami unsurlar düzenli süvarinin yerini tutamazdı. Burnaby, aslında; *"Eğer savaşta diğerlerinden daha fazla araştırmayı gerektiren bir konu varsa bu da süvarinin ileri karakol görevidir. Bir ordunun güvenliği bu görevin muntazam biçimde yerine getirilmesine bağlıdır. Tecessüs subayları sefere çıkan kumandanın gözleri ve kulaklarıdır. Etkili ve ehliyetli birçok süvari ile desteklenmeyen general kör ve sağır bir adam gibidir; çevresinde olup bitenden bihaber olur."*, söyleminde bulunurken düzenli ve düzensiz kuvvetler arasındaki farkı gayet net çiziyordu ve bu tür görevlerin ancak düzenli birliklerle icra edilebileceğini ima etmekte idi. Ancak, subay burada Osmanlı düzenli süvarilerinin de ne denli eğitim ve manevra eksikliğine sahip olduğundan bahsetmemekteydi; zira, düzenli süvari birlikleri adı geçen görevlerde ne derece başarı sağlayabilirler bu da meçhul idi.¹⁷⁰ Ayrıca, zabitin yanında bulunan

¹⁷⁰ "Süvari sınıfında talimnamelerdeki usûl ve kavaide muvafık bir tarz-ı terbiyenin vücudundan bahs edilemez. Barkirler terbiye edilmemiştir. Efrada barkire binmek ve barkir üzerinde oturmaktan başka bir şey öğretilmemiş idi. Yanaşık kıtaat ile icra edilen harekatta intizam ve beraberliğe hiç atf-ı ehemmiyet edilmemişti. Onun için yanaşık nizamda bulunan bir süvari kıtaası doğrusunu söylemek lazım gelirse uzaktan edna bir sürü manzarası hasıl eder ve alelumum süvari sınıfı birçok atlıların araya toplanmasından mürekkep gayr-ı muntazam bir kitleye benzerdi."'; Ali Fuad, **Musavver 1293-1294 Osmanlı-Rus Seferi**, Cilt:1, Kitabhane-i İslam ve Askeri, İstanbul, 1326, s. 72.

refakatçi de vahim durumun farkında olarak toplam 400 süvari erinin harpte ölmesi durumunda başka düzenli süvari birlikleri ile takviye edilecek imkanlarının bulunmadığını açıkça beyan etmekteydi.¹⁷¹

Esasen, Fred Burnaby'nin düzensizlere dair bu görüşünü tasdik eden bir gelişme harp anında yaşanmıştı ve yaşanmaya da devam edecekti. Kış mevsiminin şiddetini kaybetmesi akabinde karların erimesi ile ordular rahat manevra kabiliyetine ulaşmış ve Soğanlı Dağı gibi stratejik mevkiilerde de yollar geçit vermeye başlamıştı. Bu sırada Kars önündeki Rus kuvvetlerinin bir kısmı mevzilerini terk ederek Göle ile Ardahan'a doğru hareket ettikleri anlaşıldı. Müşir Ahmed Muhtar Paşa da bu durumu göz önüne alarak Zakim mevkiinde bulunan kuvveti 13 Mayıs'ta Hünkârdüzü'ne çıkararak umumi karargâhı da buraya nakletti. Ayrıca civar bölgelerde bulunan birliklerin bir kısmı da buraya nakledilerek tertiplendi. Ancak daha sonra anlaşıldığına göre Rus kuvvetleri sadece Ardahan'ı kuşatmak için harekete geçmişti. Muhtar Paşa bu durumda keşşaflık görevini bilen ehliyetli bir süvari kuvveti bulunmadığını ve istihbaratı köy ahalilerinden cesaret edip Rus mevzilerini gözetleyebilen reayadan aldıklarını, ancak bunların sağladıkları malumatla hareket etme mecburiyeti olduğunu bildirerek vaziyetin ne derecede bedbaht olduğunu net şekilde göstermiştir.¹⁷²

Süvari sınıfının etkisizliğinin ve noksanlığının yanında ordunun neredeyse tamamının düzensiz süvari kuvvetlerine dayanması hemen hemen her harp gözlemcisi tarafından ayrıntılı olarak kayda geçirilmiştir. Bu hususta olan hoşnutsuzluk ise müşirden başlayıp daha alt zabıtlara kadar kendini bilinçli her subayda hissettirdi. Edward Vizetelly isimli İngiliz harp muhabirinin 93 Harbi sırasında Ardahan'da

¹⁷¹ Fred Burnaby, **On Horseback Through Asia Minor**, Vol: II, London: Sampson Low, Marston, Searle & Rivington, Crown Buildings, 188, Fleet Street, 1877, s. 100-101.

¹⁷² Ahmed Muhtar Paşa, **Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Sanisi**, s. 45. Harbi Anadolu Cephesi'nde Osmanlı perspektifinden gözlemleyen Medmed Arif, yazdığı hatıratında yabancı gözlemcilerden farklı bir vaziyet arz etmeyecek, bilakis bu tür hatıratların birbirleri ile örtüştüğü görülecektir. Öyle ki; elde mevcut düzensiz süvarilere karakolluk ve keşif görevlerinin yanında, seyyar telgraf aracı olmadığından muhaberele vasıta olmak ve posta taşımak gibi vazifelerde de ihtiyaç duyulmakta idi ancak bu konuda da randıman alınamamıştı. Ayrıca, tıpkı Fred Burnaby'nin verdiği bilgiye paralel olarak, tüm Anadolu Ordusu'nda beheri beşer yüz mevcudlu toplam üç alay nizamiye süvarisi varlık göstermekteyken Şam ve Bağdat'ta tertib olunan ve iki ay sonra gelmesi düşünülen üç süvari alayı da heyecan ve hasretle beklenmekte idi; Mehmed Arif Bey, **Başımıza Gelenler: 93 Harbi'nde Anadolu Cephesi Ruslarla Savaşın Hatıraları; Akeri, İctimai, Ahlaki Tespit ve Tenkitler**, Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 233-234.

bulunan ordunun sol cenahındaki kuvvetlerin kampına yaptığı ziyaret esnasında, Paris’te yaşamış ve muntazam Fransızcaya sahip Osmanlı zabiti Hasan Bey ile yaptığı konuşma bu açıdan çarpıcıdır. Osmanlı zabiti burada süvari sınıfının yoksunluğundan bahsediyor ve sol cenahın her an düşman tarafından taarruza uğrayarak imha edileceği korkusu ile yaşadıklarını bildiriyordu. Muhabirin anlattığına göre; olası bir ani taarruzda “*coup de main*” orduyu perdeleyecek ve kanatları koruyacak süvari kuvvetinin yoksunluğu zabitin oldukça kaygılı ve endişeli bir ruh haline bürünmesine neden olmaktaydı. Vizetelly daha sonra, zabitin emri altında bulunan süvari kuvvetlerinin ise düzensiz Kürt ve Çerkez kuvvetleri olduğunu ancak zabitin bunlara zerre kadar güvenmediğini öğrenince şaşırmadığını, evvelinde bulunduğu bir başka Osmanlı ordugâhında da aynı durumun geçerli olduğunu bildirerek aslında tüm cephedeki durumu özetliyordu. Zabitin aktardığına göre, bu kuvvetlere hangi bölgeye gidip ne tür bir istihbarat elde edeceklerine dair oldukça açık ve net talimat verilmesine rağmen sonuç alınamıyordu. Umumiyetle, düzensiz birliklerin şefi emre itaat edeceklerine dair söz vererek maiyetindeki birliklerle yola koyulurdu ancak karşılarna çıkan ilk ya da ikinci köyde duraklayarak atlarından inerler, hayvanlarını ahıra yerleştirirler ve köy ahalisini yağmalayama başlardı. Yeteri kadar zaman geçirdiklerini düşündükten sonra yavaşça kampa geri gelirlerdi ve burada düzensiz kuvvetlerin şefi daha önceden uydurduğu sahte senaryoyu Osmanlı zabitlerine bir istihbaratmışçasına ezberden anlatmaya başladılar. Vizetelly ise bunu duyduktan sonra kendi görüşünü şu şekilde belirtirtecekti; ‘*Başka bir yerde okumadığım ve bizzat kendi gözlemlerime dayandırdığım kanıtı dikkate alarak; şahitliğimi, hiç şüphe etmeksizin, Türk neferlerinin dünya üzerindeki en kaliteli harp materyali olduğuna dair ehil otoritelerin kabul ettiği görüşü desteklemek amacıyla ortaya koyabilirim. Maalesef, ordu Binbaşı rütbesine kadar ehliyetli subaylardan yoksun, ve süvari ise İstanbul’da sadece gösteri amaçlı olarak mükemmel biçimde teçhiz edilmiş birkaç alay dışında sadece kağıt üstünde mevcut.*’¹⁷³

¹⁷³ Edward Vizetelly, **The Reminiscences of a Bashi-Bazouk**, s. 225-226. Ardahan’daki duruma ayrıca Fred Burnaby de dikkat çeker. Ona göre vali, Ardahan’ı savunma konusunda oldukça çaresiz ve ümitsizdi. Komutası altında ona çevresinde ne olup bittiğine dair istihbarat sağlayacak süvari yoktu. Ancak 2000 adet Çerkez düzensiz süvari kuvvetleri beklenmekte idi ve bunlar için Kayabaşı toprak siperlerine yakın mahalde ahşap kulübeler inşa aşamasında idi; Fred Burnaby, **On Horseback Through Asia Minor**, Vol: II, s. 290-291. İngiliz subay Atwell Lake 1853-1856 Kırım Harbi açısından buna

2.1.5 Kadimin Hafif Süvarisini Beyhude Arayış

Gözlemciler her ne zaman süvari sınıfından bahsedecek olsa menfi söylemlerin ağır bastığı görülmektedir. Ayrıca, sanki daha önceden söz birliği yapılmışçasına hemen hemen hepsi geçmişteki Türk süvari birliklerine atıf yaparak dönemin süvarilerini sert eleştirilere maruz bırakmıştır. Onlara göre, Avrupa tarzı bir süvari kuvveti yaratılması pahasına geleneksel Türk hafif süvari kuvvetleri ortadan kaldırılmış ve bu sınıf modernleşmekten ziyade oldukça köhne bir hal almıştı. Merkezi idare ise çaresiz kaldığı için aşiret süvarilerini istihdam etmekle yetinecekti.¹⁷⁴

Bunu destekler mahiyette bir sitem Humphry Sandwith'ten gelmektedir. 29 Eylül 1855'te Rus kuvvetlerinin Kars üzerine yedi buçuk saat süren taarruzlarının geri püskürtülmesi akabinde, gün ortasında Rus birliklerinin geri çekilirken süvari ve topçuları tarafından muntazam biçimde korunduklarını gören İngiliz cerrah Humphry Sandwith; “ *Peki bizim süvarimiz nerede idi? Zamanında Avrupa'nın doğusunu*

benzer gözlemlerde bulunur. Aktardığına göre Kars'ta mevcut 7000-8000 düzensiz süvarinin 4500'ü oldukça bedbaht ve sefil durumdadır ve kullanışsızdır. Ancak ona göre aynı durum düzenli süvari birlikleri için de geçerlidir. Yaklaşık 4000 adet nizamiye süvarisi bulunmasına rağmen düzenli eğitimden mahrum olmaları, teçhizat ve silahlarının oldukça malul hali ile atların sağlıksız vücutları onların da harpte istihdam edilecek değerde olmadığını göstermektedir; Atwell Lake, **Narrative of The Defence of Kars**, s. 9.

¹⁷⁴ Mesut Uyar, **Osmanlı Askeri Tarihi**, s. 324. Fransız gözlemci Vicomte de Noe: “ ... *Sultan ordusunu tanzim etmişti ancak süvari kuvvetlerinin tümü; kadim dönemde Avrupa'nın en iyisi olarak görülen ve hiç şüphesiz Türk süvarileri olan düzensiz gruplara dayanmaktaydı.* ” derken aslında tımarlı sipahilerle başıbozukları birbirine karıştırmış olabilir. Kendisi, tımarlı sipahi olarak gördüğü düzensiz savaşçı grupların eski değerlerini kaybettiğini ima etmektedir. Ancak, bu hususta bahsi geçen iki unsurun tek benzer noktaları her ikisinin de hafif süvari kuvveti olmalarıdır. Başka bir gözlemci olan Richard Madden ise tımarlı sipahileri Avrupa'nın kalbine nüfuz eden savaşçılar olarak tanımlarken şu an bu grupların bedbaht başıbozuk birlikleri ile yer değiştirmiş olduğunu bildirir. Ayrıca gözlemci burada, uzak diyarlardan gelen başıbozukların rahatsız edici, sorunlu ve disiplin için oldukça sabırsız olduklarını söyleyerek bu grupları Yeniçerilerle de özdeşleştirmektedir: “ *Bunlar hem ruhen hem de harp karakterleri olarak hala Yeniçeridir. Hemen hemen hepsi Asya'nın çürüyen köylerinden gelen değersiz tüccarlardır ve kötü hasat veren ufak toprak sahipleridir. Doğdukları yerleri heyecan amaçlı veya muhtemel yağma ve talan fırsatları için terk etmeye meraklıdır; Tuna'daki orduda istihdam edilme amacıyla atlarına atlarlar, silahlarını kuşanırlar ve 500 mil yol alırlar.* ” ; James J. Reid, **Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collapse**, s. 109-110-111. Madden'in tanımlaması oldukça yetersiz gözükmemektedir. Tüccarlıktan kastı Kürt aşiretlerin İran sınırı üzerinde yaptıkları kaçakçılık olmalıdır. Harp karakteri olarak ise disiplinsiz ve emir-komuta dinlemeyen grupları kastetmektedir. Yeniçeriler zamanla her ne kadar emir ve komutadan çıkarak başlarına buyruk hareket eder hale gelseler de başıbozukların giriştikleri seviyede yıkıcı ve yakıcı eylemlere kalkışmaları beklenemez. Ayrıca savaşçı gruplar, istisnai vakalar mevcud olsa da, macera peşinde koşan bir kitle değildir ve kolektif bir ruha sahiptir. Arnavut, Çerkez, Kürt, Laz ve saire gibi gruplar yaşadıkları coğrafya gereği karakter/mizaç/cibiliyet olarak birçok benzerlik gösterir ancak harbe iştirak ettiren güdülerini geçim temelli olsa da birçok farklılıklar da söz konusudur.

*dümdüz eden o vahşi ve öfkeli Türk atlıları nerede? Bu süvarilerden iki bin tanesi Rus ordusunu imha etmeye yeterdi. İşte şimdi olduğu gibi yine siperlerimizi tutmak zorundayız. Ne süvarimiz var ne de süvari topçumuz... ve büyük bir üzüntü içinde; düşmanın taciz edilmeksizin geri çekilişini ve toparlanışını görüyoruz.*¹⁷⁵ söylemini oldukça duygu yüklü ve çaresiz bir tavırla dillendirmektedir. Ancak bu talihsiz durum, ilerleyen zamanlarda da sürekli kanıtlanacağı üzere, her zaman karşılaşılması muhtemel bir fenomen haline gelecekti. Rus harplerinde bir türlü üstesinden gelinemeyen ve tamamen kronikleşen meselelerden biri de harpte dönüm noktası yaratabilme potansiyeline sahip olan süvari takip harekâtının düzensiz süvarilerin beceriksizliğinden ve süvari sınıfının noksanlığından kaynaklı olarak icra edilememesidir. Gerçekten de, Rus kuvvetleri XIX. yüzyılda Osmanlı'ya karşı giriştiği harplerde çoğu zaman taciz edilmeksizin ricat etmeyi başaracak ve bu kuvvetlerini manevi yönden yüksek seviyede tutup tekrar aynı noktada kullanabilecekti.¹⁷⁶

Sandwith vaziyeti etkili ve dokunaklı bir yolla özetmekte idi ama, oysa ki, 1853 yılında İstanbul ahalisi orduya yardım amaçlı olarak ellerindeki atları topçu sınıfına bağışlarken, hükümet ise topçu birlikleri için İspanya'dan katır satın alarak ülkeye getirtmişti. Anlaşılan, öncelik kara kuvvetlerinin en iyi sınıfı olan topçu kuvvetlerinde idi ama ahali ve hükümet topçu birliklerindeki hayvan sıkıntısına karşı birlikte önlem alırken süvari birliklerinin içler acısı durumu kimseye bu kadar rahatsızlık vermemişe benziyordu.¹⁷⁷ Nitekim, süvari sınıfının perişan haline karşı bu derecede mühim bir önlem alınmamıştı.

Charles Duncan ise süvarinin reformu hususunda; uzun üzengiler ile eğitilmiş düzenli süvari neferinin kalitesiz olduğunu bildiriyor ve bu vaziyetin sipahilerin

¹⁷⁵ Humphry Sandwith, **A Narrative of The Siege of Kars**, s. 284-285. Aynı duruma benzer tepkiyi Kale'nin savunasından iâşesine kadar her alanında söz sahibi olan *de facto* baş kumandanı İngiliz General Williams da dile getirmekteydi. Ona göre; bu taarruzda Ruslar'ın subay kaybı oldukça fazla idi ve birkaç yüz süvariye sahip olunsaydı Rus ordusu imha edilebilirdi; Atwell Lake, **Kars and Our Captivity in Russia; With Letters from Gen. Sir W.F. Williams, Major Teesdale and Captain Thompson**, s. 20.

¹⁷⁶ Bruce W. Menning, **Bayonets Before Bullets: The Imperial Russian Army 1861-1914**, Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis, 1992, s. 62.

¹⁷⁷ Colonel Chesney, **The Russo-Turkish Campaigns of 1828 and 1829: With a View of the Present State of Affairs in the East**, London: Smith, Elder & CO., 65, Cornhill, Bombay: Smith, Taylor & CO., 1854, s. 308.

doğuştan gelen binicilik yeteneklerine olan tüm güvenlerini kaybetmelerine neden olduğunu dillendirerek aslında kadim Türk süvarisine olan müspet görüşünü ifade ediyordu. Gözlemlerine göre bazı hayvanlar küçük olmasına rağmen oldukça sağlam ve külfete dayanıklı idi ancak topçu süvarisi ya hiç yoktu ya da olması durumunda kapasitelerinin üstünde görev yükleniyordu. Bunun yanı sıra hayvanların en kalitelisinin¹⁷⁸ ise Kars'taki paşalara ait olduğunu bildirirken bu hayvanların harpte kullanılmadığını ve paşaların şahsi malikânelerinde muhafaza edildiklerini aktarıyordu.¹⁷⁹

Üç sınıfa kıyasla süvarinin bir hayli viran ve verimsiz olması hakikaten genel kanılardan biri haline gelerek klişeleşmişti; ancak buna karşın Duncan durumu tarif etmekte zorlandığını da bildirmektedir. Lakin, böyle düşünmesine neden olan mefhumun, kadim Türk süvarisi hakkında olan bilgisinden kaynaklanmış olma ihtimali bir hayli yüksek olabilir. Nitekim, pratik sahada tecrübe ettiği gerçeklikle teoride sahip olduğu bilgi arasında mühim derece bir fark olduğunu görünce şaşkınlık yaşaması normal olacaktır. Ona göre Türk; doğuştan gelen bir alışkanlık olarak her ne kadar şık ve zarif olmasa da iyi bir binicidir ve süvari atları, Arap atlarını kastediyor olsa gerek, birçok Avrupa ordusunda bulunan hayvanlara kıyasla hem kuvvet hem de görünüş açısından üstündür. Ayrıca ona göre, sipahilerin bu kadar verimsiz olmalarına

¹⁷⁸ Gözlemciler çoğunlukla tercihlerini Arap atları üzerine yapmıştı. Genel kanıya göre Arap atları diğer türlerle kıyasla hem kuvvet hem de manevra kabiliyeti açısından oldukça üstündü ve hafif süvari sınıfının bir numarasıydı. Bu hayvanlar ufak olmasına rağmen oldukça kuvvetli idi ve diğer türler açısından açlık sınırı ile tarif edilebilecek derecede bir yiyecek istihkakı ile büyüyüp gelişebilirken, zorluklara da göğüs gerebilirdi; Walter Gilbey, **Small Horses in Warfare**, Vinton & CO., LTD.9, New Bridge Street, London, E.C., 1900, s. 20-21. Bunun yanı sıra, ilgi çekici bir gelişme Osmanlı'nın 1893 tarihinde Chicago'da gerçekleşen uluslararası sergiye katılması ile yaşanmıştı. Burada; tıpkı 1867 Paris, 1873 Viyana ve 1876 Philadelphia'da olduğu gibi, devletin çeşitli kültürel unsurlarına dair birçok renkli sunum gerçekleşmiş ve global arenada temsil fırsatı etkili şekilde değerlendirilmişti. 1893'deki sergide dikkati çeken sunumlardan biri de "Midway Plaisance" adlı geniş caddedeki antropolojik teşhirde cereyan etmişti. Burada, birçok farklı etnisiteye ait unsur kendi doğal yaşamlarını, yerel sanatlarını sunarak izleyiciye barbar, medeni veya yarı medeni toplumları analiz etme fırsatı vermişti. Mamafih, bu caddede, Osmanlı'ya ait bölümlerden biri olan "Ottoman Hippodrome" adlı alanda ise Arap aşair unsurlarına ait kırk adet at ve doksan adet deve ile yarışarak "oryantal bir gösteri" icra etmişlerdi. Buradaki hayvanlar, gözlemcilerin dilinde olan meşhur ve güçlü Arap atlarının ta kendisi iken üstündekiler de Arap kabilelerinden seçilmiş, binicilikte usta kişilerdi. Bu aşair unsurları elbette sergi öncesi disiplinize edilecek ve atları üstünde kılıç ve mızrakları ile gösteri yapmaları beklenerek Osmanlı ve Amerikan bayrakları da taşıyacaktı; Gültekin Yıldız, "Ottoman Participation in World's Columbian Exposition (Chicago-1893)", **Türklük Araştırmaları Dergisi-9**, Mart 2001, s. 142-143 ve 159-160-163.

¹⁷⁹ Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL.I, s. 252-253.

neden olan sebeplerden biri de; mızrak kullanımı konusunda eğitimsiz olmalarının yanında absürt derecede kısa olan süvari kılıçlarıdır.¹⁸⁰

Vizetelly'e göre; 93 Harbi'nin Kafkas Cephesi Rus generallerinden Loris Melikoff harp boyunca istediği zaman önüne katıp tecessüs görevi verebileceği veya ordu birliklerinin arkasına bir perde gibi yayarak ricatı örtebileceği binlerce disiplinli ve eksiksiz teçhiz edilmiş sipahi askerlerine sahipti. Ancak Muhtar Paşa'nın dayanacağı süvari kuvvetleri ise; sıkıntıya girdikleri an firardan tereddüt etmeyecek vahşi ve disiplinden mahrum düzensiz savaşçı sürüsü idi. Buna benzer şekilde, Plevne'de gerçekleşen emsalsiz savunma birçok kez Rus kuvvetlerinin aleyhine çevrilebilir ve büyük bir bozgun yaratılabilirdi ancak Gazi Osman Paşa'nın eğitilmiş süvari birliklerine sahip olmaması bu fırsatın birçok kez elden kaçmasına neden oldu¹⁸¹. Ruslar Plevne taarruzları boyunca defalarca geri çekilmek zorunda kalmıştı ve bu esnada Rus birlikleri tamamen panikle hareket eden kalabalık güruhu görüntüsü vermişti. İşte tam bu görüntü süvari kuvvetlerinin bitirici darbeyi vurması gereken bir fırsattı ama savaşın kaderini değiştirebilecek bu taarruz süvari sınıfının yoksunluğu nedeni ile gerçekleşemedi ve tıpkı Kars Kalesi'nde olduğu gibi Plevne'deki Osmanlı kuvvetleri de düşmanın her daim geri çekilişini istihkâmlarından izlemekten başka bir girişimde bulunamadılar.¹⁸²

¹⁸⁰ Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL.II, s. 19-20. "Eğitim ve talim açısından; bizim en kötü milis birliklerimize eş değer bir Türk piyade taburu henüz görmememle birlikte, Türk süvarisi ise mezkur kelimelerin anlamlarından tamamen habersizdi ve topçu birlikleri ise açık ara farkla en disiplinli ve en eğitilmiş sınıftı"; C. B. Norman, **Armenia, and the Campaign of 1877**, s. 316.

¹⁸¹ Birinci Cihan Harbi'nin karakterini tanımlayan siper savaşlarının denemesi sanki Plevne'de icra edilmişti. Plevne'deki savunma hatları; geniş rampalı toprak tabyalar, siperler, zikzak yaklaşma yolları ve ateş mazgallarının inşası ile dönemin modern savunma anlayışının da ötesinde yepyeni bir savunma sistemi teşkil etmişti; Mesut Uyar, **Osmanlı Askeri Tarihi**, s. 381-382. Muharebe, Avrupa savaş tarihi açısından da mühim bir değere sahiptir. Nitekim, siper çatışmaları açısından oldukça ehemmiyetli ve emsalsiz bir çalışma alanına temel oluşturmaktadır. Plevne, kuyruktan dolma seri atışlı tüfekli piyadelerle istihdam edilmiş siperlere mütemadi taarruzun insan kaybı açısından ne derece tehlikeli olduğunu gözler önüne sermiştir. Birinci Cihan Harbi'nin makineli tüfeklerle teçhiz edilmiş ölümcül siperleri burada daha mahdut şekilde karşımıza çıkmaktadır ve 37 sene sonra savaşın geleceği boyuta dair açık bir uyarıda bulunmaktadır; Nicholas Murray, **The Rocky Road to the Great War: The Evolution of Trench Warfare to 1914**, Potomac Books, University of Nebraska Press, 2013, s. 45-80. Bkz; Bölüm 4.2.2

¹⁸² Edward Vizetelly, **The Reminiscences of a Bashi-Bazouk**, s. 226-227.

İngiliz harp muhabirine göre ordunun bu sınıfındaki noksanlık hiçbir şekilde mazur görülemez ve mantıklı bir şekilde açıklanamazdı. Devletin sahip olduğu devasa nüfusun çoğu sipahi olarak doğmaktaydı ve bunlar ciddi oranda ufak, kullanışlı atlar yetiştirmekteydi. 1814 yılında başıbozuklardan hiçbir farkı olmayan Rus yardımcı Kazak süvarilerine Çar hükümeti ne yaptıysa Babiali de aynısını kendi bünyesinde barındırdığı Kürt ve Çerkez savaşçılara yapabiliyordu.¹⁸³ Vizetelly'nin bu konuda haklılık payı vardır ancak merkezi hükümet bu yaklaşımı zaten 1826'dan 1918'e kadar her fırsatta uygulamak istemişti. Sorun da, sadece Çerkez ve Kürtler'den ziyade genel olarak, bu tür unsurların devasa topraklarda çok farklı etnisiteye sahip olması idi ve devlet Anadolu ve Balkanlar gibi birbirinden farklı bölgelerde bu gruplara karşı mücadele verecek altyapıya sahip değildi.

Osmanlı atlıları, aslında, ezelden beri hafif süvari türüne dayanmakta idi¹⁸⁴ ve muhtemel ki Avrupalı gözlemcilerin tımarlı sipahileri başıbozuklarla karıştırma eğilimi de buradan kaynaklanmaktaydı. Avrupa ordularında görülen ağır zırhlı süvari birlikleri gibi farklı türler Osmanlı Kara Kuvvetleri'nde varlık göstermedi. Nitekim, devletin sahip olduğu coğrafya zaten ağır süvari türünün manevra kabiliyetini sınırlayacak cinstendi.¹⁸⁵ Ancak, hafif süvari kuvvetleri bozuk coğrafyalarda gayrinizami kuvvet olarak istihdam edilebilirken ayrıca konvansiyonel çatışmalarda da vazifelendirilebilirdi. Ateşli silahlar ve yanaşık düzen piyade formasyonlarının birleşmesiyle süvari sınıfı zamanla Avrupa'da tamamen hafif süvari odaklı hale gelecekti ve ayrıca bu sınıf eski saygınlığını yitirerek muharebe alanında, yukarıda değinildiği gibi, geçmişe kıyasla sınırlı görev alacaktı.¹⁸⁶

¹⁸³ Edward Vizetelly, **The Reminiscences of a Bashi-Bazouk**, s. 227.

¹⁸⁴ William G. Clarence-Smith, 'Horses, Mules and Other Animals as a Factor in Ottoman Military Performance, 1683-1918', **SOAS**, University of London, s.2.

¹⁸⁵ Antoine de Jomini, **The Art of War**, Translated by: G.H. Mendell & W.P. Craighill, Arc Manor, Rockville, MD, 2007, s. 219.

¹⁸⁶ 1914'te Avrupa orduları harbe büyük süvari kitleleri ile girmişti. Süvarinin buradaki rolü değişmedi ve muharebe alanında; keşif, gözetleme, kanat güvenliği ile sorumlu olmuşlardı. Ağustos 1914 sonrası siper savaşları muharebelerin seyrini değiştirmeye başlayınca süvarinin sahip olduğu bu roller de değersizleşti ve etkisini kaybetti. Zamanla zeplin gibi hava araçları ile piyade devriyeleri, keşif görevini devraldı. Daha sonraki süvari kullanımı sadece piyade taşıma odaklı işlev görecekti; yani motorize piyadenin mahdut halini alacaktı; John J. McGrath, **Scouts Out! The Development of Reconnaissance Units in Modern Armies**, Combat Studies Institute Press, US Army Combined Arms Center, Fort Leavenworth, Kansas, 2007, s. 7. Ayrıca bkz: dipnot 155.

Alla Franca tarzı modernleştirilerek dönemin orduları arasındaki en kalitesiz süvari unvanını haiz kılınan XIX. yüzyıl Osmanlı süvarisi, gözlemcilerin aktardıkları dikkate alınırsa kadim süvariye mumla aratacak cinstendi. Mamafih, daha yüzyılın başında o muhteşem hafif süvarilerin bolca bulunduğu bildirilirken, bu tanımlama ile gerçekte kastedilen unsurlar merkezileşmeye şiddetli direniş gösteren Rumeli'deki paşalıkların sahip olduğu düzensiz süvari kuvvetleri ile Anadolu'daki düzensiz süvariler idi. Ayrıca merkez dışı güç odaklarının süvari savaşçıları övgüye layık görülürken, bunlar tarafından yetiştirilen kuvvetli ve asil hayvanların da zamanla ortadan kalktığı bildirilerek, hayvanların niteliklerinin de dejenere olduğu ifade edilmekteydi. Bahis konusu düzensiz kuvvetler ayrıca geçmişte kullanılan akıncı ve deli birlikleri ile de bir tutulmaktadır. Gerçekten de bunların istihdamlarına ve kullanımlarına bakıldığında akıncı, deli, başıbozuk ve saire gibi tabirlerin tek bir yerde toplandığı görülmektedir. Mesela, akıncılar sınırda veya uçta karakol görevi gören, ileri harekâta çıkan, vur-kaç hamlesi icra eden ve düşman köylerini yağmalayarak sabotaj yapan hafif süvari kuvvetleri idi. Deli birlikleri de buna benzer eylemler icra ederken sadece gerekli görüldükleri zaman silah altına çağrılır ve sınır boyunda daimi istihdam edilmezlerdi. Bu üç farklı isimle anılan ama genelde aynı görevleri gören birlikler kendi silah, teçhizat, kılık-kıyafet, iaşelerinden sorumluyken ayrıca yağma ve talanla¹⁸⁷ da gelir elde ederlerdi.¹⁸⁸ Bu tür görevler her ne kadar XIX. yüzyılın

¹⁸⁷ Abdullah Turhal, akıncı birliklerinin talan vesaire gibi eylemlerle geçinen çapulcu birlikler olmadığını üstünde durur. Elbette akıncılar, XIX. yüzyılda ödeme alamayan ve kimi zaman mecburiyetten/yokluktan kimi zaman da aşiretler arası çatışmalar sonucunda yağma ve talana kalkan düzensiz atlı birliklerden bu noktada ayrılabilir. Zira, başıbozuklar vahşi ve acımasız davranışlara girerek sivilleri dahi katledebilen bir yapıdadır. Ancak, akıncıların sabotaj görevi gördüğü, yani düşman topraklarındaki unsurların maneviyatını bozmak ve panik yaratmak için harekete geçebildiği ve merkezi bir güç olmadığı (inisiyatifi kendi ellerinde bulundurmaları) düşünülürse bunlar gayrinizami harp enstrümanı olarak da göz önüne alınabilir. Bu nedenle, askeri amaçla, muhtemel bir yağma veya talan eylemlerine girişme ihtimallerinin de mevcut olduğu ve böyle bir anda menfi eylemlerde bulunan unsurların da akıncılar arasında sıklıkla olmasa bile ara sıra zuhur edeceği söylenebilir; Abdullah Turhal, **Osmanlı'nın Muhteşem Süvarileri: Deliler**, Doğan Kitap, Şubat 2011, İstanbul, s. 44 ve 46.

¹⁸⁸ Harp mevkiine yakın mahallerdeki ahali yoğun olarak bu türden vakalarda hem Kürt hem de Çerkez savaşçıların menfi eylemlerine maruz kalmaktaydı; BOA, İ.MTZ, 6/182, (8 Cemâziye'l-evvel 1294). Ancak bazı durumlarda düzenli askerlerin de bu türden eylemlere kalkıştığı bildirilse de bunların nizamiye kuvvetlerine alınan düzensizler olma ihtimalleri oldukça yüksektir. Nitekim bir dokümanda; asakir-i şahane kuvvetlerinden bin beş yüz neferin takib-i eşkıya bahanesi ile Batak'ta bir yün şeridi fabrikasını başıbozuklarla vurdukları bildirilmektedir. Bu olayda düzenli kuvvetlerin bir zabıt komutasında oldukları ve fabrika işçilerinden on iki kişi ile bir genç kızın kaçırıldığı, birinin katledildiği anlatılırken aynı gün Makedonyalı iki işçiyi Osmanlı hududuna götürmekte olan iki jandarmanın da apoletlerini bırakarak kaçtıkları ifade edilmektedir. Yapılan eylemlere dikkat edildiğinde bu türden hareketlerin gayrinizami birliklere ait bir kadim alışkanlık olduğu görülecektir. Ayrıca bu kadar

başbozukları/yardımcı kuvvetleri tarafından icra edilse de daha önce değinildiği gibi aralarında birtakım farklılıklar olacaktır.¹⁸⁹ Örneğin; Osmanlı ordusu artık Avrupa tarzı bir askeri teşkilat, teçhizat ve doktrine adapte olmaya çalışacaktı ve bunun gereği süvarinin muharebe alanında piyade ve topçu ile eşgüdüm olarak kullanımı gerekli hale gelirken ayrıca süvariye, piyade ve topçu formasyonlarına kanat koruması ve ricat eden birlikleri de örtme/muhafaza etme gibi kritik ve taktik roller yüklenmiştir. Düzenli süvarinin eksik olduğu XIX. yüzyıl Osmanlı ordusunda bu görevler genellikle yardımcı kuvvetlere verilmişti. Kısacası; kadim zamanın deli ve akıncı kuvvetleri tam anlamı ile gayrinizami kuvvet olarak karşımıza çıkarken daha sonraki dönemin başbozukları hem konvansiyonel hem de gayrinizami harp sahasında görev alabiliyordu. Kadim dönemin konvansiyonel harpleri ise yeniçeriler ve timarlı sipahilere ait idi.¹⁹⁰

kalabalık bir nizamiye kuvvetinin toplu halde bir fabrika vurması pek de mümkün gözükmemektedir. Tıpkı daha önce İngiliz zabıtların, harp mevkiinde uygunsuz davranışlarda bulunan askerlerin düzenli taburlarda görevli savaşçı grubu olabilme ihtimallerini dile getirdikleri gibi buradaki fabrika vuran kitle ve apoletlerini bırakarak kaçan jandarma birliklerinin de başbozuk gruplar olmaları daha muhtemeldir; BOA, Y.PRK. ASK., 36/13, (28 Teşrin-i evvel 1302).

¹⁸⁹ Abdullah Turhal'ın aktardığına göre deli ve akıncı arasındaki önemli farklar; akıncılar, akıncı beyi idaresi altında iken, deliler de beylerbeyi ve sancakbeylerinin emri altında idi ve farklı ocaklar halinde teşkil edilmişlerdi. Bunun dışında, başbozuklar da (Çerkez ve Ektrat süvarileri) her ne kadar deliler kadar şatafatlı olmasa da, gözlemcilerin dikkatine binaen; kılık-kıyafetleri, anormal nağra atmaları, gösterişli eylemlerde bulunmalarıyla sıklıkla betimlenmekte iken cesaret ve gözü karalıkları da üstünde durulan benzer karakteristik özellikleri idi. Ayrıca deliler de, XIX. yüzyılın söz konusu atlıları gibi; afyon (opium) kullanımı, at üstünde usta sürücülükleri ve garip manevra hamleleri icra etmelerinin yanı sıra; mızrak, kılıç, çift tabanca kuşanmaları ve keskin nişancılıkları ile de meşhur idi; Abdullah Turhal, **Deliler**, s.27-28-31-32 ve 46.

¹⁹⁰ Charles Mac Farlane, **Kismet; or The Doom of Turkey**, London: Thomas Bosworth, Regent Street, 1853, s. 29; James J. Reid, **Crisis of The Ottoman Empire: Prelude to Collapse**, s. 106-107-108. Kadim deli birlikleri ve 19. yüzyıldaki yardımcı birlikler arasındaki bir diğer ortak nokta da her ikisinin de jandarma görevi görmesidir. Merkezi hükümetin gayrinizami birliklerle yerel asayiş sağlama alışkanlığı oldukça eski bir fenomendir; **Ibid**; s.108. Deliler ve akıncılar da dönemin Osmanlı harplerinde görev almakta idi (Abdullah Turhal, **Deliler**, s.43-45) ancak kadim zamanda cereyan eden ve fetih odaklı olan bu savaşlarda modern askeri teçhizat, teşkilat ve doktrinlerin olmadığı düşünülünce başbozukların daha komplike görevleri haiz olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Nitekim, deli ve akıncılar, altın çağlarını yaşadıkları dönemde etkili ateşli silahlarla teçhiz edilmiş ve uzun eğitimden geçirilmiş piyade formasyonlarına karşı mücadele vermemişlerdi. Ayrıca burada belirtmek gerekir ki; içinde bulunulan şartlar, dönemin harplerinde yeniçeri-timarlı sipahi müşterek kullanımını gerekli kılabilirdi. Bu bağlamda, kapıkulu ocağına ait yeniçeriler ile taşraya bağlı olan timarlı sipahiler iki farklı sınıfı temsil etmekte iken aralarında sağlanacak eşgüdümde başarısız olunması felaketle sonuçlanabilirdi. Örneğin, Bayezid'in 1485-86 Memlük mücadelesinde, yeniçerileri taşra kuvvetleri desteklemişti. Buradaki Memlük süvarileri temelde göçebe hüviyeti haiz iken oldukça etkili konvansiyonel kapasiteye de sahipti. Dönemin Osmanlı ordusu ise, konar-göçer bir temelden gelmesine rağmen bu tür süvari kuvvetlerine karşı çarpışmadaki isteksizliğinin yanında, olası bir meydan

Bununla birlikte, kadim Türk süvarisi düşmanlarına ilham veren bir mahiyeti de haiz idi. Rusya ve Avusturya ile girilen savaşlarda bu iki devlet Türk süvarisinden birçok ders çıkarmış; esasen savaşın hiçbir zaman değişmeyen ilkelerinden biri olan devletlerin birbirlerini taklit ederek örnek almaları ve bunları kendi kuvvetlerine entegre etme yaklaşımı bu ordularla yapılan karşılaşmalarda oldukça yoğun gerçekleşmişti. Avusturya bu tecrübelerini 1756-1763 Yedi Yıl Savaşları'nda Prusya'ya karşı kullanmıştı.¹⁹¹ Aktarılan bilgiye göre; Türk süvarileri disiplin ve düzenden yoksun bir kitle halinde, kasırğa gibi hareket edip önlerinde ne varsa silip süpürerek hareket ederlerdi ve ne hasım tarafın katı disiplini ne de süvari ve piyade ateşi kadim hafif Türk süvarisine karşı etkili değildi. Bu türden taarruzlar karşı korunmanın tek yolu Orta Çağ anti-süvari sistemi olan “*chevaux-de-frise*” kullanarak savunma pozisyonu almaktı. Hatta, Rusya'nın 1711 zaferi bu sistemi etkili kullanımına dayandırılırken, 1736'da ise Rus General Munich piyadelerinin bir kısmını mızraklarla donatmış ve birliklerin çoğu ise etrafları *chevaux-de-frise* ile çevrili dikdörtgen formasyonlara bürünerek bu formasyonların cenahlarını da topçu örtmüştür. Ancak, bu muntazam taktik yapılanma sayesinde Türk süvarisi bastırılabilmişti.¹⁹²

savaşında ateşli silahlarla donatılmış piyadesi ile düşman süvari kuvvetlerine karşı etkili bir harp makinesine de dönüşebiliyordu. Ancak, Memlükler'e karşı girilen üç meydan muharebesinden ikisi, yeniçeri-timarlı sipahi koordinasyonundaki aksaklıklar nedeni ile başarısızlıkla sonuçlanmıştı; Mesut Uyar-Edward J. Erickson, **A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk**, ABC-CLIO, LLC, Santra Barbara, California, 2009, s. 68-69.

¹⁹¹ Avusturya ve Rusya, muharebe alanında Osmanlı süvari kuvvetlerine karşı mücadele ettiği çarpışmalarda farklı taktik yaklaşımlar öğrenmiş ve bu tecrübelerini Yedi Yıl Savaşları'nda da düşmanlarına karşı kullanmışken, bu savaşa katılmayan Osmanlı ordusu da mezkur savaşa giren Rus ordusunun tecrübelerini 1768-1774 Savaşı'nda tanıma fırsatı yakalayarak bunları değerlendirmiş ve dönemin askeri yeniliklerine adapte olmak için mühim girişimlerde bulunmuştu. Savunulan görüşe göre XVIII. yüzyıl sonu Osmanlı askeri reformları aslında Yedi Yıl Savaşları'nda ön plana çıkan ordu yapılandırması (askere alma sistemi), taktiksel (sahra topçuluğu ve süngü kullanımının yaygın hale gelmesi), ve teknolojik (yeni top döküm teknikleri) hamlelere adapte olma süreciydi. Ayrıca, 1826 öncesi Osmanlı askeri tarihi literatürü üzerine kıymetli bir değerlendirme ile Osmanlı askeri tarihine dair klişeleşmiş görüşlere karşı sunulan birtakım faydalı çalışmaların derlemesi için de; Kahraman Şakul, “Osmanlı Askeri Tarihi Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2003, 529-571, s.534.

¹⁹² Charles Mac Farlane, **Kismet; or The Doom of Turkey**, s. 30-31. Dönemin askeri devrim olarak adlandırılan temel unsurlarından biri top ateşine karşı güçlendirilmiş yeni tarz hisarlar iken bir diğeri de hızlı hafif süvarilere karşı piyade birliklerinin saflar halinde toplu ateş eder tertibe sokulması idi; Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok**, s.147.

Burada dikkati çeken bir nokta; Avrupa süvarisinin kadim Türk süvarisine karşı nasıl korunduğu idi. Tıpkı XVI. yüzyıldaki İtalyan Savaşları'nda piyadenin süvari ile karıştırılmasına benzer şekilde, burada kadim hafif süvariye karşı alınan bir tedbir de; süvariye kitle halinde teşkil edip bu kitlenin kanatlarını topçu ve piyade ile muhafaza etmek idi. Ancak üç sınıfın bir arada olduğu karmak birliklerle ve anti-süvari araç-gereçleriyle sıkı korunan dikdörtgen piyade formasyonları kadim Türk süvarisini etkisiz kılabilirdi.¹⁹³ Yukarda da değinildiği gibi ateşli silahların etkisi geliştikçe ve piyadeler yanaşık düzende, daha önce görülmedik bir şekilde, bu etkili silahları kitleler halinde kullandıkça süvari tedricen değersizleşti; diğer sınıflarla karma kullanılmadıkça muharebe alanında hiçbir etkiye sahip olamadı, ancak müşterek harekâta sabotaj, baskın, koruma, istihbarat gibi görevlerde istihdam edildi.

Gelişmeler neticesinde standardize olan süvariler aslında sadece hafif süvari görevi görmüyordu. Ağır süvarilerle birlikte ortadan kalkan bir diğer tür de dragonlar olmuş ve hafif süvariler ile dragonlar zamanla iç içe geçmiştir. En başında dragonlar, piyade ve süvarinin tek çatı altında birleşimi ile ortaya çıkarılan bir hibrit tür olarak düşünülmüştü¹⁹⁴. Buradaki amaç manevra kabiliyeti ve ateş gücünü tek noktada toplamaktı. Ateşli silahlarla ve kılıçla teçhiz edilen sipahiler hem süvari görevi görecektik hem de gerektiğinde manevra kabiliyetine sahip piyade görevini yürütecekti.¹⁹⁵ Aslında bu modern anlamda mekanize piyadeye benzeyen bir yapıydı.

¹⁹³ Charles Mac Farlane, **Kismet; or The Doom of Turkey**, s 31-32.

¹⁹⁴ Bu oldukça masraflı ve yetiştirilmesi zaman alan bir türdü. Hem ateşli silah kullanıp hem de at üstünde hareket edecek olan neferin eğitim süresi oldukça uzun olacaktı; yani bu çift eğitim ve talim anlamına geliyordu; L. E. Nolan, **Cavalry; Its History and Tactics**, s.64-65-66 ve Bölüm; 1.1.3. Napolyon dönemi Avrupa ordularındaki dragonlar hafif ve ağır süvari arasında bulunan hibrit bir tür olarak tanımlanırken hem çatışma alanında ani taarruz görevlerinde istihdam edilmiş hem de geleneksel hafif süvari görevini yürütmüştür. Ancak, İngilizler dragonları ağır ve hafif olmak üzere ikiye ayırarak bu görev dağılımını net bir sisteme oturtmak isteseler de bazı muharebelerde hafif ve ağır dragonların görev dağılımı birbirine karışmıştı; Robert B. Bruce, v.d., **Fighting Techniques of the Napoleonic Age 1792-1815: Equipment, Combat Skill, and Tactics**, Thomas Dunne Books, April, 2008, s. 87-97.

¹⁹⁵ Düzensiz kuvvetler genel olarak; çift piştov, hançer, süvari kılıcı(*saber*), mızrak veya tüfek gibi silahlara sahip olsalar da net bir standardizasyon söz konusu değildi ve kadim dönemden beri istihdam edilmeden önce kendi teçhizleri ile sorumlu tutulmuşlardı. Ancak 93 Harbi'nde bu gruplar dönemin son teknoloji ürünlerinden biri olan Amerikan Winchester tüfekleri ile mücehhez kılındı. Trabzon'da bir düzensiz Çerkez alayına katılan İngiliz harp muhabiri Edward Vizetelly, diğer Çerkez savaşçılar gibi kendisine de Erzurum'daki kışladan Winchester tüfek, birkaç adet şarjör ve süvari kılıcı verilmişti. Ayrıca, İngiliz muhabir bu tüfeklerin oldukça bol bulunmasına dair şaşkınlığına da açıkça beyan etmişti; Edward Vizetelly, **The Reminiscences of a Bashi-Bazouk**, s. 130, 171.

Osmanlı'nın yardımcı kuvvetleri ise bu açıdan bakıldığında bir dragon gibi de görülebilir. Kürt ve Çerkez savaşçı gruplar silah kullanma konusunda nitelik sahibi olduğu gibi at sürme konusunda da etkindiler. Gayrinizami harp coğrafyasına sahip olan Osmanlı'da ise bu türden birliklere ihtiyacın kendini göstermesi kaçınılmaz olacaktı. Dağlık ve sarp coğrafyada zaten yok¹⁹⁶ denecek kadar az olan düzenli süvari kuvvetleri işe yaramayacak ve bunun yerine istihdam edilen savaşçı kuvvetlerden gerektiğinde atından inip piyade halde savaş vermesi beklenecekti. Nitekim, 1315 tarihli talimnamede düzenli süvari kuvvetlerinden bozuk coğrafyada atlarından inerek harp etme kabiliyetini haiz olmaları isteniyorken¹⁹⁷; hükümet 1275 tarihli bir belgede, Yunan sınırı gibi geçit vermesi zor ve sarp coğrafyaya sahip yerlerdeki yardımcı kuvvetlerin sadece süvari olarak istihdam edilmeleri durumunda buna gerek olmadığını bildirerek aslında hem süvari hem piyade görevi görebilecek savaşçıya ihtiyaç olduğunu beyan ediyordu.¹⁹⁸ Hakikaten, XIX. yüzyılın sonlarına doğru, ki bunu Plevne Savunması da net bir şekilde kanıtlar, süvari istihkamlı mevziler ve siperler karşısında pek kullanışlı olmayacak ve sipahinin atından inerek piyade gibi işlev görmesi beklenecekti. Bu durum mezkur sınıfın doğasına uygun görünmemekle birlikte, eğitimi yüksek masrafinin yanında epey meşakkatli de olsa, Rus süvari birliklerinin gerekli adaptasyonu sağladığı da ifade edilmektedir. Ruslar 1876 yılında icra ettikleri büyük süvari manevralarında, süvari alaylarını ayrıca piyade tarzı taktik eğitime tabi tutmuş ve meskun mahal çatışmalarında süvarinin işlevini azami seviyeye çıkarmak için piyadeler tarafından savunulan köy ve kasabalarda süvarinin at üstünde ve atından inerek harb etmesi için ateşli talimler gerçekleştirilmişti. Aslına bakılırsa,

¹⁹⁶ Süvari Mülazımlarından Selim, **Muhtelit Müfreze Dahilinde Süvarinin Vazifesi**, s. 28-29.

¹⁹⁷ “... mestûren bir sırt arkasına kadar gidip hayvanlarından inerek mezkûr kuta'a üzerine ansızın birkaç el ateş ederler ise piyadeyi düşâr-ı telaş etmekle beraber muharebe tertibatı ahz ettirmeye dahi ekseriyetle muvaffak olurlar...”; Yüzbaşı Haydar ve Yüzbaşı Servet, **Piyadenin Süvari Hücûmuna Mukâbelesi**, Tâbi' ve Nâşiri Kitabhane-i İslam ve Askeri Sahibi Tüccar İbrahim Hilmi, s. 55-56.

¹⁹⁸ Belgede dikkati çeken bir diğer husus da; sınırda görevli asakir-i muvazzafanın birden fazla sergerde komutasında bulunduğu ancak bunların muhtemel bir meselenin zuhurunda sorumluluktan kaçınarak birbirlerini suçlayacakları bildirilmekte ve bu nedenle komutanın tek bir sergerdeye verilmesi talep edilmekte idi. Karar alıcıların gerek istihdam edilen savaşçıların gerekse de komutalarındaki sergerdelerin karakteristik niteliklerinin gayet farkında olduğu meydandadır; BOA, A.} MKT. UM. , 337/97, (9 Safer 1275). Düzenli orduya geçişle birlikte sürekli talim her sınıf için geçerli olmuştu. Ancak, Seraskerlikçe hazırlandığı düşünülen bir talim yönergesinde süvariden istenen dikkat çekici bir husus da bunların hem at üstünde silah doldurup boşaltabilme kapasitesine haiz olmaları hem de nefer talimi de yapmaları gerektiği bildirilmişti. Artık süvariden beklenen; sadece at üstünde ustalaşması ve geleneksel silahlarını kullanmasından ziyade tüfek kullanımında da belirli seviyede olması gerekli görülmüştü; Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok**, s. 349-350.

Rus süvari tümenlerinde bulunan dragon alayları ‘‘çift savaşçı’’ olarak görülüyordu ve bu şekilde bağlı oldukları büyük süvari teşkilleri bir süvariden ziyade piyade desteği de sağlamaktaydılar.¹⁹⁹ Gerçekten, Ruslar süvari tümenlerine organik ünite fonksiyonu görmesi amacıyla piyadeyi katarak karma yapı teşkil etmektense, dragon alayları tertib ederek sadece süvariye piyade desteği sağlamış olmuyor, ayrıca süvari görünümlü piyadeye yüksek manevra kabiliyeti de vermiş oluyordu.

Tek başına muharebe sahasının korkulu sınıfı olma hüviyetini kaybeden ancak karma yapıda ve ileri karakol görevlerinde hala ihtiyacı şiddetle hissedilen süvarinin eğitimi ve tedibi ile kadim atlı muhاریlerin canlandırılması fikri, Osmanlı askeri mütefekkirlerinin de dikkatini çektiği ve üzerinde düşünmeye sevk ettiği malumumuzdur. Harbiye süvari muallimi kaimmakam Muzaffer Bey tarafından Rumi 14 Haziran 1292’de seraskerliğe sunulan layihada bu durum açık ve net ifade ediliyor ve etkili çözüm önerileri sunuluyordu.²⁰⁰

Sahiden de, zabitin ifadesine binaen, dönemin ordularında mevcut olması gereken süvari miktarı harp edeceği düşmanın, ki bu durumda tehdit unsuru olarak Çarlık Rusya’nın göz önüne alınması gerekiyor, kuvve-i askeriyyesinin cinsi ve nevini tabi olduğundan, Rusya’dan ziyade düvel-i saireye de nisbetle Devlet-i Aliyye’nin sunuf-u süvarisinin pek ziyade olması iktiza etmekte idi. Ancak, sunuf-u mezkurun hakkı ile ifa-i hizmet eylemesi için zabitan ve efradın muallem olması elzem idi ki bunun da masarif-i fevkaladesi mucib olmaktaydı; çünkü bir sipahinin eğitimi ve talimi piyade neferine kıyasla gerek masraf ve gerek zaman açısından daha ziyade zahmetli koşullar gerektirmekte idi. Bu sebeple ehven-i tarik ve usul-ü ihtira muktezi idi ki bu da; evvela mevcut muvazzaf süvarinin ıslahı, saniyen lüzum-u neferde muvazzaf sınıfına tefvit etmek iken, zaten nizamiye unsurları nitelik ve nicelik olarak mahdud bulunan süvari redif bölüklerinin de tenkili gerekli idi. Zabitin, salisen sunduğu görüş ise hem ileride teşkil edilecek Hamidiye Süvari Alaylarına bir yol çizmekte hem de farklı yabancı gözlemcilerin benzer düşüncelerini desteklemekte idi.

¹⁹⁹ Thilo von Trotha, **Tactical Studies on The Battles Around Plevna**, Edited By: Captain Arthur L. Wagner, Translated By: Carl Reichmann, International Series No.3, Hudson-Kimberly Publishing Company, 1896, s. 219-220.

²⁰⁰ **ATASE**, OSK, Kutu: 13, Gömlek: 22, F. 1-39, 1, 1-12, (16.04.1292).

Buna göre; Devlet-i Aliyye düşmanını taklit etmeli idi ve Ruslar'ın Kazaklar'a yaptığına benzer şekilde, çok çeşitli yapıyı haiz olan aşair süvarilerinin münasib bir vechle tertib ve tanzimi mucib idi. Elbette bu hususun, yani yardımcı süvarilerin tedib edilerek disiplin altına alınması subay eliyle gerçekleşeceği için bu hizmeti ifaya muktedir olan zabitan ve küçük zabitanın mikdarı tespit ve tezbir olunmalı, akabinde layıkı ile hafif süvari görevi görececek barkirler yetiştirilmeliydi.²⁰¹

Mamafih, subay ve efradın manevra icra etmesi ve savaş öncesi belirli seviye tecrübeyi haiz olması için münasib bir mahalde bir numune süvari alayı teşkil olunarak Devlet-i Aliyye'nin her süvari alayından zabitan, küçük zabitan ile neferat buraya sevk ve memur kılınarak bunlar bir sene zarfında, mümkün olduğu kadar hem ameliyyat hem de nazariyyat cihetlerinde mükemmel şekilde terbiye edildikten sonra, bunu kanıtlar mahiyette şehadetname ile mükafatlandırılarak geldikleri alaylara iade edilmeleri de tavsiyeler arasındaydı. Bu noktada ehemmiyet arz eden husus ise tavsiyenin hedefinde olan unsurun nizamiye süvarileri olmaları idi. O derece kifayetsiz halde oldukları Avrupalı subayların ve harp muhabirlerinin ifadelerinde her daim kendine yer bulmaktayken, Osmanlı gözlemci ve askeri mütefekkirleri de vaziyetin bilincinde idi. Şayet, ifade edilen çözüm yolunun tatbikinde başarı sağlanırsa beşinci senenin bidayetinde her alayın dahilinde ve dairesinde her rütbeden yüz elli muallim bulunacaktı ki bunlar vasıtasıyla, lüzumu halinde, ilave bölükler dahi teşkil edilmesi mümkün idi.²⁰²

Bunun yanı sıra, Memalik-i Mahruse'de tebaen, yani doğuştan süvari olan Kürt ve Arab aşairine nizam vermek için imtiyazat-ı adide, iltifat ve teşvikata getirici girişimlerin icra edildiği bildirilmekteyken, aşair-i mezkurenin muharebede ifa edecekleri hidematın da oldukça çeşitli ve muhtelif mahiyette bulunduğu ifade edilmekte ve buna dair talimat-ı mahsusanın tertib ve tanzim kılındığı açıklamalar arasında iletilmektedir. Filvaki, burada "çeşitli hizmetlerde bulundukları" tabirinde belirtildiği üzere, Osmanlı gayrinizami süvari birliklerinin görev aldıkları veya almak zorunda kaldıkları alanlar bir düzensiz süvariye göre epey fazla idi. Tezin kısmi

²⁰¹ ATASE, OSK, Kutu: 13, Gömlek: 22, F. 1-39, 1, 1-11, (16.04.1292).

²⁰² ATASE, OSK, Kutu: 13, Gömlek: 22, F. 1-39, 1, 1-11, (16.04.1292).

yerlerinde değinildiği/değınileceğı ve bilhassa dördüncü bölümde görüleceğı biçimde; konvansiyonel bir kuvvetmişçesine diğır sınıflarla bir arada, devletler arası muharebelerde vazifelendirilecekler ve dahili isyan bastırma operasyonlarında da ufak-büyük seviyeli müfrezelerde istihdam edileceklerdi. Ayrıca, bazı muharebelerde konvansiyonel süvari manevralarına kalkacak olan düzensiz süvari birlikleri, yeri gelince aynı muharebede baskın, talan, sahte harekât, ikmal hattı vurma gibi eylemlerle de gayrinizami savaşçı karakterine bürüneceklerdi. Randımanları sabit olmasa ve genellikle her alandan olumsuz görüşlere maruz kalsalar da başarıml sağlayacakları ve diğır sınıflarla eşgüdümü yakalayacakları zamanlar da vuku bulacaktı.²⁰³

Aşair atlılarının yapılanmasına dair sunulan görüşte zabıt; bir aşiret grubunun tıpkı askeri teşkillerde olduğı gibi ufak parçalara ayrılmasını ve bunlardan daha büyük üniteler tertib edilmesini tavsiye ediyordu. Buna göre, aşiret yapılanması dahilinde esliha edebilen unsurlar, en küçüğü dört muharip atlı ve bir ağanın komutasında teşkil edilecek manga tertibi olmak üzere bunların beşinden bir takım ve her takımın komutasında bir takım ağası, beş takımdan da bir bölük, yani; her bölükte beş takım ve her takımda beş manga, her mangada beş kişi olmak üzere bir bölükte toplam 125 atlı; her bir bölüğün komutasında da bir bölük ağası olmak üzere altı bölüğün birleşiminden de toplam 750 kişilik bir alay teşkili ön görülmüştü. Ayrıca üstünde durulan noktalardan biri de, komutada bulunan ağa veya sergerde gibi aşiret

²⁰³ **ATASE**, OSK, Kutu: 13, Gömlek: 22, F. 1-39, 1, 1-11, (16.04.1292). Abdullah Turhal, Virginia Aksan'ın delileri başıbozuk Kürt atlıları ile bir tutmasını eksik bir tanımlama olarak nitelendirmektedir; çünkü XV. yüzyılda Rumeli'de ilk teşkil edilen deli birliklerinin daha sonra, XVII. yüzyılda Anadolu'daki beylerbeyi ve vezirlerin maiyetlerinde teşkil edilen deli birliklerinden oldukça farklı bir niteliğı haiz olduğunu aktarmakta, bunların birbirine karıştırılmaması gerektiğini ifade etmektedir; Abdullah Turhal, **Osmanlı'nın Muhteşem Süvarileri: Deliler**, s.70, dipnot:75. Mamafih, Aksan'ın bunları birbirine karıştırmaması normal görülebilir. İfade edildiğı gibi; şatafatlı kılıkları bir tarafa bırakılırsa, bunların ikisi de hafif süvaridir ve hal ve hareketlerindeki benzerlikler oldukça dikkati çekmekte iken, başıbozukların da muhariplik dereceleri göz ardı edilemeyecek kadar faik olabilmektedir. Elbette, gerek Çerakis gerek Ektrat olsun, bir aşair yapılanması içindeki tüm unsurlar savaşçı değildir ve farklı nitelikli kitleler de mevcuttur. Ancak literatürde sıklıkla tekrar edilen bir hata da; "başıbozuk" tanımlamasından ve bu tanımlamanın da Osmanlı karar alıcıları tarafından çoğı kez merkez dışı silahlı tüm unsurları tarif ederken kullanmasından kaynaklansa gerek ki, mezkur yardımcı süvarilerin, yani kimi zaman "başıbozukların" savaşçı kimlikleri göz ardı edilmektedir. Daha önce de açıklandığı ve yeri geldikçe de tekrar edileceğı gibi; Osmanlı gayrinizami süvari birliklerinin vahşi ve etkili savaşçı nitelikleri diğır yardımcı ve milis unsurlarla kıyaslanamayacak derecede üstün idi. Rus düzenli piyade ve topçusuna ve vahşi düzensiz Kazak atlılarına karşı "kimi zaman" verdikleri mücadele takdire şayan bir hali haiz iken, dönemin modern ordusuna karşı, sıklıkla olmasa da, etkili harp edebildiklerine binaen onların geçmişin delilerinden daha zorlu görevlerde bulundukları bile söylenebilir.

idarecilerinin devlet tarafından rütbe ve nişan-ı mahsusa ile tevcihe ihsan kılınmaları olmuştu. Her ne kadar manga, takım ve bölük gibi teşkillerin komutaları aşair liderlerine bırakılsa da, beher bölüğün maiyetinde merkez tarafından memur edilen bir veya birkaç muallimin bulunması gerektiği de belirtilmişti. Ancak, mümkün olduğunca aşairin yapısına “ecnebi unsur”, yani merkezden atanan düzenli subaylar da bu tanımlamaya dahil edilmek üzere, karıştırılmamasına vurgu yapılmakta ve bu nedenle alay teşkil eden her bir aşairin yukarıda bahsi geçen numune alayına genç ve dinç ademler göndererek layığı ile talim ve terbiye görmeleri, akabinde de bunların kendi aşair alaylarına geri dönerek numune alayında aldıkları eğitimi tatbik etmeleri istenmekte idi. Bu numune alayı o derece bir hizmet verecekti ki, talim açısından noksan nitelikte olan nizamiye süvarileri ile birlikte aşair unsurlarının da burada işlev bakımından etkili kılınacakları düşünülmüştü. Doğrusu, istenilen amaca erişilebilinse idi nizamiye ve gayrinizami süvari birliklerinin tek noktada eritilerek süvarinin külliye standardize edilebilebileceği gözler önüne serilmekte idi. Zira, her ikisi de hafif süvari mahiyetindeyken, benzer eğitim ve talimden geçirilerek aynı disiplini haiz olmaları bu düşüncenin vücut bulmasına neden olabilirdi. Süvari kaimmakamı, bunun yanı sıra, layıhada sunulan usuller ile kadim sipahi sınıfının sahip olduğu kudretin tekrardan vücut bulabileceğini ifade ederken, yabancı gözlemcilerin düşüncesi ile aynı noktada buluşmaktaydı.²⁰⁴

Sahiden de, layıhada sunulan çözüm yollarına bakıldığında, bunlar kendisinden on altı sene sonra teşkil edilecek olan Hamidiye Alayları’nın yapısı ve işleyişi ile epey bir benzerlik sunmaktaydı. Nitekim, Osmanlı karar alıcıları aşairlerin mizaçlarına aşina idi ve bunu da reform çalışmalarında göz ardı etmedikleri belli olmaktaydı. Hamidiye Alayları ile birlikte devlet düzensiz süvari unsurları üstünde, aslında, ilk ve son büyük reform girişimini icra edecekken bu layıhtaki hamleler o zamana kadar kağıt üstünde kalmakla yetinecekti.²⁰⁵

²⁰⁴ ATASE, OSK, Kutu: 13, Gömlek: 22, F. 1-39, 1, 1-11, (16.04.1292).

²⁰⁵ Janet Klein, **The Margins of Empire: Kurdish Militias in the Ottoman Tribal Zone**, Stanford University Press, Stanford, California, 2011, s.27. 309 tarihli bir başka layıhada bu sefer Ferik rütbesinde olan Muzafer Paşa’nın benzer ifadelerine rastlanmaktadır. Ordu merkezlerinde güzide ümera ve zabitanın taht-ı nezaretinde birer muallim alayı teşkil edilmesi ve Almanya’da ikmal-i tahsil eden birer yahud ikişer muallim zabitanının mezkur alaylara itası, diğer alayların süvari bölüklerinden de

2.2 Milis Bir Kuvvet: Asâkir-i Redife

1808-1814 Fransız işgaline karşı yürütülen Bağımsızlık Harbi'nde İspanyol konvansiyonel birlikleri bakımsız ve kötü durumda iken nicelik olarak da yetersizdi. Bu noksanlığa karşı İspanyollar ülkenin sert coğrafyalarında yaşamlarını sürdüren ve gerilla harbine aşına unsurlardan birlikler teşkil ederken, köylü nüfusu da cebren silah altına alıyorlardı. Üst sınıf, sahte belgeler ve yaralanmalar gibi bahanelerle silah altına girmekten kaçarken, zirai üretim ile uğraşan kitlenin zorla celpleri sonucu bunların bulundukları mahallerde zamanla asayiş sorunları ortaya çıkacaktı. İspanyol Yüksek Komitesi bu soruna karşı bilindik bir yaklaşım tercih edecek ve yerel idarelerin emirleri altında, her bölgede asayiş sağlamakla görevli milis gücü teşkil edilmesine karar verecekti. Çoğu çiftçi olan bu milis birlikleri kendi mal, mülk ve ailelerini koruma güdüsü ile hareket eden silahlandırılmış sivil niteliğini haiz olacaktı.²⁰⁶

Nitekim, Osmanlı Kara Kuvvetleri de 1834 yılında, hem İspanyol milis kuvvetleri hem de Prusya'da *Landwehr* ve Fransa'da *guard national* olarak

yetenekli zabitelerin bu numune alaylarına sevki tavsiye edilmekte idi. Bu tavsiyeye gelen cevapta ise mevcut mali durumun buna el vermediği ve teşkil edilseler dahi altı-yedi adet noksan ve faidesiz numune süvari alayı vücuda geleceği bunun yerine Davudpaşa kışlasında mevcut alayların birinin numune alayına çevrilmesinin daha münasip olduğu bildirilmekte idi; BOA, Y.MTV, 53/37, (10 Muharrem 309). Paşa'nın bir diğer tavsiyesi de Avrupa'daki muadilleri gibi süvari müfettiş-i umumisi unvanıyla müşir veya ferik rütbesinde bir generalin vazifelendirilerek hem Hamidiye hem de Nizamiye süvari alaylarını teftiş ve muayene etmesi üzerine olacaktı; BOA, Y.MTV, 55/68, (27 Ra 309). Amma velakin işlerin pek de yolunda gitmediğini 327 tarihli bir tahrirden anlıyoruz. Bu süreye kadar yine benzer şikayetlerin devam ettiği ve aşiret süvari alaylarından harp zamanı lüzumu derecede istifade etmenin yolu vakt-i hazaardaki talim ve terbiyelerine bağlı olduğu bildirilirken bu girişimin maddi boyutunu asgari seviyeye indirmek için aşiret süvarilerinden fırka tertibi ve her firkaya da vakt-i hazaarda bir nizamiye alayının iltihakı düşünülmüştü; BOA, İ.HB, 102/11-01 ve 02, (23 Teşrin-i evvel 327). Sadece numune veya muallim alaylarında değil Hamidiye aşairinin bulundukları mahallerdeki menfi eylemlerini kontrol altında tutmak için de nizamiye süvari kuvvetlerine ihtiyac duyulacaktı. Düzenli birliklerden tertib edilecek birer müfrezenin söz konusu aşiretlere yakın mahallerde varlık göstermesi onları serbest ve başıboş hareket etmekten alıkoymaya yetebilecekte; BOA, Y.MTV, 115/28, (4 Şaban 310). Muzaffer Paşa'nın ayrıca ordu için süvari topçusu, nakliye ve sair hayvanı yetiştirilmesi hakkındaki layihası için de; BOA, Y.MTV, 89/107/02, (17 Receb 1311).

²⁰⁶ Maria Jesus Horta SANZ, ‘‘ Napolyon Döneminde Fransa’ya Karşı Yürütülen İspanyol Bağımsızlık Savaşı’nda Gayrı Nizami Kuvvetler (1808-1814), **Tarih Dergisi**, Sayı 59 (2014/1), İstanbul 2014, 113-135, s. 125-126-127. Mezkur yerel nüfusu harekete geçirici etkenler vatan sevgisinden ziyade kendi köy ve kasabalarını savunma güdüsü ile dini nedenlerdir. Papazlar köylü nüfusa, Fransızların dinlerine ve sıradan yaşamlarına karşı büyük bir tehdit olduğuna dair yoğun söylemlere girişerek bu nüfusa manevi güç aşılayıp savaşa teşvik etmişlerdir; Thomas M. Huber, ‘‘Napoleon in Spain and Naples: Fortified Compound Warfare’’, **Compound Warfare: That Fatal Knot**, s. 94.

isimlendirilen yapılarla birtakım benzerlikler taşıyan ve benzer amaçlarla teşkil edilen bir nevi yedek kuvvet yapılanmasına ihtiyaç duyacaktı. Esasen, devletin temel amacı, asker sayısının yetersiz olduğu durumlarda ihtiyaç duyduğu yerel sivil kuvvetler olan nefir-i amm ve hem harpte hem de yerel asayiş görevlerinde istihdam ettiği ücretli savaşıtlara olan bağımlılığı azaltmaktı. Bu redif birlikleri ayrıca nizamiye kuvvetlerinin yedeğı olarak harp zamanında silah altına alınmalarının yanı sıra direkt devlete bağılı oldukları için yerel asayiş görevlerinde devletin uzak coğrafyalarında gerçekleştirilmek istenen merkezileşmede önemli bir araç olarak da görüldüler.²⁰⁷ Yılın belirli sürelerinde talim yapmaları istenen bu yerel kuvvetlere komuta edecek subayların harp sanatına vakıf olmaları gerekli görülmüştü ve bu yüzden teşkil edildikleri kazanın ileri gelenleri subay olarak seçildikten sonra İstanbul'a çağrılır ve burada bir-iki ay nizamiye talimlerine iştirak ettirilir ve sonra terfi verilip mahallerine geri gönderilirlerdi.²⁰⁸

Milis kuvvetler, temel olarak, Avrupa'daki muadillerinde de olduğu gibi²⁰⁹ konvansiyonel bir harpte mühim rol almaları amacı ile teşkil edilmemişti. Hükümetin asıl temel amacı; nizamiyeye kıyasla mahdut talimli, yerel kontrolü sağlayacak ve merkeze bağılı olacak bir silahlı kuvvet teşkil etmektir. Hatta, Sultan da tam bu hususta

²⁰⁷ Ülkedeki tüm Müslüman erkeklerin zorunlu askerliğe alınması zirai ekonomiye darbe vuracağından bunun yerine, hem ziraat işleri ile meşgul olup hem de nizamiye kuvvetlerinininkine kıyasla mahdut olan ancak nefir-i amm birliklerinden daha etkili hale gelmelerini sağlayacak, sınırlı talime gönderilmeleri ile fenn-i harbe aşına olacak milis kuvvet teşkili amaçlanmıştı; ancak bu kuvvetlerin yapısı dikkate alındığında nizamiye birlikleri gibi eğitimli ve talimli olmaları amaçlanmamıştı; Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok**, s. 253-254. Bu noktada Alman yaklaşımı da benzerlik taşıyor ki redif ve müstahfaz gibi yapılanmalar Alman yedek kuvvet doktrinine benzerdir. Alman ilk (Landwehr) ve ikinci (Landsturm) derece ihtiyat birlikleri yaşlı erkeklerin düşük seviyeli harp görevlerini yerine getirmeleri maksadı ile teşkil edilecekti; yani, cephe önünde değil de daha asgari hareket gerektiren alanlarda istihdamları için; Erich von Luderndorff, **Topyekûn Harp**, s.91.

²⁰⁸ Musa Çadırcı, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, C. 8-12, S. 14-23, 1970, 63-74, s. 66-67-72. Eğer mümkün olursa bölgelerinde konuşlandırılmış nizamiye kuvvetleri tarafından eğitilmelerine özen gösterilirken, aksi takdirde nizamiye kuvvetlerinden izinli olarak memleketlerine dönenler de bu görevi üstlenebilirdi; Tobias Heinzelmann, **Cihaddan Vatan Savunmasına**, s.79. Bu tür girişimlerin gayrinizami süvari kuvvetlerini reform çabaları ile benzerlik gösterdiği dikkati çeker.

²⁰⁹ Örneğin, Prusya Landwehr birlikleri bir asker olarak değil milis kuvvet niteliğinde görülmüyordu; John A. Lynn, "The Evolution of Army Style in the Modern West, 800-2000", **The International History Review**, s. 526-527.

şüpheye düşerek yerel kodamanların milis kuvvetleri nüfuzları altına alarak daha da güçlenmelerinden endişelenmişti.²¹⁰

Her ne kadar redif teşkilatı ile ilgili düzenlemeler eksiksiz ve kusursuz gözükse de, yukarıda da yer yer değinildiği gibi, muntazam bir sistem oturmamıştı. Bazen savaşçı gruplardan redif birlikleri teşkil edildiği gibi komutaya sergerde geçebiliyor veya teşkil edilen redif birlikleri oldukça eğitimsiz seviyede bulunuyordu. Gerek asayiş milislerle sağlama gerekse de ücretli savaşçılara olan bağımlılığı azaltma girişimi bir ütopya olarak kalmıştı.²¹¹

Ancak, asıl sorun, 1842 ve 1843 askeri reformlarında radikal değişikliklere gidilmesi ile başlamıştı. Bu reformlar öncesinde; redifler bir milis kuvvet hüviyetini haiz oldukları için düzenli kuvvetler gibi devletin devasa coğrafyası üzerinde, farklı bölgelerde, dönüşümlü olarak istihdam edilmeyip, yerel mahallerinde bırakılmaları düşünülürken daha sonra bu kural, ilk olarak, birliklerin teşkilinden iki yıl sonra yani 1836'da ihlal edilmeye başlanmıştı. 1842-43 reformları öncesi yapılan bu değişiklik ile belirli bir bölgede teşkil edilmiş bir redif alayının dört taburundan biri, büyük bir şehirde üç ay konuşlandırılacaktı ve bu süre sonunda diğer taburlarla görev değişimi yapılacaktı.²¹² Bu zirai faaliyetle uğraşan köylü kitlesi için büyük bir sorun demekti, çünkü yaşamları boyunca bulundukları mahalleri terk etmemiş olan nüfus bu duruma oldukça yabancı kalacaktı. Ancak, daha da vahim olan, 1842/43 ile birlikte rediflerin muvazzaf birliklere alınmamaları gerektiğine dair olan maddenin ortadan kaldırılması

²¹⁰ James J. Reid, *Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collapse*, s. 61; Erik-Jan Zürcher, "The Ottoman Conscription System in Theory and Practice", s. 438.

²¹¹ Yayımlanan kanunname ve talimnamelerin transkripsiyonları için; Cahide Bolat, **Redif Askeri Teşkilatı (1834-1876)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2000.

²¹² 1836'da Niğbolu Sancağı'nın kazalarından tertib edilmiş bir adet Redif-i Asakir-i Mansure-i Muhammediyye taburu Vidin'e götürülmüş ve burada ilk etapta kuru talim icra ettirilirken, ayrıca iki defa da ateşli tabur talimine çıkarılmıştı. Mamafih, en ilgi çekici olan nokta da; Cemaziyel-ahir'in 25nci gününde Asakir-i Mansure ve Redif-i Mansure taburlarının birleştirilerek bir alay teşkil edildiği ve bu karma (veya müretteb) alayın Vidin sahrasında ateşli tabur talimi icra ettiğinin bildirilmesidir. Anlaşılan, 1841 yılında birleştirilmeden önce nizamiye ve redif taburları müşterek talime çıkarılmıştı, ancak bu eylemin ne kadar süre tekrar ettiği detaylı bir araştırma konusudur. Her ne kadar bu karma talim ad hoc bir şekilde de olsa ara sıra tekrarlanabilseydi elbette Redifler'in vaziyeti çok daha tesirli bir hali haiz olabilirdi. Hem muharebe zamanı nizamiye ve redif taburları birbiriyle eşgüdüm sağlayacak niteliğe bürünür hem de rediflerin muhariplik derecelerine mühim bir etki yapılmış olunurdu. Zira, belgede de ifade edildiği gibi hem münferit hem de karma talime çıkan bu taburun artık işe yarar hale geldiği ve layıkı ile hizmet vereceği bildirilmekteydi; BOA, HAT. , 685/33273, (7 ? 1252).

idi. Zaten 1841 ile birlikte redif taburları nizamiye birlikleri ile karıştırılmaya başlanmıştı ki bu eylem silah altına alınan köylü nüfustan habersiz olarak ‘*fait accompli*’ gerçekleşirken bir de bu grupları senelerce nizamiye askerleriği ile sorumlu tutmak, birliklerde eğitim ve disiplin gibi mefhumların hiçbir zaman zuhur etmemesine neden olacaktı.²¹³ Çünkü; İspanya örneğinde olduğu ve hatta dönemin diğer Avrupa devletlerinde olabileceği gibi, bu grupların kendi yaşam alanları dışına çıkması onlara psikolojik açıdan mühim zararlar vererek dış dünyaya karşı yabancılaşmalarına neden olabilecektir.²¹⁴ Nasıl ki aşiret yapılarının sert coğrafyalar üstünde idame ettirdikleri konar-göçer yaşam tarzları karakterlerini ve cibiliyetlerini²¹⁵ şekillendirdiyse, kırsal kesimde yaşayan reayanın da kendine has bir mizacı olacaktır. Nitekim, zorunlu askerlik külfeti esasen kırsal kesimdeki reayanın omuzlarında idi. Arnavutluk, Bosna ve Hersek, Doğu Anadolu gibi yerlerde şiddetli direniş olduğu ve başıboş aşiret grupları istihdam edilemediği için bu redif gruplarının nizamiye birliklerine katkı yapmalarının yanı sıra kendi mahallerinde ve civarlarında görevlendirilecekleri bildirilerek redife alınması, ancak daha sonra emrivaki ile nizamiye birliklerine sevk edilmesi kırsaldaki sosyal yapıyı da altüst edecektir.

²¹³ Tobias Heinzmann, **Cihaddan Vatan Savunmasına**, s. 80-81. Devlet altyapı eksikliği nedeni ile potansiyel insan gücünden doğru bir biçimde yararlanamamıştı. Kimi mahallerde nüfus tahriri dahi yapılamadığından potansiyel nefer adaylarının sayısı hesaplanamamıştı. Muvazzaf hizmet kapsamında celp edilmesi gereken kuvveti tam anlamıyla harekete geçirecek mahiyete sahip olunamadı; Mehmet Beşikçi, ‘‘Balkan Harbi’nde Osmanlı Seferberliği ve Redif Teşkilatının İflası’’, **Türkiye Günlüğü**, No. 110 (Bahar 2012), 27-43, s. 30. Bu yüzden nizamiye kuvvetlerinin mevcutları hep eksik kaldı ve bu kronik probleme redifleri muvazzaf kadroya almak veya nizamiye taburları ile karıştırmak gibi çözümler üretilse de bunun zarardan başka bir getirisi olmadı.

²¹⁴ 1775-1783 Amerikan Bağımsızlık Savaşı boyunca Washington kendi mahallerinde konuşlu milis kuvvetlerden oldukça yarar görmüş ve konvansiyonel kuvvetlerinin mevcudiyetini bu milis birlikler yardımı ile devam ettirirken; veya farklı bir ifade ile birbirleri ile karıştırıp, Osmanlı tabiri ile mürettep kuvvetler teşkil ederken, İngiliz işgalinin de sadece birkaç limanla sınırlı kalmasına yine bu birlikler vasıtası ile katkı sağlamıştır. Ancak Washington, milis kuvvetlerin ona konvansiyonel bir tavırla İngilizlere karşı verdiği mücadelede yardım edebilecek seviyede olmadıklarını görünce hayal kırıklığı yaşamıştı. Aslında, Washington bu milis kuvvetleri kendi düzenli kuvvetlerinin muharebe kapasitesini kolaylaştıracak mahiyetteki gayrinizami harekâtlarda kullanarak bileşik harp icra etmek istiyordu. Ancak görülen o ki bu milis yapılar gayrinizami operasyon icra edecek nitelikte değillerdi. Tıpkı yukarıda verdiğimiz nefir-i amm örneği gibi, silahla teçhiz edilmiş her düzensiz birlik gayrinizami operasyon yürütecek kapasitede olmayacaktı. Aslında bu durum redif ve müstahfaz birlikleri için de geçerli idi. Nitekim, bu noktada, başıbozuk atlı savaşçılarla milislerin harp kapasiteleri arasında da mühim derecede fark olacaktı; Jerry D. Morelock, ‘‘Washington as Strategist: Compound Warfare in the American Revolution, 1775-1783’’, **Compound Warfare: That Fatal Knot**, s.63-66.

²¹⁵ Timur Kumbur, **Osmanlı Ordusunda Zorunlu Askerlik ve Aşiretler: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Örneği (1843-1880)**, s. 7.

Charles Macfarlane, ülke coğrafyasına Ağustos 1847'den Temmuz 1848'e kadar gerçekleştirdiği ikinci ziyareti sırasında redif birliklerini; yerel güvenlik kuvveti olarak hizmet edip ayrıca mahvolmuş tarımı canlandırmak için zirai faaliyetlerde de bulunarak hem güvenlik alanında hem de ekonomik alanda hizmet vermesi gereken milis güç olarak ifade ederken, gerçekte bunun pek uygulanmadığını ileri sürmekteydi. Macfarlane, birkaç paşa ile görüşerek bu hususta çeşitli fikirler beyan etse de "maşallah" veya "bakalım" gibi söylemler dışında başka bir tepki ile karşılaşmadığını da ifade etmekteydi. Kendisinin de dikkatini çektiği ve 1836, 1841 ve 1842/43'teki girişimlerle de açıkça belli olduğu üzere, hükümetin az bir kesimi gerçekten *milis* teriminin ne anlama geldiğinden haberdardı.²¹⁶ Nitekim bunların nizamiye kuvveti gibi istihdam edilmek istenmesi kabul edilebilir değildi. Haklılık payının olduğu bir diğer nokta ise; devletin acil durumlarda veya spesifik hizmetlerde derhal belli bir grubu toplayarak istihdam edebilme hususunda yetenekli olduğudur; ancak, istihdam edilecek kitleyi muntazam bir şekilde toplayıp yılın belli zamanlarında, düzenli biçimde eğitim ve talime çıkararak muhtemel bir acil durumda hazır halde bulundurulması hususlarında ise oldukça kifayetsiz olmasıdır. Yani, redifler bu durumda hedeflenen seviyede bir eğitime sahip olamamıştı. Macfarlane'e göre bunun nedeni; redifler de dahil olmak üzere hükümetin, tam nüfuz sahibi olduğu coğrafyalarda veya nizamiye kuvvetlerinin bulunduğu mahaller dışında, hem Anadolu hem de Rumeli'deki halkı silahlandırmaya soğuk bakması idi. Dönemin hariciye Nazırı Reşid Paşa'nın maiyetindeki devlet erkanından birinin: *"Asya'daki veya Rumeli'deki vilayetlerimizde bulunan halkı silahlandırıp eğitim ve talime gönderirsek bunlar bize vergi vermez!"*²¹⁷ ifadesi bu yaklaşımın nedenini açıklarken aslında birçok meseleyi de bünyesinde ihtiva etmekte idi.

²¹⁶ Cahide Bolat yaptığı çalışmada Redifleri tanımlarken sıklıkla kullanılan "Yedek Ordu" kavramı ile aslında mezkur kuvvete sahip olduğu hangi nitelik ve özelliklerinden dolayı bu tanımlamanın yakıştırıldığına dair net sınırların çizilmediğinden bahsederek mühim bir noktaya değinmektedir. Kanunname veya talimnamelerde geçen ve kulağa epey güçlü gelen ancak sahada ise hayalden ibaret kalan bentleri göz ardı edersek 1834 ve 1846 arası tam anlamı ile bir milis ve yerel güvenlik gücü yapılanması söz konusu iken 1846 ve sonrasında 1850'de neşr edilen talimatname ile Redif yapılanmasına dair sınırların net çizildiği ve tam anlamıyla bir yedek ordu teşkilatlanmasına gidildiği görülecektir. Amma velakin kağıt üstündeki planlamalara kuvvet tamamıyla lağvedilene kadar ulaşılmayacaktır; Cahide Bolat, **Redif Askeri Teşkilâtı (1834-1876)**, s. 13-14, 29, 76.

²¹⁷ Charles Mac Farlane, **Kismet; or The Doom of Turkey**, s. 58-59.

Daha önce de bahsedildiği gibi savaşçı kesimlerden yararlanma alışkanlığı kadim dönemden itibaren gelmekteydi ve her daim devam etti. Bununla birlikte; dönemin askeri konjonktürü nedeniyle süvari sınıfının standart hale gelmesi ve oldukça değer kaybetmesinin yanında, devletin XIX. yüzyılda sahip olduğu süvari eksikliği ve nizamiye süvarisinin teşkil ve teçhiz edilmesinin masraflı olması da buna eklenince düzensiz hafif süvarilerden yararlanmaktan başka bir çözüm yolu kalmamıştı. Ancak devlet bu gruplara karşı ciddi güven sorunu besliyordu ve mümkün olduğunca nizamiye kuvvetleri ile birlikte istihdam edilmeleri istenmişti. Nitekim, Çerkezler hariç, hazar zamanlarında yine bu savaşçı gruplarla asker almak ve vergi tahsil etmek için çarpışmaya giriliyordu. Redif taburlarının da 1841 ile nizamiyedeki boşlukları tamamlamak için kullanılma nedeni, en açık şekli ile, düzenli asker sayısındaki eksikliklerden kaynaklansa da devlet bu grupları nizamiye kuvvetleri ile yan yanyana getirerek ayrıca müspet sonuç almaya da çalışıyordu. Yani, nizamiye kuvvetleri hem milis hem düzensiz kuvvetleri eğitici, öğretici, tedib edici bir güç olarak görülmekteydi. Devlet psikolojisi, nizamiye birlikleri dışındaki grupların muntazam teçhiz edilip donatılması konusuna soğuk bakabilirdi. Nitekim, her daim dahili operasyonlarla uğraşan merkezi otoritenin zamanla kuşkucu bir tavra bürünebilmesi olağan görülebilmelidir.

Bunun yanı sıra, her ne kadar Gülhane Fermanı ile sınırları çizildikten sonra askere alma sisteminde muntazam bir yapıya geçiş için 1846'da Kur'a Kanunnamesi uygulansa da Kırım Harbi'nin patlak vermesi ile cebri yöntemin devam ettiği görülecekti. Harp arifesinde ve sırasında askerlik yapmaya elverişli olanlar köylerinde ani ve cebri olarak redife alınıyordu ancak bu da orta yaşlı, evli ve bakmakla yükümlü ailesi olan redif neferleri arasında yüksek oranda firara neden olacaktı. Bu firar eden kitleye verilen en garip cezalardan biri de, tıpkı bazı durumlarda yardımcı kuvvetlere yapıldığı gibi, bunların nizamiye birliklerinde görevlendirilmesi olacaktı. Sırf ceza olması hasebi ile bu grupları nizamiye askerlerinin yanına sevk etmek tabii olarak nizamiye birliklerinin yapısını bozabilecekti. Ancak, burada, merkezi otorite bunu bir ceza olmaktan ziyade nizamiye kuvvetlerinin sayılarını yükseltmek için mecburiyetten yapmış ve bunun *by-product*'ı olarak da disipline aşinalık kazanmaları beklenmişti. Dikkati çeken husus ise; silah kullanmakta tereddüt edecek ve her daim aklında

memleketi ve ailesi olan sıradan milis birliklerinin nizamiye askerleri ile yan yana getirilerek oldukça uyumsuz bir yapının teşkil edilmesi için çaba sarfedilmesi idi.²¹⁸ Bu tahassür durumuna örnek birçok mesele Kars kuşatması sırasında yaşanmıştı. Mesela; ordudan kaçarken Ruslar'a yakalanan ve daha sonra iade edilen redif askerlerinden birinin, İstanbul'daki Divan-ı Harpte yapılan sorgulamasında, kendisine mülazımlık teklif edilmesine rağmen iki yıl boyunca Kars'ta onbaşı maaşı almaya devam ettiğini ve bu süre zarfında borçlandığını bildirirken, memleketinde bıraktığı çocuklarının açlık ve sefalet içinde bulunduğunu ve bu durumun firar etmesine neden olduğunu ifade etmişti.²¹⁹

Aslında, Kars'taki firar eylemleri zamanla sıradanlıktan çıkmış ve oldukça sistemli bir hale gelmişti. Firar boyutunun hızla artması bu meselenin Osmanlı askeri idarecileri tarafından derinlemesine araştırılmasını gerekli kılmıştı. Daha sonra anlaşıldığına göre, garnizondan firar etmek isteyenler için bölgede bu eylemi organize ederek fiiliyata geçiren müteşebbisler bulunuyordu. Bu gerçekten muntazam bir plan ve program dahilinde icra edilen firar girişimiydi. Kaçaklar ilk etapta, daha önceden hazırlanmış bir eve getiriliyor ve burada silahlarını ve teçhizatlarını zulalıyorlardı. Akabinde, askeri üniformalarını sıradan kıyafetler ile değiştirdikten sonra müteşebbisler tarafından belirli bir noktaya getiriliyor ve bu noktadan sonra firarın başarılı olup olamayacağı kaçağın yeteneğine kalıyordu; eğer düşmanın öncü karakollarını aşabilirse memleketine geri dönebiliyordu. Bu olayın ortaya çıkması ile firarı tezgâhlayanlar hakkında infaz kararı verilmişti. İlk yakalananlar Kars'ın bir yerlisi ve bu şahsın oğlu ile yeğeni idi. Şahısların evinde yapılan aramada; birçok tüfek, kemer, kılıç ve askeri malzeme bulunmuş ve suçları direkt olarak kanıtlanmıştı. Şahısların hepsi infaz cezası almıştı, ancak daha sonra babanın ilerlemiş yaşından dolayı bir daha bu menfi eyleme girişmemesi karşılığında cezası hafifletilmişti.²²⁰

²¹⁸ BOA, İ. DH., 794/64449, (24 Zilka'de 1296). Firarların cezası çeşitli olabiliyordu; değnek cezası ve kürek cezası sıklıkla görülen yöntemlerden olsa da bazen mevcut hizmet yükümlülüğü süreleri iki katına dahi çıkarılabiliyordu. Bazı durumlarda ise bu redif firarları yokluktan dolayı, eşkıyalık gibi menfi eylemlere yönelebiliyordu; BOA, A.} MKT. UM. , 262/34, (4 Rebi'ü'l-ahir 1273); BOA, A.} MKT. NZD. , 280/66, (10 Ramazân 1275); BOA, A.} MKT. UM. , 390/84, (22 Cemâziye'l-ahir 1276).

²¹⁹ Candan Badem, **The Ottoman Crimean War (1853-1856)**, Brill, Leiden-Boston, 2010, s. 378.

²²⁰ Atwell Lake, **Narrative of the Defence of Kars: Historical and Military**, s. 144-145.

Önceki bölümde bahsedildiği üzere, 1855'te Kars'ın içinde bulunduğu durumu hafifletmek için Ömer Paşa'nın Kafkasya üzerinden takviye kuvvetlerle gelmesi heyecanla bekleniyordu. Ancak bu süre zarfında, takviye kuvvet mahiyetinde, eldeki imkanlar hasebiyle, ağırlıklı başıbozuklar ve redifler bölgeye sevk edilebiliyordu. Zira, nizamiye birliklerinden henüz hiçbir iz yoktu. Chales Duncan gibi gözlemciler, sert kış mevisimine rağmen bölgeye takviye gelmesine oldukça sevinmekte idi ancak bu gelen kuvvetlerin ağırlıklı olarak redif olduğunu anlayınca hayal kırıklığı da yaşanmıyor değildi. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Duncan takviyeye gelen redif kuvvetlerini beş senelik nizamiye görevini icra ettikten sonra redife alınmış birliklerle karıştırmaktadır. Halbuki nizamiyeden emeklilik sayısı az seviyede seyrettiği²²¹ için en başta düşünülen, yani zorunlu hizmetten sonra yedeğe alınan birliklerin nicelik açıdan dolgun olmasını beklemek bir hayalin ötesine geçemeyecekti. Gerçekten de ameli surette incelendiğinde redif birlikleri çoğunlukla vasıfsız ve harp sanatından mahrumdu. Oysa ki, nizamiyeden redife geçen askerin ise mühim derecede tecrübe sahibi olması beklenecektir. Mamafih, bu kuvvetlerin ağırlığını cebren toplanan köylü nüfusunun teşkil ettiği umumiyetle karşılaşılabilecek bir vaziyettir.²²² Bununla birlikte, gelen birliklerin haline binaen, İngiliz gözlemci de bu hususu destekler nitelikte bir betimleme yapacaktı. Bizzat bu olayın şahidi olarak yaptığı çıkarım ile; ailesinden ve memleketinden koparılmış, aklı her daim ardında bıraktıklarında olan milislerden batarya ateşlemesi ve muharebe alanında hayatlarını eğitilmiş ve talimli bir nefer gibi tehlikeye atabilme cesareti göstermeleri beklenemezdi. Zirai işlerle uğraşan ve memleketlerinin dışında başka bir yerde yaşamlarını sürdürmeyen bu birlikteki milislerin varlıkları aileleri ve kendileri içindi²²³. Gözlemciye göre bu yüzden redif

²²¹ Veysel Şimşek, "The First 'Little Mehmeds': Conscripts for the Ottoman Army, 1826-53", **Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies**, XLIV (2014), 265-311, s. 288.

²²² Redif birliklerinde hizmete karşı direnenler veya hizmet vermek istemeyenlerden bazı durumlarda bedel-i nakdi alınabiliyordu. Bu şekilde verimsiz birlikleri silah altına almaktan hazineye nakit akışı sağlamak daha makul görülebilirdi. Böylelikle, hem direnişle karşılaşılmayacak hem de mutsuz kitle zorla silah altına alınarak nizamiye birliklerinin de genel muharebe alanındaki askeri performansına menfi etki yapmamış olacaktı; BOA, A.}MKT. MHM. , 305/70, (8 Safer 1281); BOA, Y. MTV. , 12/24, (28 Şevvâl 1300); BOA, DH. HMŞ. , 23/32, (7 Cemâzîye'l-ahir 1329). Bazı durumlarda, silah kullanma bilgisini haiz olmayanlardan da ilerleyen yıllarda bedel-i şahsi alınarak yerlerine silah kullanabilen kişileri göndermeleri talep edilmiştir. Anlaşılan rediflerin bu bedbaht durumu birtakım önlemlerle telafi edilmek istenmişti; BOA, MV. , 11/68, (18 Zilhicce 1303).

²²³ 1800'lerden önce "vatan" basit bir şekilde; doğulan yer veya ikamet edilen mahal anlamına gelirken kontekste göre bu bir ülke, köy, kasaba veya mezra olabilirdi. Bu anlamda, "vatan" duygusal hisleri ve sadakati çağrıştırabilirdi. Ashında Fransız kelimesi olan *patrie*'nin *vatan* kavramını etkilemesi çok uzun

birliklerine garnizon görevleri ve istihkâmlı mevziler dışında başka bir sahada görev yüklemek uygun olmayacaktı.²²⁴

Bu görüş aslında Birinci Cihan Harbi öncesinde Avrupa ordularının zabitleri tarafından da şiddetle desteklenen bir argümandı. Nitekim, savaş tarihinin her daim geçerli olan kurallarından biri de; muharebe alanında yüksek moral ve sıkı kontrolün devamlılığını sağlamaktır. Ancak dönemin birçok askeri profesyonelinin de belirttiği gibi yoğun ateş ve taarruz altında disiplin ve kontrol sağlamak oldukça güç olacaktır. Bu sebeple nizamiye askerleri gibi eğitilmiş kısım bile bu esnada endişe, kaygı ve korku yaşayabilirken, yedek kuvvetlerin ne tür bir psikolojiye sahip olacağı tahmin edilebilir. Buna benzer hususun Birinci Cihan Harbi öncesinde Avrupalı uzmanların dikkatini çekmesinin sebebi; İngiliz ve Alman ordularındaki kısmi istisnalar haricinde, Avrupa ordularının çoğunu yedek birlikler ve eğitimsiz taze neferlerin teşkil etmesi ile konunun dönemin uzmanlarını oldukça rahatsız etmesinden kaynaklanmakta idi. Hazar zamanı icra edilen manevraları gözlemleyen araştırmacıların çoğuna göre bu birlikler yoğun saldırı altında taktik dağınık ateş ve taktik manevra yaklaşımını icra edecek disiplin ve eğitimi haiz değillerdi. Ayrıca mütefekkirlerin yaklaşımında oldukça dikkat çeken bir nokta ise; bu birlikler eğer istihkâmların arkasına dizilirse bir daha ayağa kalkıp ileri harekâta katılmayı kesinlikle reddedecekleridir. Aslında bu görüş hasebiyle Fransız, Rus, Avusturyalı ve diğer subaylar yoğun ve kalabalık piyade formasyonları ile, vakit geçirmeksizin direkt taarruza kalkmayı tercih edeceklerdi. Yani bu demek oluyordu ki; kalabalık birliklerle beraber eğitimsiz milislerin de ileri

sürmemişti. İlk daimi Paris sefiri Seyyid Ali Efendi yaralı Fransız askerleri için yapılan hazırlıkları tanımlarken “Cumhuriyetleri ve Vatanları için” ıstırap çeken askerlerden söz etmekte idi. Bu aslında sefirin kendi dönemi için yeni bir kavramdı. Nitekim, devlet asırlarca millet sistemi ile yönetilmiş ve bu sistem dini topluluklar üzerine kurulmuştu. Bir grupları tanımlamada Katolik Rumlar, Ortodoks Bulgarlar, Yahudiler gibi kavramlar kullanılırken millet olarak ise sadece Müslümanlar vardı. Türk milleti ve Arap milleti gibi kavramların henüz geçerliliği yoktu. Bu yüzden Anadolu’da merkeze uzak eyaletlerde yaşayan reyanın gözündeki vatan mefhumu kendi yaşadıkları mahaller için geçerli idi; Bernard Lewis, ‘‘ The Impact of the French Revolution on Turkey: Some Notes on the Transmission of Ideas ’’, **Cahiers d’Histoire Mondiale**, Volume:I, No:I, Paris, Juillet 1953, 105-125, s. 107-108; Vedat Gürbüz, ‘‘Genesis of Turkish Nationalism’’, **Belleten**, C. LXVII, Sayı: 249, TTK, 2004, s. 504-505.

²²⁴ Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL.I, s. 281-282. Duncan’ın 1855’teki düşüncelerini de Ahmed Muhtar Paşa 1877’de onaylayacaktı. Kağızman’daki birliklere takviye isteyen Paşa, Bayezid’den dört tabur müstahfaz ve iki tabur redif birliği sevk edildiğini öğrenince, durumun vehametinin farkına vararak, Bayezid Kumandalığı’na işe yaramaz taburlardan doğacak muhtemel felaketin sorumluluğunun onlara ait olduğunu bildirmiş ve şahsi görüşü ile de milis kuvvetlerin niteliğine dair net bir tablo çizmişti; Ahmed Muhtar Paşa, **Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Sanisi**, s.205-206.

harekâta dahil edilebileceği düşünölmüş, bunları istihkâm, siper ve diğler korunaklı bölgelerin ardına yerleştirmekten mümkün olduğıunca imtina edilmek istenmişti. Aslında bu, Osmanlı rediflerinde olduğı gibi milis bir yapının karakteri ile uyumsuz bir hareketti ancak Avrupa orduları eğitimli nefer sayısındaki yetersizliklerden dolayı bu yaklaşıma ihtiyaç duydu. Bu Osmanlı ordusunun redif ve müstahfaz gibi birlikleri ön cephe hatlarında kullanmasına²²⁵ ve nizamiye birlikleri ile karıştırmasına neden olan sebeplerle aynı idi. Avrupalı subaylar, eğitimsiz personel ile hızlı ve kesin sonuç almanın başka bir yolu olmadığını düşünüyordardı.

Bununla birlikte, milis veya harp yeteneğini haiz olmayan birlikleri elden geldiğince cephe gerisi veya korunaklı siperlerde istihdam etme tercihini Müşir Muhtar Paşa'nın da onadığını görüyoruz. Paşa, elindeki düzensiz süvarilerin birbirleri ile uyumsuz istihbarat sağladıkları ve bu yüzden düşmanın gerçek hal ve durumuna dair bilgi alma imkânının olmadığı, buna binaen birliklerinin önü karakolsuz kaldığı cihetiyle Çakırbaba mevkiinden Horumdüzü'ne çekilme kararı almıştı. Mevkii lojistik açıdan verimli bir alana sahipti; levazımat ve iaşe gibi ikmal malzemelerini buraya nakil edecek kollar mevcuttu. Ayrıca, iki taraflı bir çevirme harekâtına karşı doğal bir savunma alanı olarak hizmet görmesinin yanında az asker ile kuvvetli düşmana karşı etkili savunma icra etmeye oldukça müsait bir mahaldi. Muhtar Paşa askeri açıdan oldukça ehemmiyetli bu doğal mevkiye kuvvetli istihkamlar ve metrisler inşa etmeye karar verdiğini aktarmaktadır. Ama burada dikkat çeken taktik yaklaşımı elindeki milis ve verimsiz birliklere karşı olmuştur. Ona göre istihkamlar öyle bir yöntemle inşa edilmeli idi ki; bu harp görmemiş ve nişan talimlerinden bihaber olan birlikler, harp sırasında bulundukları yerden firar etmek isteseler dahi mevziden çıkamamaları ve muhtemel düşman hücumuna hep birlikte karşılık vermek zorunda kalmaları gerekli idi. Bundan başka, siperler düşmanın muhtemel taarruz noktalarına karşı muntazam ve epey teknik bir biçimde inşa edilmeli idi; bu sayede siper içinde bulunan eğitimsiz

²²⁵ Nizamiye kuvvetlerinin sahip olduğı değler tartışılmazdı. Eğitimi ve yetiştirilmesi sabır ve sebat gerektiren ve oldukça masraflı olan bu birlikleri korumak için yardımcı ve milis kuvvetler harcanabilir mahiyette de görülüyordu. Bu yüzden de Osmanlı karar alıcıları hem milis hem gayrinizami birlikleri ayırım yapmadan her alanda görevlendirmeyi ihmal etmedi. Nitekim bileşik harbin en mühim prensiplerinden biri de düzenli ordu birliklerini düzensizlerle koruyarak, düzenli kuvvetlere düşmanın konvansiyonel unsurlarına karşı bitirici darbeyi vurmaları için fırsat yaratmaktı. Nitekim savaşı kazancak olan bir ordunun düzenli kuvvetleri iken, onları bu yolda destekleyecek olanlar da diğler unsurlardı; James J. Reid, **Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collapse**, s. 234.

birlikler nişan almadan ve düşmanı görmeden rastgele silahlarını ateşleser dahi mermilerin bir kısmı düşmana isabet edebilmeli idi. Bununla birlikte, kazılacak olan hendeklerin ön kısmı düşmana bakarken arka kısmı da aşılması zor sırtta bakmalıydı. Bu sayede içerdeki nefer dışarı çıkarsa yoğun düşman ateşine maruz kalacağını, gerideki tepeyi tırmanmaya kalkışırda da düşmana rahat bir hedef olacağını bilincinde olması gerekiyordu. Bu yaklaşımla, milis hüviyetine sahip birlikler kendilerine uygun bir mahalde, korunaklı olarak savunma harbi icra edebilecekti.²²⁶ Buradaki dayanak noktası tamamen coğrafi özelliklerin ve yapay istihkamların inisiyatifine terk edilmişti; bu öyle bir hali haiz olmuştu ki, milislerin sadece silahlarını rastgele olsa dahi ateşlemeleri bekleniyor ve başka bir şeye karışmaları istenmiyordu. Geriye kalan işi teknik bir yaklaşımla inşa edilen siperler ve doğanın bahşettiği korunaklı alanlar halledecekti. Sahiden de, ancak nitelikli birlikler bulundukları alana adapte olarak düşmanla harp edebilirdi; mubarebe alanını tanımak ve ona ayak uydurmak zor bir zanaat idi ve milislerin başarabileceği bir iş değildi.

Bu sırada, elbette, Balkan Cephesi'nde de kronik illet olan yetersiz nizamiye askeri hasebi ile belli sıkıntılar yaşanıyor. Müşir Süleyman Paşa 22 Temmuz 1877'de Edirne'de tertiplenmeye başladığı sırada Osmanlı kuvvetleri Balkanlar'ın güneyinde başarısız bir performans sergiliyordu. Eski Zağra düşmüştü ve Rauf Paşa ise kuvvetleri ile Yeni Zağra'da bulunmaktaydı. Filibe ise tehlike altındayken Yeni Zağraya'da muhtemel bir Rus taarruzu da gerçekleşebilirdi. Bu nedenlerle, Edirne'de bulunan Süleyman Paşa bir umut kaynağı olarak görülmekteydi ve cephenin hemem hemen yer yerinden takviye kuvvetler istenmişti. Yeni Zağra'da bulunan Rauf Paşa da ivedilikle takviye kuvvetlere ihtiyacı olduğunu bildirmekteydi; çünkü emrinde bulunan kuvvetleri ağırlıklı olarak milis nitelikli müstahfaz ve redifler teşkil ediyordu. Bunun aksi bir durumda Seymenli'ye çekilmeyi talep etmişti. Ancak Yeni Zağra'nın tutulması oldukça elzemdi ve Rauf Paşa'nın geri çekilme isteği doğru bulunmadı. Bu durum Rauf Paşa'ya iletilince kendisi sitemkâr bir söylemle Süleyman Paşa'ya Karadağ'da bulunduğu sırada işe yaramayan beş-altı tabur müstahfaz ile değil bugünkü gibi üstün bir düşmana, Hersek eşkıyasına karşı bile harekete geçmediğini

²²⁶ Ahmed Muhtar Paşa, *Sergüzeşt-i Hayatının Cild-i Sanisi*, s. 49-50-51.

bildirmişti.²²⁷ Mamafih, 93 Harbi'nde Tuna Cephesi'nin bir diğer kumandanı Mehmed Ali Paşa da Mabeyn-i Hümayun'a gönderdiği telgrafta benzer noktayı işaret edecekti. Paşa, komutasındaki kuvvetlerin ağırlıklı olarak asakir-i müstahfaza ve muaveneden ibaret bulunduğunu ve bunların, ekseriyetle karşılaşılacağı gibi, firara müterassıd oldukları ve bunlarla muharebeye girmenin gayet müşkül ve tehlikeli olacağını da beyan etmekte iken firar eylemlerine kalkışanları infazla tehdidin de kafi gelmeyeceğini ifade etmekteydi. Ancak, Paşa'ya Dar-ı Şura-yı Askeriyye'den gelen cevapta ise o cihette bulunan askerin kaffesi müstahfaza ve muaveneden olmayıp ekseri nizamiye ve redif taburları olduğundan ve bunların da ümera ve zabitanlarının ehliyetli bulunmakla birlikte; istidad ve cesaret ve besaletli nitelikleri haiz oldukları da ifade ediliyordu. Mühim mevkilerin muhafazasının ise yalnız muavene ve müstahfazadan mürekkebb taburlarla olmayacağı, yeteneksiz ümera ve zabitanlardan da uzak durulmasına dair tavsiye verilirken, menfi eylemde bulunan müstahfaz ve muavene birliklerinin diğerlerine de ibret olması için mücazat-ı cedideyle serian cezalandırılmaları nasihat edilmekte idi. Hal ve zamanın müsaadesizliği nedeniyle şimdilik bu şekilde yetinilmesinin icabı gerektiğini bildiren belgede²²⁸, ayrıca, redif taburlarının da nizamiye taburları ile bir tutulması tıpkı Ahmed Muhtar Paşa'nın beş yüz adet nizamiye süvarisine sahip olduğuna dair seraskerliğe yakındığı telgrafa cevaben gelen ve bölgede dört alay (düzensiz) süvarinin bulunduğunu ve bunlarla iş görülebileceğini savunan düşünceye benzerdi.

Buna ilaveten, Anadolu ve Tuna Cephesi karakter olarak birbirinden birtakım farklılıkları haiz idi. Ahmed Muhtar Paşa neredeyse yalnızdı ve Tuna Cephesi'nde ise öne çıkan birçok kumandan mevcuttu. Ancak her iki cephenin de muzdarip olduğu mesele aynı idi; yetersiz sayıdaki nizamiye birliklerini milislerle doldurma ve başıbozuk savaşçılarla orduya süvari desteği sağlama girişimleri genel olarak karşılaşılan kalıcı sorunlara geçici çözümlerdi. Vasıfsız birlikler Tuna Cephesi'ndeki

²²⁷ Hikmet Süer, **1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Balkan Cephesi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004, s.182-183. Süleyman Paşa'nın müstahfaz birliklerine ve yardımcı süvarilere karşı gayrimemnun olduğu sürekli ifade edilmekte idi. Hatta devletin selameti ve terakkisi için bu kuvvetlerin kullanılmaması görüşünü savunduğu söylenen Paşa, kendisini Edirne yolundan da bu birliklerin mahrum ettiği kanaatinde idi; **Ibid**, s.498.

²²⁸ **ATASE**, ORH-5, Kutu: 89, Gömlek: 96, F. ½ , 240, 36, (17 Teşrin-i Sani 93).

kumandanlar arasında ihtilafa neden olabiliyorken, Muhtar Paşa ise çaresizce seraskerliğe telgraf çekerek takviye kuvvet talep edecekti. Redif ve müstahfazların durumu ise kimi zamanlarda olabileceğinden daha fazla içler acısı hale gelebiliyordu; kimi zaman başlarında subay olmuyor, iaşesiz kalıyor, üst ve başları üniformadan ziyade paçavrayı andırabiliyordu. Aslında, nizamiye kuvvetleri dahi ikmal konusunda eksik kalırken milis ve yardımcı kuvvetlerin de perişan olması kaçınılmazdı.²²⁹

Buna rağmen, 93 Harbi sonrası redif teşkilatında tümen gibi büyük bir kuruluşa geçildi. Nizamiye ordusunda dahi büyük taktik-operatif birlik kuruluşuna yetecek kadro ve malzeme yokken bu zayıf yedek kıtaları tümenler halinde örgütleyerek nitelikten mahrum bir yapı teşkil edilmiş olunuyordu.²³⁰ Halbuki, pratikte taktik-operatif ünite tabur idi; kumandanlar ömürlerini çoğunlukla gayrinizami harp ile geçirdikleri için ufak seviyeli birlikleri idarede epey nitelikli hale gelirlerken büyük seviyeli teşkillerde durum vahim hale gelebiliyordu. Tabur üstü teşkiller, gerçekten de, ekseriyetle, irticalen tertib edilmiş birimler oluyordu ve tablolarda görülen, tamamen nizamiye birliklerinden meydana getirilmiş muntazam üniteler pratiğe bakınca bir düşün ötesine geçemediği anlaşıyordu. Zira, sonraki bölümde görüleceği gibi, muharebelerdeki tugay ve tümen gibi büyük teşkillerin hemen hemen hepsi müretteb, yani irticalen; o an nitelikli /niteliksiz mevcut tüm birliklerin birbirleri ile karıştırılması sonucu elde edilen kuvvetlerden ibaret idi.²³¹

²²⁹ “Başlarında subay yoktu. Gidecekleri istikameti ellerinden geldiği kadar kendileri bulmak zorundaydı. İğneli tüfeklerle teçhiz edilmişlerdi ama üniformaları yoktu ve paçavralarla kuşanmışlardı. Çoğunun ayakkabısı hatta terliği bile yoktu ama kar üstünde çıplak ayakla yürüyorlardı. Çok az bir kısmı katırlar üstünde gidiyordu; ancak yakından incelediğimde bunların ayaklarının donmuş olduğunu farkettim. Bazısı yürüyüş esnasında ayak parmaklarını kaybetmişti.”; Fred Burnaby, **On Horseback Through Asia Minor**, Vol: II, s. 74-75. Harp mevkiine yakın mahallerde durum daha da vahimdi. Reayanın elindeki tarım ürünleri ya asker için toplanıyor ya da başıbozuklar tarafından yağmalanıyordu. Bazı durumlarda ise ahalinin han ve haneleri askerlerin konaklaması için kullanılıyordu. Erzurum’a yakın bir mahalde yaşayan 60 yaşının üstündeki bir reaya sahip olduğu mahsülün çoğunu kaybetmişti ve bunun üstüne ağır vergiler de ödemişti. Daha sonra bu şahsın Erzurum’da toplanan müstahfaz taburuna katılması istenince kendisi İngiliz elçisi Zohrab’ın girişimleri ile son anda müstahfazlık görevinden kurtulmuştu; C. B. Norman, **Armenia, and the Campaign of 1877**, s. 366-67-68-69.

²³⁰ Gültekin Yıldız, “Kara Kuvvetleri”, s. 61-62.

²³¹ Sandwith, Kırım Harbi sırasında Kars’ta yaptığı gözlemlere binaen herhangi bir subayın “liva”nın anlamını bilip bilmediğinden epey şüphe duyduğunu belirtmişti ki aslında 93 Harbi’nin de tasdik ettiği gibi bu şüphesinde haklı idi; Humphry Sandwith, **A Narrative of The Siege of Kars**, s.121. Ayrıca, farklı kolordulara ait taburların aynı tugay altında görülmesi de sıklıkla karşılaşılan bir durumdu. Zira, düzen ve nizam ortadan kaybolabiliyor ve hangi taburun hangi tümeninde bulunduğu veya kimin komutasına ait olduğu karıştırılabiliyordu. Bu nedenle, muharebelerdeki Osmanlı birliklerine ait net bir

Bunun yanı sıra, Balkan Harbi sırasında Çatalca'da tertip edilen savunma hatlarında nizamiye kolordularının yanında büyük mürettep kolordular da teşkil edilmişti. Ancak, dikkati çeken bir husus Mahmut Belîğ Uzdîl'in bunlara hem 'redif kolordusu' hem de 'mürettep kolordu' tanımlamalarını yapmasıdır. Bunların redif kolordusu olarak da görülme sebebi teşkillerinin ağırlıklı olarak redif birliklerinden oluşması ile ilgisi olabilir. Örneğin; 2nci Mürettep Kolordu; Amasya, Samsun, Yozgat redif tümenleri, kolordu bağılı birlikleri ve nizamiye 30ncu tümeninden teşkil edilmişti. Mezkur 30ncu nizamiye tümeni ise üç adet mitralyöz bölüğü ve bir de istihkam bölüğünden müteşekkil iken kolordu bağılı birliğinde ise düzensiz Çerkez süvar bölüğü mevcuttu. Belli ki, nizamiye 30ncü tümen olarak adlandırılan teşkil sadece bu niteliği düşük kolorduya makinalı tüfek desteği verme amacıyla tertib edilmişti. Kolordunun ezici çoğunluğunu ise, görüldüğü üzere, redifler oluşturmuyordu. Redif tümenleri sadece piyade birliklerinden tertip edilmişken nizamiye tümeni ise mitralyöz bölüklerine ve istihkamacı birliğe sahipti. Nitekim, redif birlikleri milis kuvvet niteliğinde olduğu için mitralyöz gibi teknik bir sınıfa sahip değildi. Teknik bilgi gerektiren silahlar nizamiye birliklerine ait iken redif birlikleri oldukça vasıfsız kalıyordu. Bunun yanı sıra; 4 Aralık 1912 tarihinde genel karargah'tan gelen ordu günlük emrinde, Fatih ve Selimiye redif tümenlerinden bağılı oldukları mürettep üçüncü kolordu dahilinde sıkı düzen içinde eğitim ve öğretim görmeleri isteniyorken ayrıca inşaat ve tahkimat işleri de bu redif tümenlerine devredilmişti.²³² Mezkur Mürettep 2nci Kolorduya kıyasla, Nizamiye 2nci Kolordu'da redif tümenleri mevcut değildi. Bu kolordu; 4ncü, 5nci ve 12nci tümenlerden teşkil edilerek ağırlık nizamiye birliklerinde idi. Redif birlikleri ancak 5nci ve 12nci tümenlere tabur seviyesinde destek verirken, 4ncü tümen melez bir yapı olmayıp tamamen nizamiye birlikleri ile teşkil edildiği için homojen mahiyette idi.²³³

rakam vermek gayrimümkün hale gelmektedir; Frederick Barton Maurice, **The Russo-Turkish War 1877: A Strategic Sketch**, Special Campaign Series, No.2, Swan Sonnenschein&CO. , LIM, London, 1905, s.15. XVIII. yüzyıl ortalarında, Avrupa ordularında alay temel piyade ünitesi işlevi görmekte idi, ancak taktik piyade formasyonu bu dönemde taburdu. Harp zamanı ise piyade tabur ve alaylarını tugay teşkili altına tertib etme alışkanlığına sıkça rastlanmaktaydı. David G. Chandler, **The Art of Warfare in the Age of Marlborough**, Spellmount, 1990, s.94.

²³² Mahmut Belîğ Uzdîl, **Balkan Savaşı'nda Mürettep 1nci Kolordunun Harekâtı**, s. 180-184.

²³³ Mahmut Belîğ Uzdîl, **Balkan Savaşı'nda Mürettep 1nci Kolordunun Harekâtı**, s. 181.

Buradaki mürettep veya redif kolorduları da, görüldüğü gibi, acele bir şekilde “*ad hoc*” teşkil edilen yapılarıdır. Kısacası, tehdite karşı eldeki tüm imkanlar kullanılmak istendi ve bunlar tek noktada toplandı; plan ve ön hazırlık olmaksızın sadece an odaklı hareket edildi. Bu yapılar sanki, geçici olarak problem çözmek için oluşturulmuş bir algoritma gibi düşünülmüştü.

Redif birliklerinin niteliği Kırım ve 93 Harbi’nde ne seviyede ise Balkan Harbi zamanında da birçok benzerlikler görüldü. Bununla birlikte, farklı gözlemcilerin farklı zamanlarda yaptıkları betimlemeleri, aradaki uzun yıllara rağmen bu birliklerde fazla bir nitelik değişimi olmadığını göstermesi açısından oldukça etkileyiciydi. Ayrıca; yaşadıkları mahallin idari yöneticisi tarafından genç-yaşlı ayırt etmeksizin zorla evlerinden koparılan ve sırf bu birliklere girmemek için dağlara kaçan, kaçtıkları dağlarda yine yerel yöneticiler tarafından cebren toplanan nizamiye görevi yapmamış bu sivil mahiyetteki redif birlikleri de²³⁴ hayatlarını silahları ve atları ile birlikte sert coğrafyalarda geçiren başıbozuk savaşçılara kıyasla harp kapasitesi açısından oldukça düşük nitelikte kalacaktır. Redif birlikleri iskan halinde olan sıradan bir halk iken başıbozuk savaşçılar at üstünde, kendilerine ait gördükleri geniş bölgelerde sabit kalmayarak yaylak-kışlak yaşamı süren gruplardı. Daha önce diğer yardımcı birliklerle başıbozukların kıyaslandığı gibi; burada da nizamiye askeri eğitimi almamış redif birlikleri, muhariplik açısından elbette başıbozuklara kıyasla epey mahdut durumda kalacaktır.²³⁵

²³⁴ Atwell Lake, **Kars and Our Captivity in Russia; With Letters from Gen. Sir W.F. Williams, Major Teesdale and Captain Thompson**, s. 7; Fred Burnaby, **On Horseback Through Asia Minor**, Vol: I, s. 279.

²³⁵ Gözlemcilerin Kürt ve Çerkez savaşçıları betimlemelerinde ortaya oldukça etkileyici ve korkutucu bir tablo çıkmaktaydı. G.C. Taylor isimli gözlemci Anapayı ziyaret ettiği sırada birtakım Çerkez savaşçıyı analiz etme fırsatını elde etmişti. Ona göre; vahşi görünümlü bu savaşçıların göğüsleri fişek kutuları ile doluydu ve ok, yay, eski tabanca ve kılıçlarla donanmışlardı. Manevi değer verdikleri silahlarına kesinlikle maddi değer biçmezlerdi. Gözlemci, onların sürekli barut talep ettiklerini dile getiriyordu. Ayrıca, silahlara verdikleri ehemmiyet farklı ve garip alışkanlıklarına da yansımıştı. Söylentiye göre bir adet revolver karşılığında kabilelerinden iki adet kadını takas edebilirlerdi. Bunun yanında, tıpkı Anadolu’nun kabilevi Kürt savaşçıları gibi Çerkezler arasında da kan davası oldukça yaygındı. Bu savaşçı kabileler, kimi zaman Ruslar’dan daha çok birbirlerinden nefret ederlerdi; James J. Reid, **Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collapse**, s. 141.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAYRİNİZAMİ KUVVETLERİN ÇATIŞMA ALANINDAKİ HAREKÂTI

3.1 Dağlık Mahallerin Güvenli Bölge Olarak Kullanımı ve Gayrinizami Unsurları Karakteristik Açıdan Şekillendirici Rolü

Kendi başlarına buyruk kitleler halinde, merkeze uzak ve ulaşılması güç mahallerde yaşamlarını sürdüren ücretli savaşçı grupların, hangi devlet dahilinde varlıklarını sürdürdüklerinin önemi olmaksızın, birçok ortak noktaları ve genel karakterleri açısından benzerlikleri vardı. Onlar her zaman düzenli ve yerleşik gücün daimi düşmanları olmuştu. Örgütlü şiddetin normları ve kurallarından yoksun olan bu yapı sahip olduğu meşruluğu şiddetin tekeline sahip olan merkezi devletten almazlardı. Kişisel hüviyetleri belirsiz olsa da kitle olarak bir grubu veya yapıyı temsil ettikleri için birey gücünü içinde buluncağı kolektif yapıdan alırdı²³⁶. Yaşadıkları coğrafya onları belirli davranış kalıpları ile yoğurdu ve bu yüzden birbirine uzak ama benzer coğrafyalarda aynı karaktere sahip gruplarla karşılaşılabilirdi. İspanya'daki Fransız işgalına karşı çok sayıda gayrinizami gücün ortaya çıkmasına neden olan temel faktör de Yarımada'nın kendine özgü olan dağlık arazisi idi ve buradaki gerilla liderleri veya Osmanlı tabiri ile sergerdeler de tıpkı Çerkez ve Kürt aşiretlerindeki muadillerine benzer biçimde; otorite tanımaz, emir almaktan hoşlanmaz bir karaktere sahiplerdi.²³⁷

1800 yılının Şubat ayından Haziran ayına kadar Osmanlı kuvvetlerinin Mısır'daki Fransız işgaline karşı başlattığı askeri harekâtı analiz eden İngiliz gözlemci J.P. Morier, Osmanlı askeri kampını ziyareti sırasında Arnavut ve diğer yardımcı

²³⁶ Wilfried von Bredow, “Şiddetin Düzeni: Örgütlü Şiddetin Normları, Kuralları, Tabuları ve Ordunun Meşruluktan Uzaklaşması”, **Askeri Sosyoloji, Handbook of the Sociology of the Military**, Yazar: Giuseppe Caforio, Çeviri Editörleri: Zafer Uzun-Hakan Bayramlık, Springer, Nobel, 2017, s. 87-88.

²³⁷ Maria Jesus Horta SANZ, “Napolyon Döneminde Fransa'ya Karşı Yürütülen İspanyol Bağımsızlık Savaşı'nda Gayri Nizami Kuvvetler (1808-1814), s. 114. Wellington gerillalar üstünde yapısal bir otoriteye sahip değildi. Bu gruplar kaba kuvvetle düzen altında tutulamadığı için Wellington bunlara operasyonel açıdan “tavsiyeler” verirdi ve başarılı olanlar silah, iase veya maddi unsurlarla ödüllendirilirdi. Bu tıpkı Osmanlı idarecilerinin aşiret savaşçı liderlerine uyguladıkları taltif politikasının benzeri idi. Amaç karşılıklı anlaşma yoluyla memnuniyet ve güven sağlamaktı; Thomas M. Huber, “Napoleon in Spain and Naples: Fortified Compound Warfare”, **Compound Warfare: That Fatal Knot**, s. 98.

kuvvetleri de yakından görme fırsatına sahip olmuştu. Burada, gözlemci belli bir noktada analizlerini açıklarken, net şekilde ifade etmese de, atlı savaşçı grupları betimlediği anlaşılmaktadır. Ona göre, Osmanlı ordusunda yapılan ve yapılmakta olan askeri reformların disiplin mefhumunu tanıtmada etkisiz kalması Avrupa için oldukça talihli bir olaydı. Gözlemci bu grupların kör cesaretlerinden, fiziki kuvvetlerinden ve bazı bozuk askeri alışkanlıklarından oldukça etkilenmişti. Onlar için pirinç bir lükstü; çoğu zaman kuru ekmek ve soğanla hayatlarını idame ettirilirdi. Morier, bu grupların yeme ve içme alışkanlıkları nedeni ile Avrupadaki hastalıkların çoğuna yabancı olduklarını bildirirken, ayrıca onların doğuştan itibaren açık havada ve çıplak toprak üstünde yaşamlarını sürdürdükleri için askeri kampın zorluklarına oldukça aşina olduklarını da aktarmaktadır.²³⁸ Mamafih, gözlemcinin dolaylı yoldan anlatmaya çalıştığı; bu grupların askeri disipline adapte olmaları durumunda ne tür bir savaş makinesine dönüşecekleri ve Avrupa ordularının da başına dert unsuru olabilecekleri idi.

Betimlenen savaşçıların karakterleri her zaman bu türden benzerlikler gösterdi. Farklı bir gözlemci farklı bir ülkedeki müşabih bir coğrafyada yine benzer karakter analizleri yapacaktı. ²³⁹Morier, coğrafyanın bahsettiği birçok doğal avantajlara sahip olan bu grubun disipline sahip olması durumunda üstesinden gelinemeyecek bir güce dönüşeceklerini²⁴⁰ bildirirken aslında onların savaşçı niteliklerinin ne kadar etkili

²³⁸ J.P. Morier, **Memoir of a Campaign: With the Ottoman Army in Egypt from February to July 1800**, Wilson & CO. Oriental Press, Wild Court, Lincoln's Inn Fields, London, 1801, s. 17-18.

²³⁹ Osmanlı askeri tarihi birçok dönemde bileşik harp açısından değerlendirilebilir. “*Lwow civarındaki acımasız yangınlar ortaya çıktığında hemen hemen gece yarısı idi. Düşman üstümüze o kadar hızlı gelmişti ki ilk önce yangınları gördük ve daha sonra düşman hakkında haber alabildik.*”; “*Nereden ve nasıl geldiklerini kimse bilemezdi. Birlikler üstlerine doğru gittiği zaman onlar ganimetleri ile çoktan ortadan kaybolmuş olurlardı.*” Bu tanımlamalar XVI ve XVII. yüzyılın atlı Tatar savaşçıları için yapılmıştı. Kırım’da konuşlu bu Tatarlar 19. yüzyıl Osmanlı coğrafyasında hareket eden Kürt ve Çerkez hafif süvarileri ile aynı misyonlara sahipti. Bu kuvvetler ayrıca Osmanlı’nın Polonya ile giriştiği konvansiyonel harplerde orduya yardımcı birlik olarak destek sağladılar. Kural aynı idi; sadece müşterek değil hem istihbarat hem sabotaj gibi gayrinizami harekâtlar da bu grupların sorumluluğunda idi. Hazarda geçim sıkıntısına girdikleri zaman Lehistan-Litvanya Birliği sınırından içeri giren kalabalık düzensiz Tatar hafif süvarileri, başıbozuklar gibi yağma ve talana yönelirlerdi. Motivasyon kaynakları hem manevi hem de maddi idi. Kırım otoritesi her daim cihad söylemi ile bu kitleyi harekete geçirerek onlara meşru bir hak verirken ayrıca yağma ve talanla elde edilecek emtialar da oldukça çekici gelmekte idi; Andrzej Gliwa, “The Tatar Military Art of War in the Early Modern Period: An Example of Asymmetric Warfare”, **Acta Poloniae Historica**, Institute of History, University of Warsaw, 2016, s. 198-200-208-214.

²⁴⁰ J.P. Morier, **Memoir of a Campaign**, s. 18.

olduğunu da dile getiriyordu. Tehlike içindeki yaşamları onları, James Reid'in ifadesiyle, zenofobik bir yapıya büründürürken ayrıca cesaretli olmaya da itmişti. Silahları ile atları ²⁴¹onları tamamlayan ve kutsal değere sahip en mühim iki unsur idi; onlar olmadan var olmanın bir anlamı yoktu. Genel askeri gözlemcilere göre onlarda eksik olan ancak oldukça mühim bir değeri haiz bulunan olgu disiplin idi.

Her ne kadar karakterleri ve kaderleri benzer olsa da Osmanlı Ordusu'nda hizmet vermeye iten güdülerinde birtakım farklılıklar mevcuttu. Bu hususta; Çerkez yardımcı birlikler Kırım Harbi'nde olduğundan daha yoğun biçimde, 1864 Kafkas Göçü ile daha büyük kitleler halinde devlet topraklarına gelmiş ve 93 Harbi'ne iştirak etmişlerdi. Çerkez savaşçılar devletin harp çağrısına katılarak aslında yeni yurtlarında sosyal bir statüye sahip olmak istiyorlardı. Vereceği silahlı hizmet karşılığında meşru unsur olarak görülmek isteyen Çerkez toplumu devletle siyasi ittifak kurabilecek niteliği de haiz olmak isteyecekti. Nitekim, göç eden bu gruplar ilk etapta Kürt aşiretlerinin sahip olduğu derecede nüfuzu haiz olmayacaklardı. Bu yüzden devlete askeri hizmet vererek belli oranda itibar elde etme amacı büyük rol oynamıştır. Devlet ise, elbette, asker/savaşçı havuzu olarak gördüğü bir kaynağı istihdam etme fırsatını değerlendirerek ordudaki süvari noksanlığını Kafkasyalı savaşçılarla da bertaraf etmeye çalışacaktı. Bu hususta görüldüğü gibi; savaşçı kitle ile devlet arasında karşılıklı çıkar her daim mevcut olmuştur. ²⁴² Çerkezler'in sahip olduğu bir diğer kuvvetli güdü ise kadim Moskof düşmanlığı idi. Moskofa beslenen şiddetli düşmanlık gözlemciler tarafından her fırsatta dile getirilmişti. Bu güdü Çerkez savaşçı kitleyi muharebe alanında motive eden kuvvetli bir unsur mahiyetinde, psikolojik açıdan oldukça

²⁴¹ Daha önce bahsini geçirdiğimiz ve 1801-1802 ve 1832-1833'te katıldığı seferlere/operasyonlara dair tecrübelerini aktaran Deli Mustafa; yağma, talan veya ödül amaçlı baş kesme eylemlerini de sıklıkla bahis konusu yapmakta idi. Bir diğer dikkat çekici konu ise bu savaşçının atına verdiği değeri. Metinde, atının vurulması veya çalınması durumunda '*hemân piyade kaldım*' tabirini genellikle kullanırken, burada aslında piyade olmaya kıyasla atlı bir savaşçı olmanın daha gurur verici bir niteliğe sahip olduğunu vurgulamaktaydı. Bu yaklaşım, esasen, gayrinizami hafif süvari birliklerinde her daim var olmuştur. Atlı düzensiz kuvvetler arasında en yoğun istihdam edilen ve diğerlerine kıyasla en çok bilinen Çerkez ve Kürt yardımcı kuvvetlerin de atlarına verdikleri ehemmiyet oldukça yüksek düzeydeydi; Tolga U. Esmer, "The Confessions of an Ottoman 'Irregular': Self-Representation and Ottoman Interpretive Communities in the Nineteenth Century", s.336.

²⁴² Mehmet Beşikçi, "Başıbozuk Savaşçıdan 'Makbul' Tebaaya: 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Osmanlı Ordusunda Çerkez Muhacirler", s. 87-92.

ehemmiyet arz ederek muharipliklerine müspet etki yapacaktı.²⁴³ Nitekim, savaşçı kitleler genelde güvenilmezdi ve gerektiğinde düşmanın safına dahi geçebilirlerdi. Çerkezler'in bu güdüye sahip olması, her ne kadar firar eylemleri sıkça görölse de, diğer gruplara kıyasla onların harbe olan şevklerini artırmış olması kaçınılmazdı.

Kürdistan bölgesi atlılarıysa oldukça dinç, gözü pek ve kural tanımaz doğaları ile tanınmaktaydı. Çoğunluğu yerleşik değildi ve İran sınırına yakın olan aşiretler yoğun olarak kaçaklık ile uğraşırken hem Osmanlı hem de İran topraklarına girip çıkmaktaydılar. Ancak bu aşiretler her iki devleti de meşru güç olarak görmüyordu. Her biri ayrı sergerde komutasında olan aşiretler başına buyruk yaşam sürüyorlardı ve bulundukları bölgedeki Ermeni köy ve kasabalarını yağmalayarak da hayatlarını idame ettirdikleri görölmekteydi. Ermeni hanelerine yapılan bu eylemler ise Avrupalı elçilerin duruma müdahale etmesine neden olarak zamanla devleti uluslararası bir krize sürükleyecekti.²⁴⁴

Bu grupların güdüsü manevi bir değerden ziyade hemen hemen maddi olgulara bağlı idi.²⁴⁵ Bulundukları bölgede hiçbir otoriteye itaat etmeksizin yaşama arzusunda

²⁴³ “ Bu bölge boyunca Türkmen ve Çerkez köyleri bolca bulunmaktaydı. Buralardaki mukim kitle harp hakkında gelecek haberlere karşı oldukça istekliydi. Ruslar Çerkezleri Kafkaslar'dan sürdükten sonra Sultan muhacirlere Anadolu'da toprak bahşetmişti. Bu vahşi dağlı savaşçılar Moskof'tan intikam alabilecekleri muhtemel fırsatlara karşı oldukça açtı. ”; Fred Burnaby, **On Horseback Through Asia Minor**, Vol: I, s. 239. “ Geleneksel düşman (moskof) peş peşe gerçekleşen muharebelerde Osmanlı topraklarını işgal ettikçe Çerkez kabile reislerinin (sergerde) beraberindekilerle göç etmesi olağan bir durumdu. Sultan'ın topraklarına geldiklerinde oldukça sıcak karşılanırlardı ve kendilerine ikamet edecekleri topraklar bahşedilirdi. Bu yüzden onlar Avrupa ve Asya Türkiyesi 'nin çeşitli yerlerinde iskan edilmişlerdi. Onlara gösterilen misafirperverliğin karşılığında Sultan'a biat ederlerdi ve gerektiğinde, Bulgarsitan'da olduğu gibi isyan karşıtı harekâtlara katılma veya meşru bir savaşta hizmet verme sorumluluğuna sahiptiler. ”; Edward Vizetelly, **The Reminiscences of a Bashi-Bazouk**, s. 64-65.

²⁴⁴ Atwell Lake, **Narrative of the Defence of Kars: Historical and Military**, s. 37-38; Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL.II, s. 40-41.

²⁴⁵ Mamafih, buna zorlayan nedenler de yok değildi; örneğin, verimsiz ve sert topraklar Arnavut çeteleri de tıpkı eski Yunan Şehir devletlerinde olduğu gibi, ya haydutluğa yönlendirdi ya da paralı askerliğe. Bunların yaşamlarını sürdürdüğü coğrafyanın nerede ise dörtte üçü ormanlık ve dağlık bir alan niteliğinde idi. Osmanlı dönemi boyunca Arnavutlar, aslında çoğu kez geçim sıkıntısı hasebiyle göç etmek zorunda kalırken kimisi de ücretli savaşçılığı tercih ederek yaşamını idame ettirecekti (fighting for a living). Bununla birlikte, bölgedeki idarecilerin acımasızlığının yanında iskan mahallerine yakın bataklıkla kaplı alanların neden olduğu kitlesel hastalık vakaları da göçe neden olacaktı; Frederick F. Anscombe, “Albanians and ‘Mountain Bandits’ ”, **The Ottoman Balkans: 1750-1830**, Ed. Frederick F. Anscombe, Markus Wiener Publisher, Princeton, 2006, s.93-97. Ayrıca, Rumeli'de olduğu kadar Anadolu'da da otorite boşluğu olan coğrafyalardaki aşiretlerin siyasi ve dini söz sahiplerine yani; meşayihlere, pirlere, beylere ve ağalara ferman gönderildiği olurdu. Bu fermanlar dini retoriklerle dolu olsa da başiboş gruplara bir hak veya imtiyaz vaad etmeksizin hizmet vermeye ikna etmek oldukça zordu; Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok**, s. 212-218.

olan ve sert coğrafyalarda ikame eden Kürt aşiret grupları her daim merkeze karşı mücadele vermişlerdi. Onlar için yaşamlarını yaylak-kışlak olarak idame ettirdikleri coğrafya her şeydi. Bu yüzden gerek yağma ve talan ile elde edilecek gelirin cazibesi gerekse de bulundukları mahallerde hükümet tarafından taltif edilmiş sergerdelerinden gelecek olan komut onlar için harekete geçmeye değer olgulardı. Aşiretler her ne zaman vergi tahsildarları ile karşılaşsalar öteberilerini toplayıp güvenli bölgeleri olan dağlara çıkarlardı. Burada binlerce savaşçı silahlı halde beklerdi. Oldukça korktukları nizamiye topçu birlikleri ise bu dağlık alanlara nüfuz edemezdi. Eldeki nizamiye piyade kuvvetleri de bu mahallerde varlığını sürdüren gruplarla çarpışacak sayıda ve nitelikte değildi.²⁴⁶ Ayrıca, bu savaşçı güruh, mecburiyetten, bulundukları mahallerde kendi barut üretimlerini de icra etmeye başlayarak mahdut seviyede madencilğe de girişmişti. Onlara göre; hükümetin izinle verdiği barut oldukça az miktarda, kalitesiz ve pahalı idi. Bulundukları dağlarda bol miktarda sülfür, güherçile (potasyum nitrat) ve kömür bulunmaktaydı ve bu dağlı gruplar, söz konusu maddeler ile barut üreterek kendi kendilerini ikmal ediyor, kendi levazımlarını kendileri sağlıyorlardı.²⁴⁷ Onları bu zorunluluğa iten güdü belli ki silahlanma zorunluluğundan kaynaklanmakta idi. Hayatları her daim tehlike ile geçen bu unsurlar oldukça zenofobik bir karaktere sahipti ve her aşiret diğer aşireti de potansiyel düşman olarak görmekteydi. Bir aşiret diğer bir aşiretin tehditi altında olabilirdi veya devlet her an bulundukları bölgeye operasyon icra edebilirdi; ya da bu unsurlarla anlaşmaya giderek onları isyan bastırma operasyonlarında ve konvansiyonel savaşlarda istihdam etmek isteyebilirdi. Bu yüzden her daim kullanıma hazır ateş gücü temel bir ihtiyaçtı.

Bununla birlikte, bu tür bir coğrafyada yaşam süren grupların gayrinizami harpte oldukça etkili bir kuvvet oldukları her daim öne çıkan bir gerçeklik oldu.

²⁴⁶ Fred Burnaby, **On Horseback Through Asia Minor**, Vol: I, s. 173; Fred Burnaby, **On Horseback Through Asia Minor**, Vol: II, s. 348-349.

²⁴⁷ Fred Burnaby, **On Horseback Through Asia Minor**, Vol: I, s. 341-342. Anadolu ordusunun ihtiyacı olan barut ve diğer levazımatlar İstanbul'dan sevk edilmekteydi. Ancak dönemin şartlarında İstanbul'dan Erzincan, Eruzum veya Kars'a askeri malzeme sevkiyatı oldukça meşakkatli bir süreci gerektiriyordu. Bu yüzden her nefere verilen bir kutu mermi, maliyetinin üstüne hükümete ekstra yüzde elli masraf demek oluyordu; **Ibid**, s. 342. Kurşun madenlerinin bir kısmı mermi ihtiyacı için Kürt aşiretler tarafından oldukça mahdut bir şekilde işlenmişti. Anadolu'da bulunan kurşunlar da İstanbul'dan getirilmekteydi ve bu yüzden oldukça pahalı idi. Bu durum dağlıları ayaklarının altında bulunan metali işlemeye sevk etti; Fred Burnaby, **On Horseback Through Asia Minor**, Vol: II, s. 55.

Osmanlı'nın başıbozuk süvari birliklerinin yoğrulduğu coğrafyayı ve yeri geldiğinde konvansiyonel harpte ²⁴⁸görevlendirilirken yeri gelince de gayrinizami operasyonlarda istihdam edildiklerini göz önüne alırsak, aslında oldukça kullanışlı bir harp entrümanı olarak görüldükleri aşıkardı. Nitekim, Osmanlı Ordusu'nda görev alan İngiliz subaylar da bu kuvvetlerden oldukça faydalanmıştı. Bu hususta, başıbozukların oldukça tehlikeli ve komplike vazifelerde kullanıldığına dair bir örneği İngiliz Yüzbaşı Thompson'un 1855 yılında, Kars'ta mezkur kuvvetleri istihdam biçiminden de anlaşılmakta idi. Zabitin ifade ettiği kadarıyla; müstahkem mevkinden uzaklaşmış olan yirmi adet süvari neferi atlarını otlattığı sırada üç adet Rus Kazak süvari alayı ve bir adet bataryanın taarruzuna uğrayınca geri çekilmek zorunda kalmıştı. Thompson ise bu durumu fırsat bilerek cephe noksanlığını gidermenin bir yolunu bulmuştu; anlaşılan karakter ve mizaçlarını o kadar iyi tanımıştı ki, elindeki başıbozuk süvarileri ileri sevk eden İngiliz zabit onları Rus topçusunun ateşlemesine rağmen patlamamış olan top mermilerini geri getirmekle görevlendirmişti. ²⁴⁹ Bu türden bir eylem oldukça kör bir cesaret gerektiriyordu ve düzenli kuvvetlerce de icra edilmesi beklenemezdi. Osmanlı mevzileri ile Rus cephesi arasında olan bu bölgede ölüm ihtimali bir hayli yüksekti. Ancak, bu kitlelerin hayatları ölüm mefhumu ile yüz yüze geçtiği için bu türden eylemlere psikolojik açıdan sürekli hazır durumda olmaları beklenebilir bir durumdu. Ayrıca, buradan da epey belli olduğu üzere, düzensiz süvarilerin harcanabilir (*canon fodder*) nitelikte değer gördüğü de sıkça karşılaşılan bir fenomen olacaktı.

²⁴⁸ Konvansiyonel harpte çatışmaların yoğun cereyan edeceği ve gayrinizami birliklerin sıklıkla hedefinde olacak bir mahal de demiryolları olacaktı. Buraların düzensiz kuvvetlere karşı muhafazası için *block house* tarzı savunma alanları inşa edilebilirken daimi süvari müfrezelerinin de yakın mahallerde bulundurulması elzem hale gelebilmekte idi; Williamson Murray, "Conclusion: What the Past Suggests", **Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present**, s.299. 93 Harbi sırasında ise bu çatışmalar Osmanlı başıbozuk süvarileri ve Rus Kazak süvarileri arasında cereyan edecekti. Varna canibinden gelen bir haberde, Yeni Zağra karibinde Moskof'un tarumar edildiği ve Balkan'a çekilmek zorun kaldıkları bildirilirken Rauf Paşa kuvvetleri dahilinde görevlendirilen birtakım Osmanlı yardımcı süvarileri şimendifer hattını zabt ve tahribata çalışan Kazaklar'ı etkisiz hale getirerek hatt-ı mezkuru muhafaza etmişlerdi; BOA, Y. PRK. TKM, 1/58, (?).

²⁴⁹ Thompson, hükümetin verdiği ödüle ilaveten getirilen her top adedine belli bir meblağ ödeme de yapıyordu; Atwell Lake, **Kars and Our Captivity in Russia; With Letters from Gen. Sir W.F. Williams, Major Teesdale and Captain Thompson**, s. 104-105.

Yaşanılan coğrafyada devlet nüfuzu yoktu ve her kabile kendinden sorumlu, kendi kuralları dahilinde yaşamlarını idame ettirirdi. Bu tür bir yaşam tarzı elbette onları paranoyak hale getirerek zenofobik bir karaktere çevirecek idi. Çünkü, bir kitle psikolojisi anlamında, kendileri dışında herkes potansiyel düşmandı. Başıbozuklar hazar zamanında atlarının yularlarını dahi çıkarmazlardı ve silahları ise atlarının yularları gibi, her an onlarla bir bütündü. Ateş gücü ve manevra kabiliyetleri/atları her daim hazır; her an olası bir taarruza veya karşı taarruza amade bir yaşam sürdürülmekteydi.²⁵⁰

Nitekim, Horatio Southgate isimli Amerikalı papazın 1837 yılında ülke topraklarını ziyareti esnasında, Van Gölü'nün doğusundan İran sınırına geçerken karşılaştığı manzarayı betimlemesi bu hususa oldukça somut ve mühim bir örnek teşkil etmektedir. Papaz, İran içinde, Osmanlı sınırına oldukça yakın konumlu bir Kürt aşireti köyüne yaklaştığında bu mahallin Osmanlı sınırında bulunan bir başka Kürt kabilesinin taarruzuna uğramış olduğunu ifade eder. İçeri girdiklerinde köyün ahalisi, gözlemci ve beraberindekilere misafirperverlikten uzak bir tavır sergileseler de birtakım mühim bilgi vermekten de geri durmamışlardı. Amerikalı gözlemciye aktarıldığına göre; ahali sürekli olarak diğer kabilelerin taarruz ve tecavüzü altındaydı. Saldırganlar son taarruzlarının yaralarını sarar sarmaz bu aşiret üzerine diğer bir hamleye kalkmaktan asla tereddüt etmiyorlardı. Saldırı ani ve oldukça seri gerçekleşiyordu ve kaçacak zaman dahi bulunamıyordu. Oldukça kalabalık bir sürü halinde geldikleri için etkili bir şekilde karşılık vermek de gayrimümkündü. Baskınlarda, köydeki hayvan sürülerinden iye ve işe yarar her emtiaya kadar ne varsa toplanıp götürülüyordu. Baskıncılar, en ufak bir karşılığa ise acımasız ve gaddarca bir katliam gerçekleştirmekte kararsızlık sergilemiyorlardı. Mamafih, aşair unsurları ellerinde mevcut olan tüm imkanı azami ölçüde kullanarak kendi güvenlik tedbirlerini almışlardı; köyün yakınına münferit bir gözetleme kulesi inşa edilmişti ve bu kule ihtiyaç anında bir sığınak görevi de görüyordu. Kolluk güçleri ise gece boyu köyün etrafını gözetlemekteydi. Tepeden tırnağa silahlarla mücehhez kılınmış birlikler sabaha kadar devriye görevini görürken büyük köpekler ise her an ve her yerde alarm

²⁵⁰ James J. Reid, *Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collapse: 1839-1878*, s. 173.

durumunda bekletilmektedir; yani, velhasıl, saldırı altına bulunan Ekrad grubu hem aktif hem de pasif savunma hattı tertib etmişti.²⁵¹

Burada görüldüğü gibi, daimi ama zamanı belirsiz olan tehdide karşı anlık karşılık verecek kapasiteye ulaşmak hayati bir önemi haiz idi. Zira, tehdid vakitsiz belirebildiği için ahali her daim ihtiyatlı yaşamak ve taarruza karşı hazırlıklı bulunmak zarureti içerisindeydi²⁵². Ancak, bu vaziyet tabii olarak kitle üzerinde birlik, beraberlik ve dayanışma ruhunu da güçlendirici bir etkiye neden olacak ve aşiret üyeleri arasındaki bağı sağlamlaştıracaktı. Sadece savaşçı kitle değil, grubun içinde olan kadın, yaşlı ve çocuk herkes tehlike altındaydı ve bu spesifik tehlikeye karşı kolektif hareket etme zorunluluğu mevcut idi. Bu halin müspet etkisine kıyasla menfi yönden sonucu ise; kitle psikolojisinin sabit bir hale gelmesi ile tamamen paranoyak ve zenofobik bir hüviyet kazanmasıydı. Ayrıca, dikkat edildiği üzere köy sanki mahdut bir askeri garnizonu andıran bir yapıya bürünmüştü. Aşiretler arasındaki ilişki genel olarak bu hal üzerine olduğu göz önüne alınırsa, buralarda yetişen düzensiz bir savaşçının karakterine dair birtakım tahminlerde bulunmak zor olmayacaktır.

3.1.1 Karadağ Coğrafyası Kapsamında Müsterek Harekât

Bu tür savaşçı grupların hem Balkanlar'da hem Anadolu'da, tıpkı Çerkezler'in Kafkaslar'da Ruslar'a karşı sahip olduğu gibi, güvenli bölgesi (*safe haven*) olan dağlık ve sert coğrafyaları öne çıkan bir olgudur. Bu bir gayrinizami unsurun konvansiyonel kuvvetlere karşı kullanabileceği ve onlardan korunabileceği en mühim doğal silahlardan biri idi. Nitekim düzenli kuvvetler, Osmanlı ve dünya askeri tarihinde örnekleri olduğu gibi, bu tür bir mahalde gayrinizami kuvvetlerin desteği olmaksızın gerilla harbine giremezdi. Bu minvalde, Karadağ bölgesi de XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı ordusuna oldukça zorluk çıkarmış ve üstesinden gelmesi güç bir doğal hasım olmuştur. Zira, bu duruma Karadağ'a yapılan askeri operasyonların hemen hemen hepsinde şahit olmak mümkün idi. Misal olarak, 1294 tarihli bir belgede Babıali,

²⁵¹ James J. Reid, *Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collpase: 1839-1878*, s. 169-170.

²⁵² James J. Reid, *Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collpase: 1839-1878*, s. 170.

Debre’de bulunan Ali Saib Paşa’dan ahval-i fevkalade zuhurunda Karadağ cihetinde istihdam olunmak için Debre Sancağı kazalarından on tabur yardımcı kuvvet teşkil edilmesini istiyor ve bu taburların emir-komutasının subaylarca sağlanması gerektiği bildiriliyordu. Dikkati çeken nokta da; belgede açık şekilde Karadağ’ın sarp bir coğrafya olduğu ve ahalisinin de gayrinizami harpte nitelikli bulunduğu, bu yüzden eldeki askerlerin talim ve masraflarının ziyade olacağı bildirilirken nizamiye askeri yerine cengaver ve harp ve zarbe muktedir, silahşörlükte maharetli, çetin coğrafya üzerinde gerilla harbi verebilecek yardımcı birliklerin teşkil edilmek istenmesi idi.²⁵³

Bu açıdan bakıldığında, hakikatte, bölge tamamen bileşik harbin icra edilebileceği bi mahiyette idi; hem konvansiyonel hem de gayrinizami kuvvetler bir arada kullanılmalıydı. Zira, Karadağ’ın gayrinizami unsurları fıstı buldukça yakın mahallere de etki yapıyordu ve bu da Bosna’daki dengeleri bozarken²⁵⁴ Osmanlı Ordusu’nu da bu civarlarda tamamen gayrinizami kuvvetlere bağımlı bırakıyordu. Tam da bu husula ilgili operasyonel bir sorun 1862 Karadağ Harekâtı’nda yaşanmıştı. Piva’ya operasyon düzenleyen Ömer Paşa burada gerilla harbinde sıkışıp kalmıştı ve ayrıca Piva bögesi oldukça zorlu bir başka mahal olan Drobniak nahiyesinden hem savaşçı gerilla hem de levazımat desteği almaktaydı. Piva bölgesine destek amaçlı olarak Derviş Paşa düzenli kuvvetlerle hareket ederken ayrıca Gaçkalı sergerde İsmail Ağa da komutasındaki düzensiz kuvvetlerle operasyona iştirak etmişti. Nitekim, burada, Ömer Paşa’nın hareketini kısıtlayan etkenin; kendi düzenli birliklerine yardımcı olacak ve gayrinizami harp icra edecek düzensiz birliklerden yoksun olmasından kaynaklanması muhtemeldi. Çünkü, İsmail Ağa’nın başıbozuk kuvvetleri ile Derviş Paşa birlikleri, hasım gerillaları kırmayı başarmış ve bunun akabinde Derviş Paşa takip harekâtına girerek net sonuç almış idi. Ancak, daha sonra, Drobniak nahiyesi harekât dışında kalarak belli bir süre tehlike arz etmeye devam edecekti ki akabinde benzer bir taktik hata da burada tekrarlanacaktı. Muhtemelen bölgenin

²⁵³ BOA, İ. MMS. , 56/2556/1, (4 Rebî’ü’l-evvel 1294); BOA, İ. MMS. , 56/2556/2; BOA, İ. MMS. , 56/2556/3, (2 Rebî’ü’l-ahir 1294). Muntazam kuvvetler ve klasik yöntemlerle Karadağ gerillalarını bastırmak imkansızdı; **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 5nci Kısım (1793-1908)**, s. 473. Bkz.; Karadağ coğrafyasına bir kale benzetmesinin yapıldığı ve Türker’in burada çarpışmasının çok zor olduğuna dair; **ATASE**, OSK, Sıra: 654, Kutu: 8, Gömlek: 124.

²⁵⁴ Zafer Gölen, “1862 Karadağ Askeri Harekâtı ve Sonuçları”, **Belleten**, C.LXXV, Sayı: 273, 2011, s. 216-217.

tamamen gerillalarla çevrili olması hasebi ile düşünüldüğünden; buraya Hersekli İbrahim Bey kumandasında beş bin başıbozuk/düzensiz kuvvet nizamiye desteği olmadan hareket etmiş ve büyük bir bozgun yaşayarak dağılmışlardı. Bu bölgenin, aslına bakılırsa, İbrahim Bey komutasındaki düzensiz kuvvetlerin icra ettiği operasyonun neticesinden sonra bozulmadan bırakılması; sadece düzenli veya düzensiz birliklerle nüfuz edilebilir bir coğrafya olmadığını, muntazamca planlı bir bileşik harekâtı gerekli kılan bir mahiyeti bulunduğunu göstermekte idi.²⁵⁵ Zira, söz konusu operasyon bölgesinde iskan eden yerel unsurların da askeri operasyonlara nüfuzu epey bir etkili olabilmekteydi.²⁵⁶

Mamafih, yine sert coğrafyalarda cereyan edecek olan 1876 Sırp-Karadağ Harbi'nde sıklıkla müşterek hareketler icra edildiği dikkati çekmektedir. İşkodra merkezden Dersaadet merkezine bildirilen bir operasyonun raporunda; Göl cihetinde, Mevrik(?) mevkiinin muhafazasında görevli nizamiye ve muavene kuvvetlerinden bulundukları mahalden dört saat ileride bulunan Salçe ve Karinçe karyeleri tarafında faaliyet gösteren düşman gerillalarını etkisiz hale getirerek oradan def ve tardları için Rumi Haziran 29'da iki tabur asakir-i şahane/nizamiye ve bin kadar asakir-i muavene/yardımcı kuvvetten karma bir görev gücü tertib edilmiş ve harekate başlanmıştı. Belli ki Osmanlı düzenli kuvvetleri ile birlikte kullanılan yardımcı birlikler coğrafyaya epey aşına idiler; nitekim esna-i rahde bu melez görev gücü Karinçe karyesine inmek için sarp ve zorlu bir cibal-i müteselsile, yani sıra dağlardan geçmek zorunda idi. Zira, nizamiye kuvvetlerinin yalnız başına, ameli tecrübesinin olmadığı dağlarda operasyon icra etmesi trajedi ile sonuçlanabilirdi. Buna rağmen, hareket esnasında tarikin sağ ve sol cenahlarında bulunan cibal aralarına, yani güvenli limanlarına gizlenmiş olan Karadağ gerillaları müfrezeyi ani ve yoğun bir ateş altına

²⁵⁵ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, Yayınlayan: Cavid Baysun, TTK Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1986, s. 11.

²⁵⁶ Müslüman ağırlıklı mahallerdeki ilk tercih, ahaliyi silahlandırarak kendi bölgelerini muhafaza etmeleri istenmekteydi. Nitekim bu şekilde yardımcı ve nizamiye kuvvetleri istihdam etmeyerek ağır masraftan da kaçınılmış olacaktı. Ancak, devletin Karadağ gibi gayrimüslim ağırlıklı topraklarında böyle bir yöntemin uygulanmasına imkan yoktu ve ahalinin büyük çoğunluğu isyancıları desteklediği için geniş çaplı operasyon kaçınılmazdı. Buna farklı bir coğrafyadan örnek olarak; Halep'in Müslim ağırlıklı bir bölge olması nedeni ile burada bulunan süvari nizamiye alayının ve yardımcı kuvvetlerin geri çekilmesi ve bunların yerine ahaliden yardımcı birlikler tertip edilmesi istenirken, böylelikle mevcut masrafların azaltılması amaçlanmış olabilir; BOA, A.} MKT. MHM. , 162/92, (18 Muharrem 1876).

almış idi. Ancak, asakir-i nizamiye ve muaveneden müteşekkil görev gücü bu ateşe karşılık vererek gerilla harbine başlamış ve düşman unsurları mukavemet edemeyerek dağılmıştı. Lakin, dağılan Karadağlılar'ın bulundukları dağlık mahallerde müstahkem mevkiiler inşa ettikleri de burada açıklamaya değerdir. Böyle bir sert coğrafyada yaşam süren Karadağlı gerillalar elbette kolay bir rakip olmayacak ve bulundukları alanı askeri açıdan çok iyi derecede tanıyarak hükmedebilecekti. Ayrıca, sıklıkla Osmanlı ile mücadeleye giren bu dağlılar zamanla rakiplerine aşina hale gelerek zayıf noktalarını da tespit edebilecekti. Zira, Osmanlı askeri karar alıcılarının müfreze de külliyatlı gayrinizami unsur barındırması nafîle bir hamle değildi.²⁵⁷ Karadağlı savaşçıların bayağı bir unsur değil, bilakis nitelikli bir hasım olduklarını bir de müfrezenin Salçe ve Karinçe meskun mahallerine girmesinden sonra anlıyoruz. Buradaki halkın, tıpkı Osmanlı'nın nefir-i ammları²⁵⁸ gibi, Karadağlı savaşçılar tarafından silahlandırıldığı ve bulundukları yerlerde bırakıldıkları anlaşılmıştı. Belli ki, asli Karadağlı gerillalar bozguna uğratılmadan bu mahallere girilse idi ikinci bir pusu da burada meydana çıkacak ve Osmanlı kuvvetleri iki ateş arasında sıkışıp kalacaktı. Ancak, dağlardaki dayanacakları gücü kaybeden silahlı köy ahalisi tek başına Osmanlı kuvvetlerine karşı mücadele vermeye cesaret edemeyecekti ve ana unsur dağılınca bunlar da manevi olarak etkisiz hale gelecekti. Konvansiyonel bir orduya müsaade vermeyen coğrafyada bu görevi gayrinizami harpte mütehassıs Karadağ savaşçıları devralacak ve ahaliyi de hem ideolojik hem de pratik sahada eğitmesi beklenecekti. Buradaki meskun mahallere nüfuz eden Osmanlı güçleri de iki yüzden ziyade hane halkını bulundukları yerden tehcir ettirerek gayrinizami harp atmosferine ayak uydurmaya devam edecekti.²⁵⁹ Ne var ki, 76 Sırp-Karadağ Harbi sırasında gerek ufak seviyeli karma

²⁵⁷ **ATASE**, OSK, Kutu: 16, Gömlek: 235, F. 1-1, 2, 10-2, (3 Temmuz 92).

²⁵⁸ Porgoriçe Karargahı'ndan gelen bir tahkikatta; Bar mevkiinde bir tabur nizamiye ve bir tabur redif ve ayrıca, Bar ahalisinden dört yüz ve Ülgün'den iki yüz muavene kuvvetinin mevcut olduğu bildirilmekteydi. Buradaki yardımcı birliklere "asakir-i muavene" olarak hitap edilse de, nefir-i amm olmaları muhtemeldir; çünkü niteliksiz içneli tüfeklerle müselleh oldukları bildirilmekteydi ve ahali içinden tertiblenmişlerdi. Bölgede gerçekleşen hareketlerde mümkün olduğunca her unsur kullanılmakta idi. Ayrıca, İbrahim Bey komutasındaki yedi tabur nizamiye ve üç yüz muavene kuvveti de Bar'daki mahdut birlikleri takviye için hareket halinde idi; **ATASE**, OSK, Kutu: 1, Gömlek: 77, F.1-2, 5, 1-52, (1292).

²⁵⁹ **ATASE**, OSK, Kutu: 16, Gömlek: 235, F. 1-1, 2, 10-2, (3 Temmuz 92). Dağlının dört bayrakdarları ile birlikte yüz seksen dört savaşçısının telef, bunun iki misli de mecruhları olduğu, muavene ve nizamiyeden toplam on nefer şehid ve yirmi üç nefer mecruh bulunduğu aktarılmaktadır. Ayrıca; tehcir edilmeyen sivil unsurlar her daim düşmana yardım edecek ve iaşe ve ibate desteği alan gerillaları bu şekilde bastırmak gayrimümkün olacaktı.

görev güçleri ile icra edilen meskun mahal operasyonları gerekse de dağlık alanlardaki gayrinizami harp mücadeleleri çok kere karşılaşılan bir durum haline gelecek²⁶⁰ ve bazı durumlarda şiddetin dozu artacaktı. Ama böyle bir anda, Osmanlı kuvvetleri, tam anlamıyla, fevkalade bir şekilde bileşik harp sürdürecekti.²⁶¹

Hemen yukardaki dipnotta bahsettiğimiz nizamiye ağırlıklı İbrahim Bey kuvvetlerinin Bar'a hareket etmesi ile mezkur mahal takviye edilmişti, ancak, daha sonra, Kaimmakam İbrahim Bey komutasındaki bu birliklerden cem' edilen yedi bölük nizami ve üç yüz elli kadar gayrinizami karma kuvvetin 17 Temmuz Cumartesi gecesi saat dörtte Bar'dan çıkarak Ekmer kazası üzerine harekate başladığını Ahmed Hamdi Paşa'nın Porgoriçe Ordugahı'ndan Sadaret ve Seraskerlik makamına gönderdiği telgraftan anlıyoruz. Saat dokuz sularında başlayan çarpışmada yine dikkat gerektiren nokta Karadağlı gerillaların inşa ettiği istihkamlar olacaktı. Saat on buçuğa kadar devam edecek çarpışma öyle bir noktaya gelmişti ki bu hal bir sene sonra Plevne ve civarında cereyan edecek muharebeleri anımsatacaktı. Telgraftaki tabirle muavene ve nizamiye birliklerinin hücumunda, Karadağlı'nın yapmış olduğu "en müthiş" üç istihkam zabt edilmişti. Ancak, külliyetli gelen Karadağ takviye savaşçıları mezkur

²⁶⁰ 96'nın Temmuzunda, Süleyman Paşa'dan alınan bir tahriratta, asakir-i şahane ve muaveneden müteşekkil karma bir görev gücünün Bandirile'ye(?) dahil olduğu ve eşkıyayı takip ederek; yüz seksen kadar tüfeng, araba, birtakım eşya ve barkir ve saire iğtinamlarla geri döndüğü ifade edilmektedir. Kimi zaman ufak gruplar halinde hareket eden Karadağlı savaşçıları meskun mahallerde iâşe ve levazımatları ile gizlenebilmekteydi ve bu tür mahalleri vurmak için nizami-gayrinizami kuvvetlerin müşterek hareketi ile daha hızlı sonuç alınabilmekteydi; **ATASE**, OSK, Kutu: 5, Gömlek: 168, F.1-3, 10, 19, (19 Temmuz 96).

²⁶¹ Sırp unsurları da karye gibi meskun mahalleri "safe haven" olarak kullanmaktaydı. Fevziye adlı yöre ve civarında bir araya gelerek toplanan dört yüz Sırp gerilla üstüne dört bölük nizamiye ve bir miktar yardımcı kuvvetin bir-iki saat süren operasyonu sonunda Sırp çeteler on beşten ziyade kayıpla geri çekilmişti ancak bölge civarında tam olarak bastırılmamışlardı. Osmanlı karma kuvvetlerinin sağ cenahında bulunan İbzor adlı karye Sırp çetelere iâşe ve ibate desteği vermekte idi ki, gayrinizami harbin doğasındandır, bu karye ateşe verilmişti. Nitekim, ateşe verilen karyeden ciddi oranda Sırp gerillanın çıkması ile bunlara karşı da şiddetli bir çatışma başlamıştı. Ne var ki, eğer karye ateşe verilmeden operasyon icra edilse idi çok mühim oranda sivil ve asker kaybı ile karşı karşıya kalınabilirdi. Karyenin ateşe verilmesi ile Sırp çeteler ve bunlara destek veren ahali üzerinde ilk önce psikolojik bir hamle icra edilmiş, akabinde karyeden çıkan düşman unsurları da sıcak çatışmada etkisiz hale getirilmişti. Bu sırada Osmanlı gayrinizami kuvvetlerinin bir diğer kısmı da Betanofça karyesini ihrak ederken Sırp gerillalar tarafından başlayan taruza karşı nizamiye topçu birlikleri buradaki yardımcı kuvvetleri destekleyerek müşterek hareket etmiş ve Sırp unsurlar yoğun ateş gücü karşısından fazla duramayarak geri çekilmişti. Osmanlı Ordusu gerçekten de, gerektiğinde muntazam bir gayrinizami harp makinesine dönüşebilmekteydi; **ATASE**, OSK, Kutu: 5, Gömlek: 158, F. 1-3, 10, 14, (16 Temmuz 92).

istihkamların içinde bulunan nizamiye kuvvetleri ile boğaz boğaza bir mücadeleye²⁶² başlamıştı ve bunlar püskürtüldükten sonra ise süngülerle devam eden taarruz neticesinde sonuç elde edilmişti. Osmanlı güçleri Karadağ ve Sırp unsurlarıyla sadece dağlarda harp etmiyor, köy ve kasabalarda da silahlı sivillerin arasına sızan ve inşa edilen istihkamlı mevzilerlerinde bulunan gerillalarla da çarpışmak zorunda kalıyordu.²⁶³

3.2 Yarı Konvansiyonel Manevra Kabiliyetine Dair Ameli Bir Misal

Düzenli birliklere kıyasla oldukça yıkıcı ve tehlikeli vazifelere sıcak çatışma ortamlarında sahip olan bu savaşçı kitle, daha önce de değinildiği gibi, binicilikte oldukça maharetli idi ve belli bir manevra kabiliyetinin yanı sıra ufak çaplı çatışmalarda ve muharebe alanlarında da düşman üzerinde etkili bir muharip unsur olabiliyorlardı. Bundan başka, aşiret yapıları birbirleri ile çatışma ve mücadele halinde olduklarından dolayı bunun sonucunda, yeri geldiğinde, aralarında diplomatik ilişkiler de inşa edebiliyordu ve buna Osmanlı idari ve askeri yöneticileri de dahil olabiliyordu.

Van'ın problemlili Kotur bölgesine 1862'de gelerek Albay Mustafa Bey'den komutayı devralan İngiliz zabıt Frederick Millingen (Osman Seyfi Bey), üç yüz Arnavut başıbozuk²⁶⁴ ve iki parça dağ topundan mevcut bir tabur seviyesine yakın

²⁶² Benzer bir durumu Osmanlı yardımcı kuvvetleri açısından Ahmed Muhtar Paşa'nın Nevresin'den gönderdiği raporda da görmekteyiz. Nevresin'de toplanan gerillaları asakir-i şahane ve muavene müşterek harekatı ile püskürtme girişiminde bu kuvvetlerin umumen ibraz eyledikleri şecaat üstünde durulurken bir piyadenin dahi güçlkle gideceği mahalde mebnî istihkamatın içine kadar atları ile giren yardımcı kuvvetlerin düşmanla göğüs göğüse çarpışması anlaşılan generali epey etkilemişti. Ayrıca, istihkamata girerek Karadağlı gerillaları tard edip yerlerini zabt eden gayrinizami kuvvetler ile birlikte Hassa Birinci ve Altıncı Tali'a taburlarının hücumunun da hususat-ı fevkaladedden olduğu bildirilmekteydi. Söz konusu nizami ve gayrinizami kuvvetler başarılarından dolayı mecidiye nişanı ve iftihar madalyaları ile taltif edilecekti; **ATASE**, OSK, Kutu:16, Gömlek: 248, F. 1-1, 2, 12-2, (16 Temmuz 92).

²⁶³ **ATASE**, OSK, Kutu: 16, Gömlek: 242, F. 1-1, 2, 10-11, (18 Temmuz 292). Aynı belgede dağlının kaybının dört yüzden fazla olduğu ve meydan-ı muharebede kalan eslihanın da muavene tarafından toplandığı bildiriliyordu. Bölgede Osmanlı güçlerine karşı mücadele eden unsurların istihkam inşa edecek ve zabt edilenlerin de içine girip düzenli askerle çarpışmaya cesaret gösterecek seviyeye ve tecrübeye sahibi olması epey dikkat çekici bir mahiyettedir. Ayrıca, başka bir belgede ise buradaki mücadelenin cibal-i şahikada, yani yüksek dağlık alanlarda da devam ettiği ifade edilirken sevk edilen kuvvetlerin de altı tabur nizamiye ve iki bin kadar muaveneden müteşekkıl olduğu açıklanıyordu. Gerçekten de, farklı Osmanlı kaynakları kimi zaman aralarında uçurum derecesinde fark bulunan askeri rakamlar vermektedir; **ATASE**, OSK, Kutu: 16, Gömlek: 239, F. 1-1, 2, 10-6/7, (17 Temmuz 92).

²⁶⁴ Bölge ekseriyetle Kürt aşiretler tarafından kontrol altındaydı. Devletin bu türden bir bölgeye operasyon yapması gerekirse o zaman farklı bir gayrinizami grubu görevlendirmesi sıkça görülen bir

müfrezenin yönetimine haiz olduğunda; Van Gölü ve İran sınırı arasındaki on yedi mil uzunluğunda ve elli mil genişliğindeki bu bölge birçok dağınık ve başıboş kabilelerin meskeni haline gelmişti ve sadece kaosun hüküm sürdüğü bir mahal olarak bilinmekteydi. Millingen'in verdiği bilgilere göre; öne çıkan aşiretler yapılarından ilki Takuriler idi. Bu yapı nicelik olarak yetersizdi ve diğerlerine göre savaşçı karakterleri daha zayıftı; bu yüzden aşiretler arası politik ilişkide nüfuzları pek etkili değildi. Takuriler'in bulunduğu mahallin güneyinde yaşamlarını sürdüren Muguru(?) aşireti 900 çadırdan ibaret iken bu aşiretin sergergesi Ahmi bölge idarecileri ile kurduğu ilişkiler sonucunda önemli kazanımlar elde edebilmişti; yani diplomasi yeteneği ağır basmaktaydı. Daha da güneyde, dağlık bölgede bulunan Şıkak aşireti, Kör(?) Ömer liderliğinde Kürdistan'ın en viran unsurlarından bir araya getirilmiş 1000 kişiden müteşekkildi ve bunlar tüm bölgede keşmekeşliğe sebep olabiliyorlardı. Setmaniss(?) adlı, verimli ve diğer aşiretlerin sahip olduğu arazilerle çevrili bölgede varlık sürdüren Milan aşireti ise bunların arasında en nüfuzlu olanıydı. Milanlar'ın bulunduğu merkezi konum, yani coğrafyanın bahsettiği üstünlük, onlara diğer aşiretlerle mücadelede oldukça yarar sağlıyordu. Bu husus diğer aşiretlerin Milanlar'a karşı ittifak kurmasına neden olacaktı; çünkü bu grubun jeostratejik konumu bölgedeki aşiret dengelerini yerinden oynatmaktaydı. Dikkati çektiği üzere; bu aşiretler açıkça mahdud bir devlet yapılanmasını andıran bir tablo çiziyordu.²⁶⁵

Bu hususta, yukarıda adı geçen aşiretler arasında cereyan edecek olan gelişme bir mihenk taşı niteliği taşımaktadır; Muguru, Şıkak ve Takuri aşiretlerinden meydana gelen üçlü ittifak toplam 2500 atlı savaşçıdan müteşekkildi. 1860'tan itibaren süregelen mücadelelerde ittifak kuvvetleri üstünlüğü ellerinde tutsalar da cesaretli ve

davranıştı. Bu bölgede Kürt bir aşirete yapılacak operasyonda başka bir Kürt aşiretinden savaşçı istihdam etmek sakıncalı olabilirdi. Arnavut veya başka bir etnisiteye mensup savaşçılar bu nedenle de farklı bölgelerde görevlendirilmekteydi. Örneğin; 1882'de Kürt aşiretlerin yoğun olduğu bir bölgeye yapılması planlanan olası harekâta görevlendirilecek askerlerin Kürt değil Laz ve Türk olanlardan seçilmesine dair tavsiye veren Erzincan'daki Ferik Nâfız Paşa tedirginliğini açıkça beyan etmişti; Timur Kumbar, **Osmanlı Ordusunda Zorunlu Askerlik ve Aşiretler: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Örneği (1843-1880)**, s. 36. İran sınırı genellikle yardımcı kuvvetlerle korunmaktaydı; BOA, A.} MKT. MHM. , 58/35, (27 Ca 1270). Ancak İngiliz zabitin komutasına topçu birliklerinin de verilmesi bölgedeki aşiretler üstünde caydırıcı bir güç olması hasebi ile düşünülmüş olabilir. Her ne kadar sevki oldukça meşakkatli olsa ve sert coğrafyalarda kullanılamasa da, topçu birlikleri düzensiz kuvvetler üstünde her daim korkutucu bir hüviyete sahip olmuştur.

²⁶⁵ Frederick Millingen Ferguson, **Wild Life Among The Koords**, s.342-343.

yetenekli sergerde Ömer Ağa liderliğinde 1600 atlıdan oluşan Milan aşiretinin sahip olduğu savaşçı karakterin ağır basması, ittifakları hükümetten destek almaya zorlamıştı. Zira, Osmanlı askeri ve idari yöneticileri aşiretler arası çatışmalarda denge politikası izleyerek taraf olabiliyor ve bir kısmını bu şekilde bertaraf ediyordu. Bunun üzerine, diplomasi yeteneği ile nam salmış olan Muguru aşireti sergerdesi Ahmi, Van Valisi İsmail Paşa ile müzakerelere başlayarak meşru hükümet desteğini sağlamanın peşine düştü. Ahmi, aslında, burada müttefiklerinden ziyade aşiretlerin zenofobik ve paranoyak karakterlerine binaen kendi kabilesinin çıkarlarını düşünüp diğerlerine karşı nüfuz sağlamayı ve olası çarpışma sonrası ganimetten daha fazla pay elde etme amacını gütmüş olması muhtemeldir. Gerek Çerkez gerek Arnavut kabilelerinde de oldukça sık görüldüğü gibi bu gruplar birbirlerine karşı da şiddetli düşmanlık besleyebilmekteydi ve tam bir sadakatle hareket etmelerini beklemek hatalı olabilirdi. Böyle bir durumda idari yönetici bir veya birkaç aşiretle ittifak olarak bir diğerine karşı harekete geçerken, aşiretler kuvvetli hükümet desteğini haiz olacak, hükümet ise sıkıntılı gruplardan bir kısmını fazla zor kullanmaksızın bertaraf edecekti. Nitekim kapalı kapılar ardında diplomatik ilişkiler kurulduktan ve bir karara varıldıktan sonra düşmanın nüfuzunu kırmak için harbi meşru kılacak bir sebep veya sebepler silsilesi gerekli olacaktı (*false flag*). Lakin, buradaki çatışmanın fitilini ateşleyecek komplo aslında komplike bir biçimde tasarlanmamıştı. Plana göre; bu başıboş kabilelerin 1826'dan itibaren mücadele ettiği düzenli vergi ve zorunlu askerlik konuları bu defa bir aldatmaca olarak Van Valisi tarafından adı geçen kabile reislerine karşı tekrar dile getirilecek, karşı çıkanlar ise asi ilan edilecekti. Muguru, Şikak ve Takuri sergerdeleri Vali'nin bu isteğine karşı sadece görünürde karşı çıkarak, Milan sergerdesi Ömer Ağa'ya açık şekilde hükümete isyan etmesi durumunda, onun liderliğinde mücadele etmeye hazır olduklarını beyan edecekler ve bu yaklaşımla Milan aşiretini, Van Valisi ve diğer üçlü aşiret ittifakının komplosuna düşüreceklerdi. Ömer Ağa'nın karakteri ve mizacı diğer sergerdeler tarafından bilinmekteydi ve her ne zaman hükümet bu bölgeye vergi ve asker isteği ile gelse bu gruplar kolektif bir psikoloji ile mücadele etmekteydi. Nitekim bu yapılara göre hükümet oldukça yabancı ve bilinmedik bir

olguydu. Ömer Ağa ise tüm bu olgular ve sahip olduğu korkusuz karakter hasebi ile isyan teklifini tereddüt etmeden kabul edecekti. ²⁶⁶

Daha önceden kararlaştırılan Mahmudiye bölgesine gidildiğinde Ömer Ağa, Vali'ye karşı çıkanlar arasında en hiddet ve gazablı olanıydı. Ancak kısa süre sonra sergerde, diğerlerinin pasif duruşundan olsa gerek, buradaki komployu algılayınca kendi başının çaresine bakması gerektiğinin farkına vararak çatışmanın kaçınılmaz olduğunu idrak etmişti. Nitekim açık şekilde isyan eden kendisi olmuştı ve bu eyleme karşı verilecek olan cevabı gayet iyi biliyordu. Akabinde bu kabileler arasında başlayacak çatışma onların sahip olduğu askeri kapasiteyi bariz ve şaşırtıcı biçimde gözler önüne serecekti. ²⁶⁷

Bu düzensiz kuvvetler arasında patlak verecek olan bir nevi ‘konvansiyonel muharebe’ Vali ile görüşmenin ertesi günü Saray bölgesinin düzlüklerinde gerçekleşti. Ömer Ağa'nın buradaki öncelikli amacı; İran sınırına geçerek elindeki levazımat, iaşe ve sivil unsurları koruma altına aldıktan sonra geri dönüp meydana muharebesi vermek olacaktı. Çarpışma günü, bu geniş bölgede karşı karşıya dizilen aşair atlılarından ani taarruza kalkan ittifak aşiret kuvvetlerine karşı Ömer Ağa liderliğindeki düzensiz atlı birlikleri tıpkı düzenli süvariler gibi ani ve seri bir manevra gerçekleştirerek düşmanın net sonuca ulaşmasını engellemiş ve kapana kısılarak imha edilmekten kurtulmuştu. Düşman aşiret süvarilerinin ani bir taarruz ‘*shock and awe*’ ile rakibini etkisiz hale getirme girişimi başarısız oldu. Mamafih, bu ilk manevranın akabinde gerçekleşecek sıcak çatışma oldukça muntazam başladı. Her iki taraf da hafif

²⁶⁶ Frederick Millingen Ferguson, **Wild Life Among The Koords**, s. 346-47-48. Buradaki yaklaşım günümüzdeki Hibrit Savaş olgusunun araçlarından biri olan ‘*Lawfare*’ yani; geçerli olan savaş hukukunu bükerek belirsizlik yaratma tabiri ile benzerlik göstermektedir. Örneğin; Rusya 2014’ten beri Ukrayna üzerinde askeri birliklerini direkt çatışma içine dahil etmektedir ancak bu husus uluslararası sahada reddedilmektedir. Nitekim, Rus askerleri bir milis kuvvet hüviyetinde sahaya inerek herhangi bir devletin ordusuna bağlı üniformalı birlikler gibi hareket etmemektedir. Bu şekilde Rusya olası bir konvansiyonel müdahale ile karşılaşmaktan kaçınarak ‘*Jus ad bellum*’ savaş hukukunu bükmemektedir; Andres B. Munoz Mosquera – Sascha Dov Bachmann, ‘*Lawfare in Hybrid Wars: The 21st Century Warfare*’, **Journal of International Humanitarian Legal Studies** 7 (2016), Brill Nijhoff, 63-87, s. 65-69-73-74. Buradaki aşiret birlikleri ve Van Valisi arasındaki yaklaşımda ise; Vali harekâta meşruiyet verecek bir neden olmadığı için bir komplo ile hukuku bükerek hedefe karşı harekete geçmiştir. İlk örnekte hukuk bükülerek olası harpten kaçınılırken ikinci örnekte ise bu sefer benzer yaklaşımla harekâta meşruiyet kazandırılmıştır.

²⁶⁷ Frederick Millingen Ferguson, **Wild Life Among The Koords**, s. 348.

süvarilerden oluşan öncü müfrezeler teşkil etmiş ve ileri harekâtı bu kuvvetlerle başlatmıştı. Bu öncü müfrezeler, ait oldukları ana birliklerin ötesinde, birbirlerine yakın mahallerden karşılıklı olarak silahlarını ateşleyerek kısa süre sonra gerçekleşecek olan ana muharebeye hazırlık yapmışlardı. Bu harekât tarzı ise düzenli ordu birlerinin sahip olduğu öncü müfrezelerin görevi ile bire bir benzerlik göstermekteydi. Malum ki aşiret grupları kovansiyonel harbin taktik yaklaşımlarına belli bir seviyede adapte olmayı başarmışlardı.²⁶⁸

Öncü müfrezelerin karşılıklı çarpışmasından belli bir süre sonra her iki taraf kuvvetleri 650 metrelik bir mesafeden hızlı bir biçimde birbirlerine yaklaşarak geleneksel süvari hücumunu icra etmişti. Bu hücum akabinde göğüs göğüse, mızraklar ve kılıçlarla başlayan şiddetli muharebede her iki taraf da oldukça cesaret, metanet ve gururla ama bir o kadar da vahşi bir şekilde çarpışmaya başlamıştı. Tam da bu sırada düzensiz süvari kuvvetleri şaşırtıcı birkaç hamle daha gerçekleştirmişti. Şikak sergerdesi Kör(?) Ömer, Milan kuvvetlerinin sol cenahını tehdit etmek için birdenbire ani bir manevra icra etti. Ancak Milan sergerdesi Ömer Ağa oldukça taktik bir yaklaşım sergileyerek öncesinden ihtiyat kuvvetleri hazırlamıştı ve bu ihtiyattaki kuvvetler Şikak savaşçılarının icra ettikleri manevra sonucu ortaya çıkardıkları boşluğu görerek yıldırım hızı ile hücumla kalktı ve bu boşluktan Mugurus birliklerini hazırlıksız yakalayarak içlerine kadar nüfuz etti. Milan sergerdesi bu esnada Mugurus reisi Ahmi'nin oğlunu öldürürken, Milan ihtiyat kuvvetlerinin gerçekleştirdiği yıldırım hücumu Mugurus ve Takuri kuvvetlerinin muharebe alanından firarına neden oldu. Bu hücum gerçekten düşman kuvvetleri üzerinde psikolojik bir etki yaparak moralları tamamı ile çökertmişti. Yıldırım taarruzu öncesi Mugurus ve Takuri kuvvetleri muharebe alanına oldukça adapte olmuş şekilde çarpışırken bu hücum ittifak kuvvetlerinin sahip olduğu düzeni ve koordinasyonu ortadan kaldırmıştı. Müttefiklerin merkez ve sağ cenah kuvvetlerinin uğradığı bozgun, Şikak ve Van Valisi'nin kuvvetlerini güvenli bölgeye çekilmeye zorladı ve bu birlikler muharebe pozisyonunu

²⁶⁸ Frederick Millingen Ferguson, **Wild Life Among The Koords**, s. 349.

bozarak geri çekildiler. Milan kabilesi ise sahip olduğu sivil ve savaçşı unsurları ile İran sınırına geçmeyi başardı.²⁶⁹

Belli ki, üçlü ittifakın merkez(sıklet) kuvvetini Muguruslar teşkil ederken bunların sol cenahını Şikak süvarileri muhafaza etmekteydi. Şikak atlılarının külliyatlı olarak ileri atılması ile merkez gücünün sol kanadı savunmasız kalmış ve bunlar Milan ihtiyatları tarafından tarumar edilmişti. Bu esnada Şikak'ın, yani sol cenah kuvvetlerinin ileri atıldığını ve merkez kuvvetlerinin de parçalandığını gören sağ cenah kuvvetleri olan Takuriler her ne kadar manevi yönden ve nicelik olarak sağlam bir vaziyette bulunsalar da sol cenahın yaptığı telafisi gayrimümkün olan hata nedeniyle bozguna uğradıkları zannına düşmüş ve firarı tercih etmişti. Halbuki, merkez birlikleri parçalanmış olsa da Şikak kuvvetleri ileride çarpışmaya devam etmekteydi ve bu yüzden Takuriler dehşete kapılıp firar etmeyerek bulundukları alanı tutmuş olsalar idi çatışmanın kaderi değişebilirdi.

Burada da görüldüğü gibi; bu kuvvetlerin sahip olduğu harp yetenekleri, hem nizamiye görevini tamamlamamış rediflere/müstahfazlara hem de diğer gayrinizami unsurlara kıyasla daha üstün olması beklenebilir. Kara Kuvvetleri'nde yoğun olarak Çerkez ve Kürtler'den istihdam edilen bu hafif düzensiz süvari birlikleri mahdut da olsa konvansiyonel süvari görevi görürken gayrinizami kuvvet vazifesini de haiz olarak aslında yapı bakımından bir melezlik teşkil ediyordu. Ayrıca, bu kuvvetler her ne kadar piyade savaçşılara sahip olsalar da bunlar oldukça az miktarda idi. Ancak, daha önce de bahsedildiği gibi, her bir atlı savaçşı ayrıca sert coğrafyalarda atından inerek de harp edecek kapasiteye sahipti. Mürettep müfrezelerde bu tür savaçşı kuvvetler elbette uyumsuzluk ve problem yaratabiliyordu. Nitekim firar oranları oldukça yüksekti ve her daim güçlü bir motivasyonla hareket etmeyeceklerdi. Ayrıca mahdut bir konvansiyonel kuvvet gibi hareket edebilseler de disiplin mefhumunun olmaması bu grupları oldukça tehlikeli kılan bir faktördü. Onlar için harbin bir kanunu

²⁶⁹ Frederick Millingen Ferguson, **Wild Life Among The Koords**, s. 349-350. Şunu da ifade etmek gerekir ki; her ne kadar etkili manevra icra edilmiş olsa da Millingen bunun tek sıra halinde, derinlemesine dizilerek muntazaman icra edilen bir manevra olmadığını, yani dağınık düzende gerçekleşen bir hareket olduğunu ifade etmektedir.

veya kuralı yoktu. Onlar, kimi durumlarda muazzam bir güç olarak hizmet verebilirken kimi durumlarda da bozgunun ana müsebbibi olabilmekte idiler.

3.3 Düzensiz ve Milis Birliklerin Eşgüdüm Başarısızlığı

3.3.1 1854 Yılı Kırım Harbi Kafkas Cephesi: Kürekdere Meydan Muharebesi'nde Karma Birliklerin Harekât Tarzı ve Mücadeleye Etkileri

3.3.1.1 Genel Vaziyet

Gerek Kırım Harbi ve gerek 93 Harbi'nde Kafkas Cephesi, harplerin cereyan ettiği diğer bir cephe olan Tuna'ya göre farklı bir karakter arz etmekte idi. Güneyde Anadolu ve İran ile çevrili dağlık alan ile bölgeye adını veren ve iki kısma ayrılan Kafkas dağları bu cepheyi oldukça zorlu hale getiren etkenler idi.²⁷⁰ Başka bir ifade ile; bölgenin sahip olduğu bu doğal müstahkem mahaller konvansiyonel orduların hareket ve manevra kabiliyetini ciddi oranda kısıtlarken, gayrinizami kuvvetler açısından bir *"safe haven"* mahiyetine sahip olarak gerilla veya savaşçı birlikler için düzenli kuvvetlere karşı güvenle mücadele edebilecekleri bir doğal korugan görevi görüyordu.²⁷¹ Ayrıca, bölgenin lojistik desteği İstanbul'dan sağlanıyordu ve bu da

²⁷⁰ Mustafa Budak, **1853-1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993, s.5-7.

²⁷¹ Kırım Harbi sırasında Kafkaslar'daki en önemli figürlerden biri olan Şeyh Şamil, savaş başlangıcında Kafkas coğrafyasının konvansiyonel kuvvetlere karşı sağladığı doğal savunma ve taarruz hatlarını değerlendirerek ufak ve parçalı birliklerle Rus kuvvetlerini meşgul etmiş ve kısmi başarılar elde etmişti. Dağlık mahallerden Tiflis düzlüklerine nüfuz edilerek şehre baskın hareketi düzenlenmesi ve yağmalanması şehir içine ve dışına korku salarak Rus birliklerine psikolojik açıdan belli bir süre zarar vermişti ve Ruslar'ın Osmanlı kuvvetlerine karşı hazırladıkları konvansiyonel birliklerin bir kısmını bu bölgeye sevk etmesine neden olarak Osmanlı birliklerine toparlanma ve hareket fırsatını aralamıştı. Ancak her gayrinizami unsur gibi Şeyh Şamil kuvvetleri de kendi dağlık ve doğal mahfuz alanlarının ötesinde pasif bir güç olarak kalacaktı. Tiflis düzlüklerinde Rus konvansiyonel birliklerine karşı mücadele etme imkanları olmadığı için bu mahalin elde tutulması Rus kuvvetlerinin oradan çekilmesine bağlı idi. Bu da Osmanlı konvansiyonel kuvvetlerinin yapacağı hareketla gerçekleşebilirdi. Eğer gerçekten Şeyh Şamil ve gayrinizami kuvvetleri ile Osmanlı konvansiyonel kuvvetleri müşterek hareket ederek bileşik harp icra edebilseler idi, Ruslar'ın Kafkasya'da tıpkı Napolyon'un Yarımada Savaşı'nda tecrübe ettiği benzer bir kaderle başbaşa kalması muhtemeldi. Kafkaslar'ın 19. yüzyıl Osmanlı askeri tarihi kapsamında bileşik harp açısından değerlendirilmesi ayrı bir çalışma konusu teşkil etmektedir; Atwell Lake, **Narrative of the Defence of Kars: Historical and Military**, s. 161-164. 93 Harbi sırasında yine buna benzer bir fırsattan faydalanılamadı. Sohum çıkarması ile bölgedeki düzensiz kuvvetlerin silahlandırılması akabinde Osmanlı donanmasının bombardımanı ile eşgüdüm hareket eden bu düzensizlerin Rusları bozguna uğratması oldukça etkili ve hızlı sonuç alınmasına neden olsa da Osmanlı konvansiyonel kuvvetlerinin Kafkas gayrinizami kuvvetlerine mütemadi desteği

deniz yolu ile Trabzon limanına ve buradan kara tarikiyle Gümüşhane ve Bayburt üzerinden Erzuruma doğru uzayan bir süreçti. Bu sevk işlemi dönemin şartları göz önüne alındığında ve özellikle kış mevsiminde oldukça zorlu ve zaman tüketen bir basamaklar dizisinden ibaret idi.²⁷² Bu sebeple; Erzurum ve Kars kalelerinin hazar zamanı askeri iâşe ve levazımat ile donatılarak belli dönemlerde gerçekleştirilecek rutin kontrolleri ile buralara verilmek ilgi, dakikaların harplerin kaderini değiştirecek derecede oldukça ehemmiyetli role sahip olduğu dönemin savaşlarında en ufak bir ihmale yer bırakmayacak tedbir ve sorumluluğu gerektirmekteydi.²⁷³

Ayrıca, Dördüncü Ordu'nun konuşlu olduğu bu hat Tuna'ya kıyasla oldukça mahdut askeri kuvvete sahipti ve ordunun nicelik açıdan en düşük sınıfını düzenli kuvvetler teşkil ederken, Dördüncü Ordu savaş gücünü takviye için bölgeye yakın Kürt aşiretlerden savaşçı istihdamına mecburdu.²⁷⁴ Süvari sınıfı sadece Anadolu ile sınırlı kalmayarak savaşın cereyan ettiği her iki cephede de nerede ise yok denecek seviyede

sağlayamaması ve pasif kalması ile başarı devam ettirilemedi; C. B. Norman, **Armenia, and the Campaign of 1877**, 16-17-18.

²⁷² Cephenin ulaştırma ve lojistiği oldukça berbat durumda iken her mevsim kullanılabilecek yollar da burada mevcut değildi. Cephenin; nefer, subay ve teçhizat açısından yetersiz bir orduya sahip olması durumu daha da zorlaştırmakta idi. Tuna Cephesi bu açılardan kıyaslandığında daha iyi şartlara sahip olduğu görülmekteydi. Devletin en kullanışlı yolları buradayken, askeri sanayiın bulunduğu İstanbul'a da yakınlığı sebebi ile takviyesi Anadolu Ordusu kadar zorlu ve zaman tüketen bir aşama gerektirmiyordu; Mesut Uyar, **Osmanlı Askeri Tarihi**, s. 328-329-330.

²⁷³ Bu hususa dair garip bir vaka 93 Harbi'nin hemen bidayetinden evvel vuku bulmuştu. Erzurum Valisi ve Dördüncü Ordu müşiri bulunan Samih Paşa; seferbeliğin başladığı, rediflerin silah altına alındığı ve Ruslar'ın Kafkaslar'a kuvvet yığdığı bir dönemde Kars ve civarındaki zahireleri Ruslar'ın satın almasına müsaade etmişti. Bu eylemin bedeli daha sonra ağır bir şekilde ödenecekti, çünkü yalnız Kars'ın değil cephenin genel olarak yoklukla mücadele edeceği zamanlar yakındı. Mesele İstanbul'a iletilip akabinde Paşa'nın görevine son verilse ve sınır dışına zahire çıkarılması yasaklansa da bu oldukça geç kalınmış bir hamle olacaktı. Mehmed Arif'e göre Paşa'nın bu kararı hıyanetten değil cehaletten kaynaklanmıştı. Ona göre Paşa, Kars'taki zahirenin orduya yeteceğini ve bu sebeple fazlalığın moskofa satılmasında bir beis olmadığını düşünmüştü. Eğer böyle bir düşünceye vardysa da bunu Kars'taki zahire ile Anadolu Ordusu'nun "muhtemel" mevcudunu karşılaştırarak gerçekleştirmiş olması uzak bir ihtimaldir. Bu mesele şunu göstermektedir ki; değil geçmişteki Kars faciasının analiz edilerek ders çıkarılması, birkaç hafta sonra olacakları bile öngöründen yoksun olunduğu aşıkardır; Mehmed Arif Bey, **Başımıza Gelenler: 93 Harbi'nde Anadolu Cephesi Ruslarla Savaşın Hatıraları; Akeri, İctimai, Ahlaki Tespit ve Tenkitler**, s. 137-138.

²⁷⁴ 1828-29 Harbi, Kırım Harbi ve 93 Harbi'nde Anadolu Cephesi'nin vaziyetine bakıldığında farklılıklar olmakla birlikte birçok benzerlikler de göze çarpmakta idi. 1828-29 Harbi düzenli orduya geçiş aşamasının hemen akabinde patlak vermişti. Nitekim, Asakir-i Mansure ordusu teşkil edileli daha iki sene geçmişti ve bu durumda ordunun harp yeteneği oldukça noksan olabilmirdi. Ancak ilk bölümde de yer yer değinildiği gibi 93 Harbi ve Kırım Harbi sırasında da bu cephenin nizamiye kuvvetlerinden yoksunluğunun yanında –bu bir genel fenomen olmakla birlikte Anadolu daha vahim bir vaziyeti haizdi- ikmal açısından da Tuna cephesine kıyasla yetersiz kaldığı genel bir çerçeveye göz atıldığında dikkatleri çekecektir; Mesut Uyar, **Osmanlı Askeri Tarihi**, s. 284.

idi ve bu eksiklik, yerel mahallerde güvenlik görevi ile vazifelendirilen jandarma süvarileri ile birlikte başıbozuk süvarilerini cepheye takviye kuvvet olarak sürmek gibi geçici ve kusurlu tedbirlerle kapatılacaktı.²⁷⁵ Kısacası Anadolu ordusu teşkili askeri idarenin tahmin ettiğinin aksine oldukça kusurlu ve noksan kalacak ve yardımcı kuvvetler, müzmin bir algoritma olarak, nizamiye kuvvetlerini desteklemek ve açıklarını kapatmak için istihdam edilecekti.²⁷⁶ Piyadenin ise büyük kısmını redifler teşkil ediyordu ve bunların da geneli köy ve kasabalarından zorla alınarak orduya dahil edilen gariban kitlesinden ibaret idi. Manevi motivasyondan tamamen uzak olan ve zoraki istihdam sonucunda ussal dengeleri de menfi yönde hasar gören bu redif taburlarını teşkil eden neferler, Kürekdere Muharebesi evvelinde dahi içinde bulundukları durumu kaldıracak bir vaziyeti haiz değil idiler. Gelişigüzel biçimde toplanarak istihdam edilen talihsiz köylü kitle her daim firar edecek bir fırsat kollamaktaydı.²⁷⁷

Bununla birlikte, 1853 Aralık ayında Anadolu Cephesi'nde cereyan eden Başgedikler Muharebesi sonrası 1854 yılı yaz harekâtlarına kadar geçen süre zarfında Rus ve Batum Ordusu arasında ilk önce Ruslar'ın denizden Çürüksu sahilinde bulunan Baştabya'daki Osmanlı kuvvetleri ile karşılıklı gülle atışı ile gerçekleşen çarpışması ve sonrasında 14 Ocak 1854'te Şekvetil'e gerçekleştirdikleri kara taarruzu dışında büyük çapta bir çatışma yaşanmamıştı.²⁷⁸ Bunun dışında, 1854'ün Ocak ayından Haziran'a kadar geçen zamanda Kafkasya'da faaliyet gösteren Şeyh Şamil ve savaşçılarına mahdut yardım girişimleri olsa da buradan somut bir sonuç elde edilmemişti.²⁷⁹

²⁷⁵ Hüseyin Hüsni, **Saika-i Zafer**, Maarif Nezareti Celilesi, 1292, s. 84.

²⁷⁶ W.E.D Allen-Paul Muratoff, **Caucasian Battlefields: A History of The Wars on The Turco-Caucasian Border 1828-1921**, Cambridge University Press, New York, 1953, s. 58-59.

²⁷⁷ Humphry Sandwith, **A Narrative of The Siege of Kars**, s.94-96.

²⁷⁸ Mustafa Budak, **1853-1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi**, s. 66-69.

²⁷⁹ Osmanlı konvansiyonel kuvvetlerinin Tiflis üstüne gerçekleştireceği bir ileri harekât ile birlikte Kafkasya'nın sert coğrafyalarında Ruslar'a karşı gerilla harbi verecek olan Şamil ve savaşçıları arasında eşgüdüm sağlanmış olsa idi Ruslar'ın burada tutunmalarının imkanı kalmayabilirdi. Ancak Babıâli Çerkes ve Dağıstanlılar'a manevi destek amacı ile rütbe ve unvan dağıtmaktan ileri gidememiştir. Nitekim en mühim ve üzücü olan husus da bu dağlı savaşçıların Osmanlı konvansiyonel kuvvetlerini dört gözle bekledikleri idi. Şamil'in Çerkezistan'da bulunan naibi Muhammed Emin'e göre dağlılar eski zamanlardan beri cesur ve savaşçı bir kitle idi. Eğer bu dağlı kitleler bir miktar konvansiyonel Osmanlı kuvvetini onunla birlikte görseler idi bu Rus idaresi altında bulunan yerel halkı galeyana getirmeye yeterdi; Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, Çeviri: Eşref Bengi Özbilen, Tükiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 185. 93 Harbi sırasında da benzer mesele ve bu meselenin def'inde

1854 yılı Ağustosunda gerçekleşecek Kürekdere Muharebesi öncesinde ise bu muharebenin cereyan ettiği mevkiin sol cenahında Çolok Muharebesi sağ cenahında ise Çengel Geçidi Muharebesi gerçekleşecekti. Mezkur muharebe ise bu iki cenahın merkezinde; Kars ile Gümrü arasında Kürekdere ismi ile anılan bir köyün yakınlarında meydana gelerek Kafkas Cephesi'nin kaderini tamamen değiştirecek ve Osmanlı kuvvetlerinin Kars Kalesi'nde savunmaya çekilmesine neden olacaktı. Çolok Muharebesi sonucunda Batum kuvvetleri bir daha kendini toparlayacak fırsatı bulamayacak iken, Çengel Geçidi Muharebesi'nin gerçekleşmesi ise başlı başına Kürekdere Muharebesi'nin fitilini ateşleyen bir mahiyette idi.²⁸⁰

3.3.1.2 Subatan Mürettep Müfrezesi: Kuvvet Yapılanması ve Görev Tanımlaması

Kürekdere Muharebesi öncesinde; Gümrü ile Kars arasında, Kars'tan 30 kilometrelik mesafede bulunan ve Subatan köyüne sevk edilen bir mürettep müfreze de harp açısından mühim bir role sahip idi. Harbin cereyan edeceği mahale yakın

de benzer noksanlıklar hasebiyle yetersiz kalındığı görülecek, Osmanlı her ne kadar bu coğrafya ile bileşik harp icra etmeye yeltense de alt yapı eksikliği buna müsaade etmeyecekti. Mabeyn-i Hümayun'a gönderilen bir telgrafta; Sohum'un Zil adlı mevki-i müstahkeminde bulunan yedi-sekiz bin raddesinde düşmanı tarumar eden Osmanlı kuvvetlerinin ileri atılarak düşmanı takibe başladığı ve yirmi parça kadar top ve mühimmat ele geçirdiği bildirilmekte iken epey menfi bir olaydan da söz edilmekte idi. Her ne kadar düşman etkisiz hale getirilse ve Osmanlı kuvvetleri birkaç saat ileri hareket etse de oralarda bulunan "din kardeşleri" ile birleşemediği ve ol mahalde Gürcistan ahalisine dehalet etmek ve buradan teşkil edilecek kuvvetlerle beraber Poti'ye hücumun da gerçekleşmediği ifade edilmekteydi. Bunun yanında, bir kolun da Anapa cihetine sevk ile beklenen/umulan umum Çerkezistan'ı ayaklandırmak gibi bir hareketin de kuvve-i mevcudun kafi olmadığı için icrası mümkün bulunmadığı bilgisi verilecekti. Çerkezistan'da Osmanlı güçlerince planlanan isyan hareketinin başarısızlığa uğraması ve akabinde bu durumun Ruslar tarafından haber alınmasıyla Tiflis'e Rus askerlerleri yığılacaktı ki husul-ü maksad iyice kesb-i müşkilat olacaktı. Önceki Rus Harbi'nde olduğu gibi burada da çevredeki ahali Osmanlı kuvvetlerini her daim beklemişti. Bu hususta Abazalar kabailinin ibraz etmekte olduğu fedakarlıklar gözle görülür mahiyette idi. Ayrıca, o sırada bölgeye beş tabur daha asakir-i şahane ile İzmit'den Çerkes beş-altı bin yardımcı kuvvet sevk edilmişti. Osmanlı karar alıcıları özellikle bu harpte, mümkün olduğunca, bölgeye nüfuz etmeye çalışacaktı ancak titiz askeri plan, nicelikli ve nitelikli konvansiyonel ordu ve güçlü maddiyat gerektiren böylesine bir komplike harekatta başarı sağlanamayacaktı; **ATASE**, ORH-3, Kutu: 37, Gömlek: 11, F. 1-1, 163, 26, (20 Mayıs 93). Bölgede asakir-i nizamiye ve muavene müştereken Ruslar'ın gayrinizami destek kuvvetlerine karşı yüksek ve sert tepelik alanlarındaki istihkamlarında mücadele vermekteydi. 93 Harbi'nde cereyan eden şiddetli gayrinizami çarpışmalara sahne olan bu coğrafyada Rus Ordusu da bileşik harp icra etme zarureti içerisinde idi; **ATASE**, ORH-7, Kutu/Gömlek: 3-15-35 ve 3-15-37, F. 1-1, 151-1-5, (26 Mayıs 93).

²⁸⁰ Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, s. 202-203.

konuslanan bu müfreze kabaca Gümrü’de bulunan Rus ana kuvvetlerinin hazırlıklarını ve manevralarını gözetlemek, gerektiğinde ise muhtemel Rus taarruzuna karşı ilk savunmayı gerçekleştirmekle görevli idi. Bir diğer ifadeyle, Kars’ta bulunan ordunun ilerisine sevk edilen bu mürettep müfreze, öncü kuvvet (*Avant-Garde/Vanguard*) görevini haiz olarak Rus birliklerine karşı bir ileri savunma hattı teşkil ederken ayrıca Kars’taki Osmanlı ana kuvvetlerine de perdeleme görevi görecekti. Bir ordu öncü kuvvetlere iki şekilde ihtiyaç hissedebilirdi; ya harp mevkiine yakın bir mahalde konuşlanarak ana ordudan önce, taarruza geçen düşmanla temas kuracak ya da asıl ordunun gerisine sevk edilerek ihtiyat kuvveti görevi görecekti. Bununla beraber, genelde her birlik öncü kuvvetlere sahip olabilmekteydi. Bu görev mahdut bir süvari müfrezesi ile gerçekleştirebilmekte veya karma bir müfreze ile de icra edilebilmekte idi. Bu yüzden, avangartlar hem hacim hem de ateş gücü olarak tamamen ne amaçla teşkil edildiklerine göre değişiklik göstermektedir. Nitekim, üç farklı kola ayrılan bir ordunun her kolu farklı bir avangarta vaziyetin mahiyetine göre sahip olabilmekteydi, lakin bunlar ait oldukları ana ordunun hacmi ve gücüne oranı ile birlikte ne amaçla teşkil edildiklerine göre de farklılık göstererecektir. Ancak merkez ordusunun sahip olacağı öncü müfrezeler genelde nitelikli kuvvetlerle teşkil edilmekteydi; düşmanla karşılaşılması durumunda inisiyatifi ellerine alabilirdi. Elbette bu müfrezelerin de ileri hatlarında ufak gruplardan teşkil edilmiş süvari karakolları da mevcut olabilmekte idi.²⁸¹

Kars öncü kuvveti olarak görev alan tümen seviyesindeki Subatan²⁸² mürettep müfrezesi; iki piyade alayı redif, iki alay Arabistan süvari birlikleri, iki batarya süvari topçusu ile sergerde Hasan Yazıcı ve Hacı Denera(?) komutasında yaklaşık bin adet

²⁸¹ Ufak gruplardan teşkil edilen müfrezeler ile tümen seviyesinde teşkil edilen müfrezeler arasında tertip edilme amaçları ve oynadıkları rol açısından farklılıklar vardır. Başibozuklarla teşkil edilen ufak süvari müfrezeleri düşmanın izole mevkillerini ani şekilde vurarak düşman hatlarında geçici keşmekeş yaratma veya sabotaj, hasmın mühimmatını ele geçirme, esir elde etme gibi görevleri haiz iken artçı kuvvetlere istihbarat da sağlamaktaydı. Subatan’a sevk edilen türden hacimli ve büyük müfrezeler ise düşman cephesi ile ana ordunun cephe hattı arasında bir alana konuşlanarak, ana ordu ile müşterek ve eşgüdüm halinde hareket etmekteydi; Antoine de Jomini, **The Art of War**, s. 218 ve 163.

²⁸² Mevkii 93 Harbi sırasında da ileri karakol görevi için kullanıldı. Bir liva/tugay piyade, bir batarya top ve iki bölük süvari Mirliva Ahmed Muhlis Paşa komutasında Kars ilerisini perdelemek için teşkil edilerek Subatan’a sevk edilmişti; Ahmed Muhtar Paşa, **Sergüzeşt-i Hayatının Cild-i Sanisi**, s.37. Ayrıca, 13 Kasım 1853 Bayındır Muharebesi öncesi de Ferik Veli Paşa komutasında Subatan’a; beş tabur piyade, bir süvari alayı ve belirsiz sayıda başibozuktan teşkil edilmiş büyük bir müfreze sevk edilmişti; Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, s.147.

yardımcı/başıbozuk süvari kuvvetinden teşkil edildi.²⁸³ Bu öncü müfrezenin ihtiyat kuvveti ise Kars'a dört saat uzaklıkta bulunan Hacıoğlu(?) mevkiinde iki redif taburu, iki hassa piyade taburu, bir bölük istihkam sınıfı ve bir hafif bataryadan teşkil edilmiş idi. Subatan'daki müfrezenin genel komutası Hüseyin Paşa ve Ferhad Paşa emrinde iken, yardımcı/başıbozuk kuvvetlerin genel komutası ise İsmail Paşa (Kmety) emri altında idi.²⁸⁴ Macar asıllı General György Kmety, gözlemciler tarafından; kullanışsız, eğitimsiz ve disiplinde noksan görülen yardımcı kuvvetleri hem taktik hem de operasyonel sahada oldukça maharetli ve etkili idaresinden dolayı övülecekti. Gerçekten de komutası altına aldığı bu kuvvetlerle hem ileri karakol görevlerinde hem de muharebe alanında mühim başarıları haiz olacak olan bu general, ordudaki süvari açığını bir nebze de olsa verimli eylemlerle telafi edecekti.²⁸⁵

Subatan'a sevk edilen düzenli, düzensiz kuvvetler ve milislerden müteşekkil bu mürettep müfreze oldukça titiz bir şekilde mevzi almıştı. Ordugahın çeşitli yerleri tahkimli mevzi, tabya ve siperlerle çevrilmişti. Bu tahkim edilen mevziler olası bir

²⁸³ Bu tür kuvvetler teşkil edildikten sonra birtakım takviyeler almaya devam ederek daha hacimli bir hale geliyorlardı. Zarif Mustafa Paşa'ya göre müfreze; altı tabur piyade, iki alay süvari ve iki batarya top iken daha sonra iki ilave tabur daha bu kuvvete iltihak edecekti; Enver Ziya Karal, "Zarif Paşa'nın Hatıratı: 1816-1862", **Belleten**, Cilt: IV, Sayı: 16, Türk Tarih Kurumu, I. Teşrin, 1940, s.488-489.

²⁸⁴ "... bir tümen, bandoların çalışı ve bayrakların dalgalanışı eşliğinde Kars'ı terk ederek beş fersah uzaklıktaki Subatan köyüne doğru yola çıkmıştı. Sadece birkaç Avrupalı asker sıcak bir yaz sabahının aşırı yorucu manevrasından sonra on beş millik bir mesafeyi kat edecek takati gösterebilirdi; ancak bu yarı aç askerler belli ki sıkıntısız bir biçimde bu becerikliliği göstermişti. Napolyon böylesine neferlerle ne yapamazdı ki?"; Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL.II, s.20-21.

²⁸⁵ Gözlemcilerin aktardığına göre, Kürekdere Muharebesi'nde başıbozuklarla elde edeceği mahdut taktik kazanımların yanında bu düzensiz süvari kuvvetleri ile oldukça faydalı ileri karakol görevleri de icra etti. Bu karakol görevlerinde Kmety onları bir gayrinizami kuvvet gibi kullanabilirken, Kürekdere'de ise askeri manevralar icra ettirecekti. Gözlemciler ise bu hususları göz önüne alarak gayrinizami süvari kuvvetlerin yetenekli subaylar komutasında oldukça maharetli birer birliğe bürünebileceği görüşünü fırsat buldukça dile getireceklerdi; Humphry Sandwith, **A Narrative of The Siege of Kars**, s.123. Kumandanlar arasında kronik problem olan kıskançlık ve fesatlık neticesi ile Kars'ta bulunan yabancı subaylar mümkün olduğunca komuta mevkiinden uzak tutulularak karargah subayı olarak istihdam edilmek isteniyorlardı ancak György Kmety (İsmail Paşa) bu duruma bir istisna idi; Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, s.138. 1853 tarihli bir belgede asakir-i şahanenin birkaç mahalde Rusya askerine karşı galebe gelemediğinin Avrupa'da şüyu bulunduğu bildirilmekteydi. Bunun nedenleri olarak ise; Ordu müşirinin liyakatsiz ve ehliyetsizliği ve buradaki başıbozukların subay komutasında bulunmaması gösterilmekteydi. Bu durumun Prusya seraskeri ve ecnebiyye nazırı ve süfera takımıyla haylice tetkik edilmesiyle; Anadolu ve Rumeli Ordusu'nda istihdam edilen başıbozukların muntazam asker gibi küçük-büyük zabitler vasıtasıyla talim ve manevraya alıştırılmaları ve mareke-i kar-u zare girildikte kendi başlarına bir kalmayarak usul-ü harp iktizasınca yerleştirilmeleri tefekkür edilmişti. Belli ki Kmety'nin bu vazife ile donatılması da bilinçli bir kararın ürünü idi; BOA, HR. MKT, 70/16/02, (20 R 1270).

ricat durumunda müfrezeyi düşman taarruzundan koruyacak biçimde inşa edilmişti; bu siper ve koruganlar düşmanı oyalarken müfrezenin güvenli bir şekilde ricat ederek Kars'taki ordu ile birleşmesi öngörülmüştü. Bu şekilde tefekkür edilerek harp sanatına oldukça uygun hareket edildiği söylenebilir. Nitekim, bu türden bir görev için teşkil edilen büyük bir müfrezenin kendi asli ordusu ile eşgüdüm haline hareket etmesi gerekecekti, çünkü bu derece hacimli bir kuvvetin bozguna uğraması, koparıldığı asli ordunun savaş gücüne çok ağır bir darbe vurarak daha çatışmaya girmeden muharebe dışı kalmasına neden olabilirdi. Ayrıca, Kars'ta bulunan ordunun o sırada yetersiz iâşe ve levazımat hasebi ile henüz ileri hareket edecek durumda olmadığı da göz önüne alındığında bu müfreze harp açısından oldukça hayati bir öneme sahipti.²⁸⁶

Müfrezenin teşkilinde dikkatleri çeken mühim bir diğer husus ise; başıbozuk/yardımcı kuvvetlerin ayrı bir emir-komuta altında bulundurulması idi. Diğer sınıflarla tek çatı altında toplanan bu birlikler iki ayrı sergerde komutasına taksim edilmişken, bunların genel komutası da Macar generalin emrinde idi. Bu kararı kimin verdiği malum olmasa da bu yol ile elde edilmek istenen kazanım tahmin edilebilir. Yardımcı kuvvetler yukarıda ismi geçen sergerdelerin emrine verilerek; düşmanla gerçekleşmesi muhtemel çarpışma durumunda bunların disiplin ve emir-komuta dahilinde tutulmasının yanında muhtemel firarın, veya galeyan anında askeri düzeni bozmalarının önüne geçilmek istenmiş olabilir. Nitekim, kabilevi ve konar-göçer topluluklar yaşamları boyunca kendi liderlerinden/sergerdelerinden talimat almaya aşina olan kitlelerden müteşekkil oldukları hasebi ile sadece Osmanlı devleti konjonktüründe değil farklı bir coğrafyada da benzer cibiliyete sahip olarak kendi klanları dışında kalan hernagi bir unsura itaati reddeceklerdi. Bundan dolayı, sergerdelerin bu mürettep müfreze dahilinde sahip oldukları rol; yukarıdan gelecek olan talimatı emirleri altındaki savaşçılara aktarmaktır. Yukarıdan gelecek olan talimat da yardımcı kuvvetlerin genel komutasını haiz olan General Kmety'nin (İsmail Paşa) inisiyatifinde olacaktı. Aslında General Kmety harp sanatına vakıf bir kumandan olarak yardımcı kuvvetlerin hem taktik hem de operatif alandaki sorumluluğuna sahipti. Lakin buradaki sergerdelerin varlığı gayrinizami birliklere manevi güç vererek

²⁸⁶ Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL.II, s.20-21.

onları müfreze dahilinde muntazam bir vaziyette bulunduracaktı; ancak sergerdelerin konvansiyonel bir çatışma durumunda süvarinin icra etmesi gereken manevralar veya hamleler hususunda bilgi sahibi olmadıkları dikkate alındığında, süvari hareketinin stratejik ve taktik boyutunun tam olarak Macar kumandanda bulunduğu söylenebilir. Görünüşe göre bu şekilde elde edilmek istenen, düzensiz kuvvetler için üç aşamalı bir emir-komuta sistemi teşekkül etmekte. General Kmety taktik ve operatif hamlelere karar verecek ve bunu sergerdeler vasıtası ile savaşçı birliklere sahada icra ettirerek gayrinizami kuvvetlerden azami derecede verim elde edecekti.

Bununla birlikte, Kars'ı perdeleyen Subatan avangardının önünde gerçekleşen birtakım karakol çarpışmaları ve başıbozuk çatışmaları belirsiz aralıklarla gerçekleşirken, 1 Temmuz 1854'te oldukça ciddi bir Rus hamlesi gerçekleşti. Bebutoff kumandasında Gümrü'de konuşlu Rus asli kuvvetleri 15,000 kişilik bir güçle Arpa Çayı geçerek Kars'a yaklaşık dört saatlik mesafedeki Subatan ve Hacı Veli Köy'de konuşlu Osmanlı kuvvetlerinin mevzilerine bir saatlik uzaklıkta bulunan bir mahalde konuşlandı.. General Kmety komutasında olan başıbozuk/gayrinizami ileri süvari karakolları, düşmanın devasa bir ateş gücü ile taarruza kalkması durumunda Kars'a ricat edecek şekilde konuşlandırılmış olan Subatan öncü müfrezesine iltihak etmek zorunda kaldı. Akabindeyse, General Guyon²⁸⁷ maiyetiyle birlikte Subatan'a gelerek Ruslar'ın bölgeyi perdeleyen bir dağlık mevziyi silahlandırıldığını gözlemledi. Bu sırada Kars'ta toplanan askeri şura tüm Anadolu Ordusu'nu Subatan civarında toplamayı veya Perget'e giderek orada mevzilenmeyi göz önüne alsa da, bunun yerine Kars ve Subatan kuvvetleri ile ön cepheye doğru hareket etme kararı alındı.²⁸⁸

Charles Duncan'ın kişisel gözlemlerine göre bu eylem kararı Kars kuvvetlerince oldukça heyecanlı karşılanmıştı çünkü ordunun durumu vahim, birliklerin çoğu hastaydı. Böylesine bir durumda iken hareketsiz ve monoton geçen

²⁸⁷ Macar asıllı bir diğer tanınmış general. Guyon Kasım 1853'te Şam'da görevli iken Anadolu Ordusu'na çağrılarak Hurşid ismini aldı. Anadolu Ordusu'na iase ve levazimat açısından birçok hizmetleri olan kumandan ayrıca operasyonel sahada da oldukça verimli ve dikkat çeken başarılarla imza atacaktı. Kürekdere Meydan Muharebesi'nin planlanmasında kritik role sahip olan Hurşid Paşa daha sonra, Anadolu Ordusu Müşiri olan bednam Zarif Mustafa Paşa tarafından harbe zorlanmakla itham edilecektir; Arthur Kinglake, **The Patriot and The Hero: General Guyon on The Battle Fields of Hungary & Asia**, London: Hamilton, Adams and Co.; Smith, Elders and Co. , Bristol, 1856, s. 73-127.

²⁸⁸ Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL.II, s. 113-114.

zaman, her orduda olabileceği gibi, savaş zamanında asker üstünde oldukça menfi etkiye neden olmakta idi. Birliklerin içinde bulundukları psikolojik durum göz önüne alındığında, kesin ve net sonuca sahip olacakları eylemi hareketsizlik ve monotonluğa yeğlemeleri tabii bir durumdur olacaktır.²⁸⁹

Hal böyle iken birlikler, mahdut ve noksan derecede levazımat ve iaşe ile Hacı Veli Köy'e vürud ettiler. Birkaç gün boyunca çadırsız ve kamp ateşini yakacak çalı çırpıdan mahrum bir bekleyişten sonra Anadolu Ordusu'nun sol cenahında konuşlu olan Kerim Paşa komutasındaki Ardahan kuvvetleri de bu güce iltihak ederek mevcudu yaklaşık 40,000'e çıkardı. Osmanlı ve Rus kuvvetlerinin ordugahları birbirlerine epey yakın oldukları için bu esnada Rus ordusunun da takviye kuvvetler aldığı gözlemlenebiliyordu. Osmanlı kuvvetleri burada düşmana karşı oldukça muntazam bir askeri nizam alarak hem doğal mevkilerden azami derecede yararlanmış hem de ellerinde bulunan farklı sınıfların görev dağılımını uygun bir düzen içinde tanzim etmiştir. Hacimli Osmanlı kuvvetleri tek bir mahalde mevzi almaktansa iki ordugaha ayrılmış ve bu ordugahlar mevzi aldıkları mahalde bulunan –tıpkı Ruslar'ın ordugahlarını intibak ettiridikleri gibi- ufak dağlık alan ile kendilerini koruma altına alarak hem yakın düşman mevzilerinin muhtemel salvolarından kendilerini muhafaza etmiş hem de ayrıca bu yüksek mevzilere keşif kollarını yerleştirmişti. Gayrinizami süvari kuvvetleri ise düzenli/nizamiye süvarisinin oldukça noksan olmasından dolayı konvansiyonel süvari birlikleri gibi vazifelendirilerek ordugahların ilerisine ve düşman kuvvetlerinin sağ ve sol cenahlarına karşı mevzilendirilmişti; bu şekilde düşman süvarisinin muhtemel ileri harekâtına karşı ilk hamleyi gerçekleştirmek için hazır bekletilmekteydiler. Ordugâhlardan biri; eksik olan kereste ihtiyacının giderilmesi için ahşap yapıları yıkılan Hacı Veli Köy'de iken diğeri ise Kars'a daha yakın bir mahalde konuşluydu. Kars garnizonunda ise ihtiyat olarak toplam mevcudu 4000 olan beş redif taburu bırakılmıştı ve bunlar da ordunun en kötü birlikleri arasındaydı. Aslında harp kabiliyeti düşük olan bu tür birliklerin istihkâmlı ve korunaklı bölgelerde görevlendirilerek ileri hatlara ise –olabildiğince- elde o an mevcut bulunan daha kullanışlı taburları sevk etmek oldukça uygun bir hamleydi.²⁹⁰

²⁸⁹ Charles Duncan, *A Campaign with the Turks in Asia*, VOL.II, s. 114.

²⁹⁰ Charles Duncan, *A Campaign with the Turks in Asia*, VOL.II, s.115-116.

Gecikmeli de olsa 12 Temmuz 1854'te saat öğleden sonra bir buçukta ordugâh taarruz kararı aldı ve Rus kuvvetlerine 3 kilometrelik bir mesafeye yaklaşıldı. Bu esanada Rus kuvvetleri de ileri harekâta başladı ve kısa bir mesafeden sonra harp düzeni aldı. İki taraf harbe hazır hale geldikten sonra ilk hamle karşılıklı gerçekleşti. General Kmety komutasında olan başıbozuklar konvansiyonel süvarinin sahip olduğu rolü üstlenerek, Ruslar'ın avcı birliklerini ileri çıkardıkları sırada hücumla kalktı ve ilk çatışmayı gelişi güzel bir ateş gücü ile başlattı. İki tarafın topçusu bu çatışma üstüne harekete başlayarak ön cepheye doğru hamle yaptı. Bunun akabinde başıbozuk süvariler harekâta devam ederek düşman kuvvetlerinin sağ ve sol cenahlarına doğru manevraya kalktı. Anlaşılan burada Osmanlı topçusu yaptığı hamle ile başıbozuk süvarilerin menavrasını destekleme amacı gütmüş iken Rus piyade avcı birlikleri de başıbozukların menavrasına karşılık Rus topçusunun desteği ile karşılık verecekti. Duncan, tam bu sırada büyük bir fırtınanın patlak vermesi ve akabinde meydan harbinin gerçekleşeceği alanı çamur ve bataklığa bürümesi iki ordunun harp düzenlerine geri çekilerek mevzi almalarına neden olduğunu bildirmektedir. Bu durum gözlemciye göre ordu birliklerinde hüsrana neden olmuştu çünkü ordunun çatışmanın bidayetinde oldukça maneviyat dolu olduğunu bildirmekteydi.²⁹¹

Bu mühim karşılaşma sonrası ²⁹²iki kuvvet arasında kayda değer bir hamle gerçekleşmeyecek ve Osmanlı gayrinizami kuvvetleri ile Rus Kazak süvarileri arasında cereyan edecek karakol çatışmaları dışında hareketsizlik göze çarpacaktı. Bu

²⁹¹ Bu karşılaşma sonrası Rus kuvvetleri belirli aralıklarla Osmanlı ordugâhı üzerine aldatıcı taarruz hareketleri icra etmişti. Bu hamleler ile Osmanlı güçlerini olabildiğince yormayı ve daha sonra gece taarruzu ile ordugâhı vurmaya amaçladıkları bildirilmektedir. Ayrıca gözlemcinin üstünde durduğu manevi gücün varlığı kendini yardımcı süvarilerin hamlelerinde belli etmektedir. Macar General Kmety gibi ehliyetli bir subay komutasında olan bu kuvvetler Rus konvansiyonel piyade ve topçusuna karşı başarılı bir hamle gerçekleştirmişti. Gayrinizami birliklerin bu hareketi, eğer hava şartları elverişli olsa idi, hiç şüphe yok ki Osmanlı topçusu ile desteklenecek ve bunu piyade harekâtı takip edecekti; Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL.II, s.117-118.

²⁹² Harekâtın bu denli canlı tasvirine Duncan'ın yazdığı hatırat dışında rastlanılmadı. İki kuvvet arasında sert bir çarpışma yaşanmasa da bu derece hacimli birliklerle yapılan hazırlıklar ve ileri hareket dikkat çekici olmakla birlikte konumuz açısından da önemlidir. Bunun dışında 1854 yaz mevsimi muharebelerine kadar geçen sürede Bâbüali bölgeye her ne kadar yirmi bin kişilik kuvvet vaad etse de altı bini aşmayacak güçte bir takviye sevki gerçekleştirecektir. Bu takviyelerin ekserisini süvarinin teşkil etmesi, Babıali'nin süvari noksanlığının farkına vardığını göstergesidir. Ancak bu süvarilerin birçoğunun da düzensizler olma ihtiamlı hayli yüksektir; Yüzbaşı Fevzi, **1855-1856 Türk-Rus Harbi: Kırım Seferi**, İstanbul Devlet Matbaası, 1927, s.100-101.

sükûnet esnasında Ruslar'da her ne kadar askeri hareketlilik görülmesine de, Kars'ın sağ cenah kuvvetlerini oluşturan Bayezid müfrezesini vurmak için cephe gerisinde harekât planı ile meşgul olmakta idiler.²⁹³

3.3.1.3 Piyade ve Düzensiz Süvarinin Müstereken İdaresinde İfa Edilen Taktik Hatanın Bedeli: Osmanlı Sağ Cenah Kuvvetleri'nin Düşüşü

Ruslar, Kars kuvvetlerinin sağ cenahını bertaraf ederek Erivan içlerine yapılacak olası operasyon ihtimalini ortadan kaldırarak Gümrü'deki ana orduyu güven altına almak ve ayrıca Erivan'da tuttukları müfrezeyi de Gümrü'ye iltihak ettirerek ordunun ateş gücünü artırmanın peşinde idiler. Ayrıca, bu sayede Bayezid müfrezesinin Kars'taki Osmanlı asli ordusuna iltihak etme ihtimali de ortadan kalkacaktı.²⁹⁴ Bu esnada Bayezid müfrezesi; üç bin nizamiye ve mütebakisi gayrinizami olmak üzere on bin civarında bir kuvvete sahip idi.²⁹⁵ Ancak belli olduğu üzere bu müfrezenin harp gücü oldukça düşük bir seviyede idi. Ezici çoğunluğu gayrinizami kuvvetlerin oluşturduğu bu orduda bulunan düşük sayıdaki nizamiye birliklerinden taarruz harekâtı beklenemezdi. Bu nedenle, nitelikli Rus kuvvetlerinin yapacağı hamleye karşı açık alanda çarpışmak yıkıcı bir sonuca neden olacağından, istihkâmlı mevkiilerin ardında mücadele etmek daha yerinde bir karar olacaktı.

Rus tarafında ise Başgedikler Muharebesi sonrasında Erivan'da konuşlu olan Vrangeli müfrezesine daha fazla ehemmiyet verilmiş ve ihtiyatlı hareket etmeleri istenerek sınır ötesindeki Bayezid kuvvetleri ile çarpışmaktan kaçınılması talep edilmişti. Buna rağmen Tümgeneral Vrangeli ileri harekâttan yana olan fikirlerini Prens Behbutov'a bildirmekte idi.²⁹⁶ Generalin bu fikirde olmasının nedeni Bayezid

²⁹³ Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL.II, s.123-124.

²⁹⁴ Mustafa Budak, **1853-1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi**, s.97.

²⁹⁵ Yüzbaşı Fevzi, **1855-1856 Türk-Rus Harbi: Kırım Seferi**, 101-102. Daha net bir ifade ile Ferik Selim Paşa kumandasındaki 3878 adet nizamiye askerini; 3578 piyade, 119 süvari ve 172 adet topçu teşkil ederken bunları 7194 adet gayrinizami kuvvet tamamlıyordu; Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, s.203.

²⁹⁶ Mustafa Budak, **1853-1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi**, s.96; Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, s.203.

müfrezesinin sahip olduğu düşük ateş ve taarruz gücünün farkındalığından kaynaklanacaktı. Selim Paşa komutasındaki birlikler nicelik olarak korkutucu görünse de eldeki kuvvetleri verimli ve eşgüdüm halde kullanamadıkça bu sayının hiçbir önemi kalmayacaktı. Müfrezedeki nizami ve gayrinizami birlikler arasındaki sayı dengesi de oldukça bozuktu. Hacimli gayrinizami kuvvetlerle buna kıyasla bir hayli düşük oranda bulunan düzenli birlikleri tamamlamanın olanağı yoktu. Böyle bir durumda nizamiye birliklerinin müfreze dahilinde inisiyatifi ellerinde bulundurmaları söz konusu olamayacak ve müfrezenin etkisiz bir ögesi haline gelecekler idi.

Selim Paşa bu duruma rağmen Osmanlı kuvvetleri ile Rus ileri karakol görevi gören Kazak süvarileri arasında gerçekleşen Musun Gediği'ndeki çarpışmadan elde ettiği zaferden cesaret bularak, yine bu çarpışma sonrası Erivan'dan ileri hareket ederek Igdır ve Bayezid arasındaki Karabulak köyünün yakınındaki Çengel Geçidi'ne vürud eden Vrangeli müfrezesinin üstüne hareket etti. Selim Paşa elinde bulunan kuvvetleri; iki tabur nizamiye, dört parça top ve binlerce gayrinizami birliklerle takviye etmişti.²⁹⁷ Zaten nizamiyeye kıyasla fazla sayıda olan düzensiz kuvvetlerin sayısı bununla beraber daha da hacim kazandı. Duncan'a göre 8000 piyade, süvari ve on üç parça toptan teşkil edilen Vrangeli müfrezesinin piyade ve süvarileri oldukça nitelikli birliklerdi. Nitekim çatışmanın başlaması ile Rus piyadeleri üstüne hücum eden gayrinizami süvari kuvvetleri Rus dragonları tarafından tarumar edilerek takibe başlandı. Anlaşıldığı kadarı ile Osmanlı düzensiz süvarileri, dragonlar ile destekli olan Rus piyadesi üstüne hücumla kalkmıştı. Süvari ile destekli Rus piyade birliklerinin üzerine topçu veya piyade desteği olmadan sadece gayrinizami süvari birlikleri ile taarruza kalkışmak sonucu belli olan bir eylem olacaktı. Bu nedenle, Rus piyadesinin cenahlarını koruyan dragonlar ya tepe bir mevkiye saklanarak ani bir saldırı gerçekleştirmişti veya başıbozukları piyade ile eşgüdüm halinde hareket ettirmek isteyen emir-komuta heyeti zamanı ayarlayamadı. Çünkü bu bozgun sonrası Osmanlı düzenli piyade birliklerinin kargaşa halinde ileri hareket ettiği bildirilmektedir. Ayrıca başıbozukların muntazam bir biçimde nizamiye piyadesi ile aralarındaki mesafeye dikkat ederek hücumla kalkması -oldukça yetenekli ve ehil subaylar komutasında

²⁹⁷ Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, s.203.

olmaksızın- gerçekleşme ihtimali düşük bir beklenti olacaktı. Süvari muavene kuvvetlerinin bozulması ile ileri hareket eden Osmanlı piyadesi de kargaşa ve telaş içinde girdiği mücadelede fazla dayanamayarak geri çekilmek zorunda kaldı. Burdan da anlaşıldığı kadarıyla; muavene süvarisi piyadesiz hücumla kalktı ve bunlar dağıldıktan sonra süvarisiz kalan piyade de bu sefer süvariden yoksun bir şekilde harbe girdi. Karşılarında ise bozulmamış süvari ve topçu destekli Rus piyadesi vardı. Osmanlı mürettep Bayezid müfrezesinin emir-komutası farklı sınıfları eşgüdüm halinde kullanmakta yetersiz kalarak dağıldı ve Ruslar 1854 Temmuz'un sonunda Bayezid'i işgal etti.²⁹⁸

Bayezid'in düşmesi ile birlikte asli orduda büyük bir panik ve galeyan ortaya çıktı. Daha sonra gelen istihbaratlarla da doğrulandığı üzere Hacı Veli Köy'deki Osmanlı karargâhının karşısında bulunan Bebutoff komutasındaki ana Rus kuvvetlerinden ayrılan bir müfrezenin Erzurum tariki ile Toprak Kale mevkiine geldiği ve bu müfreze ile Bebutoff'un asli unsurlarının Osmanlı kuvvetleri üzerine müşterek bir taarruz planladığı öğrenildi. Bu istihbarat üstüne toplanan erkan-ı harp meclisi heyecan ve galeyan içinde iken üstünde anlaşılabilecekleri bir karara varamadı. Bu nedenle, Müşir Zarf Paşa isteksiz bir şekilde²⁹⁹ yetenekli Macar General Guyon'un fikrine danışmak zorunda kaldı. Guyon'un fikri gerçekten o anki duruma oldukça uygundu. Ona göre; Erzurum tarikine sevk ettikleri müfreze nedeni ile zayıflayan Rus

²⁹⁸ Topçunun buradaki rolüne dair çıkarım yapılabilecek mahiyette bir bilgiye rastlanılmadı; Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL. II, s.172; Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, s.203; Mustafa Budak, **1853-1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi**, s. 97-98. Badem'in bildirdiğine göre Rus kaynaklarında Vrangeli müfrezesinin mevcudu 3500 civarındadır; Candan Badem, **Ibid**, s.204. Ancak göz ardı edilmemesi gereken nokta; müfrezenin sahip olduğu niceliğin burada pek önemi yoktur. Osmanlı müfrezesini kağıt üstünde külliyetli gösteren mefhum sahip olduğu gayrinizami kuvvetlerdir. Bununla birlikte ehliyet sahibi subaylardan yoksun olması nedeni ile de pratikte az sayıdaki Rus kuvvetlerine karşı etkisiz kalacaktır. Ayrıca, Zarf Mustafa Paşa Bayezid kumandanı Selim Paşa'nın erkan-ı harp meclisi tarafından alınan kararlara uymadığını bildirirken Charles Duncan da bunu doğrular. Buna göre; ne olursa olsun düşmanla çarpışmaktan kaçınılması, Bayezid'in düşme tehlikesine karşı Kars'a çekilerek ana orduya iltihak edilmesi, ani bir taarruza hazırlıksız yakalanılması durumunda Erzurum'a ricat edip kesinlikle Van'dan uzak durulması çünkü Van'a ricat edilmesi durumunda Erzurum yolunun düşmana açılacağı bildirilmişti; Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL. II, s.171; Enver Ziya Karal, "Zarf Paşa'nın Hatıratı: 1816-1862" s. 490. Fevzi Kurtuluş'a göre Osmanlı kuvvetleri gayr-ı muntazam ancak anıdane olarak çarpışmıştı; Yüzbaşı Fevzi, **1855-1856 Türk-Rus Harbi: Kırım Seferi**, s.101-102.

²⁹⁹ Gözlemcilerin fırsat buldukça aktardıkları bir kronik mesele olan entrika ve kıskançlık konusu tabii olarak burada da bolca karşımıza çıkmaktadır. Hurşid Paşa (Guyon) ve müşir arasında olan bu menfi ilişki ayrıca kurmay subaylar arasında da mevcut idi; Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, s.205.

ana ordusu üzerine hücumla kalkarak bu fırsat değerlendirilmeli ve akabinde ordunun arkasından gelecek olan mezkur Rus müfrezesi vurulmalı idi.³⁰⁰ Hurşid Paşa (Guyon), 3 Ağustos akşamı vakit kaybetmeden hareket edilerek 4 Ağustos'un şafağında çarpışmanın gerçekleşmesi gerektiğini bildirmiş ve "ürkek yürekli" Müşir de her ne kadar bu planı desteklemiş olsa da sahip olduğu batıl inançları burada devreye sokarak harekâtın ayın altısına kadar ertelenmesini istemiştir. Gaflet içindeki Müşir'e göre ayın 4'ü ve 5'i Türk takvimine göre yengeç ya da koç işaretine tekabül etmekte idi ve bunlar da şansız günler olarak bilinmekteydi.³⁰¹ Çarpışma bu sebeple iki gün ertelenmişti ve bu gecikme süresince elde ettikleri Bayezid zaferi nedeni ile maneviyat yüklü olan kuvvetli Rus Erivan müfrezesi, Rus ana kuvvetlerine iltihak ederek Bebutoff birliklerini takviye etmişti.³⁰²

3.3.1.4 Düzensiz Süvarinin Sınıflar Arası Dengeyi Bozması ve Muharebenin Kaybı

Nihayetinde, 5 Ağustos Cumartesi gecesi hareket emri alındı ve ordu üç kısma ayrıldı³⁰³; sağ kanat Kerim Paşa komutasında iken sol cenah Veli Paşa'ya verildi ve

³⁰⁰ Humphry Sandwith, **A Narrative of The Siege of Kars**, s.100. Sandwith'in aktardığı bilgidaki bu kuvvet Duncan'a göre Vrangeli müfrezesi olabilir. Harp muhabirine göre Vrangeli müfrezesinin amacı bu sıralar net olarak bilinmiyordu. On tabur piyade, bir dragon alayı ve dört parça toptan müteşekkil bir müfrenin Erzurum'a doğru hareket ettiği haberinin alındığı bildirilse de başka bir kaynak ise Erivan birliklerinin tüm kuvvetleri ile Kars'a doğru hareket ettiği bilgisini verir; Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL. II, s.181.

³⁰¹ Humphry Sandwith, **A Narrative of The Siege of Kars**, s.101.

³⁰² Ordunun levazımat ve iaşe sorunu olduğu göz önüne alındığında veya yıpratma harbini destekleyecek yeterli ekonomik güçten mahrum bulunduğunda, nihai sonucun hızlı bir şekilde elde edileceği bir meydan harbine karar vermek daha sağlıklı olacaktır. Ancak böylesine bir kritik durumda değil iki gün, saatleri boşa harcamak bile oldukça tehlikeli sonuçlara neden olabilmektedir. Gerçekten de Vrangeli müfrezesi Rus kuvvetlerine iltihak etmeden harekete geçilse idi Kafkas Cephesi'nin kaderi çok daha farklı olabilirdi; Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL. II, s.181-182.

³⁰³ Bu yaklaşım 19. yüzyıl konvansiyonel savaşlarında sıklıkla karşılaşılan stratejik bir hamle idi. Dönemin önde gelen askeri uzmanlarından biri olan Antoine Henri de Jomini bu tür bir muharebeye girecek bir generalin, çatışmanın gerçekleşeceği coğrafyayı harita üzerinde sıkı bir şekilde çalışmış olması gerektiğine vurgu yaparak ayrıca olası bir avantajı da gözünden kaçırmayarak, düşmanın anlık hatasını görebilecek derecede öngörülü olması gerektiği "*Coup-D'oeil*" üzerinde durur. General asli kuvvetleri ile harbi gerçekleştireceği alana karar verdikten sonra bu bölgede düşmana karşı operasyon hattı teşkil edilmiş olacağı gibi düşman da aynı durumu haiz olacaktır. Bu operasyon hattı da sağ, sol ve merkez olmak üzere üçe bölünecektir. General burada inisiyatifi elinde bulundurarak hangi cepheden düşmana en fazla hasarı vereceğine, bir başka deyiş ile sıklet merkezine karar vermelidir. Bu da çatışma alanının karakterine ve eldeki kuvvetlerin nitelik ve niceliğine bağlı olan bir mefhumdur; Antoine de Jomini, **The Art of War**, s.251. Rus ve Osmanlı kuvvetleri de tam bu şekilde konuşlanmışlardı. Bununla birlikte, Osmanlı kuvvetlerinin Kars, Rus kuvvetlerinin Gümrü olmak üzere ardlarında olası

Müşir ise merkez kuvvetinin başında umumi komutayı üstlendi. Gayrinizami kuvvetlerin genel komutası General Kmety'de (İsmail Paşa) idi. Subatan'da olduğu gibi bu çarpışmada da nizamiye süvarisi eksikliği nedeni ile harekâtı muavene/başıbozuk hafif süvari birlikleri başlatarak düşmanın sağ ve sol cenahına hareket edeceklerdi. Ayrıca, ordunun hareketinden önce, konvansiyonel süvari görevi gören başıbozuk yardımcı kuvvetler ileri giderek bir nevi rehberlik görevi göreceklerdi. Ancak, üçe ayrılan ordu daha yürüyüş esnasında eşgüdümü kaybederek muntazam düzeni bozmuştu. Bu sebeple, kargaşanın daha yoğun olduğu sol cenah birlikleri için bir süre yürüyüşe ara verilerek düzen almaları beklendi. Hayati hata da burada yapılmıştı; bu bekleyiş sırasında geçen zamanda Kerim Paşa komutasındaki sağ cenah kuvvetleri düşmana yaklaşmakta idi.³⁰⁴

Ancak, bu tümenin düşmanla çarpışmasından önce beş tabur piyade, iki bölük gayrinizami süvari ve bir batarya dağ topundan oluşan karma bir öncü müfreze, önceki karşılaşmalarda ciddi hasarlara neden olan ve Rus garnizonunu tepeden gören yüksek bir mevkiye taarruz ederek buraya nüfuz etmişti. Burada mevziye geçen alay seviyesindeki karma müfreze Rus sağ cenahını tehdit altına aldı. Altıncı günün sabahı Kerim Paşa komutasındaki sağ cenah daha Veli Paşa kuvvetleri ile arasında bir saatlik mesafe varken Rus kuvvetleri ile çarpışmaya başladı. Bu hata Ruslar'ın gözünden kaçmayacaktı ve mevzi almış olan birlikler Osmanlı sağ cenah kuvvetlerine taarruz ederek onları yüksek bir alanda hareketsiz kalmaya zorlayacaktı. Ruslar, merkez kuvvetleri ve sol cenahları ile yalnız kalan Kerim Paşa tümeni üzerine hücumla başlamıştı. İki taraf arasında başlayan topçu düellosu akabinde Rus piyadeleri batarya ateşi eşliğinde ileri hareket etse de şiddetli ve oldukça isabetli salvolara sahip Osmanlı topçularının karşısında dayanamayarak geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu esnada Rus dragonları Kerim Paşa tümeninin sağ cenahına menavraya kalkarak Osmanlı

bir bozgunda ricat edecekleri istihkamlı kaleleri de vardı. Bu tür bir muharebede ayrıca üç sınıfın birbiri ile eşgüdüm halinde kullanılamaması Kürekdere'de olduğu gibi büyük bir felakete sebep olabilecektir.

³⁰⁴ Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL. II, s.183-184-187-188; Humphry Sandwith, **A Narrative of The Siege of Kars**, s.103. Kars'ta Hafız Paşa komutasında beş tabur bırakılırken Kerim Paşa cenahında; 24 tabur piyade, iki süvari alayı ve 30 top mevcut idi. General Kmety burada Veli Paşa tümeni bünyesinde bulunuyordu. Sol kanadın sahip olduğu kuvvet sağ kanada kıyasla daha hacimli idi. Merkezde ise; Mirliya Hasan Paşa komutasında sekiz tabur piyade, bir redif süvari alayı ve altı top ihtiyat görevi görmekte idi; Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, s.204-210.

süvarisinin üstüne doğru hareket etti. Osmanlı gayrinizami süvari kuvvetleri, koruma altına alarak müşterek hareket etmeleri gereken topçu birliklerinin önünden çekilerek firar edince büyük bir felakete kapı aralamışlardı. Ancak yetenekli topçu birliklerinin zamanı iyi ayarlaması ve senkronize ateş gücünü gerçekleştirmeleri nedeni ile olması muhtemel; Rus süvarisi şiddetli bir karşılık gördü ve yok olma tehlikesi yaşadı. Charles Duncan'ın aktardığına göre; ricat eden Rus süvarileri birkaç dakika içinde toparlanarak tekrar taarruz düzeni aldı ve harikulade bir disiplin ile topçu üstüne hücumla kalktı. Tabii ki Rus süvarilerinin bu türden bir manevra kabiliyetine sahip olması yoğun bir eğitim ve talimle birlikte ehil subayları sayesinde olmalı idi. Ayrıca, Rus süvarisinin Osmanlı topçusu üzerine inatla saldırmasının nedeni de süvari ve piyadeden yoksun olan Osmanlı topçu kuvvetlerinin sınırlı takatının tükenmeye başladığının farkında varmalarından kaynaklanması oldukça muhtemel idi. Aslında, dönemin meydan savaşlarında üç sınıfın eşgüdüm halinde birbirine desteği olmaksızın muharebe alanında etkili olması beklenemezdi. Rus ordusu ise anlaşıldığı kadarı ile ellerindeki tüm sınıfları aynı anda, yüksek verim elde edecek biçimde kullanmaya oldukça özen göstermekte idi. Nitekim Rus süvarisinin topçu eşliğinde Kerim Paşa tümeninin sağ cenahını zorladığı esnada diğer Rus bataryaları da piyade eşliğinde Osmanlı tümeninin merkezini vurmaya başlamıştı. Ağırıklı olarak redif/milislerden teşkil edilen Osmanlı piyade taburları da Rus topçusunun şiddeti ve ilk kez içinde bulundukları meydan savaşının dehşeti ile Kars'a doğru firara kalkmıştı. Süvarisi dağılan tümenin piyadeleri de firara başlayınca Osmanlı topçusu birkaç taburla beraber muharebe alanında yalnız kalmıştı.³⁰⁵ Asli Osmanlı ordusunun sağ cenahını teşkil eden Kerim Paşa tümeni her ne kadar hacimli gözüксе de nizamiye birliklerinin bu teşkilde oldukça az sayıda olduğu buradan da belli olmaktadır. Ağırıklı olarak rediflerden

³⁰⁵ Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL. II, s. 192-193. Bu çarpışma başlamadan önce Rus garnizonunu gözetlemek üzere tepe bir mevkiyi tutan müfreze ise çarpışmaya dahil olmayarak tek bir kurşun bile atmadığı bildirilmektedir. Bu müfrezenin komutasını daha sonra devralan Amerikalı Binbaşı Tevis önceden de düşünüldüğü gibi, düşmanın gerisine hücum etmek istemişti ancak bu gerçekleşmemişti; Humphry Sandwith, **A Narrative of The Siege of Kars**, s.104. Sandwith'in burada, Zarif Paşa'nın emri ile beş tabur nizamiye, üç bin başıbozuk ve altı kıta top ile Karadağ'a sevk edilen ve muharebe alanına bin adım mesafede bulunan, Osmanlı sağ cenah fırkası kumandanı Kerim Paşa'nın iki defa yardım talep etmesine rağmen hareket etmeyen Mirliya Abdurrahman Paşa müfrezesinden bahsetme ihtimali oldukça yüksektir; Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, s.209. Bu muharebede Şişhaneci birlikleri adı altında Fransız karabinaları ile mücehhez kılınmış ve nişancılıkları ile dikkatleri üzerlerine çekmiş Zeybek birliklerinin varlığından da söz edilmektedir. Mamafih, hangi cenahta görev aldıklarına dair malumat yoktur; Sandwith, **a.g.e** , s.120.

teşkil edilen piyade taburları ile gayrinizami süvari kuvvetlerinin yetenekli Osmanlı topçusu ile uyum sağlaması oldukça zor olacaktı. Mahdut sayıda nizamiye, ağırlıklı olarak redif ve gayrinizami süvari ile birlikte düzenli Osmanlı topçusundan teşkil edilmiş olan Mürettep Kerim Paşa Tümeni sahip olduğu heterojen yapı ile muharebe alanında düzensizlik yaşamış ve sınıflar arasında uyum sağlanamamıştı. Ayrıca bu türden büyük bir melez tümeni de disiplin altında tutmak oldukça komplike bir emir-komuta sistemine sahip olmayı zorunlu kılacaktı. Az sayıda olan nizamiye subayları (93 Harbi ile sayı daha da artacaktı, bu dönemde alaylı subaylar ağırlığı oluştursa da harp sanatından uzaklardı) redif taburlarına da komuta edecekti ve gayrinizami süvari birliklerinin de muharebe alanında tutulması için sergerde veya liderlerine rütbe verilerek düzenli ordu subayları ile aynı çatı altında görev almaları sağlanacaktı.

Buna rağmen meydana kalan birlikler, Rus süvarisinin gerçekleştirdiği ikinci taarruzu da bertaraf edebilmişti ancak tekrar gerçekleşen üçünü hücumda Rus süvarisi topçu mevzilerine girmeyi başarabilmişti.³⁰⁶ Topçu bulunduğu alanı sonuna kadar müdafaa ederek ağır zayıat vermişti ve Rus süvarisi ise geride kalan Osmanlı piyade ve topçu birliklerinin yoğun baskısına rağmen dağılmak üzere olan taburlara nüfuz edebilmişti. Bu esnada mevzinin sol tarafına, muharebe alanına yeni vürud eden Osmanlı asli ordusunun sol cenahı tarafından şiddetli batarya salvosu başlayınca Rus dragonları dikkatlerini Veli Paşa tümenine yöneltti. Bu tümenin öncü kuvvet görevini üstlenen General Kmety, komutası altındaki yardımcı süvari kuvvetleri ile Rus piyadesi üzerine hücumla kalkarken Tahir Paşa komutasında bulunan topçular da bu taarruza destek vererek Rus piyadelerine ağır kayıp verdirmiş ve bu iki sınıf sağladıkları koordinasyonla düşmanı bozabilmişti. Bu senkronizasyonun sağladığı sonucu gören Osmanlı tugayları, Kmety ve Tahir Paşa'nın yarattığı fırsatı değerlendirerek beklenmekdik bir erkle tereddüt halinde olan Rus piyadeleri üzerine hücumla kalkarak dağılmalarına neden oldu. Tugayların bu hamlesi de Genral Guyon'a cesaret vererek elinde mevcut olan tüm gayrinizami süvarilerle firara geçen Rus birlikleri üstüne taarruza kalkmasına neden oldu. Mamafih, Guyon ve maiyetindeki

³⁰⁶ Humphry Sandwith'in verdiği bir bilgide; 40 tabur piyadeden geriye Beşinci Anadolu ve Dördüncü Dersaadet alayları dışında kalan olmadığı ve bunların da Rus dragonlarının gerçekleştirdiği dördüncü taarruzda bozulduğunu bildirirken, sadece son taarruzda Rus süvarisinin topçu desteğini haiz olduğunu belirtmektedir; Humphry Sandwith, *A Narrative of The Siege of Kars*, s.107.

subaylar, şiddetli hücum halinde olan süvari birlikleri ile o anın verdiği dehşet, hengame ve keşmekeşin etkisiliyle olacak ki önlerindeki ufak bir yükseltiyi pek dikkate almadılar. Zira, süvariler buraya çıkar çıkmaz karşılarında bir Rus piyade alayı ile karşı karşıya kaldılar. Gerçekleşen ani karşılaşma, her ne kadar Rus piyadesinin ölümcül olmayan ateşine ve bu esnada icra ettiği tedrici geri çekilişine rağmen, Guyon maiyetindeki süvariler arasında büyük bir paniğin patlak vermesine neden oldu ve bu durum telaşlı ve keşmekeş halde firarla sonuçlandı. Süvarinin korku ve dehşet halinde gerçekleştirdiği bu ani firar bir muharebede bulunması gereken en önemli unsur olan sınıflar arası korelasyonu mahvederek ilk önce piyadenin harp düzenini bozdu ve akabinde Rus topçusundan dolayı korkuya kapılan diğer başıbozukların da firarlarına neden oldu. İnisiyatif Osmanlı kuvvetlerinin elinde iken düzensiz süvarinin hatası zaten muharebe kalitesi düşük birliklerin yoğun olduğu Osmanlı piyade teşkillerini de bozmaya yetti. Redif ve yardımcı süvari birlikleri, sınıflar arası olması gereken ahengi tarumar ederek zafere gidilebilecek bir hamleyi bozgunla neticelendirdi. Bu durum Rus kuvvetlerine oldukça cesaret vermişti ve süvarilerinin başlattığı hücumu topçuları da şiddetli destek vererek firar halinde olan Osmanlı taburlarına ağır kayıp verdirildi ve birçoğu da esir edildi.³⁰⁷

Osmanlı sağ ve sol cenah kuvvetleri arasında iletişim sağlanamamış ve sağ kanat birlikte hareket etmesi gereken sol kanattan önce muharebeye başlamıştı ancak bu iki kuvvetin kaderi benzer bir yol izledi. Mürettep Veli Paşa ve Kerim Paşa Tümenleri'nin süvarileri, piyade ve topçu ile uyum sağlayamamasının yanında bu sınıfların cesaret ve metanetini de kırmıştı. Süvarisiz kalan piyade ve topçu elbette bir meydan muharebesinde dehşete kapılabilirdi; çünkü bu kuvvetler olmaksızın korumasız kalacaklardı. Her ne kadar süvari zamanla muharebede sahip olduğu kadim değeri kaybederek sınıflar arasında en etkisiz ve kullanışsız bir güç olarak tanımlansa da XIX. yüzyıl savaşlarında diğer sınıflarla müşterek ve karma halde kullanılması hala

³⁰⁷ “Muharebede ağır kayıp veren düşman, takibi hızlıca bırakmıştı; ancak ricat eden Türkler bir saat daha takip edilse idi tek bir Türk neferi ve topu dahi kurtulamazdı; hiçbir şekilde karşılık verilemezdi çünkü moral bozukluğu ricat eden orduyu tamamen sarmıştı. Firarilerin bir kısmı Kars’a giderken diğerleri de köy ve kasabalarına kaçmış, bitap düşen birçoğu da kendini yeşil çimenlerin üstüne bırakmıştı. Kars garnizonu silah altına alınmıştı ve kısmi düzen sağlayabilmişlerdi. Kimse kasabaya izinsiz alınmamıştı ve böylelikle gerçekleşmesi muhtemel yağmanın da önüne geçilmişti.”; Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL. II, s. 194-195-196.

kritik bir önem arz edebiliyordu. Elbette bu tür muharebelerde tek bir sınıf, diğerleri ile uyum ve düzen içinde bulunmadıkça mahdud ve etkisiz kalacaktı.³⁰⁸ Ayrıca elde bulunan gayrinizami ve nizami birliklerin tümünü bir araya getirerek mürettep/hibrit/melez tümenlerin teşkil edilmesi ve bunlarla ehliyetsiz subaylar komutasında harbe tutuşulması, felaketle sonuçlanması oldukça muhtemel bir hamle olacaktı. Her ne kadar Guyon ve Kmety gibi subaylar düzensiz süvarilerin genel komutasında somut neticeler elde etmiş olsalar da bu kuvvetlerin çatışma alanında yönlendirilmesi sergerdelerinin inisiyatifinde idi. Bu sergerdeler de harp sanatına vakıf subaylarla kıyaslanamazlardı.³⁰⁹ Burada teşkil edilen mürettep tümenlerde olduğu gibi; sadece gayrinizami kuvvetler nizamiye ile birlikte karıştırılmamış, üstüne bir de sergerdeleri de düzenli subaylarla aynı çatı altında görev almıştı. Yani bu muharebede emir-komuta kademesini; mektepli (yabancı zabitler de dahil) ve alaylı subaylarla³¹⁰ birlikte sergerdeler de teşkil ederek burada da birbiri ile uyumsuz olan unsurlar bir araya getirilmişti ve hiyerarşik düzen sağlanamamıştı.³¹¹

³⁰⁸ Harbin tanığı olan Ducan'ın aktardığına göre düşmana en ağır kaybı verdiren sınıf topçu olmuştu. Piyadenin kısmen etkili çarpıştığını söylese de gözlemcinin üstünde durduğu bir nokta da; muharebe alanında hayatında hiç çarpışma yaşamamış, korku ve dehşet içindeki milis/redif taburlarının yetenekli Arabistan birlikleri ile karıştırılarak –bunların muharebedeki vaziyetleri hasebiyle- muharebe performansı yüksek bu birliklerin moral olarak çökertilmesi idi. Dikkati bir başka durum da; Belig Uzdil'in Balkan Harbi açısından yakındığı vaziyet burada da kendini göstermekte idi; Charles Duncan, **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL.II, s.197,199-200. Sandwith ise her iki tümendeki süvari kuvvetinin nicelik olarak Rus ordusuna eşit seviyede olduklarını bildirir de bunların oldukça korkak davrandıklarını ve tüm yükü piyade ile topçuya yüklediklerini ifade etmektedir; Humphry Sandwith, **A Narrative of The Siege of Kars**, s.106.

³⁰⁹ Kmety'nin emri altında olan sergerdelerden biri de, Subatan'daki kuvvet yapılanmasında olduğu gibi, muhtemelen Hasan Yazıcı idi. Mamafih, İngiltere Erzurum sefaretinden 1855 senesi kanun-u sanisinin dördü tarihi ile gönderilen bir tahriratın tercümesinde bölgedeki başıbozuk süvari neferatının şehir-i martın evasıtında Gümrü haricinde bulunan düşman askeri karşısında konuşlanacağı bildirilirken geçen sene de benzeri hidemat-ı askeriyyede Hasan Yazıcı kumandasında istihdam edilen başıbozukların hiçbir işe yaramadıkları ve maaşlarını alamadıkları için düzensizlik çıkardıklarının da İstanbul İngiliz sefirine yazıldığı ifade ediliyordu. Düşmanın ise kendi başıbozukları vasıtasıyla, burada düşman başıbozuklarından kastedilen unsur Rus Kazak süvarileri olmalı, Kars'tan üç saat öteden Gümrü hududuna kadar mümted olan alanı yağma ve istila ettiği, ahali-i İslam'dan dahi Rus başıbozuk askerlerine iltihak ve muavenet edenlerin olduğu ifadelendirilmekte idi; BOA, HR.SYS, 1336/57, (24 Ra 71).

³¹⁰ Yabancı subaylara olan haset ve kıskançlık dışında, alaylı subayların askeri okullarda veya Avrupa'da eğitim görmüş genç subaylara karşı şiddetli husumeti de ayrı bir mesele idi. Bildirildiği kadarı ile genç mektepli subaylara çadır, maaş ve istihkak verilmemişti ve ordugâhta paçavralar içinde dolaştıkları gözlemlenmişti; Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, s.221.

³¹¹ Müşir Zarf Mustafa Paşa daha sonra seraskere yazdığı mektubunda açık bir şekilde muharebenin Hurşid Paşa'nın (Guyon) ısrarları ile gerçekleştiğini bildirerek (Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, s.212) tüm sorumluluğu üstünden atmak için çaba sarf edecekti. Ancak kendi hatıratında bildirdiği gibi; harpten önce ordunun Hacıveli ve Subatan karyelerinde mevzi aldığı sırada Kars'a

Harita 1- Kars ilerisinde, Hacı Veli Köy ve Subatan mevkiileri ile Kürekdere Köyü'nü gösteren işaretli alan.

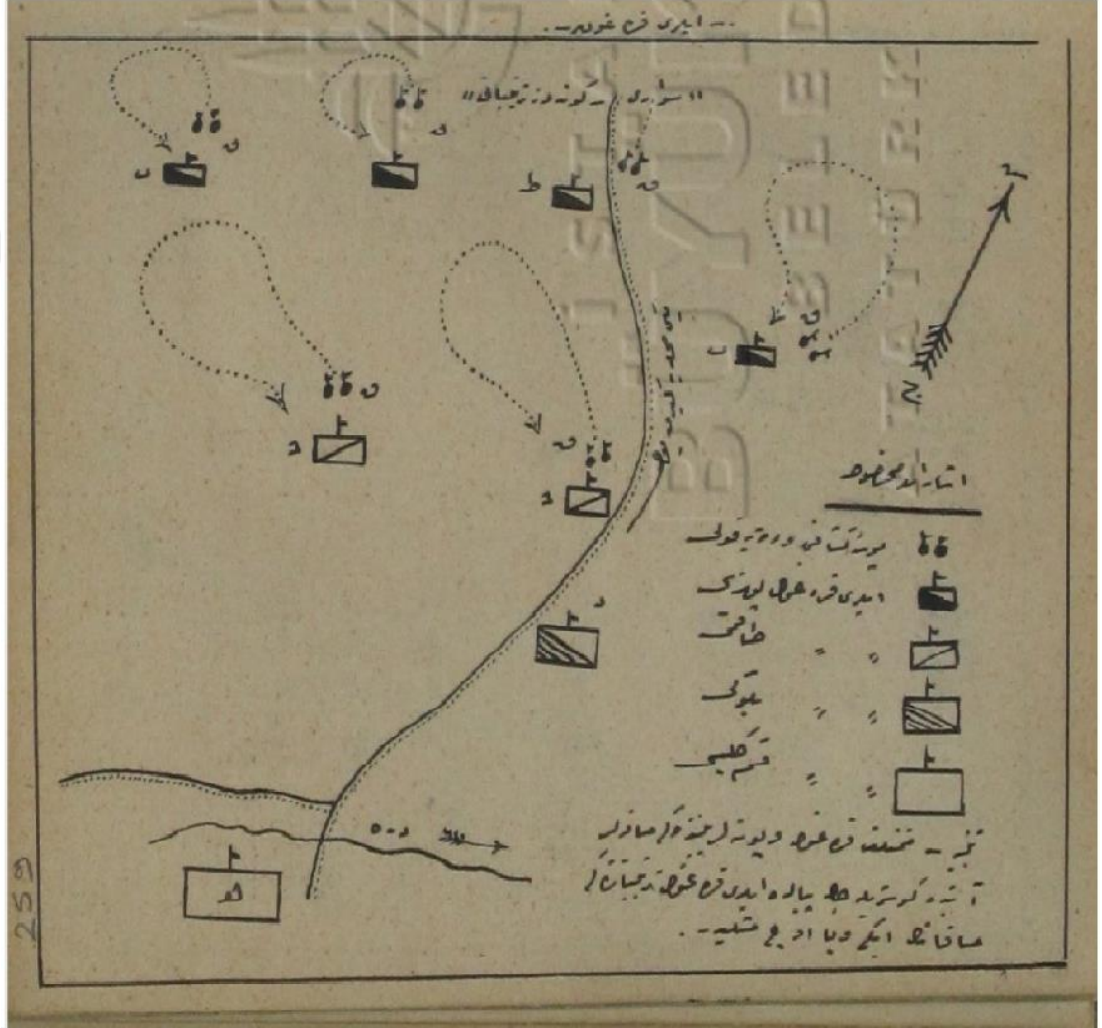
Kaynak: İ.B.B Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar.

çekilmenin uygun olmayacağını ifade etmişti çünkü böyle bir durumda; İki saatlik mesafede olan Rus ordusu zaten takibe başlayarak Kars'a doğru hareket edecekti ve kalede bulunan, uzun süredir ikmal edilmeyen iaşenin durumu da yetersiz hale gelmişti ki ancak yirmi-otuz günlük zahire elde mevcuttu. Ayrıca bu ricat askerinin moralini bozmakla kalmayarak zaten nizamiye teşkili altında bulunmaktan hoşnutsuz olan başıbozuk süvarilerin firarına neden olabilirdi. Vaziyet bu durumdayken Kürekdere Muharebesi'nin de kaçınılmaz olduğu göze çarpmaktadır. İaşe ve levazimat sıkıntısı içinde bulunan ordu kale içinde fazla dayanamayarak güçten düşecekti ki bu nedenle somut neticenin elde edileceği bir eylem daha makul bir karardı; Enver Ziya Karal, " Zarif Paşa'nın Hatıratı: 1816-1862 ", s.491-492.

Levha 3- Bir süvari ileri karakol tertibi. Görevdeki süvari kuvvetinin sahip olduğu kısım-ı küllinin bölüğe, bölüğün takımlara ayrıldığı görülmekte iken bu takımların ileri hatlarında da ileri karakol postaları ve hem takım hem de ileri posta kuvvetlerinin önlerinde de ufak devriye kollarının vazifelendirildiği anlaşılmaktadır.³¹²

Kaynak: Sunûf-u Selase-i Askeriyye, 1313, (Latin) s.259. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e- Kaynaklar.

³¹² Vaziyete göre süvari ileri karakol tertibine pişdar pişdarı da denilebilir. Bir diğer ifadeyle; hacimli bir müfrezeden müteşekkil pişdar kuvveti bir avangart iken bu avangartın pişdarı da süvari ileri karakol hattı olacaktır; **Sunuf-u Muhtelifenin Müttehidten Sevk ve İdare ve Muharebesi**, s.68 ve Nepkerel, **Hidemat-ı Seferiyye Nizamnamesiyle Manevralara Muteallik Olan Nizam-ı Sairenin Sunuf-u Muhtelifeden Mürekkeb Bir Müfrezeye Tatbikine Dair Mesail-i Tedriciyye**, varaka 17 ve 19.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÜFREZELERİN SEVK VE İDARESİNİ TAKTİK KAZANIM/BAŞARIM ÇERÇEVESİNDEN ANALİZ

4.1 Fırka-i Islâhiye'nin Güney-Doğu Anadolu Harekâtı ve Bileşik Harp İcrası (1865)

4.1.1 İçtimai Hal

1826 ile birlikte düzenli ordunun *war-making* ve *state-making* enstrümanı olarak gayrinizami kuvvetlerle (*auxiliary-forces*) birlikte 1918'e kadar üstlendiği görev sonucunda Anadolu, Girit, Arap Yarımadası ve Rumeli'nin otoriteden yoksun bölgelerinde kısmi başarılar elde edilse de 1865'te gerçekleşen operasyonda etkisi günümüze kadar hissedilebilen kalıcı ve somut sonuçlar ihraz edilmişti. Güney-Doğu Anadolu'da harekâtın gerçekleştiği coğrafyanın fizyolojik niteliği, devletin Rumeli ve Anadolu'da operasyon icra etmekte zorlandığı, sarp ve dağlık bölgelerle müşabih idi. Kilikya (bugün Mersin ve Adana civarı) ovasının kuzeyinde Kozanoğulları isimli aşiretin hükmü altında bulunan Kozan Dağları, Sis'ten Gavur Dağlarına/Cebelibereket'e (Amanos) kadar Türkmen ve Kürt aşiretlerin nüfuzunda bulunan Kilikya ovası ile Payas sancağı ve Keferdiz nahiyesi arasındaki Gavur Dağı ve Kürd Dağı bölgeleri³¹³, devlet idaresinden uzak, meşru bir güç tanımaz topluluklardan ibaret mahaller idi. Bu bölgelerin fiziki nitelikleri, tabii olarak devlet veya hükümet tanımayan aşiret ve asi unsurlar için konvansiyonel ordunun müdahale edemeyeceği, etse dahi ağır kayıplarla geri çekilmesine neden olacak *safe haven* hizmeti görmekteydi. XIX. yüzyılın ikinci yarısından önce bölgeyi ziyaret eden William Ainsworth ve William Hamilton adlı iki İngiliz burada; genel köylüler, Türkmenler, Yörükler ve Kürtler ile karşılaşmalarından bahsetmektedirler. Gözlemlerine göre; Türk köylüler tarım faaliyetlerinde bulunmaktaydı ve yazın dağlık alanlarda konaklamalarına rağmen evlerde yaşar, çadır kullanmazlardı. Türkmenler ise yaylak ve kışlak hayatına sahip olmakla beraber nadiren toprak işleyip tahıl üretimi

³¹³ Paul Dumont, "1865 Tarihinde Güney-Doğu Anadolu'nun Islâhı", Çeviri: Bahaeddin Yediyıldız, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı:X-XI, 1981, 369-394, s. 373-374.

yapmakta idiler. Hayvancılık bunların ana geçim kaynağı iken (eşkıyalık gibi menfi eylemleri dışında) her kabilenin sergerdesi de vardı. Yörükler ise tamamen göçebeyken hayvancılıkla uğraşır, konaklamak için çadırları ile birlikte sık ormanlık ve dağlık alanları tecih ederlerdi. Kürt kabileler ise hem dil hem de karakter olarak diğerlerinden ayrılırken geçimleri Yörükleri'ne benzemekteydi.³¹⁴ Aslında, buradan da anlaşıldığı üzere, iskân eden bir kesim varken iskân etmeyen unsular da bölgede mevcut idi. 1951 yılında bölgede saha analizi yapan Alman araştırmacı Wolfram Eberhard'ın da belirttiği gibi bu tür coğrafyalardaki gruplar farklı yaşam standartlarına sahipti. İskân halinde olan ve olmayan bu gruplar genel kanının aksine, karşılaştıklarında direkt çatışma yaşamazken mahdut ticari ilişkilerde bulunabilirlerdi.³¹⁵ Mamafih, bu intizamsız yapıyı standardize etmek için 1865'te bölgede bulunan aşiretleri iskâna tabi tutarak yerleşik hayata geçirmek ve düzenli bir idari sistem teşkil ederek buradaki gruplara sosyal bilinç kazandırma amacı ile yapılan askeri harekât ile zamanla bir ulus bilincinin uyandırılması da amaçlanmıştı. Bu aslında Asakir-i Mansure'nin XIX. yüzyıl boyunca uğraş vereceği bir konu idi. Nitekim bu tür bir bölgede yerleşik hayat tam anlamı ile olmadığı için nüfus tahriri yapılamıyor ve düzenli orduya nefer istihdamı sağlanamıyordu. Ayrıca bölgenin sahip olduğu doğal kaynaklar işletilemezken, verimli topraklarda iskân eden nüfus yok denilebilecek kadar düşük miktarda olduğu için tarım faaliyetleri de epey mahdut düzeydeydi. Temeli tarım ekonomisine dayanan devletin, Anadolu ve Rumeli'nin birçok bölgesinde olduğu gibi Güney-Doğu Anadolu coğrafyasından da hem ekonomik hem de askeri alanlarda verim alamaması, kitle orduları ve ulus devletleri çağının yaşandığı bir dünya siyasi konjonktüründe etkisiz kalmasına neden oluyordu. Özetle; ilk bölümde de kısmen üstünde durulduğu gibi, asakir-i nizamiye/düzenli ordu askerinden beklenen; ülke sınırları dışında konvansiyonel mücadele vermesi, ülke içinde de isyan bastırma aracı olarak faaliyet göstermesi idi. Nitekin 1865

³¹⁴ Yonca Köksal, "Coercion and Mediation: Centralization and Sedentarization of Tribes in the Ottoman Empire", **Middle Eastern Studies**, Vol.42, No.3, May 2006, 469-491, s.477.

³¹⁵ Araştırmacı bölgeyi ziyaretinde yararlı incelemelerde bulunmuştur. 1937-1948 arasında Ankara Üniversitesi'nde Tarih Profesörlüğü görevi de gören Eberhard, bölge ahalisinin koşuk ve hikayelerinde; yani bu şifahi kaynaklarda hala geçmişteki kabilelere atıf yapıldığını bildirmektedir; Wolfram Eberhard, "Nomads and Farmers in Southeastern Turkey: Problems of Settlement, **Oriens**, Vol.6, No.1, Brill (June 30 1953), 32-49, s. 33.

operasyonunda aşiretlerin yarı göçebe yaşam tarzlarına son vererek, yeni inşa edilen köy, nahiye ve kasabalarda iskân edilmeleri asker eli ile gerçekleşmiş, bir diğer değişle; asker hem ıslah etmiş hem de inşa etmişti. İnşa edilen bu birimlerde sosyal yapı teşkil edildikten sonra adalet kavramı da bunların arasında yayılmaya başlamıştı.³¹⁶ Bu nedenle, dönemin Osmanlı askeri veya ordusu sadece savaş değil ayrıca inşa ve ıslah aracı olarak da faaliyet göstermişti ancak bu faaliyetlerin amacı düzenli orduya nefer celbiydi; düzenli orduya nefer celp etmek için de sosyal düzenin ıslahı zaruri idi .³¹⁷

Sayısı yirmi altıya yükselen bir aşiret ve aile topluluğunun olduğu bu bölgede³¹⁸ tabii olarak ufak ve güçsüz aşiretler, nüfuzlu aşiretlerin uydusu vazifesini görmekte idi. Küçük Ali Oğulları aşireti Çukurova'nın en tanınmış derebeyi ailelerinden iken Kozanoğulları da bu bölgedeki en nüfuzlu grupların bir diğerini temsil ediyordu. Bunların dışında; Ulaşlı, Avşar, Sırkıntılı, Tecirli, Cerit ve Bozdoğan

³¹⁶ 1866 Girit harekâtına benzer olarak (bkz: dipnot 164) 1865 güneydoğu harekâtında da askeri faaliyetler sadece silah kullanma ile sınırlı kalmamıştı. Örneğin; ordu kendi teşkil etmiş olduğu Osmaniye adlı kasabanın ahalisine akçenin kıymeti ve işlevini anlatmış, askerler kasaba ahalisi ile ticari ilişki kurarak topluluğa bilinç kazandırmış ve bunun sonucunda hırsızlık ve haydutluğun yerini ticaret almıştı. Bu da beraberinde bölgede dinamik bir toplum meydana getirmiş ve kasabanın canlanmasına vesile olup, ahalinin birbiri ile etkileşimini hızlandırarak zenofobiye darbe vurmuştu; Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s.162.

³¹⁷ Yusuf Halaçoğlu (Yusuf Halaçoğlu, "Fırka-i Islâhiye ve Yapmış Olduğu İskân", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı:27, İstanbul Mart 1973, s.2) ve Nuri Yavuz (Nuri Yavuz, "Fırka-i Islahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt.5, Sayı.10, 2012, s.113) benzer ifadeler kullanarak operasyonun amacının orduya sadece yeni asker temin etmek olmadığını, ayrıca ıslahat ve iskân gerçekleştirmek olduğunu bildirmektedir. Ancak nefer istihdam etmek için bir bölgenin yerleşik ve belirli bir nüfusa sahip olması gerekecek ve akabinde gerçekleşecek nüfus tahriri sonucunda net bir rakam elde edilecek, sonra kura çekilebilecektir. Devletin birçok yerden asker istihdam edememesinin, yani nüfus tahriri ve kura işlemini gerçekleştirememesinin temelinde sorunlu bölgelerdeki düzensiz sosyal yapılar yatmaktadır. Devlet kitle orduları çağında, meşru sınırları dahilinde elini atabildiği her alandan nefer istihdam etmek istemiştir. Yani, kısacası buradaki iskan ve ıslahın amacı nefer istihdam etme amacı gütmekte idi: (Örneğin; Kırıntı ve Tatarlı cemaatlerinin dağdan indirilerek Çukurova'da iskanları için sırası ile izlenen yol; askeri harekât, iskan, ziraat ve tahrir-i nüfus idi. Bu safahatın muntazam yerine getirilmesi ile de bölge nefer havuzu haline gelecekti; BOA, A.} MKT. MHM. , 348/74, 22 Ramazan 1282). Herhangi bir bölgede, merkeze bağlı güçlü bir idari mekanizma ve stabil ekonomik yapı ile birlikte ulus bilinci olmazsa, buralardan orduya asker celp etmeye çalışmak oldukça çetrefilli mücadelelere sahne olacaktı. Prusyalı bürokrat Kont Neithardt von Gneisenau'nun ifade ettiği gibi: "Eğer onlardan bir vatani güçlü bir şekilde savunmaları isteniyorsa, önce yurttaşlarına bir vatan (Vaterland), yani siyasi olarak müştereken ve kendi adlarına söz söyleme hakkı verilmesi gerekmektedir. "; Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok**, s.135.

³¹⁸ Yusuf Halaçoğlu, "Fırka-i Islâhiye ve Yapmış Olduğu İskân", s. 3-4-5.

gibi aşiretler de bölge incelendiğinde sıklıkla ismi duyulan diğer gruplar idi. ³¹⁹ Kürt ve Türkmen grupların yanı sıra Ruslar'ın Dağıstan ve Çerkezistan'daki zulümlerinden kaçarak Osmanlı topraklarına gelen Kafkasyalı gruplardan Nogaylar, Adana eyaletine vaki Çukurova'ya, Çerkesler ise Kütahya ve Ankara tarafına gönderilmişti. ³²⁰ Kafkasyalı ahalinin bölgeye sevki ile bunların iskân ederek yerleştikleri mahallerde zirai eylemlerde bulunması ve bu coğrafyadaki ekonomik açığın bir nebze de olsa kapatılması amaçlanmıştı. Ayrıca, Kafkasyalı gruplar bölgede bulunan Türkmen ve Kürt aşiretlere karşıt bir güç oluşturarak bunları baskı altında tutacakken, yeri geldiğinde veya uygulanmasında bir mahzur olmadığı durumlarda da farklı aşiretlerle beraber, aynı çatı altında, ortak hedefe karşı isyan bastırma aracı olarak istihdam da edileceklerdi. Mamafih, bu ortaklığı gerektiren bir vaziyet Zeytun'da zuhur ettiğinde yaşanan tecrübe, iki unsurun pek uyumlu olmadığını gösterse de bu bir istisna olarak da görülebilir. Mezkur mahaldeki Ermeniler'i tedib için Maraş Mutasarrıfı Aziz Paşa, Tecirli aşiretinden gayrinizami süvari kuvveti celp ederken Çerakis muhacirlerinden de nefir-i amm toplayarak bunlardan bir müfreze teşkil edip Zeytun'a hareket etmişti. Bu esnada Tecirli süvarileri arasında, Ermeniler bastırıldıktan sonra sıranın onlara da geleceğine dair bir söylenti çıkınca bunlar Zeytun'a girer girmez firar etmiş, yalnız kalan ve coğrafyaya yabancı olan Kafkas gruplar da ağır kayıplar vererek geri çekilmişti. ³²¹ Bunun yanı sıra, Kafkasya'dan gelen ahalinin de sert coğrafya insanı olduğu ve aşiret hiyerarşisine ait toplulukta yaşamını sürdürdüğü göz önüne alınınca,

³¹⁹ Nuri Yavuz, "Fırka-i Islahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri", s.118-119. Mesela; Avşar ve Sırkıntılı Türkmenler ile Kürt grupları mücadele halinde iken bazı Kürt grupları ile bu iki Türkmen aşiretinin silahlı çeteleri ayrıca Kozanoğulları emri altında Adana ve yakın çevresinde terör estirmekte idi; Paul Dumont, "1865 Tarihinde Güney-Doğu Anadolu'nun Islâhı", s.379.

³²⁰ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 13-20, s.89.

³²¹ Çerkes gruplardan nefir-i amm toplanmasının nedeni, bölgedeki aşiret unsurlarının aksine bunların daha itaatkâr ve muti birlikler olabileceklerine dair bir düşünce ile doğuştan sahip oldukları savaşçı yapıları da göz önüne alınmış olabilir. Mutasarrıf, müfrezeyi sadece aşiret unsuarlı ile de tertip edebilirdi, ancak Çerakis gruplarını da buraya dahil ederek bunlar arasında bir denge sağlamayı düşünmüş olabilir. Fırka-ı Islahiye bünyesinde Çerakis, Ektrat, Türkmen, Arnavut ve Zeybek gibi birbirleri ile uyumsuz unsurların hepsi birlikte kullanılmıştı ancak bu tümenin komuta kademesi oldukça tecrübeli askerlerle, muntazam olarak tertip edildiği için birlikler arası denge sağlıklı işlemişti. Mutasarrıfın bu dengeli ufak bir müfreze de olsa tek başına sağlaması beklenemezdi. Ayrıca, Mutasarrıf bu takım seviyesindeki müfreze nizamîye kuvvetleri de dahil ederek mürettep bir teşkil meydana getirse idi, nizamîye kuvvetleri bu düzensizler üstünde caydırıcı bir güç hizmeti de görerek olası firar eylemlerine ket vurabilirdi; Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 13-20, s. 120.

bu dağlıların bölgenin heterojen yapısına daha fazla menfi etki yapabilecek nitelikte olduğu da anlaşılabacaktır³²².

4.1.2 Görev Gücünün Kuvvet Yapılanması ve Emir Komuta Zinciri

Vaziyet genel olarak böyle iken, merkezi otoriteden yoksun bu bölgedeki aşiretleri yerleşik yaşama geçirerek zirai faaliyetlerde bulundurmak ve muntazam bir sosyal yapı teşkil ederek buradan düzenli orduya nefer istihdamı sağlamak için gerçekleştirilecek operasyonu Fırka-i Islahiyye³²³ adında tümen seviyesinde bir görev gücü icra edecekti. Görev gücünün teşkili ve komuta yapısı incelendiğinde gerçekten titiz ve muntazam bir çalışmanın ürünü olduğu göze çarpacaktır. Kuvvet yapısına ve operasyon performansına dair malumatı Cevdet Paşa'dan aldığımız fırkanın çekirdek gücünü; 1865 Mayıs'ında İstanbul'dan sefine vasıtasıyla İskenderun'a sevk edilecek bir alay nizamiye süvarisi (hassa ikinci süvari alayı) ile birlikte 1862 Karadağ harekâtında yoğun gerilla harbi vermiş olan Arnavut ve Zeybeklerden³²⁴ müteşekkil

³²² 1865 operasyonu öncesinde muhacirlerin, Cerid ve Tecirli aşiretlerinin yaylak ve kışlaklarına yerleştirilmeleri bilinçli bir eylemin sonucuydu. Bu iki grubun bölgenin asayiş ve ekonomisine verdiği zararlara rağmen itaat altına alınamamalarından kaynaklanan veya hükümetin silah kullanmadan evvel kadim yöntem olarak aşairi aşaire vurdurma yaklaşımı bu güdüye neden olmalıdır. Bir grup Nogay muhacirinin Ceyhan yakınlarına yerleştirilmesi ve Göksün taraflarına da Çerkesler'in sevkı Kafkaslı dağlılar ile Güneydoğulu dağlılar arasında çatışma başlatacağı; M. Fatih Sansar, "19. yüzyılda Çukurova Türkmen Aşiretleri I: Cerid ve Tecirli", **Studies of the Ottoman Domain**, Cilt.3, Sayı.5, Ağustos 2013, s. 4-5. Uzunyayla bölgesinde iskan edilen Kafkasyalı göçmenlerin geçitleri kontrol altında tutarak aşiret göçlerine karşı sert tedbirler aldıkları bildirilmektedir. Yapılan aktarmada; Çerkeslere bilinçli olarak geçitlerin yakınında köylerini kurabilecekleri yerler gösterilmiştir ve bu Kafkasyalı kitle de Avşarlar'ın yer değiştirmelerine kuvvetle karşı koyarak onları bulundukları yerde iskana zorlamıştır. Hükümet zaten doğuştan dağlı ve savaşçı olan Kafkas kitesinden bu şekilde faydalanarak askeri operasyon seçeneğinden olabildiğince uzaklaşmak istemiştir; Paul Dumont, "1865 Tarihinde Güney-Doğu Anadolu'nun Islâhı", s. 389. Nogay muhacirlerinin Çukurova'da iskana başlaması ve buraların imarı için çalışmaları ile kendilerini Güneydoğu'nun eşkıyalarına karşı silahlandırmalarına dair; Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s.124.

³²³ 1841 ile birlikte tecrübesiz redif taburlarını nizamiye kuvvetleri ile karıştırma ve gayrimüslimi birlikleri de gerektiğinde nizamiye birlikleri ile istihdam etme alışkanlığı bir çözüm getirmemişti ki Kırım Harbi'nden itibaren hükümette, ordunun noksanlıklarını tamamlamak için gayrimüslimleri de zorunlu askerlik ile yükümlü tutarak bunlardan ayrı taburlar oluşturulması veya müslim askerlerle karıştırılması mütalaa edilmişti. Bu konu daha sonra da gündeme gelince Cevdet Paşa; "havass-ı vükeladan mürekkeb bir encümende" Gavur dağı ve Kozan dağlarındaki keşmekeşliği işaret ederek eldeki askeri birliklerin ağırlığını muti tebaanın oluşturduğunu ve sürekli bu kesime yüklenilemeyeceğini, aksi takdirde belirli bölgeden daimi nefer istihdam edilmesi ile eldeki kaynakların da zarar göreceğini bildirmişti. Bu menfi sonucu bertaraf etmek için, Güneydoğu'da iskân edildiklerinde mühim derecede insan kaynağı sağlayacak asiler üzerine askeri operasyonun icrasını önermiş ve Fırka-i Islahiyye'nin temellerini atmıştır; ; Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s. 106-107; Ufuk Gülsoy, **Cizyeden Vatandaşlığa: Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 66-71.

³²⁴ Cevdet Paşa Arnavut ve Zeybek taburlarına, Karadağ harekâtında görev almış "asakir-i şahanenin en güzidelerinden" ve "nizamiye", "neferat" gibi tanımlamalarda bulunmakta (Cevdet Paşa, **Tezâkir**,

toplam yedi tabur ve topçu bataryalarıyla fırkaya İskenderun ve çevresinden daha sonra iltihak edecek olan; Girit'ten bir tabur nizamiye, Halep fırkası kumandanı Seyyid Paşa ve Mirliya Hüsnü Paşa ile birlikte bir tabur nizamiye, Mirliya Hasan Paşa ile Adana'dan bir nizamiye taburunun yanında ayrıca Maraş'tan da bir tabur teşkil etmekte idi. Ayrıca; Dördüncü Ordu'dan ayrılan Mirliya Kurt İsmail Paşa komutasında bir alay nizamiye süvarisi ve dört tabur piyadeden teşkil edilen bir müfreze, Gürcü Beylerinden mirimiran Arslan Paşa komutasında iki yüzü aşkın Kafkasyalı gayrinizami hafif süvari kuvveti, Eleşkirtli Mehmed Bey komutasında da üç yüz kadar Ekrad gayrinizami hafif süvari kuvveti ³²⁵fırkanın temel gücünü teşkil etmekte idi. Böylelikle mezkur bölgede tereküb edecek bu kuvvetlerle birlikte mürettep fırka, operasyonun bidayetinde, toplam; on beş piyade taburu, iki düzenli süvari alayı, beş-

21-39, s.133-134) ve konu hakkındaki diğer çalışmalar da bu tanımlamayı takip etmektedir. Ancak, yüksek bir ihtimalle, bunlar gayrinizami savaşçı gruplardan teşkil edilmiş taburlardır. Nitekim, Karadağ coğrafyasının sahip olduğu çetin ve meşakkatli fiziki özellikler her fırsatta devlet görevlileri tarafından dile getirilmekte ve bu coğrafyada harp etmenin oldukça zorlu olduğunun üstünde durulmakta idi. Bu durum da, Arnavut ve Zeybekler'in de dağ ve gerilla harplerindeki maharet ve melekeleri dikkate alındığında, neden Karadağ coğrafyasında külliyetli olarak vazifelendirildiklerini anlamamıza yardımcı olur. Bu taburlara nizamiye adlandırması da; bunların Karadağ içinde ve buna benzer coğrafyalarda görev almaları için özellikle teşkil edilerek, omuzlarına yüklenen vazifenin sorumluluğunu ve ağırlığını anlamalarının yanında, değerli olduklarına dair izlenim oluşturulması amacı ile de nizamiye askeri üniformasıyla donatılarak nizamiye taburları tertip edilmesinden kaynaklanmış olabilir. Ayrıca, Arnavut ve Zeybekler'den düzenli orduya nefer istihdamı sağlanamadığı da bilinmekle birlikte, bunlar savaş ve isyanlarda yardımcı kuvvet görevi görmekteydi. Merkeze uzak, lojistiği kısıtlı ve sorunlu coğrafya olan Karadağ civarında, daimi olarak, yetersiz sayıda olan nizamiye kuvvetleri de görevlendirilemezdi. Bunun yerine; masrafı düşük, emeklilik gibi sosyal ve hukuki hakları olmayan ve harcanabilir ancak gerilla harbine aşına savaşçılardan nizamiye adı altında taburlar teşkil edilip bunları üniforma ile donatmak oldukça kazanımlı bir stratejik hareket olacaktır.

³²⁵ Fatih Arslan'ın aktardığına göre Erzurum Mutasarrıfı Arslan Paşa maiyetindeki süvari kuvveti beş yüz adet idi. Burada önemli olan nokta; genel komuta Arslan Paşa'da iken bu süvarilerden 150 adedi üç seneden beri Soğanlı'da iskân halinde bulunan Çerkez muhacirlerinden Ali Mirza Bey refakatinde, 200 adedi de Ektrat'ın güzidelerinden olarak Eleşkirt Kazası müdürü Mehmed Bey kumandasında, geri kalanı Dersim süvarilerinden olup bunlar da Arslan Paşa tarafından mezkur mahalden belirlenecek bir binbaşı komutasına verilecektir; M. Fatih Sansar, **Tanzimat Döneminde Bir İskan Modeli: Fırka-i Islahiye ve Osmaniye (Cebel-i Bereket)**, Osmaniye Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Osmaniye, 2006, s. 71-72. Burada dikkati çeken husus beş yüz kişilik gayrinizami süvari kuvvetinin üçe ayrılması ve üçünün de ayrı bölgelerden istihdam edilmesi idi. 150 kişilik Çerkez kuvvetler Çerkez sergerde komutasına, 200 Kürt atlısı da bu kabilelerin bolca bulunduğu Eleşkirt Kazası müdürünün emrine verilirken Dersim muavene süvarileri de kendi bölgelerindeki ahalî tarafından tanındık bir reisin emrine, Binbaşı rütbesi tevcih edilerek, verilmesi idi. Bu yaklaşım, gayrinizami süvari kuvvetlerinin emir-komuta kademesine nasıl uyumlu hale getirileceğinin ve operasyonel sahada verimi azami seviyeye nasıl çıkarılacağına üstünde düşünülmüş olduğunu göstermekte idi. Bunların başlarına nizamiye subayı atanmış olsa idi, sıklıkla karşılaştığı gibi, emirleri ciddiye almayacaklar, sevk edildikleri istihbarat görevini icra etmeyip yalan bilgi aktaracaklar ve ilk fırsatta firar edebileceklerdi. Ancak bu kabilevi yaşam süren kitle kendi lider veya sergerdeleri emri altında bu tür eylemlerden olabildiğince kaçınacaklardı.

altı yüz Kafkas ve Ekrad muavene süvari kuvveti ve birkaç bataryadan müteşekkil olacaktı.³²⁶

Daha önce de temas edildiği gibi, nizami ve gayrinizami olmak üzere daha sonra da bu kuvvet yapılanmasına iltihak edecek nefir-i amm ve saire gibi milislerle³²⁷ tertip edilecek melez/hibrit bir tümenin yapısında uyumsuzluk olmaması kaçınılmazdı. Sergerdeler, alaylı ve harbiye eğitimi görmüş mektepli zabitlerle birlikte senelerdir silah altında zorunlu hizmet gören talimli nizamiye askeri –topçu, piyade, süvari-, kabilevi yaşam tarzı altında sert coğrafyaların şekillendirdiği gerilla savaşçıları, köyünden ve kasabasından cebren silah altına alınan kitleleri tereküb edip mürettep bir müfreze tertiplemek kulağa dahi tuhaf gelebilirdi. Ancak Fırka-i Islahiye'nin kuvvet yapısına uygun olan emir-komuta kademesindeki dağılım ile bu müfrezenin operasyon icra edeceği sahanın uyumluluğu dikkati çeker nitelikteydi.

Bahsi geçen Arnavut ve Zeybek taburlarının, her ne kadar nizamiye olarak ifade edilse de, yüksek ihtimalle zorunlu askerlik kapsamında silah altına alınan kitleler olmadığı ve gayrinizami unsurlardan teşkil edildiği üstüne görüş bildirilmişti. Bu taburlar, Cevdet Paşa'nın da ifadesiyle, ağırlıklı Zeybek, mütebakisi ise Arnavud iken bunları öne çıkaran ve konvansiyonel bir askeri birliğin sahip olmadığı nitelikleri; *“dağlarda keklik gibi seğirebilmeleri”*, *“bozuk arazide hızlı hareket edebilen gayrinizami harp tecrübesine sahip neferatlar”*, *“tehlikeden kaçınmayan, yorulmaz ve usanmaz bi yapıda olan, sanki askerlik için yaratılmış bir kavim gibi”* olmaları idi. Mamafih, buna benzer tanımlamalar Ektrat ve Çerakis süvarileri için de bolca

³²⁶ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, 133-137; Nuri Yavuz, “Fırka-i Islahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri”, s. 120-121; M. Fatih Sansar, **Tanzimat Döneminde Bir İskan Modeli: Fırka-i Islahiye ve Osmaniye**, s. 68-73; Paul Dumont, “1865 Tarihinde Güney-Doğu Anadolu'nun Islâhı”, s.382-383; Mesut Uyar, **Osmanlı Askeri Tarihi**, s. 367-368. Ayrıca, Fırka-i Islahiyye-i cünüdiyyenin masarifat-ı fevkaladesi de operasyon çevresindeki liva ve sancaklardan karşılanacaktı; BOA, A.} MKT. MHM. , 344/96/3-2 , (10 Cemâzîye'l-ahir 1282).

³²⁷ Geçici olarak teşkil edilen mürettep müfrezelere görev süresince farklı sınıf ve yapıda kuvvetler iltihak edebiliyor veya kopabiliyordu. Fırka-i Islahiye bünyesine, operasyonda nüfuz edilen bölgelerde itaat eden aşiretlerden takviye savaşçı veya nefir-i amm iltihak edecekti; Andrew Gordon Gould, **Pashas and Brigands: Ottoman Provincial Reform and Its Impact on the Nomadic Tribes of Southern Anatolia (1840-1885)**, University of California, Los Angeles, Ph.D. , 1973, s. 82. Derviş Paşa'nın Ali Bekir Oğlu nahiyesinde harp ettiği sırada Cevdet Paşa da civar mahallerden tertip ettiği nefir-i ammları zahire ve işçileri ile birlikte Derviş Paşa kuvvetlerine sevk ederek fırkayı takviye ettiğini bildirmektedir; Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s.168. Cevdet Paşa'nın idari Derviş Paşa'nın da askeri konularda karar alması kararlaştırılmışsa da sevkülceyş bazen ortak gerçekleşiyordu.

zikredilmekte iken bu süvarileri sahada analiz etme fırsatını haiz olan İngiliz gözlemcilerin aktardıkları da yapılan betimlemelerin doğruluğunu tasdik eder mahiyette idi. Mürettep fırkanın teşkilinde kullanılan bu yedi adet Arnavut ve Zeybek³²⁸ taburları da Lofçalı Derviş Paşa komutasında 1862’de dağlık ve çetin coğrafyaya sahip Karadağ harekâtında başarılı bir şekilde komuta edilmiş olan, gerilla harbine aşina savaşçılar olmakla birlikte; ³²⁹Derviş Paşa’nın da kendisi ufak birlikleri sevk ve idareye aşina, gerilla harbi ile yoğrulmuş olan bir kumandan olmasının yanında, 1862 operasyonunda nizami ve gayrinizami Boşnak ve Arnavut savaşçılarla karışık birlikleri de komuta etmiş tecrübeli bir askerdi.³³⁰ Böyle bir durumda, düzensiz kuvvetler daha önceden komutası altında bulundukları Paşa’ya itaat edeceklerdi. Çünkü; Karadağ harekâtında kullanılan bu taburlar görev aldıkları süre boyunca kronik firar eylemine bulaşmadıkları ve önceki operasyonda emir ve komutaya da sadık kaldıkları, Paşa’nın bizzat bu kuvvetleri 1865 Güneydoğu Harekâtı için silah altına alarak onlara olan güven ve itimadını belli etmesinden anlaşılabilecektir. Bu da karma bir müfrezede oldukça ehemmiyetli olan uyum, ahenk ve eşgüdümü artırarak farklı kuvvetler arasındaki dengeyi sağlamaya yardımcı olacaktır. Derviş Paşa, genel komutasını üstlendiği bu taburların zabitlerini de özenle vazifelendirmiş olmalıydı: bu taburların binbaşlarından biri harbiye eğitimi görmüş Ahmed Efendi iken diğeri de sarıklı zuhaf taburu binbaşısı Tatlı-oğlu Mehmed Ağa idi ki bu iki zabıt Cevdet Paşa tarafından oldukça methedilmekteydi. Vakanüvis’in bildirdiği diğer zabitler de 93 Harbi bidayetinde harbiye nazırı daha sonra serasker olacak Redif Efendi ve bir sene sonra Girit harekâtında şehid olan İbrahim Bey idi.³³¹ Taburlar, anlaşıldığı kadarıyla üç sene önceki harekâta nizamiye subaylarının komutasına alışmış durumdaydı. Her ne kadar bu yedi taburdan her birinin bölüklere ayrılıp, her bölüğün başlarına da kendi reislerinden birilerinin yüzbaşı rütbesi ile görevlendirildiğine dair malumat olmasa da bu biçimde bir yol izlenmiş olma ihtimali de mevcuttur. Taburları nizamiye subayları komutasına verip bu taburlara ait olan bölüklerin başlarında da sergerdeleri vazifelendirmek daha etkili bir yöntem olabilirdi. Bu durumda nizamiye subayı

³²⁸ Arif Yıldırım, **1877-1878 Osmanlı Rus Savaşında Zeybek Taburları**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2012, s.69.

³²⁹ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s. 133.

³³⁰ Zafer Gölen, ‘‘1862 Karadağ Askeri Harekâtı ve Sonuçları’’, s.224-225.

³³¹ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s.133-134.

sergerdelere gerekli emri verecek, sergerdeler de verilen emri komutası altında bulunan gayrinizami unsurlara sahada icra ettirecekti. Bu türden bir emir-komuta sistemi de bize General Kmety'nin (İsmail Paşa) Kırım Harbi sırasında Kafkas Cephesi'nde icra ettiği ve Fırka-i Islahiye bünyesinde de Arslan Paşa'nın beş yüz kişilik düzensiz süvari kuvvetlerine uyguladığı yöntemi hatırlatacaktır. Ayrıca bu müfrezede; gerilla harbi tecrübesi olan ve gayrinizami birliklerle, ufak zabıtlıktan müşirliğe kadar, askeri kariyeri boyunca bir hayli vakit geçiren bir diğer önemli asker de Binbaşı Ahmed Muhtar idi. Karadağ operasyonunda, Derviş Paşa kumandasında da görev alması onun Güneydoğu'da icra edilecek operasyonun hem karakterine hem de coğrafyasına aşina bir asker olduğunu belli etmekte idi.³³² Osmanlı kuvvetleri burada sadece konvansiyonel değil, ayrıca çatışma tecrübesine sahip gayrinizami savaşçı birlikleri de fırka bünyesinde birleştirerek karma bir yapı teşkil edecek ve operasyonun ilerleyen safhalarında bölgeyi tanıyan birtakım unsurlarla da müşterek hareket ederek bileşik savaşın harikulade bir örneğini sergileyecekti.

4.1.3 Geçmişten Gelen Bir İkaz ve Bunun Operasyonun Düşünce Yapısına Etkisi

Emir-komutadan tabur teşkillere kadar gayrinizami harp tecrübesine sahip unsurların yoğunlukla istihdam edildiği Fırka-i Islahiye'nin yetenekli fikir adamlarını

³³² 93 Harbi'nde Anadolu Ordusu Müşirliği hizmetinde bulunan cennet mekan Ahmed Muhtar Paşa idi. Hakşinas Ahmed Muhtar Paşa da hayatı boyunca Osmanlı ordusunda vereceği şerefli hizmet süresince gayrinizami çatışmalar ve gerilla harpleri ile yoğrulmuş tecrübeli bir asker idi. Askerlik mesleğine devletin en sıkıntılı ve konvansiyonel harp icra etmesi gayrimümküne yakın olan Karadağ harekâtı ile başlamıştı. Daha sonra Fırka-i Islahiye bünyesinde görev alarak devam ettiği gayrinizami harp tecrübesine akabinde Yemen'de uzun müddet görevlendirilerek devam etmiş ve buranın Valilik görevini de üstlenmişti. Kendisi Karadağ tecrübesini şu şekilde dile getirmekte idi: '*Malum ya, asilere karşı harp etmeye mahsus bir mektep ve tahsil yoktur. Bu türden şeylerin her biri hal ve mevkiye bağlıdır. Bu yüzden, işte burda biz de yeniden bir mektebe girdik demektir. Çünkü yürüyüşte, harekette ve oturak halinde her anda, her yerde düşman var ve hiçbir vakitte, hiçbir yerde düşman yok...*'. Gerçekten de, gayrinizami harbe dair ne bir doktrin vardı ne de muntazaman hazırlanmış bir plan. Zabıtlar, bu tecrübeyi teoride değil direkt olarak pratikte yaşamak zorundalardı. Paşa, günlük harp coğrafyasının sert karakteri ile ilk kez o dönemde karşılaştığında sadece düşman gerillaları ile değil, ayrıca haşerat, hastalık ve susuzluk ile de çetin mücadele vermek zorundaydı ki bu gayrinizami harbin tabiatındandı. Bunun üstüne, kendisi gibi mektepli subayların nicelik olarak sönük kalması alaylıların zorbalığına da maruz kalmalarına neden olacaktı. Kendisinin sarp, taşlık, dağ ve derelerden müteşekkil bir coğrafyada; öncü, artçı veya sağ ve sol cenahlarda müfrezeler tutmanın mümkün olmadığına dair söylemi, aslında, hem coğrafyaya aşina hem de rahat hareket kabiliyetini haiz gayrinizami kuvvetlerin yardımı olmaksızın sonuç almanın gayrimümkün olduğunu göstermekte idi; Ahmed Muhtar Paşa, *Sergüzeşt-i Hayatının Cild-i Evveli*, s.12.

bu türden bir karma tümen teşkil etmeye iten güdülerden biri bölgede geçmişte yaşanan çatışmalar olabilir. 1833-1840 yılları arasında bölgede faaliyet gösteren İsmail Paşa komutasındaki Mısır işgal güçlerinin ³³³buradaki aşiretlerle ilişkileri, Osmanlı devlet adamlarının yaklaşımlarına benzemekte idi. Mısır güçleri, aşiretlerin mesken tuttuğu bozuk bir coğrafyada bazı unsurlarla ittifaklık arayışına girecekti. Nitekim, bu türden bir ilişkide aşiretler kendi rakiplerini bertaraf etmenin yollarını ararken konvansiyonel bir güç de stratejik açıdan ehemmiyet verdiği mahallerde nüfuz sağlamak için bazı aşairleri yardımcı kuvvet olarak istihdam etmek zorundaydı. Ancak, beklenen yaklaşımın aksine bir gelişme, İbrahim Paşa'nın Kilikya işgali sırasında Adana'ya gelerek Sis kasabasını vurması ve tüm Kozan dağlarına nüfuz etmek için harekete geçmesiyle yaşanmıştı. Bu harekât esnasında ise Doğu Kozan'ın reisi Samur Ağa Mısır kuvvetlerine itaat ederken Batı Kozan Ağası Çadircı Mehmet ³³⁴gerilla harbine başlamıştı. Bunun akabinde Kozan üzerine sevk edilen bir Mısır müfrezesi Çadircı'nın çeteleri tarafından ani bir baskına uğramış ve bu pusudan oldukça az sayıda bir Mısır askeri Sis mevkiine kaçabilmişti. ³³⁵Anlaşıldığı kadarıyla; her ne kadar 1832 ve 1839'da Osmanlı'ya karşı giriştikleri konvansiyonel mücadelelerde üstünlük sağlamış olsalar da³³⁶, Mısır ordusu bu tür bir coğrafyada

³³³ Mehmed Ali Paşa'nın bu bölge hakkındaki planları hayli etkileyici gözükmekte. Nitekim, bazı kaynaklar Mısır işgal güçlerinin bölgede kalıcı olma isteklerini ifade etmekte idi. Bu amacı belli eden düşüncelerden biri de; Mehmed Ali Paşa'nın Adana yakınlarındaki meşe ağaçlarından müteşekkil sık ormanlardan istifade ederek gemi inşa etme isteği idi; Andrew Gordon Gould, **Pashas and Brigands: Ottoman Provincial Reform and Its Impact on the Nomadic Tribes of Southern Anatolia (1840-1885)**, s. 6.

³³⁴ Öne çıkan aşairden Küçük Ali Oğulları ve Kozanoğulları askeri açıdan belli bir güce sahip oldukları gibi diplomasi yeteneğini de haiz idiler. Mesela, Çadircı ile görüşen Avrupalı bir gözlemci, onun Osmanlı Devleti'nin iç meselelerine dair olan bilgisi karşısında oldukça şaşırdığını dile getirerek Çadircı'nın devlete karşı muhafaza ettiği bağımsızlığını da övmeyi ihmal etmemişti. Diğer bir Avrupalı gözlemci ise Çadircı'nın kardeşi Ömer'in Avrupa siyasetine dair sahip olduğu bilgisi karşısında etkilendiğini ifade etmişti. Çadircı, ayrıca, 1848'de Adana'da yapılan idari düzenlemelerin nüfuzunu tehdit etmesi sonucunda Sultan'a arzuhal yazarak Tanzimat'ı kendi halkına kendi eli ile uygulamayı teklif etmiş ve bunun karşılığında Adana'daki bölgesini Ankara'ya taşımak istediğini ifade ederek mineral kaynaklarının da işletmesini talep etmişti. Sıradan bir sergerde olmadığı anlaşılan Çadircı'nın Ankara'yı tercih etmesinin sebebi, buranın sahip olduğu jeostratejik konumla bağlantılıydı; Andrew Gordon Gould, "Lords or Bandits? The Derebeys of Cilicia", **International Journal of Middle East Studies**, Cambridge University Press, Vol.7, No.4, October 1976, 485-506, s. 493.

³³⁵ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s.110-111; Paul Dumont, "1865 Tarihinde Güney-Doğu Anadolu'nun Islâhı", 375, 381-382. Dumont veya makalenin mütercimi "şark" ve "garb" kelimelerinin anlamlarını, mütevazı bir hata sonucu karıştırarak "Kozan-ı garbi" ağası Çadircı Mehmed'i "Doğu Kozan Ağası" olarak ifade etmiştir; **Ibid**, s.375.

³³⁶ Her iki harpte de Osmanlı kuvvetleri ehil komuta kademesinden yoksun, gayrimuntazam bir idare ile harbe kalkışarak mücadeleyi sürdürmüştü. Bu durum bir Fransız askeri ateşe raporuna da yansımış ve burada ifade edildiğine göre Osmanlı ordusu iki çarpışmada da bir komuta idaresi altında olmaktan

harp edecek nitelikte subay ve birliklerden yoksun olmasının yanında önemli bir noktayı da es geçip bu operasyonu bölgeye aşına gayrinizami kuvvetlerle müşterek icra etmemişti. Ayrıca, bölge unsurları ile sağlanacak ittifaklıklarla bunlar sadece çatışmada değil rehberlik vazifesi ile de görevlendirilebilmekteydi. Bunu yaparak dağlı savaşçıların olası taarruz mahallerine dair bilgi sahibi olunarak askeri müfrezeler derin ve dar vadilerden güven içinde sevk edilecek ve gerillaların iâşe ile levazımatlarını muhafaza altına aldıkları sığınıklarını ifşa etme fırsatını da haiz olunacaktı.³³⁷ Nitekim İbrahim Paşa, Cevdet Paşa'nın aktardığı harekâtta yaptığı hatanın bir benzerini de Feke'de gerçekleştirmişti. Zeytun serkethüdasının verdiği bilgiye göre; Adana'ya on altı saat mesafede olan dağda kain Kefe nam karyede, serkeş Kozanoğlu Çadircı Mehmed üstüne birtakım düzenli asker ile bi-nefsihi İbrahim Paşa hareket etmiş ve Çadircı Mehmed de dağlık mahalde üstüne gelen bu müfrezeyi atlatarak saklanmayı başarmıştı. Paşa, sergerdenin her bölgesine aşına olduğu dağlık mevkiinde kolay kolay bastırılamayacağını anlamış olacaktı ki maiyetinde bulunan Arnavut savaşçılardan beş yüz kadarını Bekir Çam adlı Arnavut³³⁸ komutasında karye-i mezbureye sevk etmişti. Mamafih, sevk edilen bu Arnavut savaşçılar Çadircı Mehmed'in aşair kuvvetleri tarafından imha edilme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı.

ziyade; eşgüdüm, müştereklik ve iletışimden kopuk topluluklar görüntüsü sergilemişti. Ayrıca bu muharebelerin öncesinde ve sonrasında Osmanlı ordusunun öncelikli uğraşı, devletin üstesinden gelmek için kesintisiz mücadele vereceği, nefer istihdamı sağlanamayan bölge ve topluluklar üzerine tedib harekâtı gerçekleştirmek olmuştu; Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok**, s.239 ve 277.

³³⁷ Buna bir örnek olarak; Adriyatik'e bakan Avlonya sahiline 1263 (1847) yılında memur ve izam buyrulan düzenli askerlerden müteşekkil bir müfreze maiyetine, kılavuzluk ve müfrezenin haberleşme hizmeti ile meşgul olmaları için sadık ve mutemed bir sergerde komutasında yirmi beş kişilik ufak bir gayrinizami kuvvet görevlendirilmişti. Böylelikle düzenli birlikler kendilerine yabancı bir coğrafyada maiyetlerinde bulundurdıkları çevreye aşına yardımcı kuvvetlerle birlikte müşterek hareket ederek olası bir baskın ve pusudan korunmanın yanında kaybolma tehlikesini de bertaraf etmiş, geri ile de haberleşmek için bu birliklerden yararlanarak kendi asli unsurlarını muhafaza etmişlerdi; BOA, İ. MSM. , 57/1656-04, (26 S? 1263).

³³⁸ Mısır Valisi Fransız işgalinden önce Arnavut ve Kırcalı savaşçıları bölgede sıklıkla istihdam etmişti ki Fransız işgali ile Mısır'daki yardımcı kuvvet ihtiyacı daha da artmıştı. Bu sırada Mısır'a gelen Arnavut grupların en hacimlişi Çarhacı Tahir Paşa komutasında idi ve bu Paşa'nın komutası altında görev alan Arnavut sergerdelerden biri de Kavalalı Mehmed Ali'nin ta kendisi idi. Mısır'daki Arnavut savaşçılar; Mısır Memlûkleri, Mısır yöneticileri ve Mehmet Ali Paşa arasındaki çekişmede çok önemli bir role sahip olmuştu. Zira, Mehmet Ali Paşa bölgeye tedricen sevk edilmiş Arnavut savaşçıların desteği neticesinde Mısır Valilik makamına nüfuz etmişti. Yani, Arnavut savaşçı unsurları Mısır birlikleri içinde yoğunlukla görmek muhtemel bir durumdu ve bu dağlı savaşçılar zamanla Mısır coğrafyasına da aşına hale gelerek gerek çöl yaşamının zorlu koşullarına gerekse dağlık mahallerdeki yaşama adapte bir niteliğe bürünmüştü; Ali Fuat Öreñç, "Albanian Soldiers in the Ottoman Army During the Greek Revolt at 1821", **The 2nd International Balkan Conference (IBAC 2012)**, Tiran, October 2012, s.504/dipnot. 2.

Arnavut sergerde birkaç kişi ile kurtularak durumu İbrahim Paşa'ya aktardıktan sonra, Paşa da tekrar Çadırcı üstüne hareket etmişti ancak tekrar elinden kaçırmıştı. İbrahim Paşa ilk harekâtı maiyetindeki savaşıçılarla müşterek icra etmeyerek sadece konvansiyonel birliklerle gerçekleştirmişti. Çadırcı da bu düzenli kuvvetler ile çarpışmaktan çekinmiş olacaktı ki bu yüzden güvenli bölgesinde saklanmayı tercih etti. Paşa'nın ikinci hamleyi de nizamiye birlikleri ile gerçekleştirmesi, ilkinen benzer bir sonuçla karşılaşmasına neden olmuştu. Dağlı savaşıçıların nizami kuvvetlerden sakınmak için emek sarf ettiği aşıkâr iken Arnavut savaşıçılara karşı cesaret ve maharetle çarpıştıkları görülmüştu. Paşa bu harekâta Arnavut gayrinizami birlikleri ile Mısır düzenli birliklerini, muntazam bir plan ile birlikte müşterek kullanabilse idi kesin sonuç alabilirdi. Nitekim düzenli kuvvetlerle çarpışmaktan sakınan dağlı savaşıçılar sert mevkiilerinden çıkmaya cesaret edemeyecek, sert mevkiilerde etkili hareket edemeyen nizamiye kuvvetlerini takviye eden Arnavutlar da bu dağlılara karşı saklandıkları mahalde çarpılabilecekti.³³⁹

Bu tür etkili taktik yaklaşımların farkında olan Fırka-i Islahiye komuta kademesinin bölge aşiretlerine kendi dağlık mahallerinde güç kullanmazdan evvel anlaşma teklif etmesi de bu nedenden kaynaklanmış olması muhtemeldi. Ağustos başlarında Çobanoğulları adlı güruh kısmi çarpışmalar sonucunda teslim olduktan sonra idari ve maddi yönden taltif edilmişlerdi. Bunun karşılığında ise Çobanoğlu Ali Bey, askeri bir müfrezeyle rehberlik ederek bednam Kürt sergerde Deli Halil'in sarp ve dağlık bir mahalde gizlenmiş olması muhtemel sığınağını hedef göstermişti.³⁴⁰

Harekâtın zorlu karakterine dair bilinç sahibi olan Fırka-i Islahiye'nin yüksek komuta kademesi ise olabildiğince güçlü tedbirler almaktaydı. Bölgede daha önceden iskân ve tedib girişimlerinde bulunan Osmanlı idarecilerinden Vecihi Paşa, 1839-1853 arasında gerçekleşen iskân girişimlerinin bir parçası olarak, 1846 yılında Ankara Valiliğine tayini sonrası Sivas ve Konya bölgesi de dahil olmak üzere aşiretler üzerine gitmişti ancak bu grupları toplu halde iskân etmekten kaçınmıştı. İlk önce kalabalık

³³⁹ BOA, HAT. , 0447/22311, (10 Receb 51) Feke; Sis'in kuzeyinde bulunan, Sis'e kıyasla dağlık bir mahalde ve dağa bu yakınlığı sebebi ile ani gerilla saldırılarına oldukça müsait bir yapıdaydı.

³⁴⁰ Andrew Gordon Gould, "Lords or Bandits? The Derebeys of Cilicia", **International Journal of Middle East Studies**, s. 497.

grupları belli bir sayıya bölen Paşa daha sonra bunları birbirlerinden uzak mahallere sevk ederek aşiretlerin aralarındaki iletişimi kesmişti. Toplu halde tedib harekâtı olmayıp sadece sınırlı bölgelerde gerçekleşen bu girişim sonucunda, 1848-1850 arası dönemde Afşar, Rışvan ve diğer küçük aşiretlerden toplam 6554 hane iskân edilirken bunların 2724 hanesi Bozok Sancağı ve bu sancağın kazalarında gerçekleşmişti. Fırka-i Islahiye'nin beyin takımı ise Çukurova bölgesine hareket etmeden önce tecrübeli Vecihi Paşa'nın da görüşünü almayı ihmal etmemiş ve Paşa da Kozan'ı vurmadan önce bunların uydusu konumunda bulunan Cerid ve Tecirliler'in nüfuzunun kırılması ile Kozanlılar'ın iâşe ve kol gücünün zarar göreceğini bildirerek, Kozan'ın ikmal yolu olan Maraş, Kayseri ve Adana taraflarının da kapatılması görüşünde bulunmuştu.³⁴¹ Bu görüş, operasyonun icra edileceği bölge dikkate alınırsa askeri açıdan değer arz ediyordu; nitekim gayrinizami unsurlarla etkili harp yeteneklerini sergileyebilecekleri mahallerinde direkt bir çatışmaya girmenin bedeli ağır olabilirdi. Bununla birlikte, karma görev gücünün İstanbul'dan sevk edilen çekirdek kuvveti İskenderun'a çıkıp, çevredeki takviyeleri de ana birliklere iltihak etmeye başladığı ve ordugâhların kurulduğu sırada bölgeye dair istihbaratlar da bir bir gelmekte idi³⁴². Halep Valisi Süreyye Paşa mütemadi olarak Kürt Dağı ve Gavur Dağı hakkındaki malumat ve görüşlerini sunarken, Adana Valisi Rıza Paşa da şahsi fikirlerini ifade ederek elindeki mevcut bilgiyi de tümenle paylaşmakta, ayrıca mezkur mahallere çeşitli beyanname veya, bir diğer deyiş ile, propaganda metinleri bazı vasıtalar ile neşredilerek bir nevi enformasyon harbi de icra edilmekteydi.³⁴³ Tümenin askeri ve idari yöneticileri

³⁴¹ Rahmi Deniz Özbay, "Tanzimat Sonrasında Akdağ Kazası Civarında Afşar Türkmenleri'nin İskânı (1256/1840)", XIV. **Türk Tarih Kongresi (Ankara:9-13 Eylül 2002): Kongreye Sunulan Bildirimler II.Cilt-I.Kısım**, TTK Yayınları: IX. Dizi-Sayı 14, 2005, s. 455-456 ve 464; Nuri Yavuz, "Fırka-i Islahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri", s. 119-120. Andrew Gordon, bölgeye ilk operasyon teklifinin 1846'da Halep Valisi tarafından ileri sürüldüğünü bildirirken, Halep Valisi'nin teklif ettiği iskân yöntemini de açıklamaktadır. Ancak bu yöntem ile Vecihi Paşa'nın yöntemi oldukça benzerdir. Rahmi Deniz'in aktardığına göre Vecihi Paşa o dönem Ankara Valisi idi. Andrew Gordon Vecihi Paşa'yı yanlışlıkla Halep Valisi olarak göstermiş olabilir, nitekim bu 1850'de Halep Valisi olan Mehmed Paşa da değildi; Andrew Gordon Gould, "Lords or Bandits? The Derebeys of Cilicia", s. 489.

³⁴² Harekâtın devam ettiği sırada Halep Valisi'nin sevk ettiği bir yüzbaşı komutasındaki süvari zabtiye kuvveti tümene iltihak etmişti. Birliğin yüzbaşısı Mehmed Çavuş, gayrinizami harp coğrafyasına aşina bir asker olup Halep'in çölleri ve Çukurova'nın çevresi hakkında malumat sahibi idi. Tümen komuta kademesi onun bölgeye dair sahip olduğu bilgilerden istifade ederek harekât sahasını daha detaylı çalışma fırsatını haiz oldu. Ayrıca, ilk bölümde de belirtildiği gibi, zabtiye kuvvetleri de süvari sınıfının noksanlıklarını tamamlamak için hem isyan bastırmada hem de konvansiyonel harplerde nizamiye birlikleri ile istihdam edilmişti; Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s. 146-147.

³⁴³ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s. 140. Fırka-i Islahiye'nin propaganda ve istihbarat çalışmalarının yanında, daha önce de ifade edildiği gibi, bölgede diğer aşiret veya çetelerle sağladığı ittifaklıklar da

operasyona profesyonelce yaklaşımdan ödün vermiyordu ve harekâtın bidayetinden itibaren yapılan planlar ile sahada icra edilen taktik yaklaşımların kazanımları olacaktı.

Mamafih tümenin üst komutasının, Mısırlı İbrahim Paşa'nın yanı sıra, yaşadığı tecrübeleri analiz ederek değerlendirdiği bir diğer önemli isim de 1850'de Halep Valiliği, ertesi yıl da beşinci ordu Müşirliği görevini haiz olan Kıbrıslı Mehmed Paşa olacaktı. Onun bölgeye yaklaşımı Vecihi Paşa ile Fırka-i Islahiye'nin idarecileri olan Derviş Paşa ve Cevdet Paşa'dan farklı olarak direkt zor kullanımına dayalı idi. Müşirin, dördüncü ve beşinci ordu unsurları ile bölgeye müşterek harekât teklifinde bulunarak serkeş kitlenin elindeki silah, çadır ve hayvanları cebren zabt etme teklifi Meclis-i Vala tarafından biraz daha yumuşatılmıştı.³⁴⁴ Ancak, tarihi süreçte birçok örneği görüldüğü gibi, gayrinizami birliklerle çatışmaya konvansiyonel bir bakış açısı ile yaklaşmanın sonucu yıkıcı olacaktı. Nitekim, yine Mısır işgali döneminde İbrahim Paşa bizzat başında bulunduğu kuvvetlerle Gavur Dağı'nın sarp mahallerine operasyon düzenlemiş ve Büyük Güllü ile Küçük Güllü adlı yüksek mevkiye bulunan karyeleri zabt ettikten sonra, dağlık bir alanda çarpışmak için bir hayli hacimli olan otuz bini aşkın bir kuvvetle Yarpuz adlı bir diğer sarp mahale çıkıp ordugâhını bu yükseltide tertip etmişti. Ana ordugâhı operasyon sahasına görüş açısı sağlayan ve nüfuz etmesi zor bir yükseltide tertiplemek doğru bir hamle olsa da Kozan Dağları'nda, Mısır müfrezesinin Kozanoğulları üzerine icra ettiği operasyondaki yaklaşıma benzer bir taktik hata Gavur Dağları'nda da yaşanmıştı. Yarpuz'dan, kuvvet

mevcuttu. Yine bu sıralarda, hayatını kaybetmiş olan Reyhaniye aşireti reisinin oğlu Mustafa Şevki Bey tümenle işbirliğine girerek Hacılar nahiyesi beyi Paşo Bey'i de bu ittifaka dahil etmek için ordugâha getirmişti. Paşo Bey hükümet emirlerine itaat edeceğini beyan etmişti ancak bunun karşılığında hasmı Tiyekli Mehmed Bey'e ondan daha fazla taltif ve iltifat edilmemesini, gerekirse Mehmed Bey ile sürgüne gönderilmesini ancak Tiyekli sergerde karşısında itibarının sarsılmamasını talep etmişti. Bu kabul edilince, karşılıklı anlaşma sonucu, serkeş nahiye Hacılar asker kullanmadan tedib edildi; **Ibid**, s.140.

³⁴⁴ Kabilelerin silah ve çadırlarının satın alınması, hayvanlarına ise dokunulmaması düşünülmüştü; Andrew Gordon Gould, **Pashas and Brigands: Ottoman Provincial Reform and Its Impact on the Nomadic Tribes of Southern Anatolia (1840-1885)**, s. 42. Ahalinin bir kısmı para ile ticaretten bihaber idi. Örneğin, bir tabur kuvvet Bulanık adlı mahalde bulunduğu sürede iâşe ihtiyacını ahaliden karşılamış ancak bunların kıyye değil, batman adlı mahdut bir ticaret aracı kullandığı anlaşılmıştı; Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s. 155. Hacı Osman karyesinde ise ahali alış-veriş karşılığında akçe kabul etmeyip; barut, kurşun ve saçma talep etmişti; Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s. 160-161. Silah ve cephanelerine bu kadar düşkün bir kitle bize Kafkasyalı Çerakisleri anımsatmaktadır. Görüldüğü gibi bu tür toplulukların aralarındaki ortak noktalardan biri de silah ve cephanelerine olan düşkünlükleriydi. Bu, müşabih bir coğrafyanın inşa ettiği benzer bir karakter ve ortak bir kaderdi.

yapılanması ve hacmi belli olmayan bir Mısır müfrezesi İbrahim Paşa ile birlikte Ali Bekir Oğlu üzerine harekete geçmişti ancak müfreze hareket ettiği mahal hakkında bilgi sahibi değildi ki Gavur Dağı gerillalar Mısır güçlerinin ricat hattını keserek bunların ana karargâh ile olan bağlantısını tamamen koparmıştı. Aslında, dağlılar burada nitelikli gayrinizami savaşçılar olduklarını açıkça kanıtlamıştı. Konvansiyonel bir güç, bu cins bir coğrafyada ikmal ve lojistik hatları ufak gruplarla kesilince oldukça savunmasız bir vaziyete düşürülebilmekteydi; bu nedenle de gayrinizami bir kuvvetle bileşik harp icra etmedikçe başarı şansı gayrimümküne yakındı. İbrahim Paşa bu kuşatmadan çeşitli cephane ve akçe gibi atıyyeler, veya daha doğru bir tabirle türlü haraçlar vererek çıkabilmişti. Ayrıca, İbrahim Paşa burada tıpkı Kıbrıslı Mehmed Paşa gibi ahalinin silah ve cephanelerini cebren toplayıp onları bastırmayı tasarlamıştı, ancak bu yaklaşım menfi bir tepkiye neden olarak ahalinin kitleler halinde sarp dağlara sığınması ile sonuçlanacaktı. Bu tür mahallerde Mısır birlikleri gibi hacimli ve gayrinizami kuvvetlerin desteğinden yoksun konvansiyonel bir güç ağır kayıplara uğrayarak geri çekilmek zorunda kalacaktı.³⁴⁵ Burada ilgi çekici olan nokta da Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın kumandasındaki Osmanlı kuvvetlerinin benzer hatalara düşmesi idi. Çatalbaş Mustafa Paşa kumandasında Gavur Dağı'na sevk olunan bir müfreze bundan daha evvel İbrahim Paşa'nın izlediği yolu takip etse de Yarpuz'a varamadan vurulmuş ve birçok zabiti de Ali Bekir Oğulları'nın vassalı olan Ulaşlılar tarafından esir edilmişti. Anlaşılan bu müfreze de Mısır kuvvetleri gibi ani bir pusunun kurbanı olmuştu.³⁴⁶ Bununla birlikte, Mehmed Paşa daha önce Filistin'deki Dürzileri direkt taarruzla bastırması neticesinde elde ettiği zaferden ilhamlanarak hareket etmiş olsa gerek ki 1851'de topçu destekli büyük bir müfrezeyi asilerin kalpgahına sevk etmişti; ancak bu müfreze de gerilla pusuları ile tarumar edilmişti.³⁴⁷ Topun o zamanın

³⁴⁵ Yarpuz'un ana ordugâh olarak mı kullanıldığı yoksa geçici bir kamp mı olduğu Cevdet Paşa tarafından bildirilmemektedir. Paşa, ayrıca, Yarpuz'dan çıkan kuvvetlerin nitelik ve niceliği hakkında da bilgi vermemiştir. Mısır güçlerinin otuz bini aşkın olduğu göz önüne alındığında bu derece bir askeri kuvvetin dar ve sarp yerlerde aynı anda hareket etmesi beklenemezdi. Bu yüzden Yarpuz'da bir müfreze teşkil edilerek, ana kuvvetin bir kısmıyla beraber ağırlıkları mezkur mahalde bırakılarak hareket edilmiş olmalıdır. Bu sebeple ricat hatları da Yarpuz tariki olmalıdır. Harp mahallinin karakterine dair Paşa'nın şu ifadeleri de vaziyeti özetler niteliktedir: '*Hâlbuki böyle sarp dağlarda asâkir-i muntazama manevra çeviremez ve ağır ordular ile hareket olunamaz. Ale'l-husûs Mısır askeriyle bir iş becerilemez...*'; Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s. 127-128.

³⁴⁶ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s. 128-129.

³⁴⁷ Bölgede üç yüz asır önce de benzer karakterdeki unsurlar benzer eylemlerle harp icra ediyordu. 16 Ağustos 1488'de Adana yakınlarında, Memluklar karşısında bozulan Bayezid kuvvetleri geri çekildiği

şartlarında sevki oldukça meşakkatli olduğu düşünülünce, ani baskın esnasında bunları kaçırarak fırsat olmayacak ve topçu da, caydırıcı olarak kullanılmadıkça, dağlık alanlarda gerillalara karşı mücadele edemeyerek düz alandaki korkutucu karakterini kaybedecekti.³⁴⁸

Bununla birlikte; Ulaşlı aşiretinden olan, Ali Bekir Oğulları hanedanına mensup, Gavur Dağı'nda iskân eden bir diğer grup da Küçük Ali Oğulları idi.³⁴⁹ Ayrıca, bu topluluk da gerilla harbinde uzman savaşçılara ve sergerdelere sahip olarak dağlarda hüküm sürmekteydi. 1778'den 1808'deki ölümüne dek İskenderun Körfezi ve hinterlandında nüfuz sahibi olan Küçük Ali'nin oğlu Halil; gerçeğine benzer bir şekilde inşa ettiği kale burcu siperleri; yani sarp ve dağlık alanlardaki tahkimli mevzilerinin yanı sıra, elindeki birlikleri oldukça yoğun ve sık çalılıklara yerleştirerek nicelik olarak daha fazla görünmelerini sağladığı harp hileleri gibi yetenekleri ile içinde yaşadığı doğaya hükmetmeyi başarmış, gerilla harbinde uzman bir sergerde idi. Halil ve savaşçıları Babialı ve çevre aşiretlerinin müdahalesi ile karşılaşınca tahkim ettikleri dağlık, nüfuz edilemez mahalde güven içinde uzun bir müddet barınabiliyorlardı. Nitekim, Sadrazam Şahin Ali Paşa ve Amiral Gazi Hasan Paşa'nın 1786'da kara ve denizden gerçekleştirdiği müşterek harekât dahi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Devasa konvansiyonel bir güç, Halil ve savaşçılarını tahkimli dağlarında bastırmada etkisiz kalmıştı, çünkü sergerde her daim ufak gruplar barındırarak hareket ediyor ve aslında, iki yüzü aşmayan bir süvari kuvvetine sahip olması da onun açık bir alanda gerçekleşecek harpten uzak durduğunu gösteriyordu. Ayrıca, konvansiyonel bir güçle örtüsüz ve düz bir alanda harp etmenin ne gibi bir sonuca götüreceğinin gayet farkında olan nitelikli sergerde, Mısır'ı işgal eden Napolyon'u bölgeden çıkarmaya giden Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın hareket halinde iken ona da taarruz edeceğine dair malumat sahibi olduğu sırada dikkatini çeken bir

esnada Türkmen aşiret gerillalarının dağlardan icra ettikleri kesintili taarruzları ile fazladan zayıata uğramıştı; Mesut Uyar-Edward J. Erickson, **A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk**, s. 68-69.

³⁴⁸ Andrew Gordon Gould, **Pashas and Brigands: Ottoman Provincial Reform and Its Impact on the Nomadic Tribes of Southern Anatolia (1840-1885)**, s. 42-43. Paşa'nın yaklaşımı kaba kuvvete dayalı olduğu için o da bölgedeki gerillalardan yararlanmayı gereksiz görerek düzenli birliklerle hızlı netice almayı düşünmüş olabilir. Halbuki, Mısır kuvvetleri bölgeyi terk ettikten sonra Osmanlı birlikleri, Kozan Dağı'nda, Kozanoğulları ile mücadelede bu aşiretin azılı düşmanları Menemencioğulları ve Yağabasanlarla müşterek hareket ederek tedbiri göz ardı etmeyeceklerdi; Nuri Yavuz, "Fırka-i Islahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri", s. 119.

³⁴⁹ Yusuf Halaçoğlu, "Fırka-i Islâhiye ve Yapmış Olduğu İskân", s. 5.

hatayı hızlı bir şekilde değerlendirmişti. Ziya Paşa böylesine bir bozuk coğrafyada hareket halinde iken; asli ordu birliklerini ileri sevk etmiş ve kendisi artçı bir müfrezeye dahi sahip olmadan maiyetindeki ufak birliklerle ana orduyu takip etmek gibi mühim bir hataya düşmüştü. Bunun sonucunda da, asli ordu unsurlarının geçmesini bekleyen sergerde dağlardan aşağı ani bir taarruzla Sadrazamı hazırlıksız yakalamıştı. Bu esnada Sadrazam onu yüksek bir mevki ile taltif ettikten sonra serbest bırakılacağını düşünse de sergerde burada bir diplomasi oyununa girerek, Paşa'ya bir şeref kıtası hizmeti görmek için yanına geldiğini ifade etmişti. Halbuki, sergerde elde ettiği stratejik zaferin farkında olduğu kadar Paşa'nın içine düştüğü utanç verici durumun da bilincindeydi.³⁵⁰ Ayrıca, çok değil, Fırka-i Islahiye'nin 1865 sonu Dersaadet'e dönmesinden sonra, 1867 yılında, Gavur/Bereket Dağı'nda bulunan "ahval-i makduhe" tepelerden Payas caddesine inerek soygun ve gasp eylemlerine girecek ve daha sonra bunlar "menaât-ı mevkiyelerinde" yüksek ihtimalle Halil zamanında inşa edilmiş olan metrislerine çekilerek, üstlerine gelen Mirliya İsmail Paşa maiyetinde bir miktar Kuvve-i Askeriyye-i Padişahi (nizamiye) ve bir hayli nefir-i ammdan teşkil edilen bir güçle mücadele edeceklerdi. Muhtemelen, Halil'in bu bölgede inşa ettiği metris, siper veya kale burcuna benzer yapıları kendisinden sonraki gerilla unsurlarına da hizmet etmişti. Bu durumda, sergerdenin diplomasi ve askeri yeteneğini haiz olmasının yanında öngörü ile de hareket ettiği aşikârdı.³⁵¹

Mamafih, tüm bu yaşananlar, yani kısaca; Cevdet Paşa'nın geçmişte gerçekleşen operasyonlara dair bildirdiği görüşleri ve analizleri, Derviş Paşa'nın daha önceden de komuta ettiği gayrinizami kuvvetleri beraberinde getirmesi, bölgenin sarp ve çetin karakterine uygun olarak Fırka-i Islahiye adlı görev gücü/muharebe grubunun operasyon sahasındaki harekât tarzı ve bünyesinde nizami ve gayrinizami unsurların birlikte tertip edilerek mürettep/hibrit bir kuvvet teşkil edilmesi bilinçli ve tedbirli bir yaklaşımın izlendiğini aşikar kılmaktadır.

³⁵⁰ Andrew Gordon Gould, "Lords or Bandits? The Derebeys of Cilicia", **International Journal of Middle East Studies**, s. 486-487.

³⁵¹ BOA, A.} MKT. MHM. , 386/89, (1 Rebî'ü'l-evvel 1284).

4.1.4 Harekâtın Muntazaman İnfazı

Mamafih, sahaya bakacak olursak, tümen seviyesindeki bu muharebe grubunun iletişim olanakları sağlıklı bir şekilde işliyordu; Adana ve Halep'i İstanbul ve Beyrut ile bağlayan telgraf hattı 1863'de faaliyete geçmişti. Merkezle olan direkt bağlantı sayesinde görev gücünün takviye kuvvet ihtiyaçları hızlı bir şekilde bildiriliyor ve takviye de yedi gün süren yolculuk sonucunda İskenderun'a ulaşabiliyordu. Ancak, bürokrasinin normal şartlarda oldukça hantal işlemesine rağmen bu operasyon esnasında merkezle olan ilişkinin muntazam biçimde seyretmesi ehil bir devlet adamı olan Cevdet Paşa'nın şahsi uğraş ve girişimleri neticesinde gerçekleşmiş olması epey muhtemeldir. Cevdet Paşa Fırka'nın iletişim, iase ve levazımat gibi hayati ihtiyaçlarını muntazaman tedarik ederken, Derviş Paşa'nın da geçmişte tekrar edilen taktik hatalara düşmemek ve gayrinizami harb icra etmek için geleneksel askeri yaklaşımdan mümkün olduğunca uzak durması, bu harekâtı XIX. yüzyıl boyunca icra edilen dahili operasyonlarda oldukça öne çıkararak basiret ve yetenek sahibi bir beyin takımının; titiz, muntazam ve intizamlı çalışmasını gözler önüne sermekteydi.³⁵²

Gerilla harbi konusunda nitelikli olan ve geçmişte birçok konvansiyonel müfrezeyi ufak gruplarla tarumar eden Ali Bekiroğullar ve ona sığınan Dede Bey ve Deli Halil, Fırka'nın yapacağı en kapsamlı harekâta maruz kalacaktı. Cevdet Paşa'nın da ifade ettiği gibi; Derviş Paşa her ne kadar dağ muharebelerinde yetenek ve tecrübe sahibi olsa da, yukarıda da kısmen üstünde durulduğu ve birtakım vakaların analizinde görüldüğü gibi, derin ve dar vadilere, pusuya müsait yollara sahip Gavurdağı'nda operasyon gerçekleştirmek oldukça çetin ve müşkil iken³⁵³ düzensiz kuvvetlerin yardımı olmaksızın gayrimümküne yakındı. Nitekim, Derviş Paşa ve Cevdet Paşa Osmaniye kasabası üstünde, dağın en yüksek mevkiye iki bölük nizamiye askeri ile çıktıkları keşif harekâtında hemen karşılarında bulunan gerillaların ateşine maruz kalmış ve akabinde ordugâha geri dönmüştü. Bu yaşanan çatışma sonrası tecrübeli kumandan Derviş Paşa dağ harbine hazırlıklara başladı. Ordugâhlar, potansiyel

³⁵² Andrew Gordon Gould, **Pashas and Brigands: Ottoman Provincial Reform and Its Impact on the Nomadic Tribes of Southern Anatolia (1840-1885)**, s.86.

³⁵³ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s. 164.

operasyon bölgelerine yakın düzlüklerde tertip edilmişti ve bu şekilde birliklerin manevra kabiliyeti bir hayli artırılmıştı. Bununla birlikte, Paşa'nın seçtiği yedi taburdan tertip edilmiş olan Arnavut ve Zeybeklere çarık giydirilerek daha ağır ve dağ harbine uyumsuz nitelikteki pabuçları çıkarılmış; dönemin yeni model ateş gücü yüksek tüfekleri ile de mücehhez kılınan bu doğuştan savaşçı, hayatları dağlarda geçmiş olan birliklerin çatışma kapasitesi bir hayli artırılmıştı. Ayrıca, bu kuvvetlere ağır çanta yerine ufak dağarcıklar verilerek cephanesi ve iışeleri bunlara doldurulmuştu ki böylelikle her bir savaşçının dağlık mahaldeki hareket kabiliyetine oldukça ehemmiyet verilmişti. Bu alanda kullanmak için hantal ve ağır olan at yerine Derviş Paşa'dan diğer zabıtlere kadar katırlar getirilerek, bunlar hem binek hem de silah ve mühimmat taşıma aracı olarak istihdam edilmiş, elde mevcut beş kıta dağ topundan üçü de bunlarla taşınmıştı. Genel anlamda, çatışma sırasında ortaya çıkması muhtemel müşkül durumlar da bu yolla bertaraf edildi.³⁵⁴

Burada, çekirdek kuvvetin bir diğer kısmını teşkil eden, Arslan Paşa'nın genel komutasında olduğu ve her birinin kendi sergerdesi maiyetindeki Çerkes, Ekrat ve Dersim muavene süvarilerinden Kürt gruplar, mızraklı oldukları veya gerekli donanıma sahip olmadıkları gerekçesi ile yüksek dağlık harp mevkiine çıkarılmayarak düzlükte bırakılacaktı. Bu kuvvete dahil Kafkaslı savaşçı birlikler ise tüfeklere sahip olduklarını ve bu sebeple yüksek dağa çıkarak harp etmek istediklerini bildirmişti. Ancak bu savaşçı kitle, atlarını aşağıda bırakarak katırlarla hareket etme fikrine hiç sıcak bakmamıştı ki; "at işlemez" ve "arpa bulunmaz" dağlarda gerekirse hayvanlarını ağaç yaprakları ile besleyeceklerini bildirerek onları da beraberlerinde götürmek istediklerini, olası bir açlık durumunda da atlarını kesip yiyeceklerini ifade

³⁵⁴ Bunun yanında, Andrew Gordon, Fırka'nın taktik-teknik yaklaşımının ve ortaya çıkardığı etkinin Fransa'nın Cezayir'deki gayrinizami harp tecrübesi ve başarısı ile kıyaslanacak seviyede olduğunu da ifade etmektedir; Andrew Gordon Gould, **Pashas and Brigands: Ottoman Provincial Reform and Its Impact on the Nomadic Tribes of Southern Anatolia (1840-1885)**, s. 86. Derviş Paşa'nın seçtiği "yedi taburun" nizami veya gayrinizami birlikler olup olmadığına dair bilgi Cevdet Paşa tarafından bildirilmese, yani direkt "tabur" tabiri kullanılmış olsa da bunların çekirdek kadroyu oluşturan ve Karadağ'dan İstanbul'a oradan da İskenderun'a sevk edilen düzensiz kuvvetler olduğu aşıkardır. Nitekim, bu kuvvetlerin bölgeye sevkindeki en önemli etken onların gerilla harbi hususunda tecrübeli ve nitelikli savaşçılar olması iken geçmişte birçok kez gayrinizami harp icra eden ve bu harp türündeki kabiliyetlerini su götürmez bir gerçeklikle kanıtlayan Ali Bekiroğulları'na da Derviş Paşa'nın, çoğunlukla, maiyetindeki düzensiz birliklerle karşılık vermesi beklenecektir; Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s. 164-165.

etmişlerdi.³⁵⁵ Yaşamlarını; savaşta ve barışta her daim at üstüne geçiren, onu kutsal sayan bu Kafkas grupların içinde bulundukları vaziyetin gayet farkında oldukları açıktır. Bunların atsız hareket etmeleri beklenemeyeği gibi daha önceden bu tür bir dağ muharebesi/çatışması içinde de bulunmuş olacaktı ki; dağlık ve sert alanda çatışmanın uzaması ve çıkmaza girmesi, muhtemel kuşatmaya maruz kalınarak ricat yollarının kapanması gibi ihtimalleri de göz önüne alarak, ortaya çıkacak olan açlığa karşı atlarını bu sefer beşeri ihtiyaçları için kullanacaklardı. Konvansiyonel askerlerin sahip olamayacağı bu tarz bir yaklaşım da, vahşi bir yaşam süren savaşçı/gayrinizami birliklerden beklenebilirdi. Kara Kuvvetleri'nde istihdam edilen Çerakis-i Asakir-i Muavenenin büyük çoğunluğunun da bu karakterde olduğu düşünülünce, muntazam bir idare altına alınmaları/alınabilmeleri durumunda büyük bir cevhere dönüştürülerek yararlı birlikler haline getirilebilecek niteliği haiz oldukları akla gelmektedir.

Mamafih, 1865 Ağustosunda Arslan Paşa, maiyetindeki iki yüz kırk Çerakis süvarisi ile dağa çıkmaya başlayan ilk grup olurken Derviş Paşa da; şeşhane tüfekleri ile mücehhez olarak çadırsız ve kap kacaksız, içlerinde altı günlük zahire ile kafi miktar cephane bulunan ufak dağarcıklarına sahip Zeybek ve Arnavut taburlarıyla beraber bu kuvvetleri takip etti. Müttelik aşiret unsurları ve eli silah tutan ahaliden gruplar da bu kuvvete dahil olacaktı; Üzeyr Sancağı'nda Küçük Ali Oğlu'nun hasımlarından İmam Bey isimli sergerde iki yüz muharip Payaslı yardımcı kuvvet ve Kıyı isimli nahiyeden de iki yüz kadar nefir-i amm³⁵⁶ ile beraber Derviş Paşa kuvvetlerine iltihak etti. Ayrıca; Çend, Kaypak ve Karayığit Oğulları da birkaç yüz Ulaşlı tufeng-endaz ile harekete başladı. Kısacası dağa çıkan kuvvetler; iki yüz kırk Çerkez yardımcı süvari, toplam yedi tabur Arnavut ve Zeybek yardımcı kuvvetler, nefir-i amm ve adı geçen aşiretlerden istihdam edilen savaşçılarla toplam dört yüz gayrinizami unsur ve üç parça dağ topundan müteşekkil iken yardımcı birliklerin sergerdeleri ile birlikte Derviş Paşa ve maiyetindeki subaylar da burada bulundular.³⁵⁷

³⁵⁵ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s. 165.

³⁵⁶ Fırka'nın bünyesinde, mahalli hanedanlardan istihdam edilen "asakir-i muvazzaffa" yani, aslında, buradaki "mahalli hanedanlar" olarak ifade edilen nefir-i ammların bir kısmı aşiret unsurları gibi taltif edilecekti; BOA, A.} MKT.MHM, 351/13, (27 Şevvâl 1282).

³⁵⁷ Topçu dışında nizamiye birliklerinin buraya çıkıp çıkmadığına dair malumat bulunamadı. Ancak, Cevdet Paşa'nın karargâhta bulunduğu sırada Derviş Paşa ile irtibatla kaldığı ve lüzumu oldukça takviye kuvvet sevk ettiği bildirilse de bunların düzenli veya düzensiz birlikler olduğuna dair bir bilgi de mevcut

Bu birliklerle dağın zirvesine çıkıldığında karşı taraftaki eşkıya unsurları ile irtibat sağlanmıştı ancak mürettep Osmanlı kuvvetleri ile hasım arasında derin bir vadi bulunması top kullanımını zorunlu kıldı. Bununla birlikte, yer yer ifade edildiği gibi, topçu bu alanlarda fazla bir etki edemezdi. Ateşlense dahi gerilla unsurlarını dağlık ve bozuk bir alanda tam isabetle vurmak mümkün değildi. Buna rağmen, Derviş Paşa mevcut taburları ileri sevk ederek mevzilendirip, topçulardan birine de bizzat verdiği talimatla ateş açtırmıştı. Ancak, Derviş Paşa'nın açtırdığı topçu ateşi ile gerillaları hedef alma amacı taşımadığı düşünülebilir; çünkü bu top mermisi gerilla unsurlarının ortalarında infilak ederek büyük bir panik yaratmış ve bunları sağa-sola dağıtmıştı. Yani topçu burada; çatışmayı başlatan veya nihai darbeyi vuran bir sınıf olarak hizmet etmekten ziyade caydırıcılık görevi üstlenmiş ve bu mütevazı eylemle de, farkında olarak veya olmayarak, bir netice elde edilmişti. Nitekim, tam bu esnada, topçu ateşinin ortaya çıkardığı yüksek gürültüden olsa gerek ki, vadinin aşağısında bulunan Arslan Paşa'nın yardımcı/başibozuk süvari savaşçıları galeyan ve heyecan içinde topun patladığı mevkiye doğru şiddetli bir hücumla kalkarak önlerindeki tepeyi tırmanmaya başlamışlardı. Cevdet Paşa ve diğer zabıtların dürbünlerine yansıyan sahneye göre bu süvariler daha topun kaldırdığı toz dağılmadan Ali Bekiroğulları'nın gerillalarına ulaşarak bunları sarp dağlardan aşağıya kadar takip etmişti. Ayrıca bu süvariler at ile manevranın mümkün olmadığı mahallere gelince, tıpkı dragon süvarileri gibi, atlarından inerek yakın dövüş aleti olan kılıç ve kamalarla dağlı gerillalara karşı mücadele ederek etkileyici bir cesaret örneği sergilemişlerdi. Topçunun mütevazı ateşini müteakib taarruza kalkan bu gayrinizami süvariler somut bir netice elde etmişti. ³⁵⁸Ancak bu sırada, Ali Ağa'nın küçük kardeşi olan, Deli Fakı

değil; Andrew Gordon Gould, **Pashas and Brigands: Ottoman Provincial Reform and Its Impact on the Nomadic Tribes of Southern Anatolia (1840-1885)**, s. 99. Ayrıca, Cevdet Paşa malumat verirken Payas'dan istihdam edilen unsurlara piyade yardımcı kuvvet, Kıyı adlı nahiyeden istihdam edilenlere de nefir-i amm tabiri ile hitap etmektedir. Önceki bölümlerde de değinildiği gibi nefir-i ammlar ve savaşçılar gayrinizami unsurlar olsalar da aralarındaki muhariplik derecesinde ciddi farklar vardı. Burada Paşa'nın bildirdiği nefir-i ammlar milis veya eli silah tutan sivilimsi unsurlar olmalıdır; Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39 s. 165-166.

³⁵⁸ Bunlar vadinin aşağısında kalan Ekrat süvarileri olmalı idi. Ekrat süvarilerinin bir kısmı Eleşkirt Kazası müdürü Mehmed Bey komutasında iken diğer kısmı da binbaşı rütbesi tevcih edilecek olan Dersim havalisinin önde gelen bir sergerdesinde olacaktı. Sergerdeler ya top sesini büyük bir taarruzun başlangıcı olarak yorumlamış ve akabinde hemen hücumla kalkmıştı ya da yanlarında olan bir subay tarafından yönlendirilmişlerdi. Bu tahminlerden ilkinin doğruluk payı daha ağır basmaktadır; Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s. 166.

lakaplı gerilla lideri Ahmed Ağa, birkaç yüz kişilik grupla askerin sağ kanadı üzerine doğru vadiyi tırmanmış ve emniyet ile vazifeli olan artçı Osmanlı kuvvetlerini gafil yakalamıştı. Bu kuvvetlerin binbaşısı olan ve 93 Harbi'nde belli süre seraskerlik görevini haiz olacak Redif Efendi, ani gerilla hücumu karşısında kontrol ve metanetini kayberek sarsım geçirmişti. Emir ve komutadaki denge de bu noktada bozulmuştu; nitekim, tam olarak Cevdet Paşa'nın özetle ifade ettiği ancak daha net bir ifadeyle; subay komutasındaki asker muntazam bir yapı içerisinde gelecek emir ile hareket ederken, gayrinizami bir unsurun böyle bir ihtiyacı olmayıp, düzenden yoksun, gelişti güzel ve rastgele ateş ile çatışabilmekteydi. Bu tür bir çatışma ortamında ise bir subay, sahip olması gereken liderlik mefhumu ile birlikte aldığı eğitimi sahada uygulaması gerekecekti. Nitekim, komutası altındaki askerlerin de ani gerilla baskınında yaşayacağı şok ve sarsıntıyı göz önünde bulundurarak sakinliğini muhafaza edip, sağlıklı karar alabilecek bir ruh halini haiz olması elzemdi. Askerin bulunduğu mahal gerillaların meskeni veya diğer bir ifade şekli ile de vatanlarıydı. Bu mahalde dağlı savaşılar ile çarpışmak, alana yabancı bir unsur için yıkıcı sonuçlara neden olabilirdi. Maatteessüf, buradaki Osmanlı artçı birlikleri Deli Fakı gerillalarına kolay hedef olmaktaydı ve bu duruma karşılık verememekteydi. Cevdet Paşa, bu hengamede, artçı Osmanlı taburuna yakın bir mahalde olmalarına rağmen, arızalı coğrafya hasebi ile onlara yetişmenin gayrimümkün olduğunu bildirmekteydi. Bu nedenle, ateş altındaki taburun yardımına ileri mahalde bulunan ve genel komutasını Derviş Paşa'nın üstlendiği Zeybek ve Arnavutlar'dan teşkil edilen taburlardan, Miralay İbrahim Bey komutasında iki bölük şeşhaneci birlikleri yetişmişti. Esasen, bunların Arnavut mu yoksa Zeybek bölükleri mi oldukları malum olmasa da ikisinden birine ait taburların bölükleri olma ihtimali bir hayli yüksektir. Zira bu birliklerin Deli Fakı gerillaları üstüne seri hücumu ile onları vurması, çatışmanın gerçekleştiği çetin alandaki maharetlerini sergilemekteydi.³⁵⁹

³⁵⁹ Binbaşı Redif Efendi'nin komutasında olan taburun nizamiye taburu olma ihtimali üstünde durulabilir. Cevdet Paşa'nın ifadesiyle; ani baskın ve ateşe dağlık mahalde direkt karşılık vermede geç kalarak geçici şok yaşamaları, bu taburun dağlık harbe aşına savaşçı unsurlardan teşkil edildiğine dair şüphe uyandırabilir. Taburu ateş altından kurtarmaya gelen şeşhane tüfekleri ile donatılmış bölüklerin gayet seri ve isabetli atışları ile bu mezkur taburun vaziyeti göz önüne alınca şüphe biraz daha somutlaşmaktadır. Bu tabur yükseltiye, ilk kuvvetlerin sevkinden sonra çıkmış olmalıdır. Cevdet Paşa tepeye ilk çıkan kuvvetleri bildirirken bu taburdan bahsetmemektedir; Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s.166.

Kısacası, burada görüldüğü gibi, topçu birlikleri ile gayrinizami süvariler arasında planlı veya plansız bir eşgüdüm sağlanmıştı ve bu iki farklı unsurun müşterek hareketi ile dağılı gerillalara karşı inisiyatif elde edilmişti. Ayrıca, Osmanlı nizami artçı birliklerini hazırlıksız yakalayan dağılı savaşçılara karşı yakın mahalde bulunan Osmanlı gayrinizami birliklerinin zamanlı hücumu ile mezkur nizamiye kuvvetleri yoğun ateşte karşı muhafaza edilmiş ve burada da iki farklı unsur birbirini tamamlayarak muntazam bir koordinasyon örneği sergilemişti. Nitekim, İbrahim Paşa'nın icra ettiği taktik hata gibi nizami ve gayrinizami kuvvetler bu mahalde yalnız ve birbirlerinden kopuk bir halde bırakılmayarak hem müşterek hem de karma kullanılmış ve taktik başarı elde edilmişti. Osmanlı düzenli artçı birlikleri gayrinizami kuvvetler olmasa hasma karşı etkisiz kalarak imha tehlikesi yaşayacak, nizamiye birliklerinin de gerillalar üstündeki psikolojik baskısı olmasa dağılılar oldukça cesaretli ve şiddetli harp ederek, yine İbrahim Paşa örneğindeki benzer şekilde, Osmanlı düzensizlerini tarumar edebilecekti. Mamafih, gerillalar dağıldıktan ve hengame yatıştıktan sonra Derviş Paşa yaralılarıyla beraber ordugâha gelse de akabinde birtakım kuvvetlerle harekata devam etmiş, Cevdet Paşa da operasyon üssünde kalmıştır. Bu gece üsse gelen Osmaniye ileri gelenleri; Mısır birlikleri de dahil Kıbrıslı Mehmed Paşa ile bunlardan önce de Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın bozulduğu bu çetin ve sert mahallerde Ali Bekir Oğulları veya Ulaşlılar'ın dağıldıklarını ve tarumar edildiklerini bildirerek, bunların en büyük fendi olan konvansiyonel birlikleri ufak çarpışmalarla üstlerine çekip, uygun bir bölgeye gelince de pusu ile vurdukları taktik yaklaşımın bu sefer işe yaramadığını da ifade etmişlerdi. Ayrıca, onlara göre, Miralay İbrahim Bey'in hareketi bu bozgunda gayet tesirli bir role sahip olmuştu. Bu görüşe neden olan müessir de Albay'ın komutasında olan Zeybek veya Arnavutlar'ın sert bölgede maharetli bir şekilde çarpışarak muhalif gerillalara kıyasla daha yetenekli silahşör olduklarını kanıtlamalarından başka bir şey olmasa gerek.³⁶⁰ Mamafih, Gavurdağı'na

³⁶⁰ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39, s. 166-167. Nuri Yavuz'un bildirdiğinin aksine, Gavurdağı gerillaları Osmanlı düzenli kuvvetleri tarafından değil, nizamiye birlikleri ile hareket eden Arslan Paşa komutasındaki gayrinizami süvariler ve Miralay İbrahim Bey komutasında dağılı harbinde maharetli olan, şeşhane tüfekleri ile donatılmış düzensizler tarafından mahvedilmişti. Bazen Osmanlı devlet adamlarının yazılarında ve Osmanlı belgelerinde düzenli ve düzensiz kuvvetler arasında ayırım yapılmaması karışıklıklara neden olmaktadır; Nuri Yavuz, "Fırka-i Islahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri", s. 124. Tespit edilen bu tarz belirsizlikler tezin çeşitli yerlerinde açıklanarak netleştirilmeye çalışılmıştır.

yapılan ve yedi gün süren bu harekât, tümenin icra ettiği en büyük geniş çaplı operasyondur. Daha ilk günden itibaren Osmanlı mürettep kuvvetleri gerilla unsurlarını bastırır da, İbrahim Paşa'nın da benzer tecrübe yaşadığı Güllü mevkiindeki eşkıyaları saklandıkları sığınaklarından çıkarmak alt gün daha gerektirdi³⁶¹. Kısacası, Cevdet Paşa'nın aktardığı gibi yoğun ölçekli bir çarpışma, kolera salgının ortaya çıkması akabinde Fırka'nın 1865 sonuna doğru, yani geri çekilmesine kadar³⁶², tekrar etmemiş ve geri kalan zamanda gerillalar güvenli bölgelerinde pasif direnişte kalmışlardır.

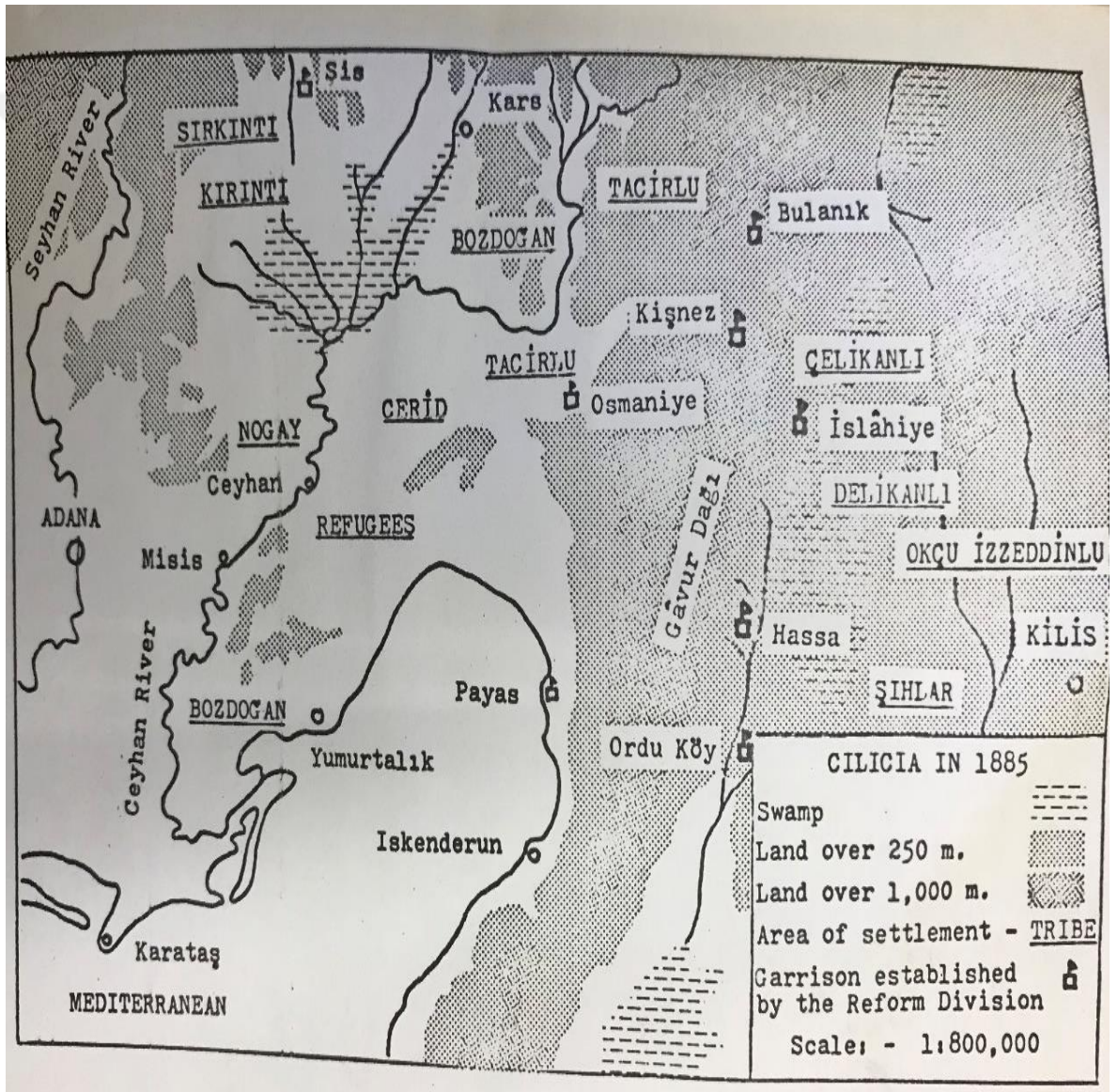

³⁶¹ Andrew Gordon Gould, **Pashas and Brigands: Ottoman Provincial Reform and Its Impact on the Nomadic Tribes of Southern Anatolia (1840-1885)**, s. 99.

³⁶² Fırka, Dersaadet'e dönerken maiyeti daha kalabalık gelmiş ve beraberinde birtakım unsurları da getirmişti. Uygunsuz takım olarak bahsi geçen bu grupların kim olduğu açıkça ifade edilmese de bunların bazı aşiret unsurları olma ihtimali vardır. Bu gruplar zabtiye müşiriyet-i celilesi marifetiyle vapura bindirilerek Trablusgarp'a sürgün edilmiş ve o tarafa vusulleri akabinde bir tarafa savuşmamaları için önlem alınması da istenmişti; BOA, A.} MKT.MHM. , 346/21, (9 Receb 1282).

Harita 3 – Kilikya/Çukurova Bölgesi 1885. Dağlarla çevreli düzlük alanda bulunan Sis ve İskenderun arasındaki bölgenin bir kısmının da genişlemesine bataklıklarla çevrili bir mahal olması, Sis ve şimalindeki Kozan aşireti unsurlarına kolaylık sağlarken, ayrıca bunların hem dağlık alandan hem de düzlükteki bataklıktan istifade ederek kendilerine güvenli bölge "safe haven" sağladıkları da düşünülebilir. Ayrıca, haritanın belli yerlerinde işaretli olan Osmanlı garnizonlarının da bu tarz ulaşımı zor, meşakkatli mahallere yakın tertip edildiği göze çarpmaktadır.

Kaynak: Andrew Gordon Gould, **Pashas and Brigands: Ottoman Provincial Reform and Its Impact on the Nomadic Tribes of Southern Anatolia (1840-1885)**, s.288.

4.2 93 Harbi Balkan Cephesi: Lofça'nın Zabtı (27 Temmuz 1877) ve Plevne'den Çıkan Mürettep Fırka-i İstikşafiyye'nin Pelişat Harekâtı (31 Ağustos-1 Eylül 1877)

4.2.1 Genel Hal

1853 Kürekdere Muharebesi'nde, kara kuvvetlerine ait farklı sınıflar ile gayrinizami birliklerin bir araya getirilerek tertip edildiği mürettep birliklerin konvansiyonel bir çatışmada sergiledikleri uyum ve eşgüdümün analizi yapılmış, özellikle redif ve düzensiz süvari birliklerinin muharebe alanında taktik manevraları icra etmede yetersiz kalarak birbirleri ile olduğu kadar nizamiye birlikleriyle de senkronize olamadığı görülmüştü. Akabinde, dahili operasyon olan 1865 Güney Doğu Harekâtı'nda bu tür bir terkeb, gayrinizami harbe aşına ehil zabıtlar ve tecrübeli savaşçılarla bir araya gelen nizamiye birlikleri ile tekevvün edildiğinde, aralarında meydana gelen uyuma dikkat çekilmiş, bunların operasyon sırasında sahip olduğu farklı görev dağılımlarına da değinilerek karma birlikler arası eşgüdümün muntazam bir modeli takdim edilmişti. Başlı başına bir çalışma konusu teşkil eden 93 Harbi'nde ise konvansiyonel çatışma ortamında karma birlik teşkili ve operasyonel sahadaki hareketine dair bir başka analizi Pelişat'a icra edilen keşif operasyonunda ve Lofça'nın zabtı hususunda yapabiliriz.

1877-78 Savaşı'nın bidayetinde, ordu teşkilindeki düzenlemelerle birlikte kara kuvvetlerinde muharebe kapasitesi düşük müstahfaz birlikleri görülecekti. Metinde evvelce de ifade edildiği gibi cephe gerisi hizmeti ifa etmesi gereken bu birlikler redif ve nizamiye birliklerini tamamlamak için istihdam edilerek konvansiyonel çatışmalarda ileri hatlara da sevk edilecekti. Neticede, savaş zamanı piyade sınıfını nizamiye birliklerinden ziyade redif ve müstahfazlar meydana getirecekti.³⁶³ Ayrıca,

³⁶³ Hüseyin Avni Paşa Seraskerliği döneminde "Kuvve-i Umumiye-i Askeriyye'ye Dair Nizamname" adı altında 18.08.1869 tarihinde yürürlüğe giren yönetmelik genel çerçeveden bakıldığında 1843'te alınan kararların gözden geçirilmiş sürümü olarak düşünülebilir. Öne çıkan değişimlerde kara kuvvetleri nizamiye, redif ve müstahfaz kısımlarına ayrılarak (Bkz. dipnot 50); piyade nizamiye sınıfı dört sene silah altında ve iki yılı ihtiyat olarak toplam altı, topçu ve süvarinin hizmet süresi beşe çıkarılmıştı. Redif sınıfı da mukaddem ve talia olarak ikiye ayrılmış (üç ayrılmaya dair; bkz. dipnot 53) ve görev süresi altı yıla çıkarılmıştı. Redife alınacakları; nizamiyede zorunlu hizmeti tamamlayanlar, bedel verenler, yalnızlıktan dolayı nizamiyeden erken terhis edilenler ve askerlik yaşını geçenler oluşturacaktı. Ancak operasyonel sahadaki niteliklerine bakıldığında nizamiye hizmetini tam anlamı ile tamamlayanlardan tertib edilmiş bir redif tabura rastlamak oldukça zor olacaktı. Rediften çıkanları ise

Ektrat yardımcı süvarileri ile varlığı belli olmayan nizamiye süvarilerinden daha fazla Balkan ve Anadolu Cephesi'nin hemen hemen her yerinde Kafkaslı Çerakis muavene süvari savaşçıları görülecek ve Osmanlı ordusunun sahip olduğu süvari gücünün büyük bir kısmını bunlar tertip edecekti.

4.2.2 Seri Ateşli Osmanlı Piyadesi ve Gelecekteki Siper

Muharebelerinin Ayak Sesleri

Genel olarak, gerek askeri gözlemciler ve harp muhabirlerinin raporları ve gerekse de birliklerin harp performanslarına bakıldığında geçmişe dair süregelen meselelerden olan; ehliyetli zabıt, disiplin, askeri nitelikten mahrumluk ve tüm bu eksik ve kusurların neden olduğu birliklerin çatışma alanındaki idaresizliği, muntazam manevra icra edememe ile birlikte dönemin taktik yeniliklerine adapte olamama, bazı durumlarda nicelik olarak Rus kuvvetlerine kıyasla oldukça ezici konumda bulunulmasına rağmen açık/düz alanda düşmanla mücadeleyi gayrimümkün kılmaktaydı ve bu nedenle de savunma odaklı yaklaşımın ötesine gidilememekteydi. Aslında, Osmanlı ordusunun XIX ve XX. yüzyıl genel savaş doktrini savunma odaklı olsa da 93 Harbi ile birlikte ordunun bu harp türündeki yeteneği daha önce görülmemiş bir seviyeye çıkacaktı. Nitekim, özellikle Plevne'de yaşananlar, dönemin gözlemcileri ile birlikte askeri düşünürlerini siper savaşının dehşetine dikkat çekmeye yöneltecekti. Anlaşılan, her ne kadar Osmanlı ordusu yetersiz sayıda ve nitelikte düzenli birliklere malik olarak bunun neticesinde taarruz gücünden mahrum bulunsa da ekseriyeti oluşturan muhariplik derecesi düşük birliklerden azami derecede verim elde etmeyi

sekiz yıllık müstahfazlık görevi bekliyordu. 93 Harbi muharebelerindeki birliklerin teşkillerine bakıldığında askeri sınıflarda planlanan mevcutlara ulaşamadığı görülecek ve nizamiye birliklerinin nicelik olarak oldukça silik kaldığı dikkatlerden kaçmayacaktı. Ayrıca bu dönemde gerçekleşen askeri düzenlemelere dair ayrıntılı bilgi için de; Ayten Can Tunalı, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003, s. 112-113-114. Harp zamanında Sırp, Karadağ ve Yunan hududlarında ciddi miktarda kuvvet bulundurulacaktı. Bu kuvvetlerin elbette çoğu başıbozuk veya yardımcı birliklerden teşkil edilecekti. Ayrıca; Kürtler, umum Arabistan, Yemen, Trablusgrap, Cebel-i Lübnan, Girit, İstanbul ahalisi, Arnavudluk ve Bosna gibi mahaller nefer havuzunun dışında kalacaktı. Osmanlı Balkan Cephesi kuvvetleri böylesine noksan bir halde sadece Rus konvansiyonel birlikleri ile mücadele vermeyecek, Buglar ahalisi ve Romanya tümenleri ile de muharebe etmek zorunda kalacaktı; Ahmed Saib, **Son Osmanlı Rus Muharebesi**, Hindiye Matbaası, Mısır, 1327, s. 8-9.

başarabilmişti. Gözlemcilerin, genel olarak Osman Paşa ve Plevne ile bağdaştırdığı savunma odaklı yaklaşımı Ahmed Muhtar Paşa da, milis/redif birlikleri başlığı altında temas edilmişti, Anadolu Cephesi'nde muntazam olarak uygulamıştı. İki ulvi Müşir'in yaklaşımları ve bu yaklaşıma neden olan güdüler aynı idi; nitelikten yoksun, harp sanatından uzak, taktik harekât icra etmesi gayrimümkün birlikler ve bu birlikleri korunaklı siper ve tabyalarda düşman topçu ateşi, süngü hücumu ve süvarisinden muhafaza edecek biçimde dönemin seri ateşli tüfekleri ile tanzim etmek.³⁶⁴

Gözlemcilerin raporlarına binaen, Ruslar'ın Plevne'deki yaklaşımları göz önüne alındığında, tahkimli mevzi ve siperlerin yıkıcı gücünü anlamadıkları aleni idi. Dönemin seri ateşli tüfekleri ile siper içinde mücehhez kılınan acemi ve harp niteliği düşük piyadesini geçmişteki mahdut atışlı, doldurması çetrefilli ve zaman alan tüfekleri ile donatılan ancak, açık alanda taktik manevra icra edecek niteliği de haiz bulunan piyade ile aynı kefedede değerlendirmek hatalı olacaktı. Zamanın en eğitilmiş neferlerinden teşkil edilen piyade formasyonları dahi siper içinde seri ateşli tüfeklerle donatılmış, az derecede nişan almayı bilen acemi nefer kitlesine karşı ön cephe taarruzunda etkisiz kalacaktı. Nitekim, Rus komuta kademesinin bu ayrıntıyı dikkate almaması, açık alandan uzak duran Osmanlı kuvvetleri karşısında Rus piyadesinin Plevne'de ağır kayıp vermesine neden olacaktı. Zaman içinde geline nokta, piyade sınıfının değerini artıran tüfek ve süngü kombinasyonu farklı niteliğe bürünerek, seri ateşli tüfekler de piyade sınıfının gerek harp gerek hazar zamanındaki eylemlerini etkileyecek, eskinin ağızdan dolma tüfekleri ile teçhiz edilmiş neferlerin icra ettiği komplike talim ve manevranın da ortadan kalkmasına neden olacaktı. Bu da nefer kalitesi düşük ancak ateş gücü yüksek piyade formasyonları demek idi. Kısacası; teknolojik inovasyon, kara kuvvetlerinde, özellikle piyade sınıfında doktrin

³⁶⁴ “... Ancak bir Türk piyadesini dar bir hendeğe yerleştirip; bir tüfek, çuval dolusu fişek, bir somun etmek, bir testi su verin o orada kendisine karşı yönlendirilebilecek en dehşetli topçu ateşi altında bir hafta veya bir ay imtina etmeksizin kalabilecektir. O, yerinden sadece süngü ile çıkarılabilir ancak modern zamanın seri ateşli tüfeği ile teçhiz edilmiş piyadeye süngü ile yaklaşmak, tıpkı Ruslar'ın bedelini Plevne'de ödediği gibi, oldukça külfetli bir eylem olacaktır.”; **The War Correspondence of The “Daily News” 1877 with a Connecting Narrative Forming a Continuous History of the Russia and Turkey to the Fall of Kars: Including the Letters of Mr. Archibald Forbes, Mr. J. A. Macgahan and Many Other Special Correspondents in Europe and Asia**, Macmillan and CO. , Woodfall and Kinder, Printers, Milford Lane, Strand, W.C. , London, 1878, s. 360. Ayrıca bkz. dipnot:181.

değişimine neden olacak ve bu da muharebelerdeki taktik yaklaşımların da farklılaşmasına etki edecekti.³⁶⁵

Mamafih, dönemin Osmanlı ordusunda her ne kadar genel anlamda savunma odaklı harp icra edilse ve stratejik hamleler buna göre düşünülse de gerekli zamanlarda, mevcut durum el verdiği ölçüde, tümen, liva veya alay seviyesinde büyük müretteb müfrezelerle, ana ordu ile irtibatı kaybetmeyecek mesafede bulunan ve nüfuz sağlandığında stratejik kazanım sağlayacak mahallere ani bir taarruz harekâtına kalkılınılabiliyordu. Plevne'deki kuvvetler de bu bağlamda savunma ordusu olarak tanımlanabilirse de bu tehdit edici yönü olan ve taarruz ihtimali bulunan bir savunma ordusu idi³⁶⁶. Nitekim, Gazi Osman Paşa 26 Temmuz'da Lofça'ya ve 1 Eylül'de Pelişat üzerine kalkacağı taarruz ile Moskof ordusunda telaş, korku ve galeyana neden olacak ve sınırlı taarruz kapasitesini haiz olan bir müdafaa ordusunun örneğini gösterecekti.

4.2.3 Atıf Paşa'nın Karma Muharebe Grubu ve Plevne'nin Tahkimi

³⁶⁵ **The War Correspondence of The "Daily News" 1877 with a Connecting Narrative Forming a Continuous History of the Russia and Turkey to the Fall of Kars: Including the Letters of Mr. Archibald Forbes, Mr. J. A. Macgahan and Many Other Special Correspondents in Europe and Asia**, s. 365. Üzerinde durulması gereken bir diğer ehemmiyetli nokta da 93 Harbi'nin hem yerel hem de global askeri tarih yazımında ihmal edilmesi ile ilgilidir. Nitekim, Plevne'yi birinci elden tecrübe eden dikkatli gözlemciler, 37 yıl sonra gerçekleşecek olan Cihan Harbi'nin karakterini daha o zamandan detayları ile betimleyerek analiz etmiş ve geleceğe dair uyarıda bulunmuşlardı. Ancak 1877-78 harbinin Birinci Dünya Savaşı'nın askeri mütefekkirlerince yeteri kadar dikkate alınmaması mezkur harpteki muharebelere hazırlıksız yakalanılmasına neden olacaktı. Gözlemcinin aktardığı gibi; gelecekteki taarruz doktrini radikal değişime uğrayacak, veya taarruz yaklaşımı tamamen ortadan kalkarak savunma ve taarruz iç içe girecek, toprak toprağa karşı savaşmak zorunda kalacaktı. Savunma amaçlı kazılan siperlerin benzerleri taarruzda da kazılacak, hücum eden tarafın en önemli derdi savunmadakiler gibi şiddetli ateşe karşı korunmanın yollarını aramak olacak ve doğanın sağladığı korunaklı mevkilere azami derece yararlanılacakken, buna fırsat vermeyen alanlarda yapay sığınıklar inşa edilecekti. Yani stratejik olarak saldırı üstünde çalışılırken, taktik açıdan savunma düşünülmüş olacaktı. Esasen gözlemci, Cihan Harbi döneminin makineli tüfeklerini, karışık zikzak siperlerini, piyadeyi korunaklı mevkiden çıkarmada etkisiz kalacak topçu ateşlerini ve tüm bunların sonucunda Cihan Harbi'ndeki muharebelerin çıkmaza girerek siper çarpışmasına dönüşeceğini Plevne'yi dikkatli analizi ile tahmin etmişti; **Ibid**, s. 365-366-367. Ayrıca, 93 Harbi'nde Şıпка Geçidi'nde yaşanan dramatik ve şiddetli çarpışmalar da harp tarihi açısından geleceğe dair kritik ve ciddi uyarıları ihtiva etmekteydi; James J. Reid, **Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collapse 1839-1878**, s. 69-70.

³⁶⁶ Henry Montague Hozier, **The Russo-Turkish War: Including an Account of the Rise and Decline of the Ottoman Power and the History of the Eastern Question (Volume:IV)**, London: William Mackenzie, 69 Ludgate Hill, E.C. , 1877, s. 657.

Rus birlikleri Tuna'yı, ufak çaplı Osmanlı karakolları dışında başka bir direnişle karşılaşmadan Zıştovi karibinden geçerek Bulgaristan kalpgahına doğru ilerledikleri sırada birçok öncü kuvvetleri de etrafa dağılmış ve bu kuvvetlerden bir miktar Kazak süvarisi de Haziran'ın 26'sında Plevne'ye dahil olmuştu. Plevne içinde bu esnada ikinci ordunun, ikinci alayının İslimiye redif taburunun bir bölüğü, Niğbolu'daki taburların hastegan, yani hasta ve savaş dışı kalmış unsurları ile beraber bunların debboylarını korumakla görevli muhafız beş-on nefer, bir-iki kişi de yerli zabtiye efradı, kısacası muharebe kapasitesi olmayan unsurlar bulunmaktaydı. Bu milis birlikleri, Ruslar'ın direniş göstermemeleri karşılığında Plevne'yi terk etmelerine müsaade edeceklerini ifade etmeleri üzerinde mezkur teklifi kabul ederek hasta ve harp yeteneği olmayan sivilimsi unsurları ile Rahova'ya doğru hareket etmişti.³⁶⁷ Osman Paşa Kolordusu da bu esnada Vidin'de bulunmakta ve mezkur mahallin hemen karşısında, Kalafat'ta mevzi alan Romanya unsurları ile karşılıklı mahdut topçu atışları

³⁶⁷ Hüsamettin Morpınar, "Plevne ve Lofça'nın Coğrafi ve Stratejik Önemleri: Birinci Plevne Muharebesi ve Lofça'nın Ele Geçirilmesi", **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl:16/Sayı:31, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Türk Askeri Tarih Komisyonu Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1991, s. 52-53. Ahmed Cemal'in ifadesi ile bu bölüğün Rus Kazak kuvvetlerine karşı mücadele edememesinin sebebi bölük kumandanının cehalet ve vasıfsızlığı idi. "Bir Osmanlı piyade bölüğü bir alay süvarinin her zaman hakkından gelebilecek iktidarı haiz bulunduğundan o metin bölüğün havi olduğu silahlar hüsn-ü isti'mal etmesini bilmeyen yüzbaşıya teessüf-i hevan olmamak elden gelmez. Osmanlı askerinin cüzi bir kuvvetle kendine pek faik bir adedde bulunan düşmana karşı müdafaaya muktedir olduğunu son Osmanlı-Yunan seferi de esbab eder." 1897 Yunan Harbi'ne kadar giden ve burada izole olmuş mahdut bir birliği mezkur savaştaki Osmanlı piyadesi ile kıyaslamak gibi hatalı yaklaşım sergilenen bu tanımlamada gözden kaçan nokta; redif bölüğü ile nizamiye bölüğü arasındaki farkın tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Osmanlı devlet adamları ve askeri ileri gelenleri bu hatayı her daim tekrar ederek bir taburu veya bölüğü sadece askeri teşkil olarak görmüş ve bu teşkili meydana getiren birliklerin niteliği ile fazla ilgilenmemişlerdi. Bu redif bölüğü, oldukça yüksek ihtimalle harp kapasitesi düşük unsurlardan teşkil edilmişti. Bununla birlikte, bölük beraberindeki Niğbolu'dan gelen yaralı, hasta ve yardıma muhtaç birçok unsur ve birtakım ağırlıkların da varlığı dikkate alınınca Kazak süvarileri ile çarpışmaya girmek imha ile sonuçlanabilirdi. Osmanlı piyadesi elbette olası süvari hücumunu kendini muhafaza ederek savuşturabilirdi ancak bu harp kapasitesi düşük redif bölüğünün değil, siper alacağı uygun alanı tespit ederek kendini koruyabilen, belirli süre talim görmüş nizamiye piyadesinin başarabileceği bir manevra kabiliyeti idi. Ayrıca, bu bölüğün komutasında nizamiye zabiti olsa dahi; onun, harp eğitiminden mahrum, tanımadığı ve aşına olmadığı birliklerden teşkil edilmiş bir üniteyi komutada başarılı olma ihtimali oldukça düşüktü. Emir-komuta kademesinin mürettep müfrezelere de çoğunlukla bu tür ayrıntıları dikkate almadan yaklaştığı düşünülünce akla hiç iyi bir tablo gelmemektedir; Erkan-ı Harbiyye Kolağalarından Ahmed Cemal, **Mefahir-i Milliyye-i Osmaniyyemizden: Plevne Müdafaası**, Tab' ve Naşiri: İbrahim Hilmi, Şirket-i Müretibiyye Matbaası, Kostantiniyye, 1316, s. 16. Frederick Barton Maurice bu bölüğü Nizamiye bölüğü olarak adlandırarak hata yapmıştır; Frederick Barton Maurice, **The Russo-Turkish War 1877: A Strategical Sketch**, s.89. İlaveten, bu durum bize 93 Harbi'nin hemen öncesinde Serasker Redif Paşa'nın gaflet dolu yaklaşımını hatırlatacaktır. Müstahfaz ve Redif birliklerini mükemmel, muntazam ve kusursuz bir piyade kuvveti olarak gören Serasker, Padişah ve Vükela'yı da bu asılsız iddianın içine sürüklemiş ve asker celbi yapılamayan bölgelerin de dahil olduğu listeyi Padişah'a sunarak hayallere dayanan bir askeri gücün varlığını ispatlamaya çalışmıştır; Mahmud Celâleddin Paşa, **Mir'ât-ı Hakikat**, s.294-295.

gerçekleştirmektedir.³⁶⁸ Kolordu bulunduğu mevkiide toplu bir halde tertib olmayıp Adliye, Berkofça, Belgradçık kasabaları ile Lom ve Rahova mevkilerine birçok seyyar müfreze sevk ve izam etmişti ve bunlarla istihbarat elde etmeyi umarken ayrıca ileri karakol görevi de görmektedir. Ancak bu dağınık vaziyet, gerçekleşmesi muhtemel bir ani harekete de ket vuracak bir mahiyette idi.³⁶⁹ Osman Paşa, Ruslar'ın Zıştovi'den Bulgaristan içlerine hareket ettiğine dair istihbarat elde edince Vidin'den ileri hareket etmek istemiş ancak, kolordunun ayrıca Sırbistan'a karşı bir tampon görevi de gördüğü düşünülmüş olacaktı ki bu teklif kabul edilmemişti³⁷⁰. Müşir Paşa'nın ordusunda görevli olan İngiliz asıllı zabıt von Herbert'in aktardığına göre Vidin Ordusu, Zıştovi'nin düştüğü ve Ruslar'ın peyperpey Bulgaristan'ı işgal ettiği ve Niğbolu'nun tehdit altında bulunduğu sırada, mükemmel bir kondisyona sahip olarak Kalafatla gerçekleşen top atışları dışında hareketsiz durmaktaydı. Sıcak çatışmanın yaşandığı cephelerden izole bir mahalde bekleyen ordu birlikeri hareketsizliğin sebep olduğu moral ve motivasyon kaybı ile de karşı karşıyaydı. Nitekim, Osman Paşa Vidin'in stratejik ehemmiyetini kaybettiğinin farkında olarak, zaman kaybetmeden ileri hareket edilmesi gerektiği fikrinde bulunmuştu.³⁷¹

Osman Paşa Vidin'de ileri harekât planları üzerinde düşünürken Niğbolu kalesine gerçekleşen Rus taarruzu netice elde etmeye başlamıştı. Bu esnada, Miladi 9 Temmuz'da Ruslar'ın Niğbolu tazyikinden çıkan; ikinci ordu beşinci alayından üç

³⁶⁸ Mahmud Talât, **Plevne Tarih-i Harbi**, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul, 1296, s. 38-39. Mahmud Talat, Plevne'de bizzat bulunmuş ve gözlemlerini eserinde ayrıntıları ile tasvir etmiş değerli bir Osmanlı zabıtidir. Bu türden anı ve hatırat yazımının 19. yüzyıl Osmanlı tarihi açısından oldukça sınırlı olduğu düşünüldüğünde eserin kıymeti daha net anlaşılmaktadır. Eserin Osmanlıca'dan Latin harflerine çevrilerek sadeleştirilmiş hali Genelkurmay tarafından "Plevne Savunması" adı ile yayımlanmıştır ve bu bölümde her iki eserden de istifade edilmiştir.

³⁶⁹ Ahmed Cemal, **Mefahir-i Milliye-i Osmaniye'mizden: Plevne Müdafaası**, s. 15. Bu hususta Hüsamettin Morpınar da Ahmed Cemal ile benzer ifadeleri kullanmaktadır.

³⁷⁰ Hüsamettin Morpınar, "Plevne ve Lofça'nın Coğrafi ve Stratejik Önemleri: Birinci Plevne Muharebesi ve Lofça'nın Ele Geçirilmesi", s. 52.

³⁷¹ Almanya'da doğup büyüyen İngiliz asıllı zabıt, kendi yaşadığı tecrübe dahilinde Osman Paşa'nın merkeze dokuz defa titiz ve uygulanabilir stratejik planlar sunduğunu ve bunların, iki defa veto edildiğini, dört defa dikkate dahil alınmadığını, üç defa da tam bir gün gecikmeli kabul edildiğini ifade etmektedir; Frederick William von Herbert, **The Defence of Plevna 1877: With an Introduction by General Sir John D. P. French G.C.B. , G.C.O. , K.C.M.G. ,** London: Smith, Elder & C.O. , 15 Waterloo Place, 1911, s. 51 ve 79. Birinci Plevne muharebesi sonrasında Lofça üzerinden hareket edilerek Süleyman Paşa kuvvetleri ile birleşme fırsatının elde edildiği ancak bu yaklaşımın İstanbul tarafından reddedildiği de bildirilmektedir; Mehmed Hulusi, **Niçün Mağlub Olduk? 1877-78 Osmanlı-Rus Seferi Avrupa Cihetindeki Harekât**, Sancakciyan Matbaası, 1326, s. 81.

nizamiye taburu, ikinci ordunun ikinci alayından üç redif taburu, İslimiye redif taburuna ait unsurlar ve beşinci ordu tali cenin (?) ile birlikte hassa ihtiyat alayından iki kıta altı fondluk seyyar Krup topuyla iki kıta üç fondluk dağ Krup topundan ibaret Atıf Paşa komutasındaki mürettep müfreze 10 Temmuz'da (Rumi 27 Temmuz) Plevne'ye dahil oldu. Burada müfrezeyle iltihak eden Çerakis yardımcı süvarileri de ileri karakol ve keşif görevleri ile müfrezeyi perdelemeye başlamıştı.³⁷² Rus Kafkas Kazak Livası komutasında bulunan General Tutolmin, 7 Temmuz'da öncü Kazak süvarileri tarafından Plevne'ye giren redif bölüğüne dair istihbarat almış ve akabinde General Krüdener'den piyade desteği isteyerek Plevne'nin tutulması gerektiğini ifade etmişti ancak Krüdener Niğbolu düşmeden bunun gerçekleşmeyeceğini bildirince Ruslar erken harekât fırsatını kaçırmış ve Atıf Paşa mürettep müfrezesi de Niğbolu'dan çıkmayı başararak Plevne'yi tutabilmişti. Atıf Paşa, bölgede süvari devriye kollarını ileri sevk etmesinin akabinde kasabanın çeşitli yerlerine piyade siperleri kazdırmaya başlayarak Osman Paşa'dan önce alanı tahkime çalışmıştı.³⁷³ Daha sonra inşa edilecek meşhur Plevne tahkimatlarının temelini atan Atıf Paşa ayrıca, yardımcı süvari kuvvetlerini ve yerli sivil milisleri de elindeki redif ve nizamiye taburları ile beraber kullanarak harikulade bir eşgüdüm oluşturmuştu. Milisler, hem Atıf Paşa'nın Plevne çevresine sevk ettiği muharip müfrezeler arasındaki irtibat ve lojistiği sağlarken hem de askerlerle birlikte avcı ve topçu siperleri de kazmıştı. Keşif görevleri için Çerakisler dışında yerli milis atlıları da teşkil edilerek Atıf Paşa'nın karma müfrezesi ile müşterek kullanılmıştı. Paşa'nın yerli milisleri olabildiğince sıcak çatışma ihtimali olan mevkiiler dışında görevlendirdiği aşıkâr iken çevrede tahkimli mevzilere de elindeki mahdut piyadeleri tertip ederek bunları düşmanla açık alanda çarpıştırmaktan sakınmıştır. Neticede, Atıf Paşa; yerli sivil, nizamiye (topçu ve piyade), redif ve gayrinizami birliklerden yaklaşık bir liva seviyesinde teşkil ettiği karma müfreze dahilinde icra ettiği görev dağılımını da muntazaman gerçekleştirerek, düzenli-düzensiz tüm kuvvetler ve farklı nizamiye sınıflarını bir çatı altında tertib edip bunlardan azami derecede verim elde etmeye çabalamıştır.³⁷⁴

³⁷² Mahmud Talât, **Plevne Tarih-i Harbi**, s. 43-44-45.

³⁷³ Frederick Barton Maurice, **The Russo-Turkish War 1877: A Strategical Sketch**, s. 89-90.

³⁷⁴ Hikmet Süer, **1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Balkan Cephesi**, s. 158.

4.2.4 Vidin'den Hareketle Osman Paşa Karma Muharebe Grubunun Muntazam Yürüyüşü

Vidin'de hareketsiz bekleyen Osman Paşa'nın; 19 tabur piyade (9 nizami ve 10 redif), beş nizamiye süvari bölüğü (toplam 400), 9 sahra bataryası (54 top) ve birçok Çerkez yardımcı süvariden oluşan mürettep kolordusu, Paşa'nın önce Tetün Balkanları ve sonrasında Turyan ve Orhaniye geçitlerinin tutulmasını, değerini kaybeden Niğbolu'daki birliklerin de ricat ederek kendi mevcut kolordusu ile birleşmesini ve yeterli kuvvete ulaşıldığında da Ruslar üzerine baskın taarruzu icra edilmesini ön gören planının geç de olsa kabul edilmesi ile hareketsiz bekleyiş sona ermişti. Ayrıca, Mürettep Kolordu 14 Temmuz'da başladığı yürüyüş boyunca çevredeki dağınık kuvvetleri de bünyesine iltihak ettirecek ve hacmi sabit kalmayacaktı.³⁷⁵ Mamafih, 18 ve 19 Temmuz'da hareket halindeki kolorduya gelen istihbaratlar oldukça endişe verici olacaktı. Nitekim, ilk gelen haber stratejik açıdan ehemmiyetli olan ve Osman Paşa Kolordusu ile cephenin doğusu arasındaki irtibat bakımından da hayati önem taşıyan Lofça'nın işgali olurken, Niğbolu'nun da tamamen zabt edildiği buradan çıkıp mürettep kolorduya iltihak eden neferlerden duyulmuştu. Bu noktadan sonra, kolordunun yola çıkmadan önce çizdiği hedefte sapma meydana gelecekti ve hedef Plevne olacaktı.³⁷⁶ Hareket sırasında ana orduyu daha geriden takip eden von Herbert ve beraberindeki birlikler, Plevne'nin batısına 16 kilometre yaklaştıklarında asli Osmanlı birliklerinin burada kamp kurduklarını görmüş ve bu esnada Plevne'den sevk edilmiş olan bir istihbarat bölüğü, ana ordu birliklerine Rus yardımcı Kazak süvarilerinin çevredeki bölgelere yığılmaya başladığını bildirmişti. Ana ordu birlikleri de 19 Temmuz'da sabah beş civarı hızlı şekilde harekete başlayarak Plevne'ye doğru yönelmişti. Bu yürüyüş esnasında, düzenli ve düzensiz birliklerden tertib edilmiş olan bu kolordunun muntazam bir sıra halinde ve disiplinle hareket ettiğini gözlemcinin

³⁷⁵ Albay Talat, **Plevne Savunması**, s. 4-5. Hareket kararının alınması kolordu birliklerini oldukça mutlu etmişti. Anlaşıldığı kadarıyla hazırlıklar hızlı ve muntazam yapılmıştı, nitekim harbin ilanından itibaren Vidin Mürettep Kolordusu gelecek manevra emrine kısmi olarak amade idi. Ayrıca hareketsizliğin neden olduğu bunalım öyle bir noktaya gelmişti ki kolordu taburları Vidin'i korumakla görevli birlikler olarak arkada bırakılmaktan oldukça endişe duyuyorlardı; Frederick William von Herbert, **The Defence of Plevna**, s. 79. Kolordu'nun Vidin'den hareketi ile Lom, Belgratçık, Adliye, Sırp sınırının Halve ve Rakoviçe kuleleleri ile diğer sınır karakollarında birer tane, Rahova'da ise üç tabur ihtiyatta bırakılırken, Vidin'de bir batarya top, on iki tabur piyade ve bir bölük nizamiye süvarisi terk edilmişti; Albay Talat, **Plevne Savunması**, s.6.

³⁷⁶ Albay Talat, **Plevne Savunması**, s.8-9.

betimlemelerinden çıkarabiliyoruz. Alınan habere göre, öncü ordu birlikleri bir Rus Kazak müfrezesine karşı çatışmaya girmişti. Bu da mevcut durum göz önüne alındığında, kolordu unsurları arasında gerginlik çıkarabilecek bir hali haiz idi. Çünkü, firarları ve itaatsizlikleri ile bednam Çerakis gayrinizami ve kaygılı milis/redif birlikleri galeyana gelerek düzeni bozabilir ve diğer unsurlara da menfi etki yapabilirdi. Ancak, bilakis, gayrinizami Çerakis süvarileri yürüyüşte kolorduyu sağ ve sol kanatlardan koruma altına almış ve müteyakkız bir vaziyette kolordu gerisini de muhafaza ederek konvansiyonel süvari birlikleri gibi hareket etmişti. Daha sonra, artçı düzensiz süvariler kuzeye doğru yaklaşık üç buçuk kilometrelik mesafede Kazak süvari kamplarına rastladıklarını bildirince, bunların maiyetine at arabaları ve bir bölük nizamiye süvarisi verilerek ileri sevk edilmişti. Emir-komuta kademesi belli ki teyakkuzda idi ve gayrinizami birliklerin nasıl idare edileceğinin farkındaydı. Nitekim burada düzensizlerin maiyetine verilen düzenli süvarilerin amacı çatışma veya düşmana karşı taktik manevra çevirmek değil, Çerkez atlıların Kazak kampından elde edilecek mühimmat ve iaşe ile firarlarına engel olmak, kısacası caydırıcı bir kuvvet görevi görmektir. İlk bölümde de değinildiği gibi, düzensiz birlikler genellikle mürettep müfrezelerde nicelik olarak noksan durumda bulunan düzenlileri tamamlamak için istihdam edildikleri gibi, disiplin ve itaat altına girmeleri ve ceza amaçlı olarak da nizamiye birlikleri ile aynı çatı altında teşkil edilebiliyorlardı. Nitekim bu basit örnekte de görüldüğü gibi görev dağılımı gayet net idi. Bunun yanı sıra, patlak vermesi muhtemel sıcak çatışmayı karşılayacak ve mücadeleyi göğüsleyecek kuvvetler nicelik olarak fazla bulunan Çerakisler iken nizamiye bölüğünün amacı bu birlikler üstünde caydırıcı rol oynayarak onları çatışma alanında da tutmak olacaktı. İlave olarak ifade edilebilir ki ufak seviyede karma bir müfreze modeli muntazaman göz önüne serilmişti. Zira, bu müfreze Kazaklar'ın alelacele terk ettikleri kamptan at arabaları dolu olarak dönmüştü.³⁷⁷ Miladi 20 Temmuz'da ilk Plevne muharebesindeki kolordu toplam kuvveti, hem yolculuk sırasında aldığı takviyelerle hem de Atıf Paşa müfrezesi ile birlikte; redif ve nizamiye karışık 27 piyade taburu, 6 bölükten teşkil edilmiş bir nizamiye süvari alayı ve dokuz batarya top iken bu kolordu sol-sağ ve merkez

³⁷⁷ Frederick William von Herbert, **The Defence of Plevna**, s. 90-91.

kuvvetlere ayrılarak her bir kuvvete de eldeki Çerakis yardımcı süvarileri orantılı bir biçimde dağıtılmıştı.³⁷⁸

4.2.5 Lofça'nın Stratejik Ehemmiyeti

Savunma muharebeleri açısından savaş tarihinde önemli bir değere sahip olan Plevne müdafaasının hemen ilk aşamasının akabinde, mevkiin haiz olduğu stratejik ehemmiyetin farkında olan Osman Paşa, daha sonra gerçekleşecek Plevne muharebelerindeki rolünün yanı sıra cephenin doğusunu da oldukça ilgilendiren Lofça üzerine ani taarruz kararı almıştı. Nitekim, Plevne Savunması dahilinde iki mühim taarruz harekâtından biri Lofça üzerine gerçekleşmişken diğeri de Pelişat'ı hedef alacaktı. Ayrıca, bu iki çatışma Plevne'dekine benzer bir siper muharebesinin örneğini teşkil etmesi ve gelecekteki harplerin karakterlerine dair uyarıda bulunması açısından da mühim bir değeri haiz idi.

Lofça'nın tutulması, Osmanlı Garp Ordusu'nu askeri harekât ve lojistik destek açılarından birinci derecede ilgilendirmekteydi; Balkanlar'ı isâl eden yolları himaye etmesinin ve Selvi ile Niğbolu'ya da çıkan tarik olmasının yanında Plevne'deki kuvvetlerin hareketini setr edip Ruslar'ın tek bir noktaya odaklanmamalarını sağlayarak dikkatlerini dağıtacaktır. Başkaca, Orhaniye vasıtası ile Plevne'den Sofya'ya giden tarikin elde tutulması buranın zabtına bağlı idi ki bu hatlar lojistik açıdan Plevne'nin hayat damarları idi. Nitekim, Lofça'nın elde tutulmaması bu hatlarla olan bağlantıları keserek Plevne'nin savunulmasını da gayrimümkün kılacaktı. Bu bağlamda, Lofça'nın düşmesi Plevne'yi tehlikeye atmasının yanında, Sofya ve Orhaniye yollarını direkt tehdide açık bırakacaktı. Ayrıca, Lofça, Plevne'deki istihkamlı hatlar ve hacimli kolordu ile birlikte Ruslar'ın sağ cenahlarına karşı daimi tehdit unsuru olarak yan mevzi görevini de görebilirdi. Kısacası, Plevne ile eşgüdüm halinde, askeri kıtalarca nüfuz altına alınarak tahkim edilmesi, mezkur mahallin de bir askeri üs vazifesi görmesi anlamına gelecekti. Bunun yanında, Plevne'nin güney

³⁷⁸ Farklı kaynaklar birbirine yakın rakamlar vermektedir. Ayrıca ayrıntı için de; Frederick William von Herbert, **The Defence of Plevna**, s. 92 ve Hikmet Süer, **1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Balkan Cephesi**, s. 165.

cenahı diğer cenahlarına kıyasla doğal tahkimli mevzi inşasına müsaade etmeyecek kadar düzlüktü. Burada inşa edilecek yapay mevzi ve siperler ise oldukça zaman alacak ve doğal mevziler kadar dayanaklı olmayacaktı. Plevne'nin güneyinde gerçekleşecek muhtemel bir Rus taarruzu, ayrıca Lofça'da bulundurulacak kuvvet tarafından sıkıştırılabilir veya tehdit edilerek Ruslar'ın üstünde caydırıcı bir güç olarak da kullanılabilirdi. Mamafih, Plevne'nin stratejik değeri de Bulgaristan boyunca geçen doğu, batı, kuzey ve güney yollarının kesişme noktası olmasından kaynaklanmaktaydı ve bu hal, mevkiin taktik değerine de katkı yapan bir olgu idi. Nitekim; Vidin, Sofya, Lofça, Pelişat, Rusçuk ve Niğbolu'ya giden ana yollar Plevne'den yayılmaktaydı ki, yukarda da ifade edildiği gibi, bunlardan Lofça'nın lojistik desteği Orhaniye-Sofya hattından sağlanmaktaydı ve bu nedenle Sofya-Orhaniye-Lofça hattı Plevne'nin takviyesi için bir hayli kritik role sahipti.³⁷⁹

Bununla birlikte, Osman Paşa daha Vidin'den hareket ettiği sırada ilk öncelikli hedefi Lofça'nın zabtı idi ancak o sırada Niğbolu'nun içinde bulunduğu vahim vaziyet onu Plevne'ye doğru yönlendirmek zorunda bırakmıştı ve yol üzerinde iken, ayrıca, Lofça'nın Ruslar tarafından işgali de haber alınmıştı. Osman Paşa, mecburi istikamet değişimi yaşanmasa idi Lofça'yı Troyan geçidi vasıtası ile Osmanlı Tuna Ordusu ve Garp Ordusu arasında sağlayacağı irtibat hattı olarak kullanacaktı ve böylelikle Süleyman Paşa kuvvetleri ile birleşerek Tırnova'ya hareket edilebilecekti. Nitekim, Paşa'nın da en başından itibaren amacı Osmanlı orduları arasındaki mesafeyi asgari seviyeye indirerek müşterek harekât icra etmek idi. Ayrıca, Ruslar açısından da Lofça'nın tutulması sağ cenahlarını güven altına almak ve Süleyman Paşa ile Osman Paşa kuvvetleri arasındaki irtibata ket vurmak demek idi.³⁸⁰

³⁷⁹ Ahmed Cemal, **Mefahir-i Milliye-i Osmaniye'mizden: Plevne Müdafaası**, s. 40-41 ve ayrıca bkz.; Hüsamettin Morpınar, "Plevne ve Lofça'nın Coğrafi ve Stratejik Önemleri: Birinci Plevne Muharebesi ve Lofça'nın Ele Geçirilmesi", s. 50-51. "‘... gerek Plevne fırkasının icra edeceği harekât-ı askeriyyeyi ve gerek Balkan cihetini temin eylemek ve Orhaniye cihetinden Sofya tarikini açık emniyette bırakmak, ale-l-husus Rusyalular'ın birbirine heman muvazi teşkil eyledikleri hatt-ı harblerden ikisinin sağ cenahları üzerinde bir hatt-ı harb teşkil ederek mezkur cenahları tehdid ve ihaf ile düşmanın hareketini tehir ve ale-l-husus lede'l-icab harekât-ı matlubeyi icra etmek Lofça'nın elde bulunmasına mütevakkıf idi.' ve '... fenn-i harbce birinci derecede ehemmiyette idi. '"; Mahmud Talât, **Plevne Tarih-i Harbi**, s.110-107-108 ve Frederick Barton Maurice, **The Russo-Turkish War 1877: A Strategical Sketch**, s.108 ve bkz.; Henry Montague Hozier, **The Russo-Turkish War: Including an Account of the Rise and Decline of the Ottoman Power and the History of the Eastern Question (Volume:IV)**, s. 661.

³⁸⁰ Frederick Barton Maurice, **The Russo-Turkish War 1877: A Strategical Sketch**, s. 170.

Temmuz'un 17'sinde General Gurko komutasındaki Rus kuvvetleri Şıpka'ya doğru ilerlerken Rus 8. Kolordusu'na ait bir müfreze Şıpka Geçidi'nin kuzeyinde faaliyet göstermekteydi. Bu müfreze ait beş bölük (sotniya) Rus Kazak süvarisi Selvi'den doğuya doğru yönelerek ileri karakol görevi gören Osmanlı yardımcı süvarileri ile çarpışmış ve bunları Lofça'nın ilerisine kadar püskürtmüştü. Herhangi bir karşılık görmeyen bu Rus Kazak bölükleri akabinde Lofça'ya dahil olarak burayı zapt etmişti.³⁸¹ Ancak, bu hususta Mahmud Talat'tan aldığımız bilgi biraz daha ayrıntılıdır; Rumi Temmuz 4'te Selvi'de bulunan Rus General Subatof tarafından sevk edilen; Hassa Kazak asakirinin ikinci bölüğü, otuzuncu ve yirmi üçüncü Don Kazak alaylarından ikişer sotniya (bölük) ile Kazak topçusundan iki top ve Vladikafkas alayından bir müfreze ile tertib edilmiş bir kuvvet, Lofça'yı zapt etmişti.³⁸² Buna ilaveten, mabeyn-i hümayun başkitabeti celilesine gönderilen bir telgrafta Kazak bölüklerinin sayısı on dört olarak verilmekteyse de hatalı bilgi olma ihtimali bir hayli yüksektir.³⁸³ Mamafih, Osman Paşa kıymet-i hakikiyesinin farkında olduğu mezkur mevkiîye karşı istirdad harekâtına Birinci Plevne Muharebesi'nin hemen akabinde³⁸⁴ girişecekti.

³⁸¹ F.V. Greene, **The Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878**, New York: D. Appleton and Company, 1879, s. 228. F.V. Greene, 93 Harbi'nin patlak vermesi ile Amerikan Harp Nazırlığı tarafından Petersburg'a ataşe olarak atanacak ve savaşı Rus ordusunun bakış açısından gözlemleyecekti. 30 Haziran 1877'te New York'tan ayrılan Green, 18 Temmuz'da Petersburg'a varacaktır. Ayrıca, eseri Rus ordusu hakkında kıymetli bilgiler de ihtiva etmektedir.

³⁸² Mahmud Talât, **Plevne Tarih-i Harbi**, s. 109.

³⁸³ **ATASE**, ORH-1, Kutu: 10, Gömlek: 76, 1-1, 84, 22-8, (17 Temmuz 93).

³⁸⁴ Ali Fuad'dan aldığımız malumata göre Ruslar'ın ilk taarruzlarındaki başarısızlıklarına etki eden en önemli faktör, üç sınıfın eşgüdüm halinde kullanılamaması idi. Ruslar üç sınıfın orantılı bir şekilde tanzim edildiği hacimli bir kuvvetle tek bir cepheye yüklenmek yerine birliklerini dağıtmışlardı. Ayrıca, zapt ettikleri mevkiide tam toparlanmadan topçu desteksiz ikinci hücumlara kalkmışlardı. Nitekim, Plevne'de de Ruslar'ın ağır bedellerle tecrübe ettikleri gibi, tahkimli bir mevkiîye veya sipere topçunun ön salvosu olmaksızın hücumla kalkmak piyadeyi intihara sürüklemekten başka bir neticeyi doğurmuyacaktı. Bunun yanında, Ruslar piyadelerine yeteri kadar topçu desteği sağlamadıkları gibi süvarilerini de piyadelerle müşterek kullanmayarak büyük bir taktik hata yapmışlar ve bunun neticesinde her iki sınıf da ağır zarara uğramıştı; Ali Fuad, **Musavver 1293-1294 Osmanlı-Rus Seferi**, Cilt:2, Kitabhane-i İslam ve Askeri, İstanbul, 1326, s. 417. Gözlemci ve araştırmacılar sıklıkla Osman Paşa'nın süvari yetersizliğinden dolayı takip harekâtına kalkamadığından söz eder. Buradaki vaziyet de göstermektedir ki; yeterli sayıda ve manevra kabiliyetini haiz süvari kuvveti olsa idi Plevne'de cereyan eden muharebenin gidişatı değişebilir ve bu 93 Harbi'nin kaderine oldukça müspet etki yapabilirdi. Osmanlı kara kuvvetleri bir kez daha süvari sınıfındaki yetersizlik nedeni ile mühim fırsatlar kaçırmıştı. Gerek Anadolu gerekse de Balkan Cephesi'ndeki gözlemciler bu meseleyi her daim gündeme getirmiş ve ortak şikayet konuları Osmanlı süvarisi olmuştu. Örneğin; Frederick William von Herbert, **The Defence of Plevna**, s. 119.

4.2.5.1 Mirliya Rıfat Paşa Komutasında Tertiplenen Mürettep Liva ve Lofça'nın İstirdadı

Miladi 24 Temmuz'da Sofya üzerinden gelen on dört taburluk takviye kuvvetinden azami derecede faydalanmayı amaçlayan Osman Paşa, bunlarla sadece Plevne Kolordusu'nu takviye ile yetinmeyecek ve Lofça üzerine sevk edeceği kuvveti de buradan teşkil edecekti. Lofça, öncü süvari karakolları tarafından keşf edildikten sonra, bu kuva-i imdadiyyeden redif ve nizamiye karışık altı piyade taburu alan Osman Paşa, bunları bir batarya top ve Çerakis gayrinizami süvarileri ile cem' ederek liva seviyesinde bir görev gücü teşkil edecek ve genel komutayı Mirliya Rıfat Paşa emrine verirken, ikinci komutayı da Miralay Tevfik Bey'e uygun görecekti. Bu karma muharebe grubu 26 Temmuz'da, Ruslar tarafından takip edilmemek ve ayrıca Lofça'ya muhtemel takviye kuvvet irsallerine mani olmak için saat 22.00'da gecenin karanlığından faydalanarak Plevne'den çıktı.³⁸⁵

Anladığımız kadarı ile operasyon muntazam bir eşgüdüm ile gerçekleşmişti. Plevne'den mabeyn-i hümayun baş kitabeti celilesine gönderilen raporda Asakir-i Şahane ile Asakir-i Muavene-i Çerakese'den mürekkebe bir kuvvetin Rumi 15 Temmuz 93'te Lofça pişgahına vardıkları bildirilmekteydi.³⁸⁶ Mevkiiye varan Rıfat Paşa'nın karma müfrezesi, daha önce bölgeye gelen Rus Kazak alayları ve bir hayli yerli milis Bulgarları ile karşılaşmıştı. Anlaşılan, Rus Kazakları piyade desteğinden yoksun idi ve bu eksikliği de kasabanın sivil halkını silahlandırarak gidermeyi düşündü.³⁸⁷ Ancak, sivil unsurları piyade birliği gibi kullanarak süvari birliklerini desteklemesini veya müşterek harekâta katılmasını beklemek mühim bir taktik hata olacaktı. Nitekim, Rıfat Paşa muharebe grubu Lofça üzerinde gerçekleştirdiği harekâta, karma birlikleri

³⁸⁵ Mahmud Talât, **Plevne Tarih-i Harbi**, s.111-112; Ahmed Cemal, **Mefahir-i Milliye-i Osmaniye'mizden: Plevne Müdafaası**, s.41 ve Frederick William von Herbert, **The Defence of Plevna**, s. 129; Hikmet Süer, **1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Balkan Cephesi**, s. 221. Ayrıca; Ahmed Saib, **Son Osmanlı Rus Muharebesi**, s.103.

³⁸⁶ **ATASE**, ORH-1, Kutu: 10, Gömlek: 76, 1-1, 84, 22, (15.05.1293). Mahmud Talat da Sofya üzerinden gelen takviye birliklere "asakir-i muntazama" tabirini kullanır ancak bu tanımlamalar gelen birliklerin tamamen nizamiye taburu olduğu izlenimini uyandırmamalıdır. Nitekim, Ruslar'ın daha sonra Lofça üzerine yapacağı keşif taarruzunda da göreceğimiz gibi, bu birliklerin bir kısmı redif bir kısmı da nizamiye taburlarından oluşmaktaydı.

³⁸⁷ **ATASE**, ORH-1, Kutu: 10, Gömlek: 76, 1-1, 84, 22, (15.05.1293).

oldukça muntazam bir uyumla idare etmişti. Bildirildiği kadarıyla, Çerkez gayrinizami birlikleri hücumla kalkmadan önce topçu birlikleri kasabaya salvo atışlarına başlamış ve bu atışla uyumlu olarak Çerkez süvarileri mevkiye taarruza kalkmıştı³⁸⁸. Çünkü, “*hücum-u şirane*” ve “*savlet-i dilirane*” bir şekilde hedefe yönelen Çerkez süvarilerinden³⁸⁹ önce Asakir-i Şahane’nin topçu birlikleri saat on bir civarında mevzi alarak ateşe başlamış ve bu ateş sırasında yardımcı süvariler kasaba-i mezkureye nüfuz etmişti. Ayrıca, daha topçunun salvoları esnasında kasabadaki Rus müfrezesi sarsılmaya başlamıştı ki silahlı sivil unsurların topçu ateşi karşısında dehşete kapılmamaları beklenemezdi. Değil üstlerine gelen süvariye karşı muntazam bir düzenle ateş açmak, yaşanan hengame ile birlikte bulundukları mevzide hareketsiz durmaları dahi mümkün olmayabilirdi. Rus müfrezesi, Osmanlı topçusu ve gayrinizami süvarisinin icra ettiği ani hücumla (*coup de main*) yarım saat bile mukavemet edemeyerek bir hayli kayıpla geri çekilecek ve kasaba düşmanın yed-i zabtından nizami ve gayrinizami birliklerin müşterek operasyonu ile tahlis olunacaktı.³⁹⁰

Kasabanın zabtı, ikinci Plevne saldırısı öncesi Rus birliklerinde manevi yıkıntıya sebep olacaktı. Zira, Rus tarafında ikinci taarruz hazırlıkları dışında herhangi bir hareket yoktu ve bu esnada Plevne-Lofça yolunu izleyen Rus müfrezeleri geri çağrılarak hazırlıklara dahil edilecekti. Nitekim, Plevne’den mezkur kasabaya takviye kuvvet sevki gerçekleşmeyeceği anlaşılmıştı ve ateş gücü yüksek bir veya birkaç müfrezenin Lofça yolunu gözetlemesi için ana birliklerden koparılmasına daha fazla ihtiyaç duyulmamıştı.³⁹¹ Osman Paşa, burada da görüldüğü gibi, sadece savunma

³⁸⁸ ATASE, ORH-1, Kutu: 10, Gömlek: 76, 1-1, 84, 22-1, (15.05.1293).

³⁸⁹ ATASE, ORH-1, Kutu: 10, Gömlek: 76, 1-1, 84, 22, (15.05.1293).

³⁹⁰ ATASE, ORH-1, Kutu: 10, Gömlek: 76, 1-1, 84, 22-1, (15.05.1293). Plevne’de bulunan Lofça kaimmakamı da asakir-i şahane ile izam edilmişti ve operasyonun akabinde bölgede icra-i hükümeti ibtidar eylemişti. Ayrıca, Çerakis düzensiz süvarileri üç mecruh ve iki şehid vermişlerdi; Aynı belge, 1-1, 84, 22. İlâveten belirtmek gerekir ki, Mahmud Talat’ın bildirdiği Rus Vladikafkas müfrezesinin saf piyade, süvari veya karma bir müfreze olup olmadığı bilinmemektedir. Bu çarpışma esnasında mezkur müfrezenin Lofça içindeki akıbetine dair bir malumata rastlanılmamıştır.

³⁹¹ The War Correspondence of The “Daily News” 1877 with a Connecting Narrative Forming a Continuous History of the Russia and Turkey to the Fall of Kars, s. 307. Bir diğer gözlemcinin ifadelerine nazaran, Osmanlı kuvvetlerinin Plevne’ye nüfuz ettiklerine dair istihbarat alınır alınmaz Lofça, mühim stratejik kazanımlar düşünülerek derhal işgal edilmeli idi. Çünkü, Türk birlikleri hem Plevne hem de Lofça’da iken Ruslar’ın Balkanlar’ı geçmesi gayrimümkün idi ve bu iki mahalli aynı anda tutmak Rus ilerlemesine ket vurmaktaydı. Kısacası, Lofça da Plevne kadar hem Türk hem de Rus birlikleri için oldukça ehemmiyet arz etmekteydi; Ibid, s. 353.

muharebelerinde değil ayrıca taarruz odaklı da hareket edebilecek nitelikte bir general olduğunu belli etmişti.³⁹² Aslında gerek Osman Paşa gerekse de Ahmed Muhtar Paşa manevra kabiliyeti yüksek ve talimli birliklerle ehil subaylara komuta etse idi mühim kazanımlar elde edeceklerine dair hiçbir kuşku yoktu.

Bu süre zarfında, Plevne ve Lofça'da bulunan Osmanlı kuvvetlerinin Tırnova'ya doğru hareket ederek Şumnu'da bulunan ve Osman Pazar'a kadar güçlü öncü müfrezeleri olan Mehmet Ali Paşa ordusu ile birleşilmesinden oldukça endişe duyulmaktaydı. O sıralarda Tırnova ve Lofça arasında tek bir Rus taburu dahi yoktu ve Tırnova'da bulunan Rus birlikleri de 8. Kolordu'nun artıklarından oluşmaktaydı. Osman Pazar ve Tırnova arasındaysa, General Ernrot komutasında 11. Kolordu'nun zayıf bir piyade tümeni ve aynı kolorduya bağlı bir süvari livası bulunmaktaydı. Ancak, olası bir harekâta bu birliklerin ricat hatları kesilebilir ve izole edilebilirdi.³⁹³ Mamafih, ele geçirilen nadir fısıtlar değerlendirilemeyecekti ve Balkan Cephesi'ndeki generaller harbin sonuna kadar müşterek harekât icra etmeyi başaramayacaktı ki bu durum harbin kaybına etki eden en önemli nedenlerden biri olarak görülecekti.³⁹⁴

Miladi 30 Temmuz'da cereyan edecek olan ikinci Plevne Muharebesi öncesi Lofça garnizonu; dört redif ve iki nizamiye olmak üzere toplam altı tabur piyade, bir batarya top ve Çerkez başıbozuk süvarilerinden teşkil edilen, Mirliya Rıfat Paşa'nın genel komutasını ve Miralay Tevfik Bey'in de yardımcılığını haiz olduğu mürettep livası tarafından oluşmaktaydı. Plevne'deki kolordunun ise mevcudu sabit değildi ve etraftan celb edilen Asakir-i Muntazama-i Şahane ve Muavene-i Çerakise ile kesb-i kuvvet ile cesamet kazanmaktaydı. Mamafih, 1 Ağustos'a kadar şiddetli bir şekilde cereyan edecek olan ikinci taarruz sonrasında Plevne Kolordusu'nun toparlanacak

³⁹² **Cassell's History of England: From the Illness of the Prince of Wales to the British Occupation of Egypt**, The King's Edition, Vol:VII, London, 1909-1910, s. 267.

³⁹³ **The War Correspondence of The "Daily News" 1877 with a Connecting Narrative Forming a Continuous History of the Russia and Turkey to the Fall of Kars**, s. 323-324.

³⁹⁴ Her ne kadar birleşme sağlanamasa da yazışmalardan anladığımız kadarı ile cephenin bir kulağı Osman Paşa üzerinde idi. Şumnu telgraf müdürüyle olunan bir muhaberede Osman Paşa fırkasından bir havadis alınamadığı bildirilmekte ve firkanın durumu merak edilmekte idi; **ATASE**, ORH-1, Kutu: 10, Gömlek: 76, 1-1, 84, 22-6, (16 Temmuz 93). Yine mabeym-i hümayuna Süleyman Paşa tarafından yazılan ve Edirne üzerinden gelen telgrafta vaziyete dair herhangi bir malumata sahip olunmadığı bildirilmekte idi; **ATASE**, ORH-1, Kutu: 10, Gömlek: 76, 1-1, 84, 22-7, (16-17 Temmuz 93).

zamana ve ek takviye birliklere ihtiyacı olacaktı.³⁹⁵ Bununla birlikte, 1-2 Ağustos tarihleri arasında Orhaniye'den dört tabur takviye kuvveti Plevne'ye sevk edilmiş ve bu dört taburdan ikisi Lofça'ya gönderilerek buranın piyade sayısı da artırılmıştır. Mezkur mahallin stratejik ehemmiyetine vakıf olan Osman Paşa, elde ettiği fırsatı hızlıca değerlendirerek her iki bölgeyi de eşit derecede takviye etmişti. Nitekim, evvelinde de Sofya üzerinden gelen birliklerden yaptığı titiz taksimle Lofça garnizonunu teşkil etmiş ve buna orantılı Plevne'deki birlikler de nasiplenmişti.³⁹⁶

4.2.5.2 Lofça'ya Gerçekleşen Rus İstikşaf Harekâtı ve Mahallin Kuvvetli İstihkamları

Durum böyle iken, Rus Çarı ikinci bozgun sonrasında büyük bir kaygı ve muhatara içerisinde Romanya'dan yardım isteyerek sıcak çatışmaya dahil edecekti. Ayrıca, bu bozgun, Ruslar'ın tüm dikkatlerini Lofça'ya yönlendirmesine neden olacaktı. Anlaşılan Plevne'ye dair epey karamsar bir düşünceye kapılan Rus komuta kademesi, Lofça'daki mahdut birlikleri hedef alarak mezkur mahallin hayat damarlarından birini kesmenin peşine düşecekti. Bu nedenle, bozgunun hemen akabinde, General Skobelev'e maiyetindeki süvari Kazak livası ile Selvi'ye hareket etmesi emredilmiş ve Rus general mezkur mevkiye vürud ettiğinde bölgeye yeni gelen Rus 4. Kolordusu'ndan bir alay ile birlikte bazı unsurlarını da müfrezesine iltihak

³⁹⁵ Plevne'nin Şark tarafında ve İkinci Ordu'nun İkinci Alayı kumandanı Miralay Emin Bey kumandasındaki tabyalara Ruslar'ın kuvve-i külliyesi ile hücumlarına şiddetli topçu ve tüfeng ateşleri ile sabaha kadar karşılık verilmiş ve gece saat ikide tutulan bir Rus esirin ifadesine nazaran düşmanın kuvve-i mevcudesi beheri on bin neferden mürekkebe, altı fırka yani altmış bin nefer piyade ve iki-üç alay süvari iken piyade fırkalarının üçü ihtiyatta bırakılmıştı. Ertesi sabah da devam eden Rus taarruzu yine benzer bir şekilde, şiddetli topçu ateşleri eşliğinde piyadenin ileri atılması ile cereyan etmişti. Ancak direkt dikkat çeken nokta; Ruslar'ın sadece tek bir noktaya odaklanarak tüm kuvveti aynı alana yönlendirmeleridir. Bu sefer de, Ali Fuad'ın görüşüne uygun olarak, epey hacimli bir kuvveti bölmeksizin tek alana külliyyatlı piyade sevk edilmişti ama bunun sonucunda da çok ağır kayıplar verilecekti. Ayrıca, Ruslar'ın bu sıralarda piyade ve topçu arasında eşgüdüm sağlayamadıkları ve tek noktaya yüklenerek hücum etme hataları gözlemciler tarafından da ifade edilecekti; **ATASE**, ORH-1, Kutu: 10, Gömlek: 76, 1-1, 84, 22-2, 22-3, (19 Temmuz 93).

³⁹⁶ Frederick William von Herbert, **The Defence of Plevna**, s.353 ve 165; Mahmud Talât, **Plevne Tarih-i Harbi**, s.113 ve 119. Lofça'ya gönderilen iki taburdan sonra Plevne toplam mevcudu 35 tabur, yani 25,000 neferlik bir rakama ulaşacaktı. Taze gelen celbler en ağır kaybı veren bölüklere dağıtılacaktı; Herbert, **aynı eser**, s.165. İkinci muharebe sonrası kahreden nokta, yine takip harekâtına kalkacak süvarinin olmaması idi. Plevne'de gerçekleşen savunma harbi hayret verici bir nitelikteydi ancak, harp sanatındaki en mühim noktalardan biri; kolay veya zor yolla da olsa netice elde etmekte. Maatteessüf, süvari sınıfının noksanlığı zafere giden yolu kapatmıştı; Albay Talat, **Plevne Savunması**, s.25.

etmiştir. Böylelikle, Skobelev; beş tabur piyade, on bölük süvari ve iki adet süvari topçusundan, yani, sunuf-u selaseden³⁹⁷ mürekkep müfrezesi ile Lofça üzerine hareket-ı askeriyyesine başlayacaktı. Burada dikkati çeken nokta, Rus General'in Lofça'daki siper, tabya ve doğal istikamları maiyetindeki topograflara detaylı şekilde çizdirmesi olmuştu³⁹⁸. General'e her ne kadar Lofça'daki birliklerin sayısı 15.000 gibi bir abartı rakam olarak verilse de, istihkamlar hakkındaki raporlar hatasız idi ve bu, ayrıca, Ruslar açısından endişe verici bir durumun da habercisiydi. Lofça'daki taburların ağırlığını redifler oluştursa da, komuta kademesi piyadeleri ve topçuyu açık alandan uzak tutarak siper ve tabya gerilerinde mevzi aldirmişti. Mirliya Rifat Paşa ve maiyetindeki subaylar Plevne'deki savunma hatlarını gayet titizlikle çalışmış olacaktı ki Lofça'da, ellerindeki mahdut kuvvetlerle Plevne'ye benzer müdaafa hatları teşkil ederek düşmana karşı mücadele edilmesi kararlaştırılmıştı. Nitekim, Skobelev'in de o zamana kadar gerçekleşen iki Plevne taarruzunu analiz ederek Lofça'ya biraz daha özenli yaklaştığı da buranın mevzilerine verdiği ehemmiyetten ve yanında getirdiği topografya uzmanlarından çıkarımla söylenebilir. Bölgede, Osma nehrinin sol cenahı bir tabya ve birkaç batarya ile tahkim edilmişken, sağ cenahı da dört batarya ile berkitilmiş ve bu batarya mevzilerinin ön hatları da piyade siperleri ile çevrilerek piyade ve topçunun muhtemel düşman taarruzuna karşı müşterek savunma yapması düşünülmüştü. Ayrıca, coğrafyanın sağladığı doğal koruma alanlarından azami derecede fayda sağlanmış ve tepe mevziiler olabildiğince silahlandırılmıştı. Aslında, meşhur Plevne savunma hatlarının biraz mahdut hali burada da karşımıza çıkmaktaydı.³⁹⁹

³⁹⁷ Ahmed Cemal, **Mefahir-i Milliye-i Osmaniyemizden: Plevne Müdafaası**, s.40.

³⁹⁸ Maalesef, Plevne Kolordusu maiyetinde görev alan İngiliz zabıt, muharebe boyunca tek Türk yapımı bir harita ile karşılaşmadığını, astlardan üstlere tüm zabıtlarda Avusturya ve diğer yabancı ülke üretimi haritaların bulunduğunu bildirmektedir; Frederick William von Herbert, **The Defence of Plevna**, s. 30. Ayrıca, Rus komuta kademesi Osmanlı'ya karşı giriştiği harplerde mühim karargah hazırlıkları yapmakta ve geçmişi analiz etmekte idi. Önceki harplerde çıkarılan kale planları ve haritaların incelenmesinin yanında, evvelki harplerde görev alan subaylar da mümkün olduğunca tekrar silah altına alınıyor ve bunların tecrübelerinden istifade ediliyordu; İbrahim Köremezli, "Osmanlı-Rus Harpleri (1768-1878)", **Osmanlı Askerî Tarihi**, s. 183. Kırım Harbi sırasında ise, Fransızlar'ın elinde bulunan Kafkasya haritaları Osmanlı haritalarına kıyasla çok daha fazla ayrıntılı ve nitelikli idi; Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, s.165.

³⁹⁹ F.V. Greene, **The Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878**, s. 227-228-229-230.

Tatbiki sahada, Skobeleff karma müfrezesini parçalara bölmüş ve saf süvariden teşkil ettiği sağ cenah kuvvetleri Plevne'den Selvi yoluna doğru bulunan ve Lofça'yı çevreleyen birkaç köyü işgal etmişti. Bunun akabinde, topçu birliklerini Selvi yolu üstünde bulunan ve Lofça'ya 1.6 kilometre bir mesafede olan yükseltiye sevk ederek buradan Lofça'ya salvo atışlarına başlamıştı. 16 parçadan oluşan bu topçu ateşi eşliğinde Rus piyade birlikleri ileri harekate atıldı. Skobeleff aslında gayet muntazam bir yaklaşım sergileyerek karma müfrezedeki sınıflar arası eşgüdümü yerine oturtmuş gözüküyordu. Çevreye sevk edilen süvariler, ileri harekate kalkan piyadeyi muhtemel bir karışıklıkta destekleyerek ricatını kolaylaştıracak ve ayrıca tepe mahalde mevzi alan topçuyu da muhtemel bir taarruza karşı muhafaza edecekti. Piyade ve topçunun inisiyatifini elde etmesi ve siperleri yarması durumunda da geride bulunan süvariler taarruza katılarak Lofça'yı zapt edebilecekti. Nitekim, Skobeleff, süvarinin tahkimli bir mevziye hücumla kalkmaması gerektiğinin farkında idi ve piyade ile topçunun siperleri yarması durumunda ancak süvari içeri girebilecekti.⁴⁰⁰ Ancak, beklenenin aksine, operasyon farklı bir şekilde cereyan edecekti, çünkü bu aslında bir taarruz değil keşif harekâtı idi.

Bununla birlikte, gözlemcinin ifadesine göre, topçunun ulaştığı tepeye varılır varılmaz istikşaf hareketinin taarruza çevrilmemesi gerektiği bariz bir biçimde anlaşılmaktaydı. Bu yüksek mahalden kasabının içindeki ve çevresindeki Osmanlı kuvvetleri net görülebiliyor ve, bunun yanında, kasabayı çevreleyen ufak yükseltilerin de siperlerle kazılı olduğu göze çarpıyordu. Ayrıca, Plevne yolunu yukarıdan gören ufak bir yükseltide kuvvetli bir tabya vardı ve Selvi yolu tarafındaki keskin bir tepe de siperlerle çevrenmişti. İlaveten, on iki adet Osmanlı topçusu mevzilerini almıştı ve mühim sayıdaki ihtiyat birlikleri de oldukça belirgin bir halde Rus topçu mevzilerinden gözetlenebilmekteydi. General Skobeleff, Lofça'daki Osmanlı kuvvetlerinin ateş gücünü ölçmek istemiş olacaktı ki Rus topçuları tepe mevkiiden şiddetli ateş başlamıştı ve hemen akabinde ise Osmanlı topçusu tarafından buraya cevap verildi. Topçu düellosu sırasında gözlemcinin, ve gerek Kırım Harbi'ndeki gözlemcilerin de ortak görüşü olduğu gibi, dikkatini çeken nokta Osmanlı topçusunun

⁴⁰⁰ The War Correspondence of The "Daily News" 1877 with a Connecting Narrative Forming a Continuous History of the Russia and Turkey to the Fall of Kars, s.368.

etkili ve isabetli atışları olmuştu. Amma velakin, topçunun hedef aldığı Rus kuvvetlerinin üstünde bulunduğu toprak yumuşak olduğu için toplar ya patlamıyor veya patlasa da hasar vermiyor, sadece havaya toprak parçası kaldırıyordu. Benzer durum Rus sağ cenah kuvvetlerinin görevlendirildiği mahalde de yaşanmış, tahkimli mevziye yaklaşan Rus süvari topçusunu Osmanlı topraklarından yumuşak toprak muhafaza etmişti. Buradaki öncü Osmanlı piyade hatları en başta geçici bir panik yaşamıştı ancak karşılarında sadece süvariye görünce mevzilerini tekrar tutmuşlarsa da ileri hücumla kalkmayarak bulundukları siperlerden ayrılmamışlardı. Ama şu da bir gerçek ki, mahdut bir topçu veya süvari destekli Osmanlı piyadesinin korumasız Rus süvarisi üstüne ani hücumunda netice elde edilebilirdi. Belli ki Lofça'daki komuta kademesi muhariplik derecesi düşük redif birliklerini açık alanda çarpıştırmaktan kaçınmaktaydı.⁴⁰¹ Bu esnada, gözlemcinin dikkati piyadenin şiddetli yayılım ateşine doğru yönelmişti. Rus piyadesi, Osmanlı siperlerinin bulunduğu sarp tepeliğin altına kadar uzanan ağaçlık mahalden istifade ederek mezkur siperlere doğru ileri atılmıştı ancak Osmanlı piyadesi tarafından fark edilmişlerdi. Osmanlı siperlerinden açılan piyade yayılım ateşi o kadar şiddetli idi ki bu durum gözlemciye göre en ağır topçu salvosundan bile daha dehşetli ve yıkıcı idi. Savunması ile meşhur Osmanlı piyadesi burada bulunan yabancı gözlemci üstünde kuvvetli bir şok etkisi yaratmıştı. Böyle bir durumda, müşahitinin kendi ifadesiyle de, hücumla devam etmek tam bir çılgınlık olacaktı ve gözlemci, Skobelev'in buna müsaade edecek derecede aklını kaybedip kaybetmediğini merak etmişti. Osmanlı piyadesi kendilerine yaklaşan Rus birliklerine yıkıcı salvolarla karşılık vermekteyken, tam da bu anda ufak bir grup süvari, Osmanlı siperlerinin net atış mesafesi dahilinde yolun aşağısına, Rus piyadesine doğru hızlı bir şekilde yaklaşmaktaydı. Bu süvari grubunun arasında, beyaz ceketi ile yine beyaz bir atın üstünde hareket eden Skobelev, uzak mesafeden dahi oldukça net belli olmakta ve Osmanlı piyadesine karşı açık bir hedef konumunda bulunmaktaydı. Mamafih, Skobelev'in burada aniden atından inerek başka bir ata yöneldiği görüldü, nitekim hayvan vurulmuştu ve maiyetinde bulunan altı adet Kazak süvari neferi sayısı üçe düşerken, diğerleri ise az ya da çok derecede yaralanmıştı. Halbuki, generalin bizzat çatışmanın ortasına ani bir hızla dahil olma sebebi, Rus piyadesinin bir anda istikşaf

⁴⁰¹ The War Correspondence of The "Daily News" 1877 with a Connecting Narrative Forming a Continuous History of the Russia and Turkey to the Fall of Kars, s.368-369.

harekâtında olduklarını ve aldıkları emirleri unutup direkt hücumla devam etmesi hasebiyle olması muhtemeldir. Bu öyle bir hal idi ki, Rus zabıtlar piyade birliklerini zabt edememiş ve Osmanlı siperleri önünde yok olma tehlikesi geçiren veya farklı bir ifade ile direkt intihar girişimine kalkan Rus piyadesini durdurmak bizzat generallerinin çatışmaya dahil olmasına bağılı kalmıştı. Piyade birliklerine yaklaşan general, şiddetle bağırarak ve el-kol hareketleri yaparak yoğun ateş altındaki neferleri geri çekmeye uğraşıyordu ki bu sırada ricat borusunun da çalınması ile Rus piyadesi peyderpey geriye harekete başladı.⁴⁰² Sakin başlayan keşif harekâtı keşmekeşle son bulmuştu ancak General amacına da ulaşmıştı. Bölgeyi topograflarına çizdiren Rus kumandan ayrıca buradaki Türk birliklerinin ateş gücünü de test etmişti. Nitekim, Osmanlı siper ve tahkimleri ile birlikte Lofça'nın savunma gücünü de ölçen Skobeleff daha sonra yazacağı raporda, Lofça'nın zabtı için bir Kazak tugayının yanında en az bir de piyade tümenine ihtiyaç olduğunu bildirecekti.⁴⁰³ Hakikaten, bu rapor Rus erkan-ı harbince oldukça dikkate alınacaktı, çünkü Eylül ayında bölgeye gerçekleşecek Rus taarruzu 25 bin kişilik devasa bir güçten oluşacak ve bu güç karşısında Mirliwa Rifat Paşa'nın mahdut mürettep livası fazla dayanamayacaktı.⁴⁰⁴ Ruslar'ın Lofça'yı, Miladi 2 Eylül 1877'de hacimli ve ateş gücü yüksek kuvvetlerle zabt ettiği sırada Osman Paşa Plevne'den yirmi iki tabur asakir-i şahane, yardımcı süvari ve topçudan oluşan bir müfreze ile yardıma kalksa da mezkur kasabaya ulaşmadan Lofça'nın istihkamları düşmüş olacaktı.⁴⁰⁵

⁴⁰² **The War Correspondence of The "Daily News" 1877 with a Connecting Narrative Forming a Continuous History of the Russia and Turkey to the Fall of Kars**, s.369-370.

⁴⁰³ Frederick Barton Maurice, **The Russo-Turkish War 1877: A Strategical Sketch**, s.119.

⁴⁰⁴ Ahmed Cemal, **Mefahir-i Milliyye-i Osmaniyyemizden: Plevne Müdafaası**, s.75-76-77. Ayrıca, Goltz Paşa'nın 1316'da yayımlanan ve Plevne'yi redif birlikleri üstünden değerlendirdiği raporunda, Lofça'yı savunan taburlardan birinin bile muvazzaf olmayıp, sekizinin de redif olduğunu bildirmektedir. Yukarıda farklı kaynakların verdiği benzer bilgiye göre, 1-2 Ağustos tarihinden önce bölgede dört redif ve iki nizamiye taburu varken daha sonra gelecek olan iki takviye taburla piyade kuvveti sekiz tabura çıkacaktı. Buradan da anlıyoruz ki gelen iki takviye taburu redif idi, ancak bundan önce bölgede iki adet nizamiye taburunun varlığı da bildirilmekteydi. Kısacası, yukarıdaki kaynaklara göre bölgede iki nizamiye ve altı redif taburu olması gerekirken, Goltz Paşa'nın verdiği malumata göre sekizi de redif taburu idi. İlâveten, bu taburların üçü sunuf-u salis redif taburuyken üstlerine gelen ve kendilerinden on kat daha kuvvetli Rus piyadesi ve on iki kat daha kuvvetli Rus topçusuna karşı kılet-i kuvvetlerini unutarak mevzi-i müstahkemelerinden huruc ile bir mukabil hücum dahi etmişlerdi; Colmar Freiherr von der Goltz, **Plevne Tarih-i Harbinden Asakir-i Redife Kısımına Dair Tedkikat**, Tercüme: Miralay Mehmed Tahir, Dersaadet, 1316, s.18.

⁴⁰⁵ Süleyman Paşa tarafından, Şıpka ordugahından mabeyn-i hümayun başkitaletine gönderilen telgrafta, ek olarak bildirildiği kadarıyla, bu sıralarda Şıpka'da durum biraz daha sakın gözükmemekte ve ileri karakollar arasında ufak çaplı çatışma dışında başka bir hareketlilik gözükmemekteydi; **ATASE**, ORH-1, Kutu: 17, Gömlek: 89, 1-1, 115, 77, (22 Ağustos 93).

Ayrıca dikkat çekilmesi gerek bir diğer husus ise; buradan da anlaşıldığı üzere, gözlemcilerin şahit olduğu sahneler geneli yansıtmaktan ziyade sadece belirli bir parça odaklı olmaktaydı. Her ne kadar etkileyici betimlemeler aktarılmış ve Osmanlı savunma hatlarının niteliği gözler önüne serilmiş olsa da bu sırada gerçekleşen Çerkez süvari hücumu, anlaşılan, Rus hatlarını izleyen gözlemcinin görüş açısında olmayacaktı.

Mamafih, Rus ve Osmanlı topçuları arasında başlayan düello o kadar şiddetli cereyan etmiş olacaktı ki top sesleri Plevne ordugahında hengameye sebep olmuştu. Bu galeyana sonucunda, Lofça'daki asakir-i şahanenin düşmanla harbe başladığına dair kanaat getirilmişti. Buna binaen hemen Plevne çevresinde; mikdar-ı kafi asakir-i muavene-i Çerakase süvarileri, beş tabur piyade ve icabı kadar topçu birliklerinden teşkil edilen mürettep bir müfreze Lofça'ya sevk edildi.⁴⁰⁶ Ancak, bu müfreze Lofça'ya yetişene kadar mezkur mahallin düşebileceğine dair bir endişe belirmiş olacaktı ki Çerkez yardımcı süvarilere piyade ve topçuyu beklemeksizin, serian ileri hareket etmeleri emredildi. Aktarıldığı kadarıyla, bu yardımcı süvariler sürekli anıldıkları menfi eylemlerin aksine, kendilerinden beklenenin üstünde, oldukça etkili bir performans sergilemişlerdi. Altı saatlik mesafeyi berk gibi hareket ederek iki buçuk saatte kat eden Kafkasyalı Çerkez atlı savaşçılar, karşılaştıkları piyade ve topçu desteksiz Rus süvarisi ile şiddetli bir çarpışmaya girmiş ve bunları tarumar etmişti.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ **ATASE**, ORH-1, Kutu: 10, Gömlek: 76, 1-1, 84, 22-12, (27 Temmuz 93). Müfreze ile ilgili detayı Mahmud Talat'dan alıyoruz; beş tabur piyade, üç top ve bin beş yüz kadar Çerkez yardımcı süvariden teşkil edilen müfreze, ikinci nizamiye alayından Emin Bey komutasına verilmiş ve akabinde zabite mirlivalık rütbesi tevcih edilerek beraberinde Miralay Tevfik Bey de sevk edilmişti; Albay Talat, **Plevne Savunması**, s.26. Belgenin ve Mahmud Talat'ın verdiği malumata göre buradaki Rus kuvvetleri dört tabur piyade ve dört bölük süvariden ibarettir. Ancak yukarıda, Amerika'nın Petersburg ataşesi olan ve harbi gözlemleyen Green ve Daily News muhabirine göre bu kuvvet daha hacimlidir. Belge ve Mahmud Talat Rus süvari topçusundan ve diğer unsurlardan bahsetmemekte iken yabancı gözlemciler de Plevne'den sevk edilen Osmanlı müfrezesinden söz etmemektedir. Görüldüğü üzere, bu kaynaklar bir arada kullanılıncaya birbirlerinin noksanlıklarını tamamlamaktadır.

⁴⁰⁷ **ATASE**, ORH-1, Kutu: 10, Gömlek: 76, 1-1, 84, 22-12, (27 Temmuz 93). Bu Rus süvarileri, Skobelev'in sağ cenah kuvvetlerini teşkil eden Rus süvari topçusu olabilir. Ancak Mahmud Talat'a göre Kazak süvarileridir; Albay Talat, **aynı yer**. Başbozukların veya burada daha spesifik bir tanımlama ile Çerakisler'in üstün cesaret ve metanet gerektiren, başarı ihtimali düşük ani hareketlerine belirsiz vakitlerde rastlamak mümkün idi. Ayrıca, bu eylemlerin bir kısmından da netice elde etmeyi başarak hayret verici bir muharebe performansı sergiledikleri de oluyordu. Burada Rus süvarilerini tek başlarına vurdukları gibi Seraskerliğe bildirilen bir başka raporda ise daha çarpıcı bir eylemden söz edilmekte idi; Sofya'da bulunan Etropol kasabasına Ruslar'ın dört tabur piyade, birkaç bölük süvari ve üç kıta topla taarruza kalkması üzerine Orhaniye'de bulunan Çerkez süvarilerinin hızla çatışma alanına

Yabancı gözlemciler aktarmasa da, Skobelev'in bu taarruzu görerek veya haber alarak da galeyana gelmesi muhtemeldi. Zira, güçlü Osmanlı siperlerine gelişi güzel hücumla kalkan Rus piyadeleri ani bir Çerakis süvari hücumu karşısında tamamen imha edilebilirdi. ⁴⁰⁸

4.2.6 Pelişat Keşif Operasyonu

4.2.6.1 Çatışma Alanının Niteliği ve Çevredeki Rus İleri Karakolları

Bununla birlikte, Lofça'nın Ruslar tarafından tamamen işgaline oldukça yakın bir tarihte cereyan edecek bir diğer taarruz harekâtı da Pelişat karyesi üzerine icra edilecekti. Plevne'nin güneydoğusunda, buraya takriben üç saatlik bir mesafede bulunan mezkur mahal Ruslar'ın mevzi-i askeri ittihaz eylediği bir karye iken bu karyenin kuzey, güney ve güneybatısında bulunan Poradim, Zigaleviç, Tutsaniçe ve Bogot gibi mahallerde de istihkamlı Rus ileri karakolları mevcut olmakla beraber bu hatların tamamı birbiri ile irtibat ve münasebet halinde idi. Bu Rus askeri hatları, Plevne'den çıkması muhtemel bir kuvvetin Rus sağ cenahı üzerine icra edeceği hücum-u na-gehanenin tevkifine hadim olmak üzere tertib edilmişken, konumları göz önüne alındığında Plevne kadar Lofça üzerine de bir tehdit unsuru olabilirlerdi. İstihkamlı karyeler, buna ilaveten, gerek Osmanlı ordusunun icra edeceği muhtemel manevraları tehlikeye atacak mahiyette iken gerekse de burada güçlü ihtiyatlar tutularak Plevne veya Lofça üzerine ihtiyaç anında sevk edilebilirlerdi. Bundan başka, Pelişat da dahil olmak üzere yukarıda sayılan dört mahallin ilerisinde, Plevne'ye yakın

yetiştirip daha piyadeler alana vasil oluncaya kadar düşmanın karma müfrezesine karşı tek başlarına çarpışmaya giriştikleri ve bunların saldırısını püskürterek geldikleri boğazdan da birkaç saat takibe başladıkları bildirilmekteydi. Bununla da kalmayan Kafkasyalı atlı savaşçılar bir veya iki topla birlikte birçok iaşe ve levazımatı da ele geçirerek geri dönmeyi başarmışlardı; **ATASE**, ORH-6, Kutu: 109, Gömlek: 97, F. 1/129, 126, 44, (10 Teşrin-i sani 93). Buradan hareketle, Ahmed Saib'in de kafa karıştırıcı bir yaklaşımında bulunurak; *"başbozuk ile müstahfaz arasında pek de bir fark yoktu..."* söylemine değinmek yerinde olacaktır. Belli ki buradaki "başbozuk" tabiri nizamiye, redif ve müstahfazlar dışında kalan tüm grupları kapsamaktadır ancak süvari yardımcı kuvvetlerin muharpilik nitelikleri göz önüne alınca yine belirtmek gerekecek ki, onların diğer gayrinizami unsurlardan ve müstahfazlardan çok daha etkili bir kuvvet oldukları aşikardır. Ahmed Saib bu söylemini iki grubun harp kapasitelerinden ziyade; harp sanatı, disiplin ve emir-komutaya aşinalıklarını dikkate alarak yapmış olsa gerek; Ahmed Saib, **Son Osmanlı Rus Muharebesi**, s.11.

⁴⁰⁸ Osmanlı raporuna göre Ruslar'ın kaybı üç yüzden fazla iken (**ATASE**, ORH-1, 1-1,84,22-12), harp muhbirine göre net Rus kaybı, kendi ifadesiyle, bir keşif operasyonuna kıyasla oldukça fazla sayıda; beş fevt ve yirmi mecruh olarak ifade edilmiştir; **The War Correspondence**, s.370.

bulunan Griviça (Grivitsa) ve Radişevo'daki Rus birlikleri de dikkate alındığında, kısaca, bu bölge komple muhtemel Osmanlı hücumuna set çekebilecek kapasiteye sahip olmasının yanında Rus ihtiyat kuvvetleri için de güvenli bir barınak görevini haiz idi.⁴⁰⁹

Bu arada, "taarruz harekâtına maruz kalacak" Rus hatları ise şu şekilde idi; Zigaleviç'in kuzeybatısında, etrafı siperlerle çevrili bir tabyaya sahip yuvarlık bir tepe ve bu kasabanın ilerisinde bulunan, aşağısındaki doğal çukur ve bataklıklarla destekli uzun sırt ve tepelerde, düzlüğü net görebilen batarya ve siperler bulunmaktaydı. Ayrıca, bu tepelerin güneyinde, Plevne'ye doğru uzanan mahal çok dip ve sarp olmasa da sık çalılıklarla örtülüydü. Plevne'ye uzanan bu yol ve Pelişat arasında ise güçlü bataryalarla destekli bir tepe daha mevcut idi. Aslında, Zigaleviç ve Pelişat mevkiinde bulunan bataryaların atış alanı oldukça sınırlı idi. Nitekim, önlerinde bulunan bazı tepelik mahaller dalga halinde uzanmaktaydı ki bu da Plevne'den çıkan Türk kuvvetinin ana Rus bataryalarına rahatsız edilmeden yaklaşık 900 küsur metre yaklaşmasını mümkün kılmaktaydı. Aşağıdaki dipnotta da bahsi geçen ay tabya tam da bu dalgalı uzanan tepelerin bulunduğu mevkiye, yani Rus ileri hatlarının önüne tertib edilmişti.⁴¹⁰

Uzak bir çerçeveden bakıldığında, Plevne'nin şark tarafını çevreleyen bu Rus üsleri oldukça korkutucu duruyordu. Bu nedenle, operasyonun sebebi, kısaca, bu mevkiilerdeki Rus kuvvetlerini tam anlamı ile ölçmek iken ayrıca ani taarruz ile Ruslar üzerinde geçici psikolojik baskı yaratarak gerek Süleyman Paşa üstündeki tazyiki

⁴⁰⁹ Mahmud Talât, **Plevne Tarih-i Harbi**, s.258-259 ve **The War Correspondence of The "Daily News" 1877 with a Connecting Narrative Forming a Continuous History of the Russia and Turkey to the Fall of Kars**, s.308. Taarruzdan önce Rus batı ordusunun dizilişi; Vid ve Nikopolis/Niğbolu yolu arasında, ordunun sağ cenahını Romanya 4. Tümeni; merkez kuvveti olarak Nikopolis ve Bulgareni yolu arasında Rus 9. Kolordusu, Bulgareni ve Lofça yolu arasında ise sol cemahta Rus 4. Kolordusu bulunmakta idi. Bogot-Tutsaniçe-Radişevo-Grivizta hattı ise ileri karakol mahiyetinde iken bu hattın sol ve sağ cenahlarında ikişer süvari posta bölükleri mevcut idi. Pelişat'da ise; 62nci Susdal alayı ile 63ncü Uglitz alayı mevcut iken ayrıca süvari ve batarya ile desteklenmişlerdi ve bunların ilerisinde iki bölük piyade ve 2 topla takviyeli bir ay tabya bulunmakta idi. Pelişat'ın sağ cenahındaki Zigaleviç (Zgalevo) de ise siper içersisinde iki tabur piyade, dışta ise iki bölük süvari, iki batarya, dördüncü kolordunun sekizinci süvari bataryası, dokuzuncu kolordudan bir batarya top destekli 20nci Galitz piyade alayı mevzi almışken bir de istihkam bölüğü mevcuttu; Thilo von Trotha, **Tactical Studies on The Battles Around Plevna**, s.75-76.

⁴¹⁰ Henry Montague Hozier, **The Russo-Turkish War: Including an Account of the Rise and Decline of the Ottoman Power and the History of the Eastern Question (Volume:IV)**, s.658-659.

hafifletmek gerekse de cephenin diğer bölgelerindeki düşman unsurlarına rahatsızlık vermek olarak açıklanabilir. Mamafih, bu konuda farklı kaynaklarda birbirinden farklı ve mugayir görüşler mevcuttur, ancak bölümün kapsamı oldukça aşıldığı için bu tartışmaya girilmeyecek ve sadece muharebedeki birliklerin karma ve müşterek icra ettikleri hareketlara değinilecektir.

4.2.6.2 Kuvvet Yapılanması ve İleri Harekâtın Başlangıcı

Doğal savunma mahallerinden de yararlanılarak tabya ve siperlerle tahkim edilen bu güçlü Rus hatlarını keşif ve tetkik için Osman Paşa üçüncü Plevne taarruzundan önce hareket etmek istemişti, nitekim Ruslar'ın ciddi hazırlık içinde olduklarından ve Romanya'nın harbe fiilen iştirak ettiğinden haberdar idi. Bu amaçla, Plevne ordusunun 46 tabur piyade, 19 bölük süvari, 12 batarya top ve birçok gayrinizami süvariden oluşan genel kuvvetinden; 19 tabur redif ve nizamiye karışık piyade, 3 batarya top, sekiz-dokuz bölük nizamiye süvarisi, bir alay Selanik asakir-i muavene süvarisi ve Çerkez muavene süvarilerinden mecmu', yani toplanmış, bir araya getirilmiş tümen büyüklüğünde bir görev gücü teşkil etti. Yaklaşık 10-11 bin kişilik bir güçte olan mürettep fırkanın kumandalığına Hasan Sabri Paşa getirilmiş ve iki livaya bölünen fırkanın birinci livasına Emin Paşa diğerine Tahir Paşa tayin kılınmışken umum kumandanlık bizzat Müşir Osman Paşa'da idi. Plevne'de bırakılan kuvvetlerin kumandası da geçici olarak Adil Paşa sorumluluğuna terk edildi. Pelişat ve Zigaleviç köylerinin arasında ve ilerisinde cereyan edecek olan bu muharebenin en keskin ve şiddetli kısmı Zigaleviç'e biraz daha yakın bir mahalde gerçekleşecekti.⁴¹¹

1 Eylül sabahı saat 6.30 ile beraber, Çerakis olmaları muhtemel, Osmanlı öncü süvari kuvvetleri mürettep tümenin ilerisinden hareket ederek, Radişevo ve Grivitsa arasında Ruslar'a gözüksüler ve böylelikle çatışma alanına ilk adımı attılar. Bu mevkiide düşmanın öncü süvari karakolları ve Osmanlı süvarisi arasında ilk

⁴¹¹ Mahmud Talât, **Plevne Tarih-i Harbi**, s.262-263. Plevne'nin verilen genel mevcudu 6 Eylül 1877 tarihli teşkile aittir. Zira, operasyon öncesi ve sonrasındaki genel kuvvet sayısında ciddi bir farklılık olmayacaktır; Frederick William von Herbert, **The Defence of Plevna**, s.354-355 ve L. P. Brockett and Hon. Porter C. Bliss, **The Conquest of Turkey or The Decline and Fall of The Ottoman Empire:1877-8**, Hubbard Bros Publishers, Philadelphia, 1878, s.505.

çatışmanın patlak vermesi ve Rus süvarisinin Pelişat ve Zigaleviç hattı arasında püskürtülmesi arasında pek zaman geçmemişti. Osmanlı gayrinizami süvarileri karma bir müfreze dahilindeki süvarinin icra etmesi gereken görevi başarılı bir hamle ile yerine getirmişti; nitekim, ana kuvvetin ilerisinde hareket eden bu gayrinizami süvari kuvvetleri düşman öncü karakollarını vurmuş ve geriden gelen birlikleri perdelemiş, bir diğer ifade ile muharebeyi artçılar için hazır hale getirmişlerdi. Tam bu esnada, süvarinin açtığı yolu takip eden birinci livanın birinci alayı açık kol ile tabur nizamında ve bunun ikinci alayı ile ikinci liva geride adi kol heyetinde hareket etmekte idi. Osmanlı piyadeleri, bir kısım arazinin ekili tarlalardan oluşmasından dolayı düşmana henüz kolay hedef olabilecek bir mahalde değildi ancak düşman, ileri süvari karakollarının dışında bazı yüksek sahalarda topçu mevzilendirmişti. Emin Paşa komutasındaki birinci livanın piyade alayı (Albay Ömer Alayı) ileri hareket ettiği sırada Osman Paşa topçuyu derhal ileri sevk ederek bu birlikleri destekledi; zira tepelik bir mahalde bir piyade taburu ve bir batarya ile mevzilenmiş Rus ileri hattını teşkil eden tahkimli bir alandan ateş açılmıştı. İleri sevk edilen Osmanlı topçusunu gören tahkimli mahaldeki Rus kuvvetleri geriden takviye almak istemişlerdi; Pelişat'dan iki bölük mızraklı ve iki bölük Hussar süvarisi ve Zigaleviç'ten gelen bir süvari bataryasından teşkil edilen bu takviye kuvvetleri yoğun Osmanlı topçu ateşi ile geri püskürtülmüştü. İleri hareket etmekte olan Osmanlı süvarisi de bu esnada Rus süvarisini püskürtmeye devam ediyordu.⁴¹² Doğal ekili alanlardan istifade eden Osmanlı piyadesi Rus tahkimli mevzilerine karşı topçu ile desteklenirken, gayrinizami süvariler de Rus süvarilerini bastırmış ve bu şekilde üç sınıf –ayrıca nizami ve gayrinizami kuvvetler- harikulade bir eşgüdüm ile hareket etmiş ve birbirini desteklemişti. Ancak, burada dikkati çeken nokta; süvari ve topçunun piyade merkezli hareketidir. Nitekim, muharebe alanında, bazı durumlarda, üç sınıftan ikisi bir diğerini korumak ve desteklemekle mükellef olabilecektir. Örneğin, düşman siperlerini tek başına yaramayacak olan süvarinin, piyade ve topçu ile desteklenmesi ve akabinde

⁴¹² Mahmud Talât, **Plevne Tarih-i Harbi**, s. 264-265. Ayrıca; L. P. Brockett, **The Conquest of Turkey or The Decline and Fall of The Ottoman Empire:1877-8**, s.505. Hikmet Süer'in aktardığına göre ilk çarpışma sabah 4.30'da başladı; Hikmet Süer, **1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Balkan Cephesi**, s.343-344. Rus General Zottoff çatışma haberini en başta dikkate almayarak, bunun Rus dokuzuncu kolordusu veya Romanya tümenleri üzerine icra edilecek taarruz için öncesinden hazırlanmış bir aldatma hareketi olduğunu düşünmüştü. Ayrıca, gelen Rus takviyeleri için de; Thilo von Trotha, **Tactical Studies on The Battles Around Plevna**, s.76-77.

yarılan hatlardan içeri girmesi gibi, buradaki Osmanlı piyadesi yüksek mahaldeki Rus mevzileri ile topçu desteksiz mücadele edemez ve muhtemel Rus süvarisini tek başına bastıramazdı; akabinde düzlük alanda karşılaşılacak olan Rus tabyaları da piyade desteksiz Osmanlı topçu ve süvarisi tarafından etkisiz hale getirilemezdi.

Akabinde, ileri hatlarda olan Osmanlı süvarisi Zigaleviç pişgahının yakınlarına geldiğinde Rus süvarisi ile tekrar karşılıklı çarpışmaya başladı ve bu sırada geriden gelmekte olan piyade ve topçu hareket halinde idi. Ayrıca, doğal korunaklı alanlardan hareket eden mürettep tümenin unsurları artık Rus topçusunun görüş mesafesine peyderpey yaklaşıyordu. Bu mesafede, Mahmud Talat'ın aktardığı kadarıyla, Pelişat önündeki düşman istihkamata görünse de arazinin dalgalı olması nedeni ile tamamı keşf olunamamıştı. Mamefih, ileri sağ cenahta düşmanın bir redod/tabya ve birkaç metris ile güçlendirdiği mevziileri göze çarparken, Pelişat ve Zigaleviç'e yakın bir yerde olduğu anlaşılan ve Osmanlı sağ cenah kuvvetlerinin görüş açısında bulunan Rus ay tabyası da dikkatlerden kaçmadı. Amaç düşmanın mevazi-i müstahkemelerini tahrip etmek ve mevcut kuvvetini ölçmek olduğundan topçu destekli olan piyade birlikleri ay tabya üstüne hareket etti. Bu esnada, topçu salvosu, sadece piyadenin ilerlemesini desteklemekle kalmamış, ayrıca düşman süvarisi ile mücadele eden Osmanlı süvarilerini de takviye ederek Rus süvarisini ricate zorlamada mühim bir rol oynamıştır. Baskı altına giren Rus süvari birlikleri tam bu esnada ikiye ayrılarak sağ cenahtakiler Zigaleviç, sol cenahtakiler de Pelişat üzerine çekilmişti. Bu sırada Osmanlı topçusu ile destekli süvari birlikleri ile mücadelede etkisiz kalan Rus süvarileri çekilir çekilmez Rus piyade avcı hatları ortaya çıktı. Anlaşılan, Ruslar bu avcı birliklerini topçuları ile destekleyerek Osmanlı süvarisini bastırmayı düşünmüştü. Ancak, Osmanlı zabitleri bu hamleyi öngörmüş olacaktı ki süvari birliklerini derhal geriye almışlar ve birinci tugayın birinci piyade alayını düşman piyadesini karşılaması için topçu destekli ileri sevk etmişlerdi. Burada açıkça belli olan nokta; Osmanlı ve Rus zabitleri komutaları altındaki birlikleri karma ve müşterek olarak serian kullanabilmişler ve karşılıklı icra edilen hamlelerde sınıfların zayıf ve güçlü taraflarına

binaen gerektiğinde bunları sıcak çatışmadan uzaklaştırabilmişlerdi. Kısacası, her iki taraf da bu esnada muntazam bir taktik yaklaşım sergilemişti.⁴¹³

Pelişat'a yarım saat mesafede şiddetli bir şekilde devam eden bu muharebede,⁴¹⁴ birinci livaya bağlı Miralay Ömer piyade alayının üçüncü talia taburu Pelişat'ın güneybatısında bulunan iki top ve iki bölükle takviyeli istihkamlı alana doğru yönelince bu alayın diğer taburları, bizzat Ömer Bey kumandasında Rus ay tabyasına yönelmişti. Bunlardan ikinci tabur, talia taburunun sol cenahındaki tepeye doğru hareket etmiş, üçüncü tabur da istihkamlı mevziyi sağ cenahtan çevirecek şekilde manevraya başlamışken dördüncü tabur da ihtiyatta kalmıştı. Bu sırada, istihkamlı tabya üzerine hücumla kalkan Osmanlı piyadesi topçu desteğine de sahipti. Dikkati çektiği üzere, Albay Ömer Alayı'nın bünyesindeki piyade birliklerinin sahip olduğu manevra kabiliyeti gerçekten harikulade idi. Alayın sahip olduğu taburların bu derece muntazam hareketi, bölük seviyesine kadar emir-komutanın bir saat gibi işlediğini gösteriyordu ki bu da ancak zabıtlar ve neferler arasındaki mükemmel uyum ve iş birliğinin sonucunda olabilirdi. Şiddetli çarpışmanın devam ettiği bu mahallerdeki Rus kuvvetlerinden 62nci ve 63ncü alay Pelişat önünde iken, 20nci ve 118nci alayları (bir taburu lofça önünde) da üç batarya top ve bir adet istihkam bölüğü ile Zigaleviç'e yakın duruyordu.⁴¹⁵

Mamafih, Rus piyadesinin şiddetli savunma yaptığı ay tabya üzerine topçu destekli taarruza kalkan piyade sadece bu tabyadan gelen piyade yayılım ateşine maruz kalmıyor, ayrıca taarruza geçen Osmanlı güçlerinin sol cenahında kalan tabya ve siperlerden açılan topçu ve piyade ateşinin de hedefi oluyordu. Rus savunma hatları muntazamdı; nitekim, burdan da anlaşıldığı kadarıyla, istihkamlı mevkiiler izole bırakılmamış ve birbirlerinin atış mesafesi içerisinde tertib edilmişlerdi. Özetle; bir adet Rus istihkâmını zabt etmek diğer bir Rus istihkâmı tarafından ateş altında alınmakla neticelenebilirdi ve bu nedenle her bölgeye aynı anda, eşgüdüm halinde

⁴¹³ Mahmud Talât, **Plevne Tarih-i Harbi**, s.266-267 ve Henry Montague Hozier, **The Russo-Turkish War: Including an Account of the Rise and Decline of the Ottoman Power and the History of the Eastern Question (Volume:IV)**, s.660.

⁴¹⁴ ATASE, ORH-1, Kutu: 16, Gömlek: 139, 1-1, 107, 2-22/23, (19 Ağustos 93).

⁴¹⁵ Hikmet Süer, **1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Balkan Cephesi**, s.344 ve F.V. Greene, **The Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878**, s.226.

hücum edilmedikçe bu savunma hatları zabt edilemezdi.⁴¹⁶Nitekim, mezkur tabyaya hücum eden Osmanlı piyade birlikleri fazla dayanamayınca, mevkiî yakınında bulunan ufak bir çukurdan veya derecikten istifade ederek kendilerini toparlama fırsatı bulmuşlardı. Bu esnada çatışmaya sevk edilen 3ncü Ordu'nun 5nci Alayı'ndan bir nizamiye taburu ve 2nci Ordu'ya bağlı bir Tali Redif taburu bu birlikleri takviye etti. Bu şekilde hacim kazanan, redif ve nizamiye karışık Osmanlı piyadesi, topçu ateşi desteği ile tekrar hücumla kalkmış ve ay tabyayı zabt etmişti ama elde tutulan mezkur mevzinin takviye edilmemesinin sonucu menfi olacak, dört batarya destekli bir Rus livasının karşı taarruzu neticesinde burası elden çıkacaktı.⁴¹⁷Tabya içine giren piyade birlikleri için vaziyet oldukça kritik bir hüviyete bürünecekti, nitekim siper muharebesinde bir mevzii ele geçiren piyade, ardından gelen topçu ile muhtemel düşman saldırısına karşı birlikte mücadele etmez ise alanda fazla tutunamazdı. Zira, taarruza kalkan Rus müfrezesi, görüldüğü üzere, oldukça hacimli piyade ve topçudan müteşekkildi. Bu durumda ise süvari birlikleri gerilerde tutulacak ve ricat eden rakibi takip veya dost unsurlarını perdeleme görevleri dışında başka bir eylemde bulunamayacaktı. Mamafih, bu tür muharebede hücumda olduğu kadar savunmada da birlikler karma olarak istihdam edilmezse, taktik manevra kabiliyeti etkili derecede olan düşman karşısında bozgun kaçınılmaz olabilecek idi.

Yukarda bahsi geçen ay tabyadan püskürtülen Emin Paşa Livasına ait Osmanlı piyade birlikleri gerideki tepe hatlara doğru ricat ederek burada bir süre mevzi almış ve toparlanmıştı. Bunun akabinde mevziye ikinci bir hücumla kalkan piyadeler, tekrar ele geçirilmiş olan Rus siperlerine karşı dehşet verici bir mücadeleye başladı. Tam da bu vakitte, ortaya çıkan hengameyi oldukça etkili bir şekilde değerlendiren Osman

⁴¹⁶ Operasyon başladığında Poradim'de bulunan ve Pelişat cihetinden gelen dehşet verici top ve tüfek seslerine en başta bir anlam veremeyen harp muhabiri sıcak çatışmanın cereyan ettiği sahaya yaklaştığında, Pelişat'ın sağ cenahındaki bir Rus bataryasının yüksek bir tepreyi aşarak bir başka Rus tabyasının bulunduğu konuma ateş açtığını görmüş ve bunun ya korkunç bir hatadan ötürü kaynaklandığını ya da Türk piyadelerinin söz konusu tabyayı zabt etmiş olduğundan dolayı gerçekleşebileceğini ifade etmişti. Mamafih, bu kısa ve net betimleme Rus savunma hatlarının konum ve dizilişine dair kıymetli bir bilgi sunmakta idi; **The War Correspondence of The "Daily News" 1877 with a Connecting Narrative Forming a Continuous History of the Russia and Turkey to the Fall of Kars**, s.437.

⁴¹⁷ Mahmud Talât, **Plevne Tarih-i Harbi**, s.269-270 ve Hikmet Süer, **1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Balkan Cephesi**, s.345. Halbuki, tabya etrafında bulunan üç adet istihkam da burada geçici olarak zabt edilmişti ki bunları tutmak için takviye piyade şarttı; **ATASE**, ORH-1, Kutu: 16, Gömlek: 139, 1-1, 107, 2-22, (19 Ağustos 93).

Paşa mühim bir taktik harekata kalkacaktı. Zira, Tahir Paşa Livası'nın bazı unsurları Pelişat içine girme fırsatını elde etmiş ve ileri atılarak Emin Paşa Livası'nın piyadelerini desteklemeye başlamıştı. Buradaki anlık fırsatı değerlendiren ve seri karar alan Osmanlı askeri idarecileri, bir adet gayrinizami Selanik Süvari Alayı'nı boş kalan sol cenahtan Pelişat köyüne sevk ederek bir baskın harekatı düzenlemiş ve köyü ateşe veren bu gayrinizami unsurlar Rus güçlerini psikolojik olarak yıldırmaya çalışmıştı.⁴¹⁸Bu vakıa hülaseten izah edilecek olursa; muntazam bir bileşik harp örneğini bu operasyonda da görmüş olduğumuzu ifade edebiliriz. Tahkimli mevzii üstüne redif ve nizamiye piyadesi karışık ve topçu destekli Osmanlı karma kuvvetleri hücum ederken, gerektiğinde konvansiyonel bir süvari gibi de görev alması beklenen gayrinizami süvari birliği doğasına uygun hareket ederek, konvansiyonel bir muharebe alanında gayrinizami hareket düzenlemişti. Burada, Osmanlı zabitleri gayrinizami kuvvetleri de seri ve etkili kullanabilmiş; hem sınıflar arası hem de kuvvetler arası (nizami-gayrinizami) eşgüdüm sağlanarak taktik bir manevra icra edilmişti.

Durum böyle iken, ay tabyada cereyan eden çarpışma esnasında Ruslar'ın Zigaleviç mevkiindeki tabyalarına da hücum fırsatı elde edilir edilmez birinci livanın ikinci alayına ait bir talia taburu ile Manastır tali redif taburu buraya sevk edilerek benzer bir taarruz harekatı icra edilecekti. Böylelikle, saldırılar Pelişat ile birlikte Zigaleviç'in güneyindeki ve batısındaki mahallerde cereyan etmiş olacaktı. Görev gücünün topçu unsurları ve mezkur mahalde bulunan Rus topçuları arasında başlayan çarpışmaya Osmanlı piyadesi eşlik edecek ve burada da Türk piyadesi topçu ile

⁴¹⁸ Mahmud Talât, **Plevne Tarih-i Harbi**, s.272-273 ve Hikmet Süer, **aynı sayfa**. Ayrıca; Hozier, **The Russo-Turkish War: Including an Account of the Rise and Decline of the Ottoman Power and the History of the Eastern Question (Volume:IV)**, s.659. Harp muhabiri, Peşilat'ı sol cenahtan, yani Osmanlı sağ kanat kuvvetlerini gözlemleyebileceği bir yükseltiye çıkarak ne olup bittiğini anlamaya çalıştığı sırada, bu yükseltide bir bölük Kazak süvarisi ve birtakım Rus zabitlerinin ileride cereyan eden gelişmeyi dikkatle takip ettiklerini görmüştür. Bulundukları mahal, bölgede olan biten harekatı gözlemlemek için oldukça uygun bir yerdi; Pelişat ve Zigaleviç buradan görünürken, Pelişat'ın ilerisi, yani Osmanlı mürettep tümeninin bölgeye gelirken takip ettiği tarık, yüksek sırtlarla kaplı olduğu için gözlemlenemiyordu. Buna rağmen, etrafı piyade siperleri ile çevrili olan ve sürekli Osmanlı ve Rus piyadesi arasında el değiştiren Rus tabyaları ayırt edilebilmekteydi. Nitekim, tepeden aşağı inen Osmanlı piyadelerini fark eden gözlemci, mezkur birliklerin dağılık, düzensiz ve ağır hareketlerle ilerlediklerini ve Rus topçusuna açık hedef olduklarını aktarmaktadır. Ayrıca, Türk ve Rus piyadeleri arasında sürekli el değiştiren ve birçok can kaybına neden olan tabya çarpışmalarını çılgınlık olarak nitelendiren gözlemci, Ruslar'ın geri hatlarda ihtiyat bulundurdıklarını da haber vererek tabyaların zabt edilmesinin pek mümkün olmadığını ima etmekte idi; **The War Correspondence of The "Daily News" 1877 with a Connecting Narrative Forming a Continuous History of the Russia and Turkey to the Fall of Kars**, s.439-440.

beraber muzzam bir ofansif manevra sergileyerek Zigaleviç mevzilerine girecekti, ancak Poradim'den gelen ve ihtiyatta bekletilen 120nci Rus piyade alayı ile takviye edilen Rus kuvvetleri, mevziler birçok kez el değiştirmesine rağmen Osmanlı piyadesini tahkimatlardan atmayı başaracaktı. Bu arada, topçu ve piyadenin müştereken icra ettiği bu ofansif harekata Osmanlı süvarisi de eşlik etmek için ileri atılmıştı ama coğrafi engeller buna müsaade etmemişti. Mahallin sağ cenahına manevra yapan süvari birlikleri, cihet-i mezkurede küçük meşe ağaçları ile mestur olan tepeden huruçları esnasında, Rus süvarileri tarafından fark edilerek önlenmişlerdi. Muhtemelen, coğrafya hasebi ile, süvari birlikleri bu mahalde yeterince hızlı hareket ederek operasyona dahil olamamış ve bu yüzden Rus süvarisinin yaklaşması için de bolca zaman kalmıştı.⁴¹⁹

On küsur saat süren taarruz harekâtı, bu son hamlelerle gerçekleşen şiddetli çarpışmalar sonunda Pelişat Görev Gücü'nün Plevne'ye ricatı ile neticelenecekti. Rus birliklerinin akabinde başlattıkları takip harekatı da gerek mücadelenin verdiği bitkinlik ve gerekse de havanın sıcaklığı nedeniyle fazla uzun sürmeyecek ve sonuçsuz kalacaktı. Diğer görüşlerin dışında temel amacın düşmanı keşf etmek olduğu göz önüne alınırsa, hasmın sahip olduğu ateş ve savunma gücünün gayet net bir şekilde tetkik edildiği söylenebilir. Ayrıca, Osmanlı kuvvetlerinin ricatı kemal-i intizam ile gerçekleşmiş, yani, anlaşıldığı kadarıyla, süvari ve topçu piyadenin hareketini destekleyerek hareketin birçok noktasında olduğu gibi burda da üç sınıf koordinasyon sağlayabilmişti.⁴²⁰

Plevne'nin bu harpte, yabancı gözlemciler de dahil olmak üzere belli bir kesimin üstünde bıraktığı etkinin temel sebebi; dehşetli bir siper veya savunma muharebesi karakterine vakıf olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, bu hususla birlikte Osmanlı piyadesinin dönemin modern seri atışlı tüfekleri ile teçhiz edilmesi sonucu siper veya tabya içinde, karşısındaki taarruz gücüne karşı ne derece korkutucu

⁴¹⁹ Mahmud Talât, **Plevne Tarih-i Harbi**, s.273-274-275, 283 ve F.V. Greene, **The Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878**, s.226-227; Frederick Barton Maurice, **The Russo-Turkish War 1877: A Strategic Sketch**; L. P. Brockett, **The Conquest of Turkey or The Decline and Fall of The Ottoman Empire:1877-8**, s.506.

⁴²⁰ Thilo von Trotha, **Tactical Studies on The Battles Around Plevna**, s.82 ve Colmar Freiherr von der Goltz, **Plevne Tarih-i Harbinden Asakir-i Redife Kismına Dair Tedkikat**, s.17.

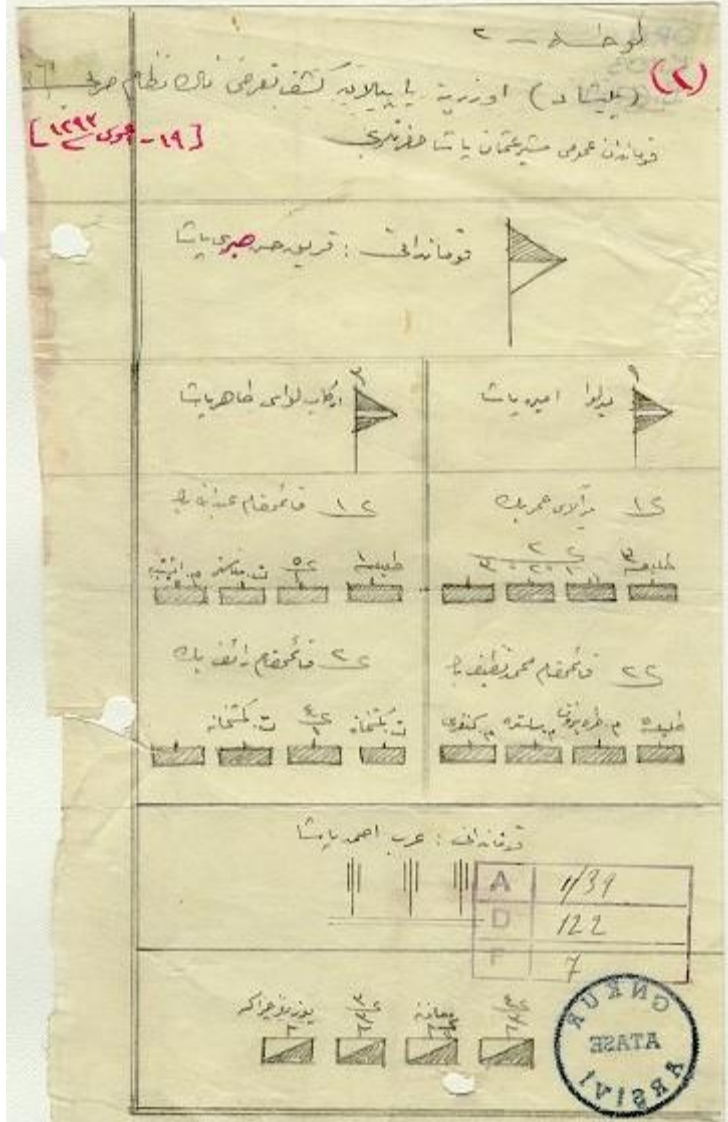
bir savaş makinesine dönüştüğü, bu muharebe söz konusu olduğunda de her daim işaret edilen noktalardandır. Bununla birlikte, Plevne savunma ordusunun⁴²¹ 27 Temmuz'da Lofça üzerine ve 1 Eylül'de Pelişat'a doğru kalktığı ofansif hareketler gözden kaçmamalı, ehil subayların yeterli ateş gücü ve manevra kabiliyetini haiz, emir-komuta dinleyen birliklerle anlık taarruz harekâtları icra edebildikleri hatırlanmalıdır. Rıfat Paşa komutasında, liva seviyesinde teşkil edilen mürettep müfrezenin Lofça'ya gerçekleştirdiği hücumda hem nizami-gayrinizami farklı kuvvet hem de topçu, süvari, piyade gibi farklı sınıflar bir arada, ortak hedef üstünde etkili kullanılarak muntazam bir manevra icra edilmişti. Mamafih, sadece taarruz odaklı hareket etmeyen bu karma müfreze mezkur kasabaya girer girmez tıpkı Plevne benzeri ancak daha mahdut olan siper ve istihkamlı alan inşasına girişerek kendilerini tamamı ile bölgeye sabitlemek için çabalamışlardı. Skolobeleff komutasında, İkinci Plevne Muharebesi'nin akabinde bölgeye icra edilen keşif operasyonunda Ruslar'ı şaşırtan mesele de buradaki istihkamlı hatlar olmuştu. Zira, Ruslar ilk iki Plevne hücumunda yaptıkları hayati hatayı, yani siper üstüne külliyetli piyade birlikleri ile hücumla kalkmayı bu keşif hareketi esnasında da geçici, hatalı emir-komutadan kaynaklansa da, bir süre tekrar etmişlerdi. Ancak, anlaşılan o ki, 1 Eylül'de Ruslar'ın Plevne'nin doğusunda tertib ettikleri ve ortasında Pelişat'ın bulunduğu yarım ay biçimindeki ileri karakol ve ufak askeri üs hatları üzerine bizzat Osman Paşa komutasında, fırka seviyesinde mürettep bir müfreze ile icra edilen ani taarruz harekâtında ortaya çıktığı gibi; Ruslar da, özellikle Plevne ve Lofça'daki savunma hatlarından ders çıkarmışlardı ve mezkur karakol ve üsleri etrafı piyade siperleri ile çevrili tabyalarla kuvvetlendirmişlerdi. Buna rağmen, mürettep müfrezenin sahip olduğu farklı unsurlar bu Rus hatlarına karşı mücadelede, yukarda da üstünde durulduğu gibi, birbirlerini destekleyerek müşterek manevra icra edebilmişlerdi ancak külliyetli ve taktik yeteneği

⁴²¹ “Müşir Osman Paşa'nın taht-ı kumandasında bulunan kuvve-i askeriyyenin kısm-ı azamı efrad-ı redifeden müretteb bulunur idi. Mağlum olduğu üzere son zamanda asakir-i redife veya ihtiyatiyye hakkında pek çok ve hem de şedid-i mübahasalar geçib, asakir-i merkumenin harbde muvaffakiyetle istigmal olunabileceği hususu daire-i şekk ve istibaha çekilmiş ve bu istibah dahi zikr ve ityanları pek çok taraflarda hoşnutsuzluğu mucib olmuş. Almanya-Fransa seferinden müntahab birtakım vukuat ile tekid ve isbat edilmeye çalışılmışdır. Binaenaleyh, bu meselede alakadar olanlar tarafından bir çok protestolar ifa olunduğu gibi kuvve-i redifenin kıymet ve ehemmiyeti dahi bidayet-i mübahasede ne dereceye kadar tenzil edilmiş ise muahharen kuvve-i mezkurenin tarafdaran mahbesani canibinden dahi o nisbette suret-i mübalağa-i kârânede ref-i ila edilmiş idi. Bu derece heyecana mahal yok idi.”; Goltz, **Plevne Tarih-i Harbinden Asakir-i Redife Kısımına Dair Tedkikat**, s. 8-9.

üstün düşman karşısında, askeri hatlara dair yeterli istihbarat elde edildikten sonra geri çekilerek operasyonu tamamlamışlardı.

Levha 4- Pelişat Üzerine Yapılan Keşif Taarruzunun Nizam Sırası.

Kaynak: ATASE, ORH (?), Kutu: 103, Gömlek: 67, F. 1/39, 122, 7, (19Ağustos1293).

Harita 4 – Plevne'nin hemen doğusunda Griviça ve buranın hafif güney-batısında bulunan Radişevo arasındaki Pelişat'a giden yol ile birlikte Plevne'nin güneyindeki Lofça tariki haritada gösterildiği gibidir. Griviça ve Radişevo ortasında bulunan Pelişat yolunun cenahları belli aralıklarla Rus müstahkem mevkileri ile tertib edilmişken adı geçen mahaller de Rus kuvvetlerince tutulmaktaydı.

Kaynak: İ.B.B Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar.

Kaynak: İ.B.B Atatürk Kitaplığı, Harita Koleksiyonu, Demirbaş: 007676.

SONUÇ

Velhasıl, operasyonel/tatbiki sahada dikkati çektiği gibi; 1843 sonrası hazar zamanı teşkil edilen ve kağıt üstünde tamamen nizamiye kuvvetlerinden müteşekkil olan alay, liva, tümen ve kolordu gibi teşkillerin harp zamanı aslında gayrinizami ve milis birliklerinin desteği olmaksızın nicelik olarak bir hayli düşük seviyede kalacağı veya bir hayalin ötesine geçemeyeceği belli olmaktaydı. Bu nedenle eksik kalan nizamiye birliklerini tamamlamanın yolu; redif ve müstahfazlar ile gayrinizami yardımcı süvarilerin mezkur birliklerle aynı çatı altında istihdam edilmesinden geçiyor, bir diğer ifadeyle mürettep müfrezeler/birlikler tertip ediliyordu. Bu tür bir teşkili ortaya çıkaran saik de 1826'dan itibaren devletin sosyo-ekonomik alt yapı yetersizliği hasebiyle asker ihtiyacını yeterli miktarda karşılayamaması ve bunun neticesinde konvansiyonel/nizamiye kuvvetlerinin düşük seviyede kalması idi.

1834'te temelleri atılan ve ilk etapta yedek ordu kavramından ziyade tam anlamı ile bir milis yapılanmayı gözler önüne seren redif birliklerinin 1836 tarihiyle münavebe usulüne binaen belirli aralıklarla yer değiştirmeleri, yani bulundukları köy ve kasabalarından dışarı çıkarılmalarıyla 1834'teki mühim bir kural ihmal edilmiş ve bunun akabinde 24 Mayıs 1841'de alınan kararla rediflerin eksik nizamiye birliklerini tamamlamasına karar verilmişti. 1826 ile tertibine başlanan düzenli ordunun dahi 1846 kur'a kanunnamesine kadar geçen sürede belirli ve muntazam bir nefer istihdam yöntemi ortada yok iken askeri eğitim ve talimden yoksun rediflerin nizamiye birlikleri ile karıştırılması elbette uyumsuz bir yapı meydana çıkaracaktı. Düzenli ordu bünyesinde uzun süre hizmet alacaklarının farkında dahi olmayan bu milis kitlenin 1846 itibarı ile nizamiye birliklerinin görev süresi ve istihdam biçiminin net bir çerçeveye oturtulması ile yedek ordu hüviyetini haiz olması beklenecek; yani nizamiyede muntazaman hizmet veren grupların harp sanatına vakıf bir vaziyette redife ayrılmaları düşünülecekti. Amma velakin, Kırım Harbi ve sonrasında da belli olduğu üzere nizamiye birliklerinden eğitilmiş ve talimli bir halde ayrılarak redife giren neferlerin sayısı epey bir düşük kalacak ve mezkur yapılanma 1913'te tamamen lağvedilene kadar milis bir hüviyeti haiz bulunacaktı. Bunun yanı sıra, 93 Harbine yakın bir tarihte, 1869 askeri düzenlemeleri ile müstahfaz birlikleri tertip ve teşkil

edilerek cephe gerisi görevlerde istihdam edilmeleri beklenirken bunlar da zamanla nizamiye ve gerektiğinde redif birliklerinin eksiklerini tamamlamak için kullanılacak, mezkur savaş dahilinde de çeşitli muharebe hatlarında hizmet vereceklerdi.

Tarihi süreç içerisinde birçok farklı isimle anılan başıbozuk/yardımcı süvari birliklerine olan ihtiyacı ise Kara Kuvvetleri'nin en niteliksiz sınıfı hüviyetini haiz bulunan nizamiye süvarisinin noksanlığı tetikleyecek ve düzensiz süvari istihdamındaki alışkanlık da devletin nihayetine kadar süre gelecektir. 16 Kasım 1826 ile ilk düzenli süvari alayı Silistre'de tertiplenmişse de Avrupa'da daha eski tarihlerden itibaren var olan ve XIX. yüzyıl boyunca da devam eden süvari sınıfının doktriner değişim karşısında yaşadığı kimlik bunalımı Osmanlı bünyesinde de hissedilecek ve zayıf ekonomi ve başına buyruk yaşam süren, iskana karşı toplulukların varlığı gibi nedenlerle de bu mefhum birleşince gerek iç isyan bastırma hareketlerinde gerekse de konvansiyonel mücadelelerde daimi bir gayrinizami süvari ihtiyacı hissedilecekti. Her ne kadar düzensiz süvarilerin askeri disiplin, talim ve eğitimden yoksunluklarının bilincinde olunsu ve bu grupların belirli bir kapasitede düzen ve intizama alınmaları için çeşitli layihalarla tedib hareketlerine girilse de bu eylemler ameli boyutta varlık göstermedi. Ayrıca, redif, müstahfaz ve gayrinizami birliklerin nizamiye kuvvetleri ile karıştırılarak mezkur kuvvetleri nicelik açıdan takviye etmeleri beklenirken bunun bir *by-product*'ı olarak da disiplin ve harp fennine aşına olmaları da beklenecekti.

Elbette düzensiz grupların nizamiye kuvvetleri ile müşterek ve karma istimali bize bileşik harp konseptini hatırlatacağı için Osmanlı askeri tarihi dahilinde adı geçen konunun oynadığı role ve bu konunun öne çıkan unsurlardan biri olan savaşçı/düzensiz gruplar üstüne daha fazla ehemmiyet vermek icab edecektir. Mürettep bir müfreze dahilinde karma veya çatışma alanında ise müşterek nizami-gayrinizami istimalinin kendine has zorlukları olmakla birlikte bu iki farklı hüviyete aşına ve ehil emir-komuta kademesi sahada mühim taktik kazanımlar da elde edebilecektir. Ne var ki, Osmanlı tarihinde bu türden müşterek hareketlere pek sıklıkla rastlanılabilmektedir. Devlet sahip olduğu devasa çetin coğrafyada çeşitli etnisitelere ait savaşçı grupları bünyesinde istihdam edecekken bu gruplarla aynı coğrafyada mücadele de edecekti; Doğu ve Güney Doğu Anadolu'dan yeri geldiğinde celb edilen gayrinizami kuvvetleri

orduda geçici olarak görevlendirmek ve aynı unsurlara karşı kendi coğrafyalarında tedib hareketına kalkışmak sıklıkla karşılaşılan bir fenomen iken buna müşabih olan sert Karadağ coğrafyasında da nizami-gayrinizami kuvvetler eşliğinde dağlı gerillalara karşı muntazam gayrinizami harp örnekleri de sergilenecekti. Çoğu kez menfi eylemlerin müsebbibi olan ve bilhassa Osmanlı zabitlerince menfi görüşlere maruz kalan başıbozuk/düzensiz gruplar yukarda da birçok yerde örneği görüldüğü gibi etkili bir harp enstrümanı olarak da işlev görecekti. Zira savaşçı niteliklerini ve yaşam faaliyetlerini doğrudan adapte oldukları coğrafyadan alacak olan bu kitlenin kendi öz hüviyetleri yadsınamaz bir gerçeklik idi ve bu özgül yapıları onları her daim diğerlerinden ayıran bir mefhum olacaktı.

Sonuç itibarıyla, 1843 ile birlikte nizamiye temelli ordu yapılanmasına geçilmiş ve tümen de Avrupalı muadilleri gibi geleneksel üç sınıftan müteşekkil bir birim olarak tertiplenmişti. Bunun yanı sıra, XIX. yüzyıl sonlarında da sunuf-u selase veya bir diğer ifade ile muhtelif sınıflardan müteşekkil müfrezelerin istimalini de bünyesinde ihtiva eden ve ağırlıklı olarak Almanca ve Fransızca'dan tercüme edilen tabiye eserleri ile geleneksel süvari, topçu ve piyade arası eşgüdümde muntazam bir yaklaşım takip edilmeye çalışılmıştı. Ancak 1843 ve sonrasında operasyonel saha analiz edildiğinde sıklıkla karşılaşılan yapı irticalen teşkil edilmiş mürettep birlikler olacak, muvakkaten icra edildiği düşünülen bu usul mütemadi bir hali haiz olacaktı.

BİBLİYOGRAFYA

1. ARŞİV BELGELERİ

1.1 Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE)

1.1.2 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kataloğu (ORH)

(Fihristleri mevcut belgeler metin içindeki dipnotlarda verilmiştir.)

ORH-(?), Sıra: (?) Kutu: 103, Gömlek: 67, (19 Ağustos 1293).

ORH-1, Sıra: 211, Kutu: 1, Gömlek: 118, (29 Nisan 93).

ORH-1, Sıra: 1665, Kutu: 10, Gömlek: 76, (15.05.1293).

ORH-1, Sıra: 2495, Kutu: 16, Gömlek: 139, (19 Ağustos 93).

ORH-1, Sıra: 2541, Kutu: 17, Gömlek: 89, (22 Ağustos 93).

ORH-3, Sıra: 282, Kutu: 37, Gömlek: 11, (20 Mayıs 93).

ORH-3, Sıra: 1046, Kutu: 41, Gömlek: 31, (3 Temmuz 93).

ORH-3, Sıra: 1103, Kutu: 49, Gömlek: 190, (23.07.1293).

ORH-3, Sıra: 1268, Kutu: 46, Gömlek: 149, (08.08.1293).

ORH-5, Sıra: 1494, Kutu: 89, Gömlek: 96, (17 Teşrin-i Sani 93).

ORH-6, Sıra: 553, Kutu: 104, Gömlek: 118, (04.03.1293).

ORH-6, Sıra: 2483, Kutu: 109, Gömlek: 97, (10 Teşrin-i sani 93).

ORH-7, Sıra: 1067, Kutu: 1-5, Gömlek: 388, (13.05.1293).

ORH-7, Sıra: 2273, Kutu: 3-16, Gömlek: 350-351, (24.02.1293).

ORH-7, Sıra: 3037, Kutu: 4-17, Gömlek: 18, (19.03.1293).

ORH-7, Sıra: 3181, Kutu/Gömlek: 3-15-35 ve 3-15-37, (26 Mayıs 93).

ORH-7, Sıra: 4119, Kutu: 1-6, Gömlek: 208- 61, (27 Haziran 93).

1.1.3 Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi Kataloğu (OSK)

OSK, Sıra: 1384, Kutu: 5, Gömlek: 158, (16 Temmuz 92).

OSK, Sıra: 1416, Kutu: 5, Gömlek: 168, (19 Temmuz 96).

OSK, Sıra: 1673, Kutu: 12, Gömlek: 198, (14.06.92).

OSK, Sıra: 1674, Kutu: 13, Gömlek: 22, (16.04.1292).

OSK, Sıra: 1910, Kutu: 16, Gömlek: 235, (3 Temmuz 92).
OSK, Sıra: 1917, Kutu: 17, Gömlek: 31, (09.07.1292).
OSK, Sıra: 1926, Kutu:16, Gömlek: 248, (16 Temmuz 92).
OSK, Sıra: 1970, Kutu: 16, Gömlek: 239, (17 Temmuz 92).
OSK, Sıra: 1980, Kutu: 16, Gömlek: 242, (18 Temmuz 292).
OSK, Sıra: 2834, Kutu: 1, Gömlek: 77, (1292).

1.2 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı
Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı
Sadaret Umum Vilayat Evrakı
Sadaret Bulgaristan Evrakı
Bab-ı Ali Evrak Odası
Dahiliye Şube
Dahiliye Hukuk Müşavirliği
Dahiliye Mektubi Kalemi
Dahiliye Şifre Kalemi
Dahiliye Muamelat
Hatt-ı Hümayun
Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi
Hariciye Siyasi
İrade Dahiliye
İrade Harbiye
İrade Hususi
İrade Meclis-i Mahsus
İrade Mesail-i Mühimme
İrade Bulgaristan
Meclis-i Vükela Mazbataları
Yıldız Mütenevvi Maruzat

Yıldız Askeri Maruzat

Yıldız Arzuhal Jurnal

Yıldız Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği

Yıldız Umumi

2. ARAŞTIRMA VE İNCELEME

ÂGOSTON, Gâbor :

“Osmanlı’da Top, Tüfek ve Tabur “, **Osmanlı’da Ateşli Silahlar**, Çeviren ve Hazırlayan: Kahraman Şakul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ocak 2017.

AKSAN, Virginia H :

“Manning a Black Sea Garrison in the Eighteenth Century: Ochakov and Concepts of Mutiny and Rebellion in the Ottoman Context”, **International Journal of Turkish Studies**, 8: ½, 2002.

_____ :

“Mobilization of Warrior Populations in the Ottoman Context 1750-1850”, **Fighting for a Living: A Comparative Study of Military Labour 1500-2000**, Edited By: Erik-Jan Zürcher, Amsterdam Universtiy Press, 2013, 331-352.

_____ :

“Ottoman Military Recruitment Strategies in the Late Eighteenth Century”, **Arming The State: Military Conscription in the Middle East and Central Asia 1775-1925**, Ed. Erik J. Zürcher, Tauris, London- New York, 1999.

_____ :

“War and Peace“, **The Cambridge History of Turkey**, Volume 3: The Later Ottoman Empire, 1603-1839, Edited by Suraiya N. Faroqi, Cambrigde University Press, November 2006.

_____ :

“Whatever Happened to the Janissaries? Mobilization for the 1768-1774 Russo-Ottoman War“ , **War in History**, Vol. 5 – Issue 1, January 1998, 23-36.

- ALLEN, W.E.D - Paul Muratoff : **Caucasian Battlefields: A History of The Wars on The Turco-Caucasian Border 1828-1921**, Cambridge University Press, New York, 1953.
- ANGLIM, Simon : ‘‘ Callwell versus Graziani: How the British Army Applied ‘Small Wars’ Techniques in Major Operations in Africa and the Middle East, 1940-41 ‘’, **Small Wars & Insurgencies**, Volume 19-Issue 4, 588-608.
- ANSCOMBE, Frederick F. : ‘‘Albanians and ‘Mountain Bandits’ ‘’, **The Ottoman Balkans: 1750-1830**, Ed. Frederick F. Anscombe, Markus Wiener Publisher, Princeton, 2006.
- Antoine Henri de Jomini : **The Art of War**, Translated by: G.H. Mendell & W.P. Craighill, Arc Manor, Rockville,MD, 2007.
- AYDÜZ, Salim : ‘‘ XIV.-XVI. Asırlarda, Avrupa Ateşli Silahlar Teknolojisinin Osmanlılara Aktarılmasında Rol Oynayan Avrupalı Teknisyenler (Târife-i Efrençiyân), **Belleten**, Cilt: LXII, Sayı: 235, TTK Basımevi, Ankara, Aralık 1998.
- BADEM, Candan : **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, Çeviri: Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- _____ : **The Ottoman Crimean War (1853-1856)**, Brill, Leiden-Boston, 2010.
- BEŞİKÇİ, Mehmet : ‘‘Balkan Harbi’nde Osmanlı Seferberliği ve Redif Teşkilatının İflası‘’, **Türkiye Günlüğü**, No. 110 (Bahar 2012), 27-43.
- _____ : ‘‘Başıbozuk Savaşçıdan ‘Makbul’ Tebaaya: 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı’nda Osmanlı Ordusunda Çerkez Muhacirler‘’, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Güz (2015), 85-123.
- _____ : ‘‘ Birinci Dünya Savaşı’nda Devlet İktidarı ve İç Güvenlik: Asker Kaçakları Sorunu ve Jandarmanın Yeniden Yapılandırılması ‘’, Ed. İ. Akça-E. Balta, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve**

Güvenlik Siyaseti, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

_____ : **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ocak 2015.

_____ : “ Mobilizing Military Labor in the Age of Total War: Ottoman Conscription Before and During the Great War “, **Fighting for A Living: A Comparative History of Military Labour 1500-2000**, Editor: Erik-Jan Zürcher, Amsterdam University Press, 2013.

_____ : “On Yıllık Harp ve Topyekûn Seferberlik“, **Dünya Savaş Tarihi: Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri**, Ed. Gültekin Yıldız, Timaş, İstanbul 2013.

BIBLE, G.W. : **Great European Conflict: Franco-Prussian War**, New York: Bible Brothers, 432 Broome Street, 1870.

BIEMER, Steven M. and Donald J. O'Brien : “An Approach to Joint Warfare Analysis“, **Johns Hopkins Apl Technical Digest**, Volume 21, Number 2, 2000, 203-207.

BOLAT, Cahide : **Redif Askeri Teşkilâtı (1834-1876)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2000.

BREDOW, Wilfried von : “Şiddetin Düzeni: Örgütlü Şiddetin Normları, Kuralları, Tabuları ve Ordunun Meşruluktan Uzaklaşması“, **Askeri Sosyoloji, Handbook of the Sociology of the Military**, Yazar: Giuseppe Caforio, Çeviri Editörleri: Zafer Uzun-Hakan Bayramlık, Springer, Nobel, 2017.

BROCKETT, L. P. and Hon. Porter C. Bliss : **The Conquest of Turkey or The Decline and Fall of The Ottoman Empire:1877-8**, Hubbard Bros Publishers, Philadelphia, 1878.

- BRUCE, Robert B. , v.d. : **Fighting Techniques of the Napoleonic Age 1792-1815: Equipment, Combat Skill, and Tactics**, Thomas Dunne Books, April, 2008.
- BUDAK, Mustafa : **1853-1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993.
- BUNKER, Robert J. : **Terrorist and Insurgent Unmanned Aerial Vehicles: Use, Potentials, and Military Implications**, Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, August 2015.
- Cassell's History of England: From the Illness of the Prince of Wales to the British Occupation of Egypt**, The King's Edition, Vol:VII, London, 1909-1910.
- CHANDLER, David G. : **The Art of Warfare in the Age of Marlborough**, Spellmount, 1990.
- CLARENCE, William G. – "Horses, Mules and Other Animals as a Factor in Ottoman Military Performance, 1683-1918", **SOAS**, University of London.
- CRANSTON, John : "German and British Experimentation in the 1920s and '30s Inspired Emergence of U.S. Armor Force", **ARMOR**, March-April 1995.
- ÇADIRCI, Musa : "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, C. 8-12, S. 14-23, 1970, 63-74.
- ÇAM, Mehmet Mert : **İran'da İstihbarat Savaşı: Birinci Dünya Savaşı'nda İran Cephesi'ndeki Psikolojik Harp Faaliyetleri**, İlgi Kültür Sanat, İstanbul, 2016.
- DAWSON, Anthony : **Letters from the Light Brigade**, Pen and Sword, August 19, 2014.
- DUMONT, Paul : "1865 Tarihinde Güney-Doğu Anadolu'nun Islâhı", Çeviri: Bahaeddin Yediyıldız, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi**

- Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı:X-XI, 1981, 369-394.
- EBERHARD, Wolfram : “Nomads and Farmers in Southeastern Turkey: Problems of Settlement, **Oriens**, Vol.6, No.1, Brill (June 30 1953), 32-49.
- EISENKEIL, Sturmhard : “Combined Arms”, **Brassey’s Encyclopedia of Land Forces and Warfare**, Ed. Franklin D. Margioatta, Brassey’s, 1996.
- EROL, Mehmet Seyfettin-Şafak Oğuz : “Hybrid Warfare Studies and Russia’s Example in Crimea: Hibrit Savaş Çalışmaları ve Kırım’daki Rusya Örneği ‘’, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt.9, Sayı.17, Kış 2015, 261-277.
- EVANS, Michael : “General Monash’s Orchestra Reaffirming Combined Arms Warfare”, **From Breitenfeld to Baghdad: Perspectives on Combined Arms Warfare**, Ed. , Michael Evans and Alan Ryan, Land Warfare Studies Centre, Workin Papers No. 122, July 2003.
- FERRIS, John : “Small Wars and Great Games: The British Empire and Hybrid Warfare, 1700-1970“, **Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present**, Ed. Williamson Murray and Peter R. Mansoor, Cambridge University Press, New York 2012.
- FINDLEY, Carter Vaughn : “ Political Culture and the Great Households ‘’, **The Cambridge History of Turkey**, Volume 3: The Later Ottoman Empire, 1603-1839, Edited by Suraiya N. Faroqhi, Cambrigde University Press, November 2006.
- GABEL R., Christopher : “Military Operations on Urbanized Terrain“, Ed. Roger J. Spiller, **Combined Arms in Battle Since 1939**, U.S. Army Command and General Staff College Press, Fort Leavenworth, Kansas, 1992.

- GILBEY, Walter : **Small Horses in Warfare**, Vinton & CO., LTD.9, New Bridge Street, London, E.C., 1900.
- GLIWA, Andrzej : “The Tatar Military Art of War in the Early Modern Period: An Example of Asymmetric Warfare”, **Acta Poloniae Historica**, Institute of History, University of Warsaw, 2016.
- GOULD, Andrew Gordon : “Lords or Bandits? The Derebeys of Cilicia”, **International Journal of Middle East Studies**, Cambridge University Press, Vol.7, No.4, October 1976, 485-506.
- _____ : **Pashas and Brigands: Ottoman Provincial Reform and Its Impact on the Nomadic Tribes of Southern Anatolia (1840-1885)**, University of California, Los Angeles, Ph.D. , 1973.
- GÖLEN, Zafer : “1862 Karadağ Askeri Harekâtı ve Sonuçları”, **Belleten**, C.LXXV, Sayı:273, 2011.
- GÜLSOY, Ufuk : **Cizyeden Vatandaşlığa: Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- GÜRBÜZ, Vedat : “Genesis of Turkish Nationalism”, **Belleten**, C. LXVII, Sayı: 249, TTK, 2004.
- HALAÇOĞLU, Yusuf : “Fırka-i Islâhiye ve Yapmış Olduğu İskân”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı:27, İstanbul Mart 1973.
- HAYWARD, Joel : “A Case Study in Early Joint Warfare: An Analysis of the Wehrmacht's Crimean Campaign of 1942”, **The Journal of Strategic Studies**, Vol. 22, No. 4, December 1999.
- HEINZELMANN, Tobias : **Cihaddan Vatan Savunmasına: Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Askerlik Yükümlülüğü 1826-1856**, Çeviri: Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, Mart 2009.
- HOENIG, Milton : “Hezbollah and the Use of Drones as a Weapon of Terrorism”, **Public Interest Report**, Spring 2014, Volume 67, Number 2.

- HOFFMAN, Frank G. : **Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars**, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, December 2007.
- _____ : ‘‘Hybrid Warfare and Challenges’’, **JFQ**, Issue 52, 2009, 34-39.
- _____ : ‘‘The Contemporary Spectrum of Conflict: Protracted, Gray Zone, Ambiguous, and Hybrid Modes of War’’, **The Heritage Foundation**, 2016.
- HORWOOD, Ian : **Interservice Rivalry and Airpower in the Vietnam War**, Combat Studies Institute Press, Fort Leavenworth, Kansas, 2006.
- HOUSE, Jonathan M. : **Combined Arms Warfare in the Twentieth Century**, University Press of Kansas, Lawrence, Kansas, 2001.
- _____ : **Toward Combined Arms Warfare: A Survey of 20th-Century Tactics, Doctrine, and Organization**, U.S Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, KS: Combat Studies Institute, 1984.
- HOZIER, Henry Montague : **The Russo-Turkish War: Including an Account of the Rise and Decline of the Ottoman Power and the History of the Eastern Question (Volume:IV)**, London: William Mackenzie, 69 Ludgate Hill, E.C. , 1877.
- HUBER, Thomas M. : ‘‘Compound Warfare: A Conceptual Framework’’, **Compound Warfare: That Fatal Knot**, Ed. Thomas M. Huber, U.S. Army Command and General Staff College Press, Fort Leavenworth, Kansas, 2002.
- _____ : ‘‘ Napoleon in Spain and Naples: Fortified Compound Warfare ‘’, **Compound Warfare: That Fatal Knot**, Ed. Thomas M. Huber, U.S. Army Command and General Staff College Press, Fort Leavenworth, Kansas, 2002.

- HUGHES, Daniel J. : “Blitzkrieg”, **Brassey’s Encyclopedia of Land Forces and Warfare**, Ed. Franklin D. Margioatta, Brassey’s, 1996.
- İLGÜREL, Mücteba : “İl Erleri”, **DİA**, Cilt: 22, 2000, s. 59-61.
- İNALCIK, Halil : “ Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700 ‘’, **Archivum Ottomanicum**, Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, Vol: 6, 1980.
- KASAPOGLU, Can - Sinan Ulgen : “Operation Euphrates Shield and the al-Bab Campaign: A Strategic Assessment”, **EDAM Foreign Policy and Security Paper Series**, 2017/1 , 1-13.
- KLEIN, Janet : **The Margins of Empire: Kurdish Militias in the Ottoman Tribal Zone**, Stanford University Press, Stanford, California, 2011.
- KNORR, Marvin : **The Development of German Doctrine and Command and Control and Its Application to Supporting Arms:1832-1945**, Naval Postgraduate School, Monterey, California, March 1991.
- KOLÇAK, Özgür : **XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.
- KÖKSAL, Yonca : “Coercion and Mediation: Centralization and Sedentarization of Tribes in the Ottoman Empire”, **Middle Eastern Studies**, Vol.42, No.3, May 2006, 469-491.
- KÖREMEZLİ, İbrahim : “Osmanlı-Rus Harpleri (1768-1878)”, **Dünya Savaş Tarihi: Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri**, Ed. Gültekin Yıldız, Timaş, İstanbul 2013.
- _____ : **Ottoman War On Danube: State, Subject, and Soldier (1853-1856)**, Ph.D. Dissertation, Department of International Relations İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara, December 2013.

- KREPINEVICH, Andrew F. : “ Cavalry to Computer: The Pattern of Military Revolutions “, **The National Interest**, No: 37, Fall 1994, 30-42.
- KUMBAR, Timur : **Osmanlı Ordusunda Zorunlu Askerlik ve Aşiretler: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Örneği (1843-1880)** , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2016.
- Kur. Yzb. F.S.T. Saner : “İstiklâl Savaşında III. Kolordu: I. Safha Mürettep Kolordu – 8 Nisan 337:13 Eylül 337”, **Askeri Mecmua**, Sayı:49, Askeri Matbaa, İstanbul, 1 Mart 1938.
- LERNER, Daniel and Richard D. Robinson : “Swords and Ploughshares: The Turkish Army as a Modernizing Force“, **World Politics**, Vol. 13, No. 1, October 1960, 19-44.
- LEWIS, Bernard : “The Impact of the French Revolution on Turkey: Some Notes on the Transmission of Ideas“, **Cahiers d'Histoire Mondiale**, Volume:I, No:I, Paris, Juillet 1953, 105-125.
- LUCAS, James : **Battle Group!: German Kampfgruppen Action in Worl War Two**, Phoenix, Cassell Military Paperbacks Edition, London 2000.
- LUDENDORFF, Erich von : **Topyekûn Harp**, Çevirenler: Aynur Onur Çifci-Erhan Çifci, Dergâh Yayınları, İstanbul, Ocak 2017.
- LYNN, John A : “Tactical Evolution in the French Army, 1560-1660”, **French Historical Studies**, Vol.14, No.2, Autumn, 176-191.
- _____ : “The Evolution of Army Style in the Modern West, 800-2000“, **The International History Review**, Vol. 18, No. 3 (Aug., 1996), 505-545.
- MANSOOR, Peter R. : “Introduction“, **Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present**, Ed. Williamson Murray and Peter R. Mansoor, Cambridge University Press, New York 2012.

- MAURICE, Frederick Barton : **The Russo-Turkish War 1877: A Strategical Sketch**, Special Campaign Series, No.2, Swan Sonnenschein&CO. , LIM, London, 1905.
- McGRATH, John J. : **Scouts Out! The Development of Reconnaissance Units in Modern Armies**, Combat Studies Institute Press, US Army Combined Arms Center, Fort Leavenworth, Kansas, 2007.
- MENNING, Bruce W. : **Bayonets Before Bullets: The Imperial Russian Army 1861-1914**, Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis, 1992.
- MESSENGER, Charles : **The Blitzkrieg Story**, New York, Charles Scribner's Sons, 1976.
- MORELOCK, Jerry D. : "Washington as Strategist: Compound Warfare in the American Revolution, 1775-1783", **Compound Warfare: That Fatal Knot**, Ed. Thomas M. Huber, U.S. Army Command and General Staff College Press, Fort Leavenworth, Kansas, 2002.
- MORPINAR, Hüsametdin : "Plevne ve Lofça'nın Coğrafi ve Stratejik Önemleri: Birinci Plevne Muharebesi ve Lofça'nın Ele Geçirilmesi", **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl:16/Sayı:31, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Türk Askeri Tarih Komisyonu Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1991.
- MOSQUERA, Andres B. Munoz - Sascha Dov Bachmann : "Lawfare in Hybrid Wars: The 21st Century Warfare ", **Journal of International Humanitarian Legal Studies 7 (2016)**, Brill Nijhoff, 63-87.
- MURRAY, Nicholas : **The Rocky Road to the Great War: The Evolution of Trench Warfare to 1914**, Potomac Books, University of Nebraska Press, 2013.
- MURRAY, Williamson : "Conclusion: What the Past Suggests", **Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present**, Ed. Williamson Murray and Peter R.

- Mansoor, Cambridge University Press, New York 2012.
- NOLAN, L. E. : **Cavalry; Its History and Tactics**, London: Bosworth & Harrison, 215, Regent St. , 1860.
- OGORKIEWICZ, Richard : **Tanks: 100 Years of Evolution**, Osprey Publishing, First Edition, February 24, 2015.
- ONG, Weichong : “Blitzkrieg: Revolution or Evolution?“, **RUSI Journal**, Vol. 152, No: 6, 17 December 2007.
- ÖRENÇ, Ali Fuat : “Albanian Soldiers in the Ottoman Army During the Greek Revolt at 1821”, **The 2nd International Balkan Conference (IBAC 2012)**, Tiran, October 2012.
- ÖZBAY, Rahmi Deniz : “Tanzimat Sonrasında Akdağ Kazası Civarında Afşar Türkmenleri’nin İskânı (1256/1840)”, **XIV. Türk Tarih Kongresi (Ankara:9-13 Eylül 2002): Kongreye Sunulan Bildirimler II.Cilt-I.Kısım**, TTK Yayınları: IX. Dizi-Sayı 14, 2005.
- ÖZBEK, Nadir : “Policing the Countryside: Gendarmes of the Late 19th-Century Ottoman Empire (1876-1908)”, **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 40, No.1, February,2008, 47-67.
- PEDERSEN, Brian A. : **What Kept The Tank From Being The Decisive Weapon of World War One?**, University of Montana, Fort Leavenworth, Kansas 2007.
- PHILLIPS, Gervase : “Who Shall Say That the Days of Cavalry Are Over? The Revival of the Mounted Arm in Europe: 1853-1914”, **War in History**, Vol.18, No.1, January 2011, 5-32.
- PICKAR, Charles K. : **Blitzkrieg: Operational Art or Tactical Craft?**, School of Advanced Military Studies, Fort Leavenwoth, Kansas, 1992.
- REED, James W. : **Combined Arms Warfare in the 21st Century: Maximizing The Capability of U.S. Army Future Combat System Equipped**

- Brigade Combat Teams to Conduct Combined Arms Operations**, California State University, Fort Leavenworth, Kansas 2008.
- REID, James J. : **Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collapse 1839-1878**, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2000.
- ROTHENBERG, Gunther E. : **The Art of Warfare in the Age of Napoleon**, Indiana University Press, 1978.
- RUSSELL, A.G. : ‘‘ The Greek as a Mercenary Soldier ‘’, **Greece & Rome**, Vol.11, No.33, May 1942, Cambridge University Press, 103-112.
- SANSAR, M. Fatih : ‘‘19. Yüzyılda Çukurova Türkmen Aşiretleri I: Cerid ve Tecirliler’’, **Studies of the Ottoman Domain**, Cilt.3, Sayı.5, Ağustos 2013.
- _____ : **Tanzimat Döneminde Bir İskan Modeli: Fırka-i Islahiye ve Osmaniye (Cebel-i Bereket)**, Osmaniye Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Osmaniye, 2006.
- SANZ, Maria Jesus Horta : ‘‘Napolyon Döneminde Fransa’ya Karşı Yürütülen İspanyol Bağımsızlık Savaşı’nda Gayrı Nizami Kuvvetler (1808-1814)’’, **Tarih Dergisi**, Sayı: 59 (2014/1), İstanbul 2014, 113-135.
- SHAW, Stanford J : **Between Old and New: The Ottoman Empire Under Sultan Selim III 1789-1807**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1971.
- _____ : ‘‘The Nizam-ı Cedid Army Under Sultan Selim III 1789-1807’’, **Oriens**, Vol.18/19, 1965/1966, 168-184.
- SHEFFIELD, Gary : ‘‘The Somme: Was It Really A Monstrous Failure?’’, **BBC History Magazine**, July 2016.
- SÖNMEZ, Göktuğ : ‘‘Turkey’s Euphrates Shield Operation: al-Bab and Beyond’’, **Terrorism Monitor**, Vol. 15, issue. 4, p.8-11.

- STEIN, Aaron : **Partner Operations in Syria: Lessons Learned and the Way Forward**, Atlantic Council Rafik Hariri Center For The Middle East, June 2017.
- SÜER, Hikmet : **1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Balkan Cephesi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004.
- ŞAHİN, Cevat : “Askeri Tarih Araştırmasında Yeni Bir Yaklaşım 3T (Teşkilat, Teçhizat, Tefekkürat)”, **Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar**, Derleyenler: Cevat Şahin-Gültekin Yıldız, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.
- ŞAKUL, Kahraman : “Osmanlı Askeri Tarihi Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2003, 529-571.
- ŞİMŞEK, Veysel : “The First ‘Little Mehmeds’: Conscripits for the Ottoman Army, 1826-53”, **Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies**, XLIV (2014), 265-311.
- _____ : **The Grand Strategy of the Ottoman Empire 1826-1841**, Doctor of Philosophy, McMaster University, Hamilton, Ontario (History), September 2015.
- TAŞDEMİR, Fatma, Adem Özer : “Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından Fırat Kalkanı Operasyonu ”, **Akademik Hassasiyetler**, Mayıs 2017, 53-70.
- TAŞKAYA, Rıdvan : **Osmanlı Ordusu’nda Makinalı Tüfek Kullanımına Geçiş (1908-1918)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2016.
- TENENBAUM, Élie : “Hybrid Warfare in the Strategic Spectrum: An Historical Assessment ”, Ed. Guillaume Lasconjarias and Jeffrey A. Larsen, **NATO’s Response to Hybrid Threats**, NATO Defense College (NDC), 2015.

- TILLY, Charles : **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu: 990-1992**, Çeviren: Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ağustos 2001.
- TROTHA, Thilo von : **Tactical Studies on The Battles Around Plevna**, Edited By: Captain Arthur L. Wagner, Translated By: Carl Reichmann, International Series No.3, Hudson-Kimberly Publishing Company, 1896.
- TUNALI, Ayten Can : **Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.
- TURHAL, Abdullah : **Osmanlı'nın Muhteşem Süvarileri: Deliler**, Doğan Kitap, Şubat 2011, İstanbul.
- _____ : **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı**, II. Cilt, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985.
- TZU, Sun : **Savaş Sanatı**, Çev. Pulat Okan-Giray Fidan Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- UYAR, Mesut, Edward J. Erickson : **A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk**, ABC-CLIO, LLC, Santra Barbara, California, 2009.
- _____, Hayrullah Gök : “Modern Alman Ordusunun Temelini Teşkil Eden Prusya Askeri Siteminin Kuruluşu ve Olgunlaşması (1640-1870)”, **KHO Bilim Dergisi**, Cilt: 13, No.1, 2003, 1-28.
- _____, Edward J. Erickson : **Osmanlı Askeri Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2017.
- _____ : “Ottoman Counterinsurgency Operations in the Balkans and Crete”, **War in the Balkans: An Encyclopedic History From The Fall of The Ottoman Empire to The Breakup of Yugoslavia**, Editor: Richard C. Hall, ABC-CLIO, 2014.

- VAROĞLU, A. Kadir and Mesut Uyar : “The Impact of Asymmetric Warfare On the Military Profession and Structure: Lessons Learned From The Ottoman Military“, **Armed Forces and Conflict Resolution: Social Perspectives Contributions to Conflict Management, Peace and Development**, Emerald Group Publishing , Volume 7, 2008, 49-60.
- YAVUZ, Nuri : “Fırka-i Islahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri“, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt.5, Sayı.10, 2012.
- YENER, Emir : “Deniz Muharebeleri ve Müsterek Harekat (1792-1912)“, **Dünya Savaş Tarihi: Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri**, Ed. Gültekin Yıldız, Timaş, İstanbul 2013.
- YILDIRIM, Arif : **1877-1878 Osmanlı Rus Savaşında Zeybek Taburları**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2012.
- YILDIZ, Gültekin : “Hibrit Savaş Ne Kadar Post-Moderndir? Yakınçağ Avrasya Askeri Tarihine Yeniden Bakmak“, **Uluslararası Askeri ve Güvenlik Araştırmaları Sempozyumu (ICMSS 2016)**, İstanbul, 16-19 Mart 2016.
- _____ - “Kara Kuvvetleri“, **Dünya Savaş Tarihi: Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri**, Ed. Gültekin Yıldız, Timaş, İstanbul 2013.
- _____ - **Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)**, KİTABEVİ, İstanbul, 2009.
- _____ - “Ottoman Military Organization (1800-1918)“, **The Encyclopedia of War**, First Edition, Blackwell Publishing, 2012.

_____ -

“Ottoman Participation in World’s Columbian Exposition (Chicago-1893)”, **Türklük Araştırmaları Dergisi-9**, Mart 2001.

YILMAZ, Mehmet Oytun :

The 1897 Greko-Ottoman War, Master of Arts in History, Boğaziçi University, 2003.

ZURCHER, Erik-Jan :

“The Ottoman Conscription System in Theory and Practice (1844-1918)”, **International Review of Social History** 43 (3), 1998, 437-449.

3. ANI/HATIRAT, RAPOR VE VEKAYİNAME

Ahmed Muhtar Paşa :

Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Evveli, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayer, Eski Yazıdan Aktaranlar: M. Sabri Koz-E. Nedret İşli, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Temmuz 1996.

Ahmed Muhtar Paşa :

Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Sanisi, Yay. Nuri Akbayer, Eski Yazıdan Aktaran: Yücel Demirel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları , İstanbul, Ekim, 1996.

Albay Talat :

Plevne Savunması, Çeviren: Em. Kur. Alb. Talat Yalazan, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1997.

Arthur Kinglake :

The Patriot and The Hero: General Guyon on The Battle Fields of Hungary & Asia, London: Hamilton, Adams and Co.; Smith, Elders and Co. , Bristol, 1856.

Atwell Lake :

Narrative of the Defence of Kars: Historical and Military, London: Richard Bentley, New Burlington Street, 1857.

Atwell Lake :

Kars and Our Captivity in Russia; With Letters from Gen. Sir W.F. Williams, Major Teesdale and Captain Thompson, London: Richard Bentley, 1856.

- C. B. Norman : **Armenia, and the Campaign of 1877**, Cassell Petter & Galpin: London, Paris & New York, 1878.
- Cevdet Paşa : **Tezâkir**, 1-12, Yayınlayan: Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, II. Seri-No. 22, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953.
- Cevdet Paşa : **Tezâkir**, 13-20, Yayınlayan: Cavid Baysun, TTK Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1960.
- Cevdet Paşa : **Tezâkir**, 21-39, Yayınlayan: Cavid Baysun, TTK Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1986.
- Cevdet Paşa : **Tezâkir**, 40-Tetimme, Yayınlayan: Ord. Prof. Cavid Baysun, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- Charles Duncan : **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL. I , London: Smith, Elder, And CO., 65, Cornhill, 1855.
- Charles Duncan : **A Campaign with the Turks in Asia**, VOL. II, London: Smith, Elder, And CO., 65, Cornhill, 1855.
- Charles Mac Farlane : **Kismet; or The Doom of Turkey**, London: Thomas Bosworth, Regent Street, 1853.
- Chesney : **The Russo-Tukish Campaigns of 1828 and 1829: With a View of the Present State of Affairs in the East**, London: Smith, Elder & CO., 65, Cornhill, Bombay: Smith, Taylor & CO., 1854.
- Colonel William Ferguson Beatson Laurie : **Remarks on the Bashi-Bazouks and Other Irregulars; Including Brief Reflections on the Present War. With A Sketch of General W.F. Beatson, Organiser of Bashi-Bazouks During the Crimean Campaign**, Printed and Published by John B. Day, London, 1877.

- Colmar Freiherr von der Goltz : **Plevne Tarih-i Harbinden Asakir-i Redife Kismına Dair Tedkikat**, Tercüme: Miralay Mehmed Tahir, Dersaadet, 1316.
- Edward Money : **Twelve Months with the Bashi-Bazouks**, London: Chapman and Hall, 193, Piccadilly, 1857.
- Edward Vizetelly : **The Reminiscences of a Bashi-Bazouk**, Bristol J.W. Arrowsmith, 11 Quay Street, London, 1897.
- Enver Ziya Karal : ‘‘Zarif Paşa’nın Hatıratı: 1816-1862’’, **Belleten**, Cilt: IV, Sayı: 16, Türk Tarih Kurumu, I. Teşrin, 1940.
- Fred Burnaby : **On Horseback Through Asia Minor**, Vol: I, London: Sampson Low, Marston, Searle & Rivington, Crown Buildings, 188, Fleet Street, 1877.
- Fred Burnaby : **On Horseback Through Asia Minor**, Vol: II, London: Sampson Low, Marston, Searle & Rivington, Crown Buildings, 188, Fleet Street, 1877.
- Frederick Millingen Ferguson : **Wild Life Among The Koords**, London: Hurst and Blackett, Publishers, 13, Great Marlborough Street, 1870.
- Frederick William von Herbert : **The Defence of Plevna 1877: With an Introduction by General Sir John D. P. French G.C.B. , G.C.O. , K.C.M.G. ,** London: Smith, Elder & C.O. , 15 Waterloo Place, 1911.
- F.V. Greene : **The Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878**, New York: D. Appleton and Company, 1879.
- Heinz Guderian : **Bir Askerin Anıları**, Çeviren: Emekli Korgeneral İhsan Gürkan, İstanbul, KASTAŞ Yayınevi, 2017.
- Helmuth von Moltke : **Moltke’nin Türkiye Mektupları**, Çeviri: Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, Ağustos 2016.

- Humphry Sandwith : **A Narrative of The Siege of Kars**, London: John Murray, Albemarle Street, 1856.
- J.P. Morier : **Memoir of a Campaign: With the Ottoman Army in Egypt from February to July 1800**, Wilson & CO. Oriental Press, Wild Court, Lincoln's Inn Fields, London, 1801.
- Mahmut Belîğ Uzdil : **Balkan Savaşı'nda Mürettep İnci Kolordunun Harekâtı**, Yayına Hazırlayanlar: Dr. Öğ. Alb. Ahmet Tetik-Arş. Uzm. Şeyda Büyükcın, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.
- Mahmud Talât : **Plevne Tarih-i Harbi**, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul, 1296.
- Mahmud Celâleddin Paşa : **Mir'ât-ı Hakikat**, Cilt: I-II-III, Hazırlayan: Doç. Dr. İsmet Miroğlu, Berekât Yayınevi, 1983.
- Mehmed Arif Bey : **Başımıza Gelenler: 93 Harbi'nde Anadolu Cephesi Ruslarla Savaşın Hatıraları; Askeri, İctimai, Ahlaki Tespit ve Tenkitler**, Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Tolga U. Esmer : ‘‘ The Confessions of an Ottoman ‘Irregular’: Self-Representation and Ottoman Interpretive Communities in the Nineteenth Century ‘’, **The Journal of Ottoman Studies**, XLIV (2014), 313-340.
- The War Correspondence of The ‘Daily News’ 1877 with a Connecting Narrative Forming a Continuous History of the Russia and Turkey to the Fall of Kars: Including the Letters of Mr. Archibald Forbes, Mr. J. A. Macgahan and Many Other Special Correspondents in Europe and Asia**, Macmillan and CO. , Woodfall and Kinder, Printers, Milford Lane, Strand, W.C. , London, 1878.

4. OSMANLICA FENN-İ HARP

Ahmed Saib :	Son Osmanlı Rus Muharebesi , Hindiye Matbaası, Mısır, 1327.
Ali Fuad :	Musavver 1293-1294 Osmanlı-Rus Seferi , Cilt:1, Kitabhane-i İslam ve Askeri, İstanbul, 1326
Ali Fuad :	Musavver 1293-1294 Osmanlı-Rus Seferi , Cilt:2, Kitabhane-i İslam ve Askeri, İstanbul, 1326.
Erkan-ı Harbiyye Kolağalarından Ahmed Cemal :	Mefahir-i Milliyye-i Osmaniyyemizden: Plevne Müdafaası , Tab' ve Naşiri: İbrahim Hilmi, Şirket-i Mütetibbiyye Matbaası, Kostantiniyye, 1316.
Hüseyin Hüsnü :	Saika-i Zafer , Maarif Nezareti Celilesi, 1292.
Mehmed Hulusi :	Niçün Mağlub Olduk? 1877-78 Osmanlı-Rus Seferi Avrupa Cihetindeki Harekât , Sancakciyan Matbaası, 1326.
Yüzbaşı Fevzi :	1855-1856 Türk-Rus Harbi: Kırım Seferi , İstanbul Devlet Matbaası, 1927.

5. TALİMNAME VE YAZMA ESERLER

5.1 Yabancı

Field Manual 3-24 :	“Counterinsurgency” Department of the Army , December 2006.
Field Manual 31-15 :	Operations Against Irregular Forces , 1961.
Field Manual 31-22 :	Counterinsurgency Forces , 1963.

5.2 Osmanlıca ve Türkçe

Alman Piyade Binbaşlarından
Lutoforbin(?) :

Ta'biye, Almanca'dan Tercüme:
Mekاتب-i Askeriyye-i Şahane Nazırı
Ferik Mustafa Zeki, Mekteb-i Fünun-u
Harbiyye-i Şahane Matbaası, İkinci Tab,
1308.

Merkel :

Ta'biye-i Sunûf-u Selase, Mütercim:
Erkan-ı Harbiyye Kolağalarından
Hüseyin Rıza, Mühendishane-i Berr-i
Hümayun, Dersaadet, 25 Temmuz 1303.

Nepkerel :

**Hidemat-ı Seferiyye Nizamnamesiyle
Manevralara Müteallik Olan
Nizamat-ı Sairenin Sunuf-u
Muhtelifeden Mürekkeb Bir
Müfrezeye Tatbikine Dair Mesail-i
Tedriciyye**, İstanbul, 23 Safer 313.

**Sunuf-u Muhtelif Kıtâatı Beynindeki
İrtibata Aid**, Fransızca'dan Mütercimi:
Erkan-ı Harbiyye Yüzbaşlarından
Necmeddin, Dersaadet Matbaası, 1338.

**Sunuf-u Muhtelifenin Müttehiden
Sevk ve İdare ve Muharebesi**, 1921
Tarihli Almanca Talimnameden
Tercüme: Miralay Naci Bin Halil,
Babalık Matbaası, Konya, 1338-1340.
Sunûf-u Selase-i Askeriyye, 1313,
İ.B.B Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve
e-Kaynaklar.

Süvari Mülazımlarından Selim :

**Muhtelit Müfreze Dahilinde
Süvarinin Vazifesi**, Matbaa-i Ebu'l-
Ziyâ, 1327.

Yüzbaşı Haydar ve Yüzbaşı Servet :

**Piyadenin Süvari Hücûmuna
Mukâbelesi**, Tâbi' ve Nâşiri Kitabhane-
i İslam ve Askeri Sahibi Tüccar İbrahim
Hilmi, Şirket-i Mürettibiye Matbaası,
İstanbul 1315.

Yüzbaşı Ömer Fevzi Bey :

Osmanlı Gayrinizami Harp Doktrini,
Hazırlayan: Ali Güneş, Dergah Yay. ,
İstanbul, Ekim 2016.

6. ELEKTRONİK

CANTWELL, Douglas :

“Hybrid Warfare: Aggression and Coercion in the Gray Zone”, **American Society of International Law**, November 29, 2017, (Çevrimiçi) https://www.asil.org/insights/volume/21/issue/14/hybrid-warfare-aggression-and-coercion-gray-zone#_edn1, 13 Aralık 2017.

COOPER ,Tom :

“Turkey Won and Lost: The Race to Al Bab”, **War is Boring**, March 6, 2017, (Çevrimiçi) <https://warisboring.com/turkey-won-and-lost-the-race-to-al-bab/>, 17 Kasım 2017.

GUTMAN, Roy :

“The ISIS Stronghold of Al Bab Falls to Turkish Backed Troops”, **The Daily Beast**, February 2017, (Çevrimiçi) <https://www.thedailybeast.com/the-isis-stronghold-of-al-bab-falls-to-turkish-backed-troops>, 4 Kasım 2017.

HARTE, Julia and R. Jeffrey Smith :

“Where Does the Islamic State Get Its Weapons?”, **Foreign Policy**, 6 October 2014, (Çevrimiçi) <http://foreignpolicy.com/2014/10/06/where-does-the-islamic-state-get-its-weapons/>, 11 Aralık 2017.

HEGMANN, Von Gerhard :

IS-kämpfer zerstören den deutschen Panzer-Mythos, **WELT**, 1 Ocak 2017, (Çevrimiçi) <https://www.welt.de/wirtschaft/article161078829/IS-Kaempfer-zerstoeren-den-deutschen-Panzer-Mythos.html>, 17 Kasım 2017.

HOFFMAN, Frank G. :

“Hybrid vs. Compound War”, **Armed Forces Journal**, October 1, 2009, (Çevrimiçi) <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/>, 22 Haziran 2017.

KASAPOGLU, Can :

“Operation Euphrates Shield: Progress and Scope”, **Al Jazeera**, 3 February, 2017, (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2017/02/operation-euphrates-shield-progress-scope-170201133525121.html>, 17 Kasım 2017.

KESKİN, Bünyamin -Can Acun:

“5 Soru: Fırat Kalkanı Operasyonu”, **SETA**, 25 Ağustos 2016, (Çevrimiçi) <https://www.setav.org/5-soru-firat-kalkani-operasyonu/>, 18 Kasım 2017.

JAGER, Jeff:

“Turkey’s Operation Euphrates Shield: An Exemplar of Joint Combined Arms Maneuver”, **Small Wars Journal**, October 17, 2016, (Çevrimiçi) <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/turkey%E2%80%99s-operation-euphrates-shield-an-exemplar-of-joint-combined-arms-maneuver>, 22 Kasım 2017.

JASPER, Scott and Scott Moreland:

“ISIS: An Adaptive Hybrid Threat in Transition”, **Small Wars Journal**, October 29, 2016, (Çevrimiçi) <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/isis-an-adaptive-hybrid-threat-in-transition>, 13 Aralık 2017.

PETKOVA, Mariya :

“Turkey-Backed Rebels in ‘Near Full Control’ of Al Bab”, **Al Jazeera**, 24 February 2017, (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.com/news/2017/02/turkish-backed-syrian-rebels-seize-al-bab-isil-170223123852238.html>, 17 Kasım 2017.

7. REFERANS VE BAŞVURU

İ.B.B Atatürk Kitaplığı Harita Koleksiyonu

İ.B.B Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar

Seyfettin Özege Kataloğu

EKLER

EK- 1

FIRAT KALKANI OPERASYONU'NUN TAKTİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Konu dahilinde operasyon üç farklı açıdan değerlendirilebilir; Türk Silahlı Kuvvetleri Müşterek Özel Görev Kuvveti karma bir teşkil iken, Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) unsurlarının kontrgerilla/gayrinizami harp enstrümanı olarak TSK'nın konvansiyonel birlikleri ile ortak bir hedef/amaç üstünde harekâtı bileşik savaş (*Compound Warfare*) ve operasyon bölgesinde varlık gösteren IŞİD'in bir hibrit unsur olması⁴²² nedeniyle de hibrit/melez savaş konseptleri açısından göz önüne alınabilir.

24 Ağustos 2016'da ÖSO ile beraber başlatılan bu askeri operasyonun amacı; Türkiye'nin güney sınırlarını terörist faaliyetlerden ve saldırılardan korumak, Suriye topraklarının bölünmesine ve parçalanmasına ket vurmak, sınır bölgesinde PYD'nin koridor açmasına engel olmaktır⁴²³.

Teşkilat açısından, çatışmanın kara birliklerini düzenli/konvansiyonel birlikler olan; Özel Kuvvetler, Leopard 2A4 tankları ile donatılmış 2. Zırhlı Tugay'a ait kuvvetler ve daha eski M60 tanklarına sahip 5. Zırhlı Tugay⁴²⁴, mekanize piyade

⁴²² Işid'in siber yöntemler ile propagandayı etkili biçimde icra ederek dünyanın çeşitli yerlerinden insan istihdamı sağlaması, düzenli ve düzensiz harp taktiklerini harmanlayarak kullanmaları, global ölçekte terör ve suç organizasyonu olarak da faaliyet göstermeleri hibrit bir tehdit olarak tanımlanmalarını sağlar. Kent savaşlarında, ele geçirilmiş zırhlı araçların şasislerinden yapılmış bomba yüklü araçlar ile intihar saldırıları düzenlemeleri ve bariyer, mayın, bubi tuzakları gibi pasif savunma tertiblemelerinin yanında, Ramadi'de 10,000 kişilik Irak birliklerine karşı; keskin nişancı, ağır makineli tüfekler ve havan silahları ile özenle hazırlanmış savunma mevzilerinde mücadele etmeleri, FN-6 hava savunma sistemine sahip olmaları, insansız hava araçları ile silah teslimatı, istihbarat faaliyetleri ve patlayıcı maddeler ile bunları donatarak kontrol noktalarına saldırmaları onların nizami ve gayrinizami harp taktiklerini uygulamada kabiliyetli olduklarını gösterir. 2016 Nisanı'nda hardal gazı taşıyan roket sistemlerini Deir ez-Zor askeri havaalanını zapt etme girişimleri sırasında ateşlemeleri de sahip oldukları kompleks yapıya bir örnek teşkil eder; Scott Jasper and Scott Moreland, "ISIS: An Adaptive Hybrid Threat in Transition", **Small Wars Journal**, October 29, 2016, (Çevrimiçi) <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/isis-an-adaptive-hybrid-threat-in-transition>.

⁴²³ Fatma Taşdemir-Adem Özer, "Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından Fırat Kalkanı Operasyonu", **Akademik Hassasiyetler**, Mayıs 2017, 53-70, s. 54.

⁴²⁴ Tom Cooper, "Turkey Won and Lost: The Race to Al Bab", **War is Boring**, March 6, 2017, (Çevrimiçi) <https://warisboring.com/turkey-won-and-lost-the-race-to-al-bab/>.

unsurları, istihkâm ve sinyal üniteleri⁴²⁵ dahil olmuş ve bunlara dolaylı ateş desteğini ise Fırtına obüslerine sahip iki adet topçu alayı sağlamıştır. Ayrıca, 8. Ana Jet Üssü'nden F-16 ve Bayraktar taktik İnsansız Hava Araçları ile beraber 3. Ana Jet Üssü'ne ait E-7 T türü radar uçakları da operasyona dahil olarak kara birliklerini desteklemiştir.⁴²⁶

Gayrinizami harp enstrümanı olarak katılan muharip unsurlarsa; Sultan Murad Tugayı, Şamlılar Cephesi, Feylak eş-Şam, Ceyş el-Nasr, Ceyş el-Tahrir, Hamza Fırkası, Liva el-Mutasım, Nuredding Zengi Tugayı, 13. Tümen ve Liva Sukur el-Cebel'den oluşan birliklerdir.⁴²⁷

Bu noktada, kuvvet yapılanmasında hemen şu ayrıntılar dikkati çekmektedir; TSK'nın kara unsurlarına ait farklı sınıflar müşterek/eşgüdüm ve karma halde kullanılacak şekilde (*Combined Arms*) operasyonun planlamasına dahil edilirken, gayrinizami kuvvetler de TSK'nın nizami birliklerini destekleyerek karma kuvvetleri tamamlayacak (*Compound Warfare*), Türk Hava Kuvvetleri de Kara Kuvvetleri -ve bu kuvvetlerin gayrinizami yardımcı birlikleri- ile gerekli alanlarda iş birliğine girerek iki kuvvetin dahil olduğu bir müşterek harekât konsepti (*Joint Warfare*) sunacaktır.

Operasyonda istihdam edilen düzensiz kuvvetler, TSK'nın düzenli subayları tarafından uzun bir eğitim-donat sürecinden geçirilmiş ve daha sonra mobilize edilmişti. Aralarında bulunan Nureddin Zengi Tugayı, 13. Tümen, Ceyş el-Nasr ve Feylak eş-Şam birlikleriye daha önceden el-Rai'yi (Çobanbey) IŞİD'den temizlemek için teşkil edilmiş olan gayrinizami unsurlar idi. Havar-Kilis Operasyonuna katılan ve böylelikle hem şehir çarpışmaları açısından sahada tecrübe kazanmış hem de düzenli kuvvetlerle eşgüdüm oluşturmuş bu birlikler, TSK'nın nizami kuvvetlerine diğerlerinden daha fazla taktik kazanım sağlayabilecek kapasitede idi.⁴²⁸

⁴²⁵ Can Kasapoglu, "Operation Euphrates Shield: Progress and Scope", **Al Jazeera**, 3 February, 2017, (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2017/02/operation-euphrates-shield-progress-scope-170201133525121.html>.

⁴²⁶ Tom Cooper, "Turkey Won and Lost: The Race to Al Bab".

⁴²⁷ Fatma Taşdemir, "Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından Fırat Kalkanı Operasyonu", s.55.

⁴²⁸ Bünyamin Keskin-Can Acun, "5 Soru: Fırat Kalkanı Operasyonu", **SETA**, 25 Ağustos 2016, (Çevrimiçi) <https://www.setav.org/5-soru-firat-kalkani-operasyonu/>.

Binaenaleyh, çatışma alanına bakılacak olursa; El-Bab bölgesinin üç seneden fazla IŞİD'in nüfuzunda bulunmuş olması ve bunların kent/şehir savaşlarında mühim tecrübeye sahip bir hibrit unsur olmaları meşakkatli mücadelenin bariz bir habercisi idi. Yüksek tesirli patlayıcıların evlere ve sair alanlara bubi tuzakları şeklinde yerleştirilmesi, kolay ikmal edilebilir hendekler, savaşçı grupların şehirdeki tüneller vasıtası ile hareket edebilmeleri ⁴²⁹ve Irak ordusundan ele geçirilmiş olan ⁴³⁰ anti-tank ve hava savunma sistemleri ile konvansiyonel ateş gücü oluşturmaları, bölgede sadece zırhlı birlikler ve bunlara sağlanan hava desteğiyle icra edilecek operasyonda nihai sonucun alınamayacağının da göstergesidir.

Zira, böyle bir çatışma ortamında piyade birliklerine olan ihtiyaç olmazsa olmaz niteliğinde bulunacak iken bu piyade kuvvetlerinin de gayrinizami çatışma ortamına aşına olması gerekecekti. Ancak, dönemin Milli Savunma Bakanı Fikri Işık bölgede TSK'nın piyade unsurlarından ziyade bu görevi ÖSO'nun sahip olduğu kuvvetler ile planladıklarını bildirmişti. Bu bir bakıma oldukça uygun bir hamle idi. Gayrinizami harbe aşına ÖSO birlikleri içinde bulundukları coğrafyayı tanımlarının yanında düşmanın eylemlerini de tahmin edebilecekti. Nitekim, operasyonun başında ÖSO unsurları hava kuvvetleri ve obüslerin sağladığı dolaylı ateş desteği altında harekate TSK Müşterek Özel Kuvvetleri'nin zırhlı birliklerinden önce başlamış ve tıpkı harp tarihinde örneğine sıklıkla rastlanıldığı gibi düzensiz birlikler olarak konvansiyonel birliklere yardımcı kuvvet (*Auxiliary Force*) görevi görerek bölgeyi çeşitli mayın, patlayıcı madde ve bubi tuzaklarından arındırırken IŞİD ile kontrgerilla

⁴²⁹ Göktuğ Sönmez, "Turkey's Euphrates Shield Operation: al-Bab and Beyond", **Terrorism Monitor**, Vol. 15, issue. 4, p.8-11, s.9. Yeraltı kanalları savaşta önce Suriye hükümeti tarafından Fırat Nehri'nden Al Bab'a su tedariki amacı ile inşa edilmişti. Bu yeraltı kanal sistemi Al Bab'ı yakınlarında bulunan Bza'a ve Qabbasin köyleriyle doğrudan bağlıyor, IŞİD militanları ise bu kanal sistemini kullanarak bir köyden diğerine geçebiliyordu; Roy Gutman, "The ISIS Stronghold of Al Bab Falls to Turkish Backed Troops", **The Daily Beast**, February 2017, (Çevrimiçi) <https://www.thedailybeast.com/the-isis-stronghold-of-al-bab-falls-to-turkish-backed-troops>

⁴³⁰ 2004 ve 2013 yılları arasında Irak'ın yeniden inşası çalışmalarında görev alan özel müfettiş Stuart Bowen, Irak Ordusu'nun elindeki mühimmatları kaybedip kaybetmediklerini fark edecek kadar bilinç sahibi olmadığını bildirmiştir. Böylesine bir ihmalden yararlanan IŞİD'in ise bu derecede komplike konvansiyonel silahlara sahip olması şaşırtıcı değildir; Julia Harte and R. Jeffrey Smith, "Where Does the Islamic State Get Its Weapons?", **Foreign Policy**, 6 October 2014, (Çevrimiçi) <http://foreignpolicy.com/2014/10/06/where-does-the-islamic-state-get-its-weapons/>.

mücadelesine girişmişti.⁴³¹ Mekanize piyade (havan unsurları da dahil) , zırhlı ve topçu birliklerinden oluşan karma birliklere, özel kuvvetler tarafından belirlenen stratejik noktalara yapılan hava saldırıları ile de destek sağlanmış ancak ÖSO'nun gayrinizami çatışmalarda bu görev gücüne verdiği destek (*Direct Combat Support*) yetersiz kalmış olacak ki daha sonradan Kayseri Birinci Komando Tugayı ve Foça Amfibi Komando Tugayı'na ait unsurlar karma birlikler dahilinde görevlendirilmiştir. ⁴³² Düzenli kuvvetler arasındaki görev dağılımı muntazam icra edilmişti. Özel kuvvetler hava kuvvetlerine hedef göstermiş ve kara kuvvetlerinin karma birliklikleri de hem özel kuvvetlerin hem de hava kuvvetlerinin desteği ile ileri harekâta devam etmişti. Ancak, her ne kadar düzenli piyade yerine düzensiz birliklerle bu görev icra edilmek istense de, yine harp tarihinde sıklıkla karşılaşılan durumlardan biri; yani, düzenli-düzensiz uyumunda eşgüdümün sorunu gerçekleşmişti. Kompleks ve değişken yapıda olan çatışma alanı askeri operasyona ket vuracak birçok özelliğe de sahipti. Nitekim Suriye'nin kuzey bölgesinde; genellikle birbirleri ile koordinasyondan yoksun biçimde, çeşitli ve farklı amaçlarla hava ve kara operasyonları icra eden devletlerin varlığı, birbirlerine muhalif birçok unsur, ne olduğu belirsiz olan müttefiklikler (ABD'nin resmi müttefiki olan Türkiye'nin menfaatlerini ve güvenliğini düşünmeden PYD'yi silahlandırması)⁴³³ , hem dahili hem de harici konjonktür açısından mütenevvi zorlukları beraberinde getirmekteydi.

Operasyon sahasında TSK'nın obüs, top ve hava unsurları ile dolaylı ateş gücü sağladığı zırhlı ve mekanize unsurlarını mümkün olduğunca kendi piyade unsurlarından ziyade ÖSO ile desteklemesinin sebeplerine değinecek olursak; harp zamanında uygulanan kadim yaklaşımlardan biri olarak düzensizleri öncü kuvvet biçiminde istihdam etmek ve böylelikle olası nizami piyade zayıflığının önüne geçmek, bu zırhlı birliklerin ağırlığı oluşturduğu müşterek özel görev kuvvetinin kent/şehir

⁴³¹ Mariya Petkova, "Turkey-Backed Rebels in 'Near Full Control' of Al Bab", **Al Jazeera**, 24 February 2017, (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.com/news/2017/02/turkish-backed-syrian-rebels-seize-al-bab-isil-170223123852238.html>.

⁴³² Can Kasapoglu-Sinan Ulgen, "Operation Euphrates Shield and the al-Bab Campaign: A Strategic Assessment", **EDAM Foreign Policy and Security Paper Series**, 2017/1 , 1-13, s. 10.

⁴³³ Jeff Jager, "Turkey's Operation Euphrates Shield: An Exemplar of Joint Combined Arms Maneuver", **Small Wars Journal**, October 17, 2016, (Çevrimiçi) <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/turkey%E2%80%99s-operation-euphrates-shield-an-exemplar-of-joint-combined-arms-maneuver>

bölgelerinde piyade desteği olmadan ağır zayıata uğrama tehlikesini de bu şekilde bertaraf etme amacının yanında bir başka önemli bir husus ise operasyon bölgesindeki yerel nüfustan ÖSO unsurları vasıtası ile harekâta destek sağlamaktır. Bölgeyi tanıyan bu kuvvetlerin sivil kitle ile ilişkileri daha sağlıklı olacak ve askeri harekâta da yine ÖSO unsuru sayesinde bölge halkı nezdinde meşruiyet kazandırılabilir. Mamafih, yerel unsur kullanımının faydaları kadar mühim zararları da olabilir. Mahalli unsurlarla birlikte yapılması mecburi olan hedef kitleye yönelik güç kullanımlı faaliyetler esnasında, üzerinde yeterli kontrol sağlanamayan ya da düşman tarafından satın alınan unsurların yapacakları muhtemel bir ihanet, taşkınlık ve sabotaj girişimleri daha önce hedef kitle üzerinde elde edilen kazanımların kaybedilmesine yol açabilmektedir.⁴³⁴

Bununla birlikte, operasyonda stratejik açıdan ehemmiyetli olan noktalardan en önemlisi Akil dağı bölgesi idi. El-bab'ın batısında bulunan bu alan, IŞİD'in hastane bölgesinde, yani dağın batı kısmındaki güçlü istihkâmları ile koruduğu stratejik bir mevki olup bu iki bölge şiddetli çatışmalara sahne olmuş ve taraflar arasında birçok kez el değiştirmiştir. Nitekim, hastane bölgesinde kontrol sağlanmadan Akil dağında müstahkem mevki kurulamazdı. İki bölgeye yapılacak başarılı saldırı IŞİD'in batı kanadını kırarak derecede ehemmiyeti haiz idi. Ayrıca, muharebelerin erken safahatında yüksek yer ve bölgeleri ele geçirmek ve müstahkem mevki inşaat etmek taarruz eden tarafa her zaman önemli avantajlar sağlamış ve bu kural tüm savaş tarihi boyunca da geçerli olmuştur.⁴³⁵

Batı'da TSK, karma birlikleri ile Akil dağı ve hastane bölgesi üzerinde tam kontrol sağlamak için hücumla kalkerken kuzeydoğuda ise Qabasin ve Bza'a bölgelerine TSK'nin özel kuvvetleri mahalli unsurlar ile birlikte gerilla tarzı bir mücadeleye girerek IŞİD'in iletişim mevkilerini hedef alıyordu.⁴³⁶ Binaenaleyh, harekât başladıktan sonra sevk edilen yeni parti 155 milimetrelik obüsler

⁴³⁴ Mehmet Mert Çam, **İran'da İstihbarat Savaşı: Birinci Dünya Savaşı'nda İran Cephesi'ndeki Psikolojik Harp Faaliyetleri**, İlgili Kültür Sanat, İstanbul, 2016, s. 108. Ayrıca, TSK geri çekildikten sonra bölgeyi konvansiyonel askeri birliklerden ziyade mahalli ÖSO unsurları ile kontrol altında tutmak istemiştir; Can Kasapoglu, "Operation Euphrates Shield and the al-Bab Campaign: A Strategic Assessment", s. 11.

⁴³⁵ Can Kasapoglu, **Ibid**, s. 4-5.

⁴³⁶ Can Kasapoglu, "Operation Euphrates Shield: Progress and Scope".

ise mezkur yüksek bölgede istihkam inşa edip buradan operasyona dolaylı ateş desteği sağlanacağını habercisi idi. Nitekim, El Bab’a tepeden bakan bölgeye yerleştirilecek top ve obüslerin çatışma alanına yönlendireceği salvo atışları sıcak çatışmaya giren diğer sınıflara kolaylık sağlayacak iken düşmanı ise psikolojik yönden menfi yönde etkileyecekti.⁴³⁷

Yukarıda bahsedildiği gibi, operasyonda ÖSO’ya destek için TSK bölgeye komando birliklerinin sevkini gerçekleştirmişti. Zira, bu hamlenin bir sebebi vardı çünkü operasyonun ilerleyen safahatında TSK ile müşterek hareket eden çeşitli Arap birliklerinde disiplin ve eğitim yoksunluğu göze çarpmıştı. Bildirildiğine göre, Aralık ayının ortalarında zırhlı birlikler, özel kuvvetler ve ÖSO çok zayıf bir karma birlik taktiği sergilemişti. Zırhlı birlikler kasabalara ya çok az ya da hiç piyade desteği olmaksızın hücum ediyordu. Bunun neticesinde, yani zırhlı birliklere yeterli piyade desteği sağlanmaması veya ÖSO unsuları ile bunu gerçekleştirme girişimlerinin akabinde sekiz adet Leopard 2A4, bir adet M60T, iki adet Otokar Kobra ve iki adet zırhlı personel taşıyıcı IŞİD kontratağında zayıat verildi.⁴³⁸

Potansiyel anti-tank silahlarını etkisiz hale getirecek ve zırhlı birliklere taktik manevra alanı sağlayacak piyade (*Dismounted Infantry*) eksikliği ile beraber tank ve diğer zırhlıların çoğu açık alanda sütre korumasından yoksun, anti-tank silahlarının görüş açısında pozisyon almıştı. IŞİD’in elinde AT-17 Kornet türünde anti-zırhlı silahları olduğu düşünülünce bu oldukça tehlike arz eden bir durum ortaya çıkarıyordu⁴³⁹. Bununla birlikte, tankların eski model ve reaktif zırhlardan ve aktif koruma sistemlerinden yoksun olduğu bildirilmekte idi. Ayrıca, Leopard 2’lerin temel konseptleri düşmanın tanka ön taraftan taarruz edeceği düşünülerek tasarlanmıştı. Yaklaşık otuz yıllık olan Leopardlar sıklıkla yan ve arka bölmelerden, yani oldukça zayıf alanlarından hasar almıştı. Nitekim şehir savaşları; düz ve açık alandaki düellolarla, tankların hedefleri ile aralarında iki ve üç kilometrelik mesafeden muharebe ettiği bölgeler ile kıyaslanamayacağı için muharebe veya operasyonun

⁴³⁷ Göktuğ Sönmez, ‘‘ Turkey’s Euphrates Shield Operation: al-Bab and Beyond ‘’, s.9.

⁴³⁸ Aaron Stein, **Partner Operations in Syria: Lessons Learned and the Way Forward**, Atlantic Council Rafik Hariri Center For The Middle East, June 2017, s. 14-15.

⁴³⁹ Jeff Jager, ‘‘Turkey’s Operation Euphrates Shield: An Exemplar of Joined Comined Arms Maneuver’’, **Small Wars Journal**.

cereyan edeceği coğrafyaya uygun birliklerle hareket etmek harbin değişmeyen kurallarından biri olarak burada da tecelli etmişti.⁴⁴⁰

⁴⁴⁰ Von Gerhard Hegmann, IS-kämpfer zerstören den deutschen Panzer-Mythos, **WELT**, 1 Ocak 2017, (Çevrimiçi) <https://www.welt.de/wirtschaft/article161078829/IS-Kaempfer-zerstoeren-den-deutschen-Panzer-Mythos.html>. (Kaynağın İngilizce tercümesinden yararlanılmıştır).

